

TOPLUM ve SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Aliye MAVİLİ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Haluk SOYDAN (Univ. of Southern California)
Prof. Dr. Horst UNBEHAUN (Georg Simon Ohm Technische Hochschule Nürnberg)
Prof. Dr. Işıl BULUT (Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim CILGA (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan TOMANBAY (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Kasım KARATAŞ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal ÇAKMAKLI (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer ÇETİNGÖK (Tennessee University)
Prof. Dr. Remzi OTO (Dicle Üniversitesi)
Prof. Dr. Ronald FELDMAN (Columbia University)
Prof. Dr. Sunay İL (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Şengül HABLEMİTOĞLU (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Theda Borde (Alice Salomon Hochschule Berlin)
Prof. Dr. Vedat IŞIKHAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli DUYAN (Ankara Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Sunay İl	Prof. Dr. Veli Duyan
Prof. Dr. Kasım Karataş	Prof. Dr. Kemal Öktem
Prof. Dr. Aliye Mavili	Prof. Dr. Sevda Uluğtekin
Prof. Dr. Yüksel Baykara Acar	Prof. Dr. Yasemin Özkan
Prof. Dr. Hakan Acar	Prof. Dr. Özlem Cankurtaran
Prof. Dr. Çiğdem Arıkan	Prof. Dr. Betül Altuntaş
Doç. Dr. Ercüment Erbay	Doç. Dr. Tarık Tuncay
Doç. Dr. Nilgün Küçükkaraca	Doç. Dr. Arzu İçağasioğlu Çoban
Doç. Dr. Özge Özgür Bayır	Doç. Dr. Emrah Akbaş
Doç. Dr. Cengiz Özbesler	Doç. Dr. Abdullah Karatay
Yrd. Doç. Dr. Filiz Demiröz	Yrd. Doç. Dr. Semra Saruç
Yrd. Doç. Dr. Gonca Polat	Yrd. Doç. Dr. Seda Attepe
Dr. Ural Nadir	

Dergimizin bu sayısının çıkmasında emeği geçen Dr. Ural Nadir'i, saygı ve sevgi ile anıyoruz.

Dergimiz, EBSCO HOST ve INDEX COPERNICUS uluslararası, ASOS INDEX ve TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler, Türkiye Atıf Dizini ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both EBSCO HOST and INDEX COPERNICUS, and also ASOS INDEX, TUBITAK ULAKBİM and Türkiye Atıf Dizini in which the national scientific databases of social sciences.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

Publication of Social Work Department
Faculty of Economics and Administrative Sciences, Hacettepe University

Hakemli Dergidir.
Blind Peer Reviewed Journal

H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
On Behalf of H.U.
Faculty of Economics and Administrative Sciences

SAHİBİ/PUBLISHER

Prof. Dr. Hatice Azize ERGENELİ

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/EDITING AUTHORITY

Dr. Aslıhan AYKARA

YAYIN KURULU BAŞKANI/CHIEF EDITOR

Prof. Dr. Sunay İL

YAYIN KURULU BŞK. YRD./ASSOCIATE EDITOR

Prof. Dr. Özlem CANKURTARAN

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Sunay İL
Prof. Dr. Özlem CANKURTARAN
Doç. Dr. Sema BUZ
Doç. Dr. Ercüment ERBAY
Yrd. Doç. Dr. Filiz DEMİRÖZ
Dr. Uğur ÖZDEMİR

YAYIN SEKRETERİ

Canan ARSLAN
Arş. Gör. Çağıl ÖNGEN

İNGİLİZCE EDİTÖR/ENGLISH EDITOR

Güzide ÖNDER

CİLT/Volume: 28

SAYI/Number: 1

AY/Month: NİSAN

YIL/Year: 2017

ISSN 2147-3374

YAYIN TÜRÜ/TYPE OF PUBLICATION
YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ
TÜRKÇE, İNGİLİZCE, ALMANCA

YAYINLANMA BİCİMİ
Altı Ayda Bir

BASIM TARİHİ/PUBLICATION DATE
18 Mayıs 2017

BASIMCININ TİCARİ ÜNVANI/TRADE TITLE OF PUBLISHER
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ HASTANELERİ BASİMEVİ
06100, SİHHİYE-ANKARA
Tel: 0312 310 97 90

YAYIN YÖNETİM YERİ/ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ/CONTACT ADDRESS

Dr. Aslıhan AYKARA
Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
E-Posta: toplumvesosyalhizmet@gmail.com

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma/Research

- 7-26 **Özel Eğitim Alanında Çalışan Personelin Tükenmişlik Düzeylerine Etkide Bulunan Faktörlerin İncelenmesi** Vedat İŞIKHAN
Investigation the Effects of the Burnout Levels of Personnel Working in Special Education Institutions
- 27-46 **Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Ruhsal Hastalığa Yönelik İnançlarının Belirlenmesi** Nilgün KÜÇÜKKARACA
Investigation of Social Work Students' Beliefs Toward Mental Illness
Sinan AKÇAY
- 47-68 **Sosyal Hizmet Uzmanlarının Mesleki Uygulamaları ve Çalışma Koşulları** Oğuzhan ZENGİN
Professional Practices and Working Conditions of Social Workers
Nurullah ÇALIŞ
- 69-92 **Evlilik ve Eş Seçme Tutumuna Kuşakların Etkisi: X ve Y Kuşaklarının Karşılaştırması** Mehmet Ali SUNGUR
Effect of Generations to Marriage and Spouse Selection Attitude: Comparison of X and Y Generations
Nurhayat DUYAR
Hacer YIKILMAZ
Recep BOYACI
Hacı Murat URHAN
Gökhan ÇETİN
Tunahan ARIKAN
Şeyma Nur ÇİÇEK
Tuğçe İSPAHA
- 93-112 **Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Empatik Eğilimleri ile Özgecilik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi** Muhammet Cevat ACAR
The Investigation of the Relationship Between the Empathic Tendencies of the Social Work Department Students and Their Levels of Altruism
Hıdır APAK
- 113-132 **Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Alanındaki Sosyal Politikaların Sosyal Hizmet Uzmanlarınca Değerlendirilmesi: Sürdürülebilir Yoksulluk** Tuğba CANBULUT
Evaluation of Social Policies on Poverty and Struggle Against Poverty by Social Workers: Sustainable Poverty

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Derleme/Review

- 133-150 **Kamu Yönetimi ve Yoksulluk Bağlamında Yeni Yoksulluk Yönetimi1*** Ezgi SEÇKİNER BİNGÖL
New Poverty Management in the Context of Public Administration and Poverty
- 151-168 **Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitim/Öğretiminde Kalite Güvence Sistemi ve Akreditasyon Standartlarına İlişkin Bir Model Çerçeve Önerisi** Talip YİĞİT
A Proposal for a Model Framework Regarding Quality Assurance System and Accreditation Standards in Social Work Education in Turkey
- 169-186 **Çocuk Merkezli Oyun Terapisinin Engelli Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları Açısından Önemi** Aslıhan AYKARA
The Importance of Child-Based Play Therapy in Social Work Practice with Children with Disability
- 187-202 **Makro Sosyal Hizmet Uygulamasında Kullanılan Modeller, Teknikler ve Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rollerini** Gözde KEÇECİ
The Models, Techniques and Social Workers’ Roles in Macro Social Work Practice
- 203-226 **Bir Mesleki Uygulama Alanı Olarak Geçmişten Geleceğe Klinik Sosyal Hizmet** Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ
Clinical Social Work as a Professional Practice Field: From the Past to the Future
Emine ÖZMETE
- 227-246 **Sosyal Hizmet ve Pozitivist Okul Ekseninde Suç Olgusuna Eleştirel Yaklaşım** Merve Deniz PAK
A Critical Approach to the Crime Concept under the Scope of Social Work and Positivist School
- 247-262 **Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinde 0-6 Yaş Çocuğun İhmal ve İstismarında Erken Tanı ve Yönlendirme** Tahir GÜNEŞ
Early Diagnosis and Routing of 0-6 Year Children’s Negligence and Abuse in Primary Health Services

Araştırma

ÖZEL EĞİTİM ALANINDA ÇALIŞAN PERSONELİN TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİNE ETKİDE BULUNAN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ

Investigation the Effects of the Burnout Levels of Personnel Working in Special Education Institutions

Vedat IŞIKHAN*

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Özel eğitim, birçok sorunun bir arada yaşandığı bir alandır. Özel eğitim personeli, mesleki sorumluluklarının, zihinsel engelli çocukların ve ailelerinin özelliklerinden kaynaklanan birçok problemle karşı karşıyadır. Yaşanan ve çözülemeyen birçok sorun personelde; strese, tatminsizliğe, psikolojik ve fiziksel sorunlara, verimlilikte düşüşe, işten ayrılmalara ve tükenmişliğe neden olabilmektedir. Bu araştırma, özel eğitim alanında çalışan personelin tükenmişlik düzeylerine

etkide bulunan faktörleri incelemeyi amaçlamaktadır.

Araştırmaya, Ankara'da Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı 9 özel eğitim merkezlerinde çalışan toplam 233 personel katılmıştır. Oransız küme örnekleme ile seçilen bu personel araştırma nüfusunu oluşturmaktadır. Kişisel Bilgi Formu ile personelin demografik ve çalışma hayatına ait özellikleriyarica Maslach Tükenmişlik Ölçeği ile personelin tükenmişlik düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Analizler Sosyal Bilimler için İstatistik Paketi program (SPSS) versiyonu 22.0 ile yapılmıştır.

Personel MTÖ'nün üç alt ölçeği olan duygusal tükenmeden 1.41, duyarsızlaşmadan 0.94 puan ve düşük kişisel başarı hissinden 2.69 puan almıştır. Personelin ortalama tükenmişlik düzeyine sahip olduğu saptanmıştır. Bu üç alt ölçek ile özel eğitim alanında çalışmayı isteyerek seçme, şu an yerine getirdiği mesleğin kendisine uygun olduğunu düşünme, emekli oluncaya kadar bu alanda çalışmayı düşünme ve çalışılan çocukların sahip olduğu engel türünün kendilerini zorlama durumları arasında istatistiksel düzeyde anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir ($p < 0.05$).

Araştırma özel eğitim alanında tükenmişlikten kaçınmanın neredeyse imkansız olduğunu göstermiştir. Personel, psikolojik, sosyal, ekonomik ve sağlık açısından birçok sorunla karşı karşıyadır. Personelin aldığı ücretin artırılarak finans sorunlarının çözülmesi, boş zamanları ve hizmet içi eğitimlerin artırılması, personelin güçlendirilmesi ve desteklenmesi personeli tükenmişlikten koruyabilecek etkili stratejiler olarak dikkat çekmiştir.

Anahtar Sözcükler: Özel eğitim personeli, tükenmişlik, endüstriyel sosyal hizmet, zihinsel engelli çocuk, özel eğitim.

ABSTRACT

Special education is an area that is experiencing many problems. Special education

personnel are confronted with problems due to their professional responsibilities and characteristics of children with mental disabilities and their families. Many problems which have been experienced and remain unsolved might cause stress, dissatisfaction, psychological and physical problems, lack of productivity, job leaves and burnout in personnel. This research aims to examine variables effecting the burnout level of the personnel.

A total of 233 personnel working in 9 private special education centers affiliated to the Ministry of National Education participated in the research in Ankara. The sampling personnel of the research was selected by unproportional cluster method. Personal Information Form prepared by the researcher was used to determine the demographic and working characteristics of personnel. Moreover, Maslach Burnout Inventory was used to measure the burnout level of the personnel. The analyses were conducted using the Statistical Package for Social Sciences (SPSS) program version 22.0.

Personnel were scored 1.41 from the emotional exhaustion, 0.94 from the depersonalization, and 2.69 from the lack of personal accomplishment on the three subscales of MBI. It was determined that personnel have an average burnout level. A statistically significant difference was found between these three subscales and voluntarily choosing to work in the field of special education, thinking that their current job is suitable for them, thinking about working in the field of special education until retirement and how much the kind of disability challenges them ($p < 0.05$).

The research has shown that it is almost impossible to avoid burnout in the field of special education. Personnel are confronted with many problems in terms of psychological, social, economic and health. It is suggested that solving financial problems by increasing the salaries, increasing leisure time and in-service training, strengthening

and supporting staff are effective strategies to protect staff from burnout.

Keywords: Special education personnel, burnout, industrial social work, children with mental disabilities, special education.

GİRİŞ

Tükenmişlik özel eğitim alanında önemli bir problem olarak görülmektedir. Özel eğitim öğretmenleri başta olmak üzere bu alanda çalışan diğer personelin de çalıştığı ortam ve çocukların özellikleri nedeniyle tükenmişlik yaşama açısından daha yüksek risk grubu olduğu kabul edilmektedir. Konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında eğitimcilerde tükenmişliğin ve ilgili değişkenlerin birçok çalışmada ele alındığı görülmüştür.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan personel birçok sorunla karşılaşmaktadır. Personelin yaşadığı sorunlara etkide bulunan önemli faktörlerden bir tanesi personelin eğitim özgeçmişidir. Zihinsel engelli bireylerin etkili eğitim hizmeti alabilmeleri ancak özel eğitim alanında eğitim almış nitelikli personel ile gerçekleştirilebilir. Fakat Türkiye’de özel eğitim alanında yetişmiş personel sayısı oldukça azdır. Son yıllarda üniversitelerin özel eğitim bölümünden mezun olmuş ve alanda hizmet vermeye başlamış olsa da mezun sayısı ülkemizdeki özel eğitim öğretmeni ihtiyacını karşılayacağı yeterlilikte değildir. Bu nedenle kurumlarda/sınıflarda hizmet veren personelin çoğu farklı alanlardan gelmektedir. Bu durum, personeli hiç tanımadıkları, özelliklerini bilmedikleri

çocuklarla karşı karşıya getirmektedir. Personelin çoğunlukla bu çocuklardan düşük beklentileri olması eğitim ve öğretim ortamını olumsuz yönde etkilemektedir (Akçamete ve Diğr., 2001).

Çalışan personelin farklı kaynaklardan yetişmiş olması, zihinsel engelli çocukların eğitim ve öğretiminde uygulayacağı yöntem ve tekniklerinin farklı olması sorununu ortaya çıkarmaktadır. Personel dışındaki diğer personele yeterli donanım verilmediği görülmektedir. Bundan dolayı da personel, özelliklerini yeterince tanımadıkları çocuklarla çalışmak zorunda kalmakta, kurumlardaki araç-gereç yetersizliği, programların sınırlılığı, ailelerle yaşanan sorunlar ve var olan programların uygulamaya konulamaması gibi problemlerle baş etmeye çalışmaktadır. Ayrıca özel eğitim kurumlarında öğretmenlere bilgi ve beceri yönünden destek verecek uzmanların bulunmaması, uygulamaya ilişkin birçok sorunu kendilerinin çözmek zorunda kalmaları personelin çalışmasını güçleştirmektedir (Akçamete ve Diğr., 1998).

Özel eğitim okullarında çalışan öğretmenlerin, normal ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlerin de karşılaştıkları sorunlar olan araç-gereç sıkıntısı gibi konularda normal ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlerden daha fazla sorun yaşadıkları düşünülmektedir. Ayrıca çocukların yetersizlik düzeyi, öğretmenlerin aldıkları eğitimin yeterliliği, sürekli kendilerini yetiştirmeleri gereği gibi ek zorluklar da yaşamaktadır (Vızlı, 2005). Engelli çocukların akranlarından özür tür ve derecelerine bağlı olarak geri olmaları, personelin bu çocukların özür tür ve derecelerine uygun

eğitim verebilecek yeterli bilgi ve becerilere sahip olmamaları, özel eğitim öğretmeni olarak yetişmemiş olmaları, öğrencilere ilişkin gerçekçi olmayan beklentilere sahip olmaları personelin tükenmişlik yaşamalarına ve dolayısıyla olumsuz duygular geliştirmelerine neden olabilmektedir. Tüm bu olumsuzluklar özel eğitim alanında çalışan personelin stres, tükenmişlik, iş stresi, bıkkınlık, monotonluk, sıkıntı yaşamamasına sonuçta işinden doyum almamasına neden olabilmektedir.

Tükenmişliğin aşırı derecede yorgunluk ve bitkinlik anlamında kullanıldığı ve tükenmişliğe yol açan dışsal stress kaynakları arasında iş veya yaşam durumlarından herhangi birinin etkili olduğu bildirilmektedir (Freudenberger, 1974,1989). Duygusal tükenme; tükenmişliğin stress boyutunu ifade etmekte olup, enerji yitimi ve yorgunluk olarak tanımlanmaktadır. Duygusal tükenme strese çok benzer bir tepki olmasına karşın stresten ayırt eden özelliği, diğer bileşenlerle birlikte ele alınmasıdır. Duyarsızlaşma; tükenmişliğin kişilerarası ilişkilerdeki yanıyla ilgili olup, çalışanların kendisiyle ve hizmet verdiği müracaatçılara karşı duyarlılığın azalması; başka bir ifadeyle, kendinden ve hizmet verdiklerinden duygusal ve bilişsel olarak uzaklaşması şeklinde nitelendirilmektedir. Kişisel başarının azalması, diğer iki bileşenle ilişkili olup, duygusal olarak tükenen ve işiyile arasına mesafe koyan çalışanların, kendilerini yeterince üretken ve başarılı görmemelerini ifade eder (Maslach, 1982: 32-39).

Tükenmişlik ilk olarak sağlık ve sosyal hizmet alanlarında keşfedilip incelenmiştir. Çünkü bu alanlar, psikolojik ve davranışsal eylemlerin ciddi olarak

tükenmişliğe nasıl yol açtığı konusunda çeşitli gözlemlerin yapılabileceği doğal ortamlardır. Tükenmişliğin, bu mesleklerde çalışanların üzerinde nasıl fonksiyonelleştiği de somut olarak görülebilmektedir (Felton, 1998: 237-50; Gillespie, 2000: 155-168; Kalliath ve Diğr., 2000: 35-50; Coyle ve Diğr., 2005: 201-211; Lo, 2005: 455-465; Mong ve Tam, 2005: 467-483). Tükenmişlik, insanlarla yoğun ilişkileri gerektiren mesleklerde çalışanları tehdit eden bir sendromdur (Barling ve Macintyre, 1993: 21-28; Astrom ve Diğr., 1991: 155-159). Tükenmişlik fenomeni yerine iş ortamında yaratıcılığın yok olması, iş stresi, aşırı çalışma sendromu, (Eker ve Diğr., 1993:115-122) bıkkınlık, ilgisizlik, yılgınlık terimleri kullanılabilir (Lenhart, 1980: 54-59). Maslach (1982: 32-39)'a göre tükenmişlik sendromu, başedilemeyen stresin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Tükenmişlik, fiziksel ve psikolojik iç kaynakların tutku haline gelmiş bir başarı arzusu yüzünden çok çalışma nedeniyle bitip tükenmesidir.

Her meslekte olduğu gibi özel eğitim personeli de mesleğe başlarken öğrencilerinin yaşantılarında ve programlarında olumlu etkiler yaratabilmek, öğrencilerin aileleri ve okul yöneticileriyle olumlu ilişkiler kurabilmek, kariyer fırsatı, rolleriyle ilgili kendilerine sağlanacak destekler yoluyla mesleki gelişim olanakları elde edebilmek gibi beklentilere sahiptir. Bunlarla bağlantılı olarak, mesleki anlamda verimli olurken kendi yaşamlarında da mutlu olmak gibi beklentileri bulunmaktadır. Personelin tükenmişlik yaşamlarına neden olan sorunlar bir çalışmada; kurum içi hiyerarşiden kaynaklanan sorunlar, ailelerle yaşanan sorunlar ve

mesleki yeterlilikten kaynaklanan sorunlar olarak belirlenmiştir (Karasu ve Mutlu, 2014).

Güncel Literatür Bilgisi

Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MTÖ) kullanılarak, engelli ve engelli olmayan çocuklarla çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin karşılaştırıldığı çalışma sonunda; iki grup öğretmenin toplam tükenmişlik puanları arasında fark olmadığı, her iki grubun duygusal tükenme ve duyarsızlaşma açısından farklılaşmadığı ancak ilkökul öğretmenlerinin kendilerini engelli çocuklarla çalışan öğretmenlerden daha başarılı gördükleri bulunmuştur. Aynı çalışmada öğretmenlerin tükenmişlikleri; demografik özellikler, çalıştıkları eğitim modeli, çalışma süresi, çocukların özellikleri gibi değişkenler açısından incelenmiş ve kullanılan eğitim modelinin, çocukların özelliklerinin (engel türünün) ve öğretmenin cinsiyeti ile yaşının tükenmişlikte etkili bir değişken olmadığı görülmüş, duygusal tükenme ve duyarsızlaşmanın öğretmenin çalışma süresi ile farklılaşmadığı bulunmuştur. Ancak, daha uzun süre çalışan öğretmenlerin kişisel başarı puanlarının, çalışma süresi az olanlardan anlamlı derecede farklılaştığı beş yıldan fazla çalışan öğretmenlerin kişisel başarı puan ortalamalarının beş yıldan az çalışan öğretmenlerden daha fazla olduğu görülmüştür (Sucuoğlu ve Kuloğlu-Aksaz, 1996: 44-60).

Yiğit (2007) özel eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin iş doyumu, tükenmişlik ve ruh sağlığı düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemiştir. Özel eğitim öğretmenlerinde duygusal tükenmişlik ve genel

tükenmişlik yaşandığı saptanmıştır. Görece daha yaşlı öğretmenlerin genç öğretmenlerden, orta ekonomik düzeye sahip olan öğretmenlerin de yüksek ekonomik düzeye sahip öğretmenlerden daha fazla tükenmişlik yaşadıkları belirlenmiştir. Ayrıca görme engelliler okullarında görev yapan özel eğitim öğretmenlerinin genel tükenmişlik düzeylerinin, diğer okullarda görev yapan özel eğitim öğretmenlerinden daha düşük olduğu saptanmıştır.

Özel eğitim öğretmenlerinin tükenmişlik düzeylerini belirleyerek bazı demografik ve mesleki değişkenler açısından tükenmişlik puanlarının farklılaşmış farklılaşmadığını incelediği bir çalışma sonunda araştırmaya katılan özel eğitim öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyinin *duygusal tükenme* alt boyutunda görev türü, mesleğini isteyerek seçip seçmeme, öğretmenlik mesleğini kendine uygun bulup bulmama, üstlerinden yaptığı işle ilgili takdir görüp görmeme; *duyarsızlaşma* alt boyutunda görev türü, öğretmenlik mesleğini isteyerek seçip seçmeme, öğretmenlik mesleğini kendine uygun bulup bulmama; *kişisel başarı alt boyutunda* yaş, görev yapılan okul türü, görev süresi ve öğretmenlik mesleğini kendine uygun bulup bulmama değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği saptanmıştır. Öğretmenlerin cinsiyet, medeni durum, mezun olunan alan, çalışma hayatında iş arkadaşlarından destek görme durumuna göre tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır (Oruç, 2007: 68-74).

Banks ve Necco (1990: 187-191),181 özel eğitim öğretmeni ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında; çalışılan özel eğitim gruplarının, eğitim özgeçmişinin ve eğitimcinin yaşının tükenmişlik

düzeyi ile ilişkili olduğunu saptamışlardır. Davranış bozukluğu olan çocuklarla çalışmak üzere eğitim alan, yaşça daha genç olan öğretmenlerin tipik olarak risk altında bulunan gruplar olduğu belirtilmiştir.

Billingsley (1995) 470 özel eğitim ve normal okul öğretmenini karşılaştırdığı çalışmada, özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin normal kurumlarda çalışan öğretmenlere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğunu bildirmektedir. Özel eğitim öğretmenlerinin işten ayrılma oranının %6–8 arasında değiştiğini ve bu öğretmenlerin yarım fazlasının görevden memnun olmadıkları için ayrıldıklarını belirlemiştir.

“Forlin (2001; Akt. Çokluk, 1999: 46), engelli öğrencilerle çalışan öğretmenlerin potansiyel stres kaynaklarını incelediği çalışmasında 571öğretmenle “Öğretmenlerde Stres ve Tükenme Ölçeği”ni kullanarak yaptığı araştırmada; kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere oranla daha fazla stress yaşadıklarını saptamıştır. Stres kaynaklarını; kaynak yetersizliği, sınıfın ebatları, öğrenci disiplini, yetersiz planlama, çeşitli ağır yük sorunları, yazışım sorumluluğu ve aşırı kağıt işleri olarak sıralamıştır. Ayrıca genç ve az deneyimli öğretmenlerin daha stresli olduğunu saptamıştır. Bunun yanında yazar, araştırmada öğretmenlerin tükenmişliklerinin özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerine eğitimlerini üstlendiklerinde arttığını açıklamıştır. Platidou ve Agaliotis (2008; Akt. Çokluk, 1999: 46) ilkokullarda çalışan 127 özel eğitim öğretmenin iş doyumunu ve tükenmişlik düzeylerini inceledikleri çalışmalarında öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin düşük, işleriyle ve

temelde bir bütün olarak okulla ilgili memnuniyetlerinin ise yüksek olduğunu bildirmişlerdir. Ayrıca yaş, cinsiyet ve aile statüsünün de tükenmişliğe etki ettiğini belirtmişlerdir.”

Özetle, tükenmişliğe ilişkin olarak gerek yurtdışında, gerek Türkiye’de yapılan araştırmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde pek çok değişkenin tükenmişlikle ilişkisinin araştırıldığı görülmektedir. Bu araştırmalarda incelenen değişkenlerden özellikle kişisel ve demografik özelliklere (yaş, cinsiyet, medeni durum vb.) ilişkin olarak oldukça farklı sonuçlar elde edilmiştir. Ancak, kurumsal değişkenlere (iş yükü, karara katılım, sosyal destek) ilişkin sonuçların daha tutarlı olduğu göze çarpmaktadır. Kişisel özelliklerin tükenmişliği etkileme düzeyleri çalışılan grubun özelliklerine bağlı olarak daha fazla değişkenlik gösterebilirken, kurumsal özellikler ve işe ilişkin özelliklerin tükenmişliği daha tutarlı olarak yordadığı söylenebilir.

Varolan bu sorunlara ek olarak birçok öğretmenin özel eğitim alanında yetişmemesi, hatta konuyla ilgili kurs görmemelerine karşın farklı özellikteki çocukların gereksinimlerini karşılamak zorunda kalmaları öğretmenleri olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla öğretmenlerin verimleri azalmakta ve birçok özel eğitim öğretmeni normal çocuklarla çalışmak üzere özel eğitim alanını terk etmektedir (Akçamete ve Diğr., 1998).

Sosyal hizmetin bu özel alanında hizmet sunan personel, çalışma ortamında üstlenilen rol ve sorumluluk, yapılan iş, ücret yetersizliği, ücret adaletsizliği, kişilerarası çatışmalar, sürtüşmeler, rol çatışması ve belirsizliği, astlarla ve

müracaatçılarla olan ilişkiler, örgütlerde kariyer gelişiminin olmaması, örgütsel yapı ve atmosfer gibi tükenmişliğe yol açan çeşitli faktörlerle karşı karşıyadır. Çalışanın yaşadığı bu tükenmişliğin etkilerini en aza indirmesi, onunla mücadele edebilmesi ve belki de tükenmişliği yönetebilmesi için kendisinde tükenmişliğe neden olan faktörleri bilmesi, tanımlayabilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Endüstriyel ortamda sosyal hizmetin en önemli hedef grubu müracaatçılara hizmet sunan ve sürekli yanında onlarla doğrudan çalışan personeldir. İnsana yönelik hizmet sunulan kurumlarda yardım edene yardım kavramı giderek önem kazanmaktadır. Günboyu özel eğitim gibi bir alanda farklı sorunlarla uğraşmak zorunda kalan personele yardımcı olmak gerekir. Çünkü bu çocuklara ve ailelerine hizmet sunan personel zamanla tükenmektedir. Müracaatçılara kaliteli hizmet sunabilmek için bu alanda çalışan personele profesyonel anlamda yardımcı olmak gerekir. Bu da sosyal hizmetin en önemli sorumluluklarından bir tanesidir (Işıkkhan, 2002: 14-22).

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırma, Ankara’da MEB’na bağlı olan Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri’nde çalışan personelin tükenmişlik düzeylerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amaçları aşağıdaki denencelerle ifade edilmiştir:

Personelin unvanı, cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, işinden doyum alma durumu duygusal tükenme (DT), duyarsızlaşma (D) ve kişisel başarı noksanlığı (KBN)’ndan aldığı puanları farklılaştırmaktadır.

Personelin kıdem, haftalık ortalama çalışma saati, özel eğitim alanında

çalışmayı isteyerek seçme durumu, şu an yerine getirilen mesleğin kendisine uygun olduğunu düşünme durumu, emekli oluncaya kadar özel eğitim alanında çalışmayı düşünme durumu, iş arkadaşlarından yeterli destek görme durumu, üst-amirlerinden takdir görme durumu, alınan ücreti yeterli görme durumu ve öğrencinin sahip olduğu engel türünün işlerini yerine getirirken kendilerini zorlama durumu personelin MTÖ'nün üç ölçüğü olan duygusal tükenme (DT), duyarsızlaşma (D) ve kişisel başarı noksanlığı (KBN)'ndan aldığı puanları farklılaştırmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada "tarama modeli" kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen varolan bir durumu var olduğu şekliyle hiçbir değişikliğe yol açmadan inceleyen araştırma tasarımlarıdır (Karasar, 2014). Personelin tükenmişlik düzeyleri, kendi koşulları içinde varolduğu gibi tanımlanmaya çalışılmıştır. Araştırmada, personelin tükenmişlik düzeyleri (bağımlı değişken) ve bunları etkileyebileceği varsayılan değişkenler (personelin sosyo-demografik ve çalışma hayatıyla ilgili özellikleri) belirlenmeye çalışılmıştır.

Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evreni Türkiye'de MEB'e bağlı olarak çalışan Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde çalışan personel (özel eğitim öğretmeni, psikolog, fizyoterapist, çocuk gelişimi ve eğitimcisi, sınıf öğretmeni, rehber öğretmen, sosyal hizmet uzmanı ve okul öncesi öğretmeni)'dir. Çalışma

nüfusunu ise, Ankara'da MEB'a bağlı olarak hizmet sunan Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde çalışan personel oluşturmaktadır.

Araştırmanın çalışma nüfusu, Oransız Küme Örneklem yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Özel Eğitim Merkezlerinin yoğun olarak bulunduğu 9 ilçeyi (Altındağ:35, Çankaya: 35, Etimesgut:32, Gölbaşı: 20, Keçiören: 29, Mamak:16, Pursaklar:20, Sincan:33, Yenimahalle:13; toplam 233 merkez) temsil eden birer Özel Eğitim Merkezi tesadüfen seçilmiş ve anket uygulaması toplamda 9 merkezde çalışan personel ile gerçekleştirilmiştir. [Örneklem şu şekilde yapılmıştır: Ankara ilindeki Merkezlerde çalışan tüm personelin tükenmişlik düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır. Merkezdeki her İlçe bir küme kabul edilmiş (9 İlçe), tüm bu merkezlerin topluca listesi MEB'ndan alınmıştır. Bu listeden yansızlık kuralına göre, yeterli sayıda Merkez örneklem alınmıştır. Örneklemeye alınan Merkezlerdeki tüm tüm personel üzerinde veri toplama araçları uygulanmış ve alınan sonuçlar, Ankara'daki tüm Merkezlerde çalışan personel için genellenmiştir. Burada izlenen örneklem, oransız küme örneklem olarak kabul edilmiştir].

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanması için Görüşme Formu ve Maslach Tükenmişlik Ölçeği kullanılmıştır. Görüşme Formu: İlgili literatürün taranması sonucunda oluşturulan bu form iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde; personelin çalıştığı kurum/kuruluş, cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, unvan, toplam hizmet yılı (kıdem), haftalık çalışma saati ve işinden doyum alıp almadığı ile tükenmişlik arasındaki ilişkiyi saptayıcı

sorular yer almıştır. İkinci bölümde; personelin bu mesleği isteyerek seçip seçmediği, mesleğin kendisine uygun olup olmadığını düşünme, emekli oluncaya kadar bu meslekte çalışmayı düşünme vb. sorular yer almıştır.

Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MTÖ): En yaygın kullanılan strandartlaşmış tükenmişlik ölçümü olan MTÖ, araştırma kapsamında bulunan personelin tükenmişlik düzeylerini belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Bu çalışmada personelin yaşamış olduğu tükenmişlik; yüksek seviyede duygusal tükenme ve yüksek seviyede duyarsızlaşma ve düşük seviyede kişisel başarı hissi şeklinde tanımlanmıştır.

MTÖ, tükenmişliğin üç alt boyutunu oluşturan duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı noksanlığını ölçmeye yönelik 22 maddeden oluşmaktadır. Maslach ve Jackson tarafından 80'li yıllarda geliştirilen MTÖ, tükenmişlik araştırmalarında yaygın olarak kullanılan ve oldukça kabul gören bir ölçektir. Bir diğer özelliği de tükenmişlik düzeyini tespit etmeye yönelik ilk ölçek olmasıdır. Güvenirliği yüksek bir ölçektir. Ergin (1992) tarafından Türkçe'ye çevrilen ölçeğin, doktor, hemşire, öğretmen, avukat, polis gibi mesleklerden 235 kişi üzerinde ön denemesi yapılmış, bu gruptan elde edilen verilerin analizi sonucunda ölçekte bazı değişiklikler yapılmıştır. Özgün ölçekte 7 basamaklı olan yanıt seçenekleri, Ergin'in çalışmasında 0= hiçbir zaman, 1= çok nadir, 2= bazen, 3= çoğu zaman ve 4= her zaman şeklinde 5'li olarak düzenlenmiştir. Bu çalışmada da beşli dereceleme kullanılmıştır. MTÖ'de puanlama sonucunda toplam puan ve alt ölçek puanları elde edilmektedir. Çalışmada denence

sınamaları yapılırken MTÖ'nün alt ölçeklerinden alınan ortalama puanlar dikkate alınmıştır.

MTÖ'nün kullanıldığı çalışmalarda, Ergin (1992: 143-154) tarafından Türkçe'ye uyarlanmış olan ve Çam (1991) tarafından Türkiye'deki geçerlik ve güvenilirliği test edilen MTÖ'den elde edilen puanlar için kesme değeri bildirilmemiş olup, tükenmişliği olan bireylerde DT ve D puanlarının yüksek, KBN puanlarının düşük düzeylerde olması beklenmektedir. Bu çalışmada da puanlar her alt ölçek için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Duygusal tükenmede ve Duyarsızlaşmada; yüksek puanlar yüksek tükenmişliğin gösterirken KBN'da düşük puanlar yüksek tükenmişliği ifade etmektedir.

Veri Toplama Araçlarının Uygulanması

Araştırmada veri toplama araçlarının güvenilirliği artırmak amacıyla Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü üçüncü sınıf öğrencileri olan ve SHO 319 Uygulamalı Araştırma (bitirme tezi) dersini alan öğrencilerden veri toplama araçlarının uygulanması sürecinde yardım alınmıştır. Öğrenciler araştırma konusunda bilgilendirildikten sonra hazırlanan veri toplama araçlarının yüz yüze görüşme yöntemiyle Ankara'da 9 ilçede görev yapan personele uygulanması planlanmıştır. Araştırmada geçerlik ve güvenilirliği artırmak amacıyla farklı kurumlardan seçilen 13 personel ile araştırmacı ve öğrencilerden oluşan araştırma grubu 4-15 Aralık 2015 tarihleri arasında ön deneme yapılmıştır. Öndeneme yapılan kuruluşların yöneticilerinin sosyal hizmet uzmanı olması çalışmayı kolaylaştıran bir özellik

olmuştur. Öndeneme sonuçları araştırmacı tarafından gözden geçirilmiş ve 18 Aralık tarihinde son hali verilerek uygulamaya geçilmiştir. Uygulama yaklaşık 4 ay sürmüştür. Araştırma sonunda ulaşılan toplam personel sayısı dokuz ilçeden 289 olmuştur. Veri kaynağını oluşturan personelden elde edilen 289 anket formu incelenmiş eksik doldurulmuş olan yaklaşık 56 form iptal edilmiştir. Araştırmada veri girişi için kabul edilen form sayısı 233 olmuştur.

Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Verilerin analizi için Statistical Packet for Social Science (SPSS) 22.0 programı kullanılmıştır. Veriler düz çizelgelerle, sayı ve yüzdeler şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca ortalamalar arası farkın önem kontrolü için "t" testi, personelin tükenme düzeylerini etkileyen değişkenleri belirlemek amacıyla varyans analizi "F" (ANOVA), aralıklı düzeyde ölçülen değişkenler arasındaki ilişkiler için Pearson Çarpım Momentleri Korelasyonu "r" uygulanmıştır. Elde edilen veriler literatür bilgileri doğrultusunda yorumlanmaya çalışılmıştır. Önem denetiminde hata payı: 0.05 olarak kabul edilmiş ve önemli çıkan ortalama farkları da ilgili çizelgelerde gösterilmiştir.

SONUÇLAR

Araştırma kapsamındaki personelin unvan dağılımı incelendiğinde; personelin büyük bir kısmı (n: 87; %37,3)'nin zihinsel engelliler öğretmeni olduğu, bunu öğretmenlerin (%30,5) ve fizyoterapistlerin (%12,0) izlediği belirlenmiştir. Personelin büyük bir kısmı (%64,8)'nin kadınlardan oluştuğu belirlenirken bu personelin ortalama yaşı: 32.65; en düşük yaşı: 23 ve en yüksek yaşı: 60

olarak bulunmuştur. Ayrıca, personelin büyük bir kısmı (n:117; %50,2)'nin bekarlardan yine büyük bir kısmının eğitimlerinin lisans (n:201; %86,3) olduğu saptanmıştır. Personelin büyük bir kısmı (%76)'nin işlerinden doyum elde ettiği belirlenirken, bu personelin özel eğitim alanında ortalama 9,09 yıldır çalıştığı, en genç personelin bir yıldır ve en kıdemli personel ise 40 yıldır bu alanda çalıştığı görülmektedir. Personelin özel eğitim alanında çalıştığı haftalık ortalama çalışma saatinin 39.43 saat olduğu personel arasında en düşük çalışma saatinin 27 en fazla çalışma saatinin 48 saat olduğu saptanmıştır (Çizelge 1).

Araştırma kapsamındaki personelin çoğunluğu (n: 201; %86,3)'nun özel eğitim alanında çalışmayı isteyerek seçtiği belirlenirken bu personelin büyük bir kısmı (%81,1)'nin şu an yerine getirdiği mesleğinin kendisine uygun bir meslek olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu personelin büyük bir kısmı (n:125; %53,6;)nin emekli oluncaya kadar özel eğitim alanında çalışmayı düşündüğü belirlenmiştir. Personelin büyük bir kısmı (%83,7)'nin yakın çalışma arkadaşlarından destek gördüğü ve amirlerinden takdir gördüğü (%73,4) ve yine çoğunluğu (n: 165; %70,8)'nin ise aldığı ücreti yeterli görmediği saptanmıştır. Personelin büyük bir kısmı (%68,7)'nin özel eğitim alanında hizmet sunduğu öğrencilerin sahip olduğu engel türünün işlerini yaparken kendilerini zorladığı bulunmuştur (Çizelge 2).

Özel eğitim alanında çalışan personelin yaşamış olduğu tükenmişlik düzeylerini belirlemek amacıyla MTÖ uygulanmıştır. Ölçeğin üç alt ölçeğinden elde edilen puan ortalamalarına bakıldığında; personelin duygusal

Çizelge 1. Personele Ait Sosyo-Demografik Bulgular

Ünvan	Sayı	%
Öğretmen	71	30,5
Uzman Öğretici	19	8,2
Zihinsel Engelliler Öğretmeni	87	37,3
Psikolog	4	1,7
Fizyoterapist	28	12,0
Sosyal Hizmet Uzmanı	17	7,3
Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Öğretmeni	7	3,0
Cinsiyet		
Kadın	151	64,8
Erkek	82	35,2
Yaş (Ortalama Yaş: 32,65)	En Düşük Yaş: 23	En Yüksek Yaş: 60
Medeni Durum		
Evli	93	39,9
Bekâr	117	50,2
Dul-Boşanmış	14	6,0
Dul-Eşi Ölmüş	9	3,9
Eğitim Durumu		
Dört Yıllık ya da Daha Uzun Süreli Akademi, Yüksekokulu veya Fakülte	201	86,3
Lisansüstü Eğitim (Yüksek Lisans-Doktora)	32	13,7
İşinden Doyum Elde Etme		
Evet	177	76,0
Hayır	56	24,0
Kıdem (Ortalama: 9,09 yıl)	En düşük: 1 yıl	En yüksek: 40 yıl
Haftalık çalışma saati (Ortalama: 39,43)	En düşük: 27 saat	En yüksek: 48 saat
Toplam	233	100

Çizelge2. Personelin Çalışma Hayatına Ait Bulguları

Özellik	Evet		Hayır	
	Sayı	%	Sayı	%
Mesleği İsteyerek Seçme	201	86,3	32	13,7
Mesleğin Kendisine Uygun Olduğunu Düşünme	189	81,1	44	18,9
Emekli Oluncaya Kadar Çalışmayı Düşünme Durumu	125	53,6	108	46,4
İş Arkadaşlarından Yeterli Destek Görme	195	83,7	38	16,3
Üstlerinden Takdir Görme	171	73,4	62	26,6
Ücreti Yeterli Görme	68	29,2	165	70,8
Kendilerini Zorlama Durumu	160	68,7	73	31,3
Toplam	233		100	

Çizelge 3. Personelin Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Üç Alt Ölçeğinden Aldığı Ortalama Puanlar

Alt Ölçekler	Ortalama Puan (X)
Duygusal Tükenme (DT)	1,41
Duyarsızlaşma (D)	0,94
Kişisel Başarı Noksanlığı (KBN)	2,69

tükenme alt ölçeğinden ortalama 1,41 puan aldığı (duygusal tükenmişlik orta); duyarsızlaşma alt ölçeğinden ise ortalama 0,94 puan aldığı (duyarsızlaşma düşük) ve son olarak kişisel başarı noksanlığı alt ölçeğinden ortalama 2,69 puan aldığı (kişisel başarı noksanlığı orta) belirlenmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde personelin tükenmişlik düzeylerinin orta düzeyde olduğu saptanmıştır (Çizelge 3).

TARTIŞMA

Tükenmişlik özel eğitim alanında önemli bir problem olarak görülmektedir. Özel eğitim öğretmenleri, çalıştıkları ortam ve çocukların özellikleri nedeniyle tükenmişlik yaşama açısından daha yüksek risk grubundadır.

Aksoy (2007) özel eğitim öğretmenleri üzerine yaptığı araştırmada, özel eğitim öğretmenlerinin orta düzeyde bir

Çizelge 4. Personelin MTÖ'nün Üç Alt Ölçeğinden Aldıkları Puanların Bazı Değişkenlerle Karşılaştırılması

MTÖ'nün Üç Alt Ölçeği	Duygusal Tükenme		Duyarsızlaşma		Kişisel Başarı Noksanlığı	
	X	SS	X	SS	X	SS
Mesleği İsteyerek Seçme						
Evet (n=201)	1,32	,577	,90	,572	2,71	,532
Hayır (n=32)	1,95	,374	1,20	,630	2,58	,315
Testt	-5,91		-2,65		1,30	
Anlam	p<0,05*		p<0,05*		p<0,05*	
Mesleğin Kendine Uygun Olduğunu Düşünme						
Evet (n=189)	1,33	,569	,87	,570	2,76	,524
Hayır (n=44)	1,75	,579	1,23	,583	2,39	,290
Testt	-4,45		-3,72		4,47	
Anlam	p<0,05*		p<0,05*		p<0,05*	
Emekli Oluncaya Kadar Özel Eğitim Alanında Çalışmayı Düşünme						
Evet (n=125)	1,21	,548	,86	,601	2,80	,580
Hayır (n=108)	1,64	,560	1,04	,559	2,56	,378
Testt	-5,92		-2,37		3,59	
Anlam	p<0,05*		p<0,05*		p<0,05*	
Personelin Öğrencinin Sahip Olduğu Engel Durumunun İşlerini Yerine Getirirken Kendilerini Zorlama Durumu						
Evet (n=160)	1,47	,482	1,02	,560	,77	,613
Hayır (n=73)	1,27	,770	2,59	,462	2,91	,543
Testt	2,458		3,109		-4,545	
Anlam	p<0,05*		p<0,05*		p<0,05*	

tükenmişlik yaşadığı tespit etmiştir. Akçamete ve arkadaşları (2001) engelli olmayan çocuklarla ve engelli olan çocuklarla çalışan öğretmenlerin tükenmişlik durumunu karşılaştıran çalışmalarında, engelli olmayan çocuklarla çalışan öğretmenlerin tükenmişlik puanlarının, engelli çocuklarla çalışan öğretmenlerin tükenmişlik puanlarından daha yüksek olduğunu saptamıştır. Zabel ve Diğr., (1984), üstün zekalılar ve zihinsel engellilerle çalışan öğretmenlerin tükenmişliğini araştırmış, üstün zekalılarla çalışan öğretmenlerin duygusal tükenme boyutunda daha çok tükendiklerini bulmuştur. Sucuoğlu ve Kuloğlu (1996)'nın çalışmasında ise, engelli olmayan çocuklarla çalışan öğretmenlerin kendilerini, engelli çocuklarla çalışan öğretmenlerden daha başarılı buldukları belirlenmiştir. Yapılan çalışmalarda özel eğitim öğretmenlerinin tükenmişliğe daha yatkın oldukları belirtilirken, özel eğitim öğretmenlerinin tükenmişliklerinin düşük çıkması farklı şekillerde açıklanmıştır. Bu açıklamalardan biri sınıfa yardımcı personel ile girilmesi ve özel eğitim öğretmenlerinin çocuklarla ilgili beklenti düzeylerinin düşük olmasıdır. Sonuç olarak personelin tükenmişliğin üç alt ölçeğinden aldıkları puanlar, onların **orta düzeyde** bir tükenmişlik yaşadığını ve sonucun literatür bulgularını destekler nitelikte olduğunu göstermektedir.

Araştırma sonunda, personelin MTÖ'nün üç alt ölçeği olan duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissi ile; unvan, cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, işten doyum elde etme durumu, kıdem, haftalık çalışma saati, durumları arasında istatistiksel düzeyde anlamlı bir

fark olmadığı belirlenirken ($p>0.05$); özel eğitim alanında çalışmayı isteyerek seçme, şu an yerine getirdiği mesleğin kendisine uygun olduğunu düşünme, emekli oluncaya kadar bu alanda çalışmayı düşünme ve çocukların sahip olduğu engel türünün işlerini yerine getirirken kendilerini zorlama durumları arasında ise istatistiksel düzeyde anlamlı fark olduğu belirlenmiştir ($p <0.05$). Makalenin sayfa sınırlılığı dikkate alınarak bu çalışmada Çizelge 4'de istatistiksel düzeyde anlamlı çıkan değişkenlerin sonuçları ve yorumları yapılmıştır.

Özel Eğitim Alanında Çalışmayı İsteyerek Seçme: Öz-yeterlik ve tükenmişlik karşılıklı olarak etkileşim içindedir. Buna göre öz-yeterlik arttıkça tükenmişlik azalmaktadır. Tükenmişlik arttıkça öz-yeterlik azalmaktadır. Bu nedenle özel eğitim alanında öz-yeterlik düzeyinin artırılması doğrultusunda çalışmalar yapılarak tükenmişlik düzeyinin azalması sağlanabilir. Uygulanacak eğitimlerde yeterliğin artırılması amacıyla, personele olası yaşanacak problemler anlatılarak başa çıkma yolları tartışılmalıdır. Bununla birlikte tükenmişliği azaltıcı önlemler almak ya da ilgili etkenleri düzenlemek öz yeterliği arttırabilmektedir. Araştırmamızda personelin özel eğitim alanında çalışmaya isteyerek seçme durumunun duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı noksanlığı puan ortalamaları arasında istatistiki anlamda fark olduğu saptanmıştır ($p<0.05$). Başka bir bölüm kazanmaya puanı yetmediği ya da başka kaygılardan (gelecek kaygısı, işsiz kalma kaygısı, merkezi bir ilde ya da merkezde kalma kaygısı vb.) dolayı özel eğitim öğretmeni olan kişilerin mesleklerini isteyerek seçmediklerinden dolayı

daha fazla tükenmişlik yaşadıkları söylenebilir. Araştırmada elde edilen bu sonucun tersine Kulaksızoğlu, Dilmaç, Aydın (2003; Akt. Yiğit, 2007); Vızlı (2005) ve Aksoy (2007) yaptıkları araştırmalarda özel eğitim alanını isteyerek seçme ile tükenmişlik arasındaki anlamlı bir fark bulmamışlardır. Sonuç olarak bu mesleği isteyerek seçme durumunun araştırma kapsamında bulunan personelin tüm tükenmişlik alt ölçeklerinde etkili olduğu saptanmıştır (Çizelge 4).

Mesleğin Kendine Uygun Olduğunu Düşünme: Personeler, şu anki mesleklerinin kendilerine uygun olup olmadığına yönelik düşüncelerinin tükenmişliklerini etkileyip etkilemediği sorulmuştur. Araştırma kapsamındaki personelin büyük bir kısmı şuan yerine getirdiği mesleğin kendisine uygun olduğunu düşünmektedir. Şu anki mesleklerini kendine uygun bulanlarla bunu kendine uygun bulmayanlar arasında tükenmişliğin tüm alt ölçeklerinde istatistiksel anlamda bir fark olduğu bulunmuştur ($p<0,05$). Bu mesleği kendine uygun bulmayanlar duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı alt boyutlarında daha fazla tükenmişlik yaşamaktadır. Bu sonuçlar Aksoy (2007)'un araştırmasında çıkan sonuçları destekler niteliktedir. Sonuç olarak, personelin mesleklerinin kendilerine uygun olduğunu düşünme durumlarının tüm tükenmişlik alt ölçekleri üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir (Çizelge 4).

Emekli Oluncaya Kadar Özel Eğitim Alanında Çalışmayı Düşünme: Emeklilik, orta yaş ve orta yaş yıllarından yaşlılığa geçişi belirleyen toplumsal bir dönüm noktası olduğu için yetişkinin gelişiminde önemli bir aşama ve değişimdir. Özel eğitim kurumlarında

öğretmenlere bilgi ve beceri yönünden destek verecek uzmanların bulunmaması, öğrencilerin öğrenme güçlüğü, ailelerle yaşanan sorunlar, uygulamaya ilişkin birçok sorunu kendilerinin çözmek zorunda kalmaları personelin verimli çalışmasını güçleştirmektedir (Akçamete ve Diğer, 1998).

Araştırma kapsamındaki personelin büyük bir kısmı emekli oluncaya kadar bu alanda çalışmayı düşünmektedir. Emekli oluncaya kadar bu alanda çalışmayı düşünen ve düşünmeyen personelin tükenmişliğin puan ortalamaları arasında fark olup olmadığı incelenmiş ve tükenmişliğin tüm alt ölçeklerinde istatistiksel düzeyde anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($p<0,05$). Emekli oluncaya kadar bu alanda çalışmayı düşünmeyen personel, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı alt boyutlarında daha fazla tükenmişlik yaşamaktadır. Emekli oluncaya dek özel eğitim okulunda çalışmak istememe; bu çocuklara ve gereksinimlerine karşı duyarsızlaşmış olmanın, normal çocukların taleplerinin daha fazla oluşunun bu alanda çalışan personelerle daha zor gelmesinin bir sonucu olabilir. Sonuç olarak, emekli oluncaya kadar özel eğitim alanında çalışmayı düşünme durumlarının personelin tüm tükenmişlik alt ölçeklerinde etkili olduğu belirlenmiştir (Çizelge 4).

Öğrencinin Sahip Olduğu Engel Durumunun İşlerini Yerine Getirirken Kendilerini Zorlama Durumu: Özel eğitim okullarında çalışan öğretmenlerin, normal ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlerin de karşılaştıkları sorunlar olan; öğrencilerin özellikleri, engel türü ve araç-gereç sıkıntısı gibi konularda normal ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlerden

daha fazla sorun yaşadıkları düşünülmektedir. Ayrıca çocukların yetersizlik düzeyi, öğretmenlerin aldıkları eğitimin yeterliliği, sürekli kendilerini yetiştirmeleri gereği gibi ek zorluklar da yaşamaktadırlar (Vızlı, 2005). Engelli çocukların akranlarından özür tür ve derecelerine bağlı olarak geri olmaları, personelin bu çocukların özür tür ve derecelerine uygun eğitim verebilecek yeterli bilgi ve becerilere sahip olmaları, özel eğitim öğretmeni olarak yetişmemiş olmaları, öğrencilere ilişkin gerçekçi olmayan beklentilere sahip olmaları personelin tükenmişlik yaşamalarına ve dolayısıyla olumsuz duygular geliştirmelerine neden olabilmektedir (Sucuoğlu ve Kuloğlu, 1996; Oruç, 2007).

Araştırma kapsamında yer alan personelin büyük bir kısmının çocuğun engel durumunun işlerini yaparken kendilerini zorladığı belirlenmiştir. Özel eğitim alanında verilen eğitimler ve bu merkezlerden hizmet alan engelli çocukların özellikleri düşünüldüğünde, merkezlerdeki çalışma koşulları, çalışılan öğrenci grubunun zorluğu, çalışılan alanda var olan bilimsel temelli öğretim programları ile bu programlar konusunda alınan hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerin, personelin yeterliklerine ve dolayısıyla tükenmişliklerine etki ettiği söylenebilir. Çocukların engel durumunun işlerini yaparken kendilerini zorladığını düşünen ve düşünmeyen personelin tükenmişliğin puan ortalamaları arasında fark olup olmadığı incelenmiş ve tükenmişliğin tüm alt ölçeklerinde istatistikî düzeyde anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($p < 0,05$).

Literatür incelendiğinde Özmen (2001), Vızlı (2005) ve Aksoy (2007) öğretmenlerin eğitim verdikleri öğrenci-

lerinin yetersizliklerinin türünün tükenmişliğin hiçbir alt boyutunda anlamlı bir fark yaratmadığını bildirmektedirler. Bununla birlikte Başaran (1999), Oruç (2007) ve Karahan (2008) hizmet verilen yetersizlik türünün duygusal tükenme alt boyutunda etkili bir değişken olduğunu belirtmişlerdir. Sucuoğlu ve Kuloğlu (1996) ve Yiğit (2007) ise çalışmalarında hizmet verilen yetersizlik türünün kişisel başarı boyutunda farklılıklar yarattığını belirtmişlerdir. Bu bulgular, bir önceki araştırma sorusunun bulgularıyla birlikte ele alınarak düşünüldüğünde, özel eğitim okullarında çalışan öğretmenlerin tükenmişlikleri üzerinde çalışılan yetersizlik türünden daha fazla çalışma koşulları ile birlikte sosyo-ekonomik faktörler ve benzeri değişkenlerin daha fazla etki ettiği söylenebilir. Araştırmanın sonunda, özel eğitim alanında verilen eğitimler ve bu merkezlerden hizmet alan engelli çocukların özelliklerinin personelin yaşamış olduğu tüm tükenmişlik düzeylerine etkide bulunduğu saptanmıştır (Çizelge 4).

ÖNERİLER

Özel eğitim; yetersizlikten etkilenmiş bireylerin eğitim ve sosyal gereksinimlerini karşılamak üzere; alanda özel olarak yetiştirilmiş personel tarafından, geliştirilmiş eğitim programları ve özel eğitim yöntem ve teknikleri kullanılarak ve bu çocukların gelişim özelliklerine uygun eğitim ortamlarında sürdürülen eğitimidir. Özel eğitim hizmetlerinin istenilen biçimde yürütülebilmesi bu alanda çalışan personelin beceri ve yeteneklerine bağlıdır. Bu beceri ve yetenekler personelin alan bilgisi, öğretmenlik meslek bilgisiyle doğru orantılı olmalıdır. Özel eğitime ihtiyacı olan zihinsel

engelli çocukların bilişsel gelişimlerini tanımlayabilmek, çocuktaki olumlu davranışları geliştirmek, olumsuz davranışları en aza indirmek ve yapıcı hale getirmek personelin yetenek ve becerileri arasındadır. Ayrıca personelin uyguladığı özel eğitim yöntem ve tekniklerine hakim olması gerekmektedir.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan personel birçok zorlukla karşılaşmaktadır. Bu zorlukların arasında en önemli olarak niteleyebileceğimiz üç sorun vardır. Kurum içi hiyerarşiden kaynaklanan sorunlar. Personelin yöneticiden yeterli destek görememesi, istek ve önerilerinin idare tarafından önemsenmemesi, sorunlarına çözüm odaklı yaklaşmaması gibi problemleri içerir. Diğer, ailelerle yaşanan sorunlardır. Zihinsel engelli çocukların ailelerinin özel eğitim hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları, verilen sorumlulukların yerine getirilmesinde gerekli önemi göstermemeleri, eğitim kurumu ile yeterli iletişim kurmamaları ve her şeyi kurumdan beklemeleri yaşanan sorunlar arasındadır. Son olarak mesleki yeterlilikten kaynaklanan sorunlar: Personel zihinsel engelli çocukların eğitiminde bireyselleştirilmiş eğitim programlarını kullanmalıdır.

Son yılların en önemli sosyal ve mesleki problemlerinden biri olarak görülen tükenmişlik sendromunun ortaya çıkardığı olumsuzlukları en aza indirgeyebilmek için bireylere, örgütlere ve yapılan bu çalışmanın bundan sonar yapılacak olan geniş kapsamlı çalışmalara temel oluşturacağı düşünülerek bir takım önerilerde bulunmak faydalı olacaktır. Tükenmişlik sendromunun, merkez yöneticilerine ve bu alanda çalışan personele tanıtılması, özellikle

mesleğinde başarı gösteremeyen personelin tespit edilerek kişisel başarı duygularının hissedilmesine yönelik önlemler alınması, personelin eğitimde yeni yönelimlere göre kendilerini yenilemelerine olanak sağlayacak, hizmet içi eğitimler veya seminerlerinin düzenlenmesi gibi stratejilerle personelin tükenmişliği azaltılabilir. Araştırmanın sonunda elde edilen veriler doğrultusunda yapılabilecek çalışmalar aşağıda maddeler halinde sunulmuştur.

Meslek seçiminde iyi bir danışmanlık ve rehberlik hizmeti verilmesi, böylelikle personelin mesleklerini isteyerek seçmelerinin sağlanması, özel eğitim alanında okumayı seçen öğrencilere, bu mesleğin gerektirdiği yetenek ve becerilerin tanıtılması daha sağlıklı bir seçim için etkili olabilir. Böylece bilinçli ve severek seçilen bir işte yaşanan tükenmişlik de azalabilir.

Personelin tükenmişlikleri ile ilgili bulgular dikkate alındığında, genç yaşta, göreve yeni başlayan öğretmenlere, daha deneyimli öğretmenlerin yardımcı olmaları gerekmektedir. Bunun, öğretmenlerin hem kendilerine güven kazanmalarında hem de ortama uyum sağlamalarında kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir.

Engelli çocuklarla çalışacak personelin, çalıştıkları engel grubunu iyi tanımaları, gereksinimlerini bilmeleri, uygun araç gereç kullanarak uygun ortamlarda eğitim vermeleri gerekmektedir. Bunu sağlamak için özel eğitim alanında çalışan personelin titizlikle seçilmesi, öğrencilerin titizlikle gruplara yerleştirilmesi ve okulların özel eğitime uygun olarak inşa edilmesi gerekmektedir.

Engelli çocuğa sahip ailelere gerek eğitim gerekse psikolojik destek sağlanarak özel eğitim öğretmenlerinin yükleri hafifletilmeli, kurumlarda düzenli olarak aile danışmanlığı verilmeli, velilerin çocuklarının ihtiyaçları ve eğitimleri konularında bilgilenmeleri sağlanmalıdır.

Özel eğitim alanındaki en büyük sıkıntılardan biri yetişmiş personel azlığıdır. Bu sorunu aşmak için üniversitelerde daha fazla özel eğitim bölümleri açılmalı, bu bölümlerde ihtiyacı karşılayacak sayıda mezun verilmelidir.

Merkez yöneticileri personelin olumlu davranışlarını gerek sözel yollarla gerekse diğer yollardan takdir etmekten kaçınmamalı, çalışanlarını desteklemeli ve motive etmelidir.

Personelin tükenmişliklerini azaltmak için yapılacak değişiklikler de birey odaklı düşünülüp esnek, alternatif başa çıkmayolları konusunda idari destek sağlanmasının personelin yaşadığı tükenmişliği azaltmada yararlı olacağı düşünülmektedir.

Tükenmişlik yaşayan **bireyler için**; kendilerini tekrar değerlendirmeleri ve umutlu bir düşünce tarzı geliştirmeleri, kendilerine ulaşılabilir hedefler belirlemeleri, mizahı kullanmaları, sabretmeleri, sosyal destek alanlarına önem vermeleri, iç huzura sahip olmaya çalışmaları, dengeli yemek yeme ve egzersiz alışkanlıkları edinmeleri, düzenli tatile çıkmaları, rahatlama ve nefes egzersizleri yapmaları önerilebilir.

Örgütsel öneriler ise; merkezdeki iş yükünün hafifletilmesi, günlük seans sayısının azaltılması, seans

aralarındaki molaların yeterli uzunlukta olması, haftalık iş günü sayısının 5.5'tan 5'e indirilmesi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, işteki monotonluğu azaltmak için kurum içi aktivitelere ağırlık verilmesi, eğitimci maaşlarının belirlenmesinde adaletli davranılması, hizmet sunulan birey ve aileleriyle karşılaşılabilecek problemleri azaltmaya yönelik çalışmalar yapılması, hizmet içi eğitimlere ağırlık verilmesi, eğitimcilerde tükenmişlikle baş edebilme veya tükenmişliği önlemeye yönelik seminer ve eğitimlerin hazırlanması şeklinde sıralanabilir.

Bu çalışma MEB'na bağlı Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde özel eğitim hizmeti veren personelle gerçekleştirilmiştir. Gelecek çalışmalarda devlet ve özel sektöre ait özel eğitim okullarında görev yapan personel ile karşılaştırmalı olarak nicel ve nitel tarzda çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca özellikle derinlerde kalan sorunların ve deneyimlerin tükenmişliğe olan etkisini ortaya çıkarabilmek amacıyla odak grup çalışmaları yapılabilir.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (Proje No: Proje No: 7191 SHD-2015-7191) tarafından desteklenmiştir.

KAYNAKLAR

Akçamete, G., Kaner, S., ve Sucuoğlu, B. (1998). *Engelli ve engelli olmayan çocuklarla çalışan öğretmenlerin tükenmişlik ve iş doyumu arasındaki ilişkinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi*, VI. Ergonomi Kongresi,

- Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- Akçamete, G., Kaner S. ve Sucuoğlu, B. (2001). Öğretmenlerde tükenmişlik, iş doyumu ve kişilik, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Aksoy, Ş.U. (2007). Eskişehir ili özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Astrom, S., ve Diğerleri. (1991). Staff burnout in dementia care relations to empathy and attitudes. *International Journal of Studies*. 28(1), 155-159.
- Banks, S.R., ve Necco, E.G. (1990). The effects of special education category and type of training on burnout in special education teachers. *Teacher Education and Special Education*, 13, 198-191.
- Barling, J., ve Macintyre, T.A (1993). Daily work role stressors, mood and emotional exhaustion. *Work and Stress*. 17(4), 21-28.
- Başaran, B.I. (1999). Zihinsel, görme ve işitme özürlü çocuklara eğitim veren özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin kişilik özelliklerinin belirlenmesi ve karşılaştırılması. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Billingsley BS. (1995). *Improving the retention of special education teachers; Final Report. RTI Project 5168: ResearchTriangle Inst. NC.NT.*
- Çam, M.O. (1991). Hemşirelerde tükenmişlik (burnout) sendromunun araştırılması, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Çokluk, Ö.(1999). Zihinsel ve işitme engelliler okullarında görev yapan yönetici ve öğretmenlerde tükenmişliğin kestirilmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Coyle, D., Edwards D., Hannigan, B. Fothergill, A., Burnard, P. (2005). A systematic review of stress among health social workers. *International Social Work*. 11(48), 201-211.
- Eker, A., Taylan, B., Sapancalı, F. (1993). Meslekten yulınlıgın psikososyal temellerinin ergonomik açıdan değerlendirilmesi. 4. Ergonomi Kongresi. İzmir, MPM Yayınları: 509, 115-122.
- Ergin, C. (1992). Doktor ve hemşirelerde tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin uyarlanması. VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayını, 143-154.
- Felton, J.S. (1998). Burnout as a clinical entity-its importance in health care workers. *Occupational Med. (Oxf)*, 48 (4), 237-50.
- Freudenberger, H.J. (1974). Staff burnout. *Journal of Social Issues*. 30, 159-165.
- Freudenberger, H.J. (1989) Burnout: Past, present, and future concerns. *Professional Burnout in Medicine and the Helping Professions* (Editors: D.T. Wessells, Jr. Austin., H. Kutscher, Haworth Press, 1-9.
- Gillespie, D.F. (2000). Organizational structure and performance, 155-168 içinde the Handbook on Social Welfare Administration. Rina, Patti (Editor), Newbury Park: Sage Publications, Inc.
- Işıkhan, V. (2002). Yardım edici mesleklerde tükenmişlik sendromu. *Sosyal Hizmetler Dergisi*. 2(13), 14-22.
- Kalliath, T.J., Gillespie, D.F., Driscoll, M.P.O., ve Bluedorn, A.C. (2000). A test of the Maslach Burnout Inventory in three samples of healthcare professionals. *Work and Stress*. 14 (1), 35-50.
- Karahan, S. (2008). Özel eğitim okullarında çalışan eğitimcilerin öz yeterlik algılarının ve tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi. Nobel Yayınları, Ankara.*
- Karasu, T. ve Mutlu, Y. (2014). *Öğretmenlerin perspektifinden özel eğitimde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri: Muş il örneği. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2, 44-66.*
- Lenhart, C.R. (1980). *Faculty burnout and some reasons why. Nursing Outlook. July, 54-59.*
- Lo, W.T. (2005). *Task-Centered groupwork: Reflections on practice. International Social Work.1 (48), 455-465.*
- Maslach, C. (1982). *Burnout: The Cost of Caring. New Jersey, Prentice Hall., 32-39.*
- Mong, P.K., ve Tam, S.K (2005). *Job stress perceived inequity and burnout among school social workers in Hong Kong. International Social Work. 1 (48), 467-483.*
- Oruç, S. (2007). *Özel Eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi (Adana-lli Örneği), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana.*
- Özmen, H. (2001). *Görme engelliler okullarında görev yapan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.*
- Sucuoğlu, B. ve Kuloğlu, N. (1996). *Özürlü çocuklarla çalışan öğretmenlerde tükenmişliğin değerlendirilmesi. Türk Psikoloji Dergisi, 10(36), 44-60.*
- Vızlı, C. (2005). *Görme engelliler ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlere normal ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin karşılaştırılması üsküdar ilçesi örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.*
- Yiğit, A. (2007). *Özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin iş doyumu, tükenmişlik ve ruh sağlığı düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Zabel, M.K. ,Dettmer, P.A. ve Zabel, R.H. (1984). *Factorofemotional exhaustion, de-personalization and sense of accomplishment among teacher of the giflet, Giflet-Child Quarterly, 28(2), 65-69.*

Araştırma

**SOSYAL HİZMET
BÖLÜMÜ
ÖĞRENCİLERİNİN
RUHSAL HASTALIĞA
YÖNELİK
İNANÇLARININ
BELİRLENMESİ**

**Investigation of Social
Work Students' Beliefs
Toward Mental Illness**

Nilgün KÜÇÜKKARACA*
Sinan AKÇAY**

* Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
** Dr., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Sosyal hizmet öğrencilerinin ruhsal hastalıklara yönelik inançlarını belirlemek amacıyla yapılan bu araştırmaya 279 sosyal hizmet lisans öğrencisi katılmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından oluşturulan soru kağıdı ve Ruhsal Hastalıklara Yönelik İnançlar Ölçeği (RHYİÖ) kullanılmıştır. Verilerin analizi sonucunda yaş, ailenin geliri, öğrencinin bulunduğu sınıf, Tıbbi ve Psikiyatrik Sosyal Hizmet dersini alma durumu, ruh sağlığı ile ilgili bilimsel etkinliklere katılma durumu, ruh sağlığı alanında çalışmak isteme durumu, arkadaş ve yakın

çevrede ruhsal hastalık ve tedavi öyküsünün varlığı ile öğrencilerin kendisinde ruhsal hastalık ve tedavi öyküsü bulunma durumu değişkenlerinin öğrencilerin ruhsal hastalıklara yönelik inançları üzerinde etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Sosyal hizmet eğitimi, sosyal hizmet öğrencileri, ruhsal hastalığa yönelik inanç.*

ABSTRACT

279 social work undergraduate students participated this research, which was carried out to determine social work students' beliefs towards mental illness. As data collection tool Beliefs Toward Mental Illness Scale and a questionnaire which was developed by researchers were used. The results of the data analysis show that age, family income, students' class, whether the students have taken the course of Medical and Psychiatric Social Work, participating in scientific events related to mental health, willing to work in the mental health field, the presence of mental illness and treatment history in friends, relatives and/or in the students' themselves have impact on social work students' beliefs toward mental illness.

Keywords: *Social work education, social work students, beliefs toward mental illness.*

GİRİŞ

Ruhsal hastalığı olan bireyler birçok zorlukla mücadele etmektedir. Bir yandan hastalığın bir sonucu olarak semptomlarla ve engellilikle mücadele ederken diğer yandan da ruhsal hastalıklarla ilgili yanlış kanılardan dolayı önyargılarla mücadele etmektedirler. Bunların bir sonucu olarak iyi bir iş, güvenli barınma, tatmin edici sağlık

hizmeti ve farklı insanlarla bağlantı gibi yaşam kalitesinin bileşenlerini oluşturan birçok fırsattan yararlanamamaktadırlar (Corrigan ve Watson, 2002:16). Ruhsal hastalıklara yönelik olumsuz inançlar beraberinde damgalanmayı ve ayrımcılığı da getirmektedir. Ruhsal hastalığa yönelik olumsuz inançlar bireyin hastalığı nedeniyle yardım talep edememesine, sosyal yaşamdan izole olmasına, benlik saygısının zedelenmesine, ayrımcı tutum ve davranışlara maruz kalmasına neden olabilmektedir. Tüm bunlar bireyin sağlığını daha da olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla ruhsal hastalıklara yönelik olumsuz inançlarla mücadele etmek bir gereklilik olduğu gibi aynı zamanda bir insan hakları meselesidir.

Ruhsal hastalıklara yönelik olumsuz inanç ve damgalanmanın sıklığı ve hastalığın nasıl deneyimlendiği farklılaşsa da neredeyse her kültürde ve her toplumda mevcut olan bir olgu olduğu kabul edilmektedir (Corrigan, Roe, ve Tsang, 2011: 41). Toplumun olduğu kadar ruhsal hastalıklarla mücadele eden ruh sağlığı çalışanlarının da ruhsal hastalıklara yönelik olumsuz inançları olabilir. Dickerson ve arkadaşlarının(2002:149) yaptığı çalışmada ruhsal hastalığı olan bireylere yönelik damgalamanın kaynaklarının sırasıyla toplum, işveren, ruh sağlığı çalışanları, aile üyeleri, arkadaşlar ve meslektaş veya okul arkadaşları olduğunu belirtmektedir. Ruh sağlığı çalışanları tarafından deneyimlenen damgalanma birey için daha sarsıcı olabilmektedir. Nitekim ruhsal hastalığı olan birey için ruh sağlığı çalışanları hastalığın üstesinden gelme ve yeniden işlevselliği kazanma açısından önem taşımaktadır.

Ruh sağlığı çalışanlarının ruhsal hastalıklara yönelik inançları birçok

araştırmanın odağı olmuştur. Aker ve arkadaşlarının(2002) birinci basamak hekimlerin şizofreniye bakış açısıyla ilgili yaptıkları çalışmada; hekimlerin büyük çoğunluğunun şizofreniyi ruhsal bir zayıflık hali olarak gördüğü, %80'i şizofrenin tam olarak düzelmediğine inandığı, hekimlerin yarısından fazlası şizofrenlerin toplum içinde serbest dolaşmaması gerektiğine, saldırgan olduklarına, kendi hayatları ile doğru kararlar alamayacaklarına inandığı sonucuna ulaşmıştır. Ergün(2005) de psikiyatri servislerinde çalışan hemşirelerin şizofreni tanısı almış bireylere bakış açısıyla ilgili yaptığı çalışmada; hemşirelerin çoğunluğunun şizofreninin sosyal sorunları nedeniyle ortaya çıktığını, şizofren bireyle evlenmeyeceğini, şizofren bir komşusu olmasından rahatsız olmayacağını, şizofrenlerin tam olarak düzelmeyeceğini, şizofreninin tedavisinde kullanılan ilaçların ciddi yan etki ve bağımlılık yaptığını belirtmiştir. Bir başka çalışmada (Hansson ve diğ., 2011) da hastaların iş başvurusunu kabul etmede, hastanede yatan birisiyle flört etmede ve çocuğunun bakımı için bir hastaya sorumluluk vermede ruh sağlığı çalışanlarının olumsuz tutuma sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ruh sağlığı çalışanlarının ruhsal hastalıklara yönelik inançları kadar geleceğin ruh sağlığı çalışanları olacak olan tıp, hemşirelik, sosyal hizmet veya psikoloji öğrencilerinin de ruhsal hastalıklara yönelik inançları da önem taşımaktadır. Çitak ve arkadaşlarının (2010) hemşirelik öğrencilerinin ruhsal hastalıklara karşı inançlarını belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada; ruhsal hastalıklara karşı inanç ölçeği sonucuna göre öğrencilerin ruhsal hastalıklara yönelik inançlarının olumlu

olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Birdoğan ve Berksun'un (2002) tıp fakültesi birinci ve altıncı sınıf öğrencileriyle yaptığı araştırmada altıncı sınıf öğrencilerinin psikiyatrik hastaya karşı daha olumlu tutumlara sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde hemşirelik ve tıp fakültesi öğrencilerinin ruhsal hastalıklara yönelik inançlarını belirlemeye çalışan araştırmalar çoğunlukta sosyal hizmet öğrencilerinin ruhsal hastalıklara yönelik inançlarını belirlemeye yönelik araştırmalar (Covarrubias ve Han, 2011; Theriot ve Lodato, 2012; Zellmann, Madden ve Aguiniga, 2014) sınırlıdır.

Ruh sağlığı sorunu yaşayan bireyler, incinebilen ve baskı altında kalan gruplar olarak, sosyal hizmet mesleğinin hizmet üretme sorumluluğu olan gruplardandır. Bu bağlamda sosyal hizmet eğitiminin rolü ruh sağlığı sorunu yaşayan bireylere etkili hizmet verebilecek bilgili, yetkin ve öz farkındalığı yüksek sosyal hizmet uzmanları yetiştirmektir. Ruh sağlığı sorunu yaşayan bireylere yönelik bilgi, beceri ve teoriye dayanan etkili uygulamaları gerçekleştirmekte sosyal hizmet öğrencilerine yardım etmek, sosyal hizmet eğitiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Ayrıca öğrencilerin kendi tutum ve önyargılarını tanımlamada ve olumsuz tutum ve önyargıları değiştirebilecek çalışmalar yapma konusunda öğrencilere destek olmak sosyal hizmet eğitiminin bir diğer amacıdır (Zellmann, Madden ve Aguiniga, 2014:660).

Sosyal hizmet öğrencilerinin ruhsal hastalığa yönelik inançlarının şekillenmesinde; öğrencilerin sahip olduğu farklılıklar, sosyal hizmet lisans eğitimi süresince ruh sağlığı alanıyla ilgili olarak edindikleri bilgi, beceri ve değer ile ruhsal hastalıklarla ilgili kişisel deneyimleri etkili olabilmektedir.

Ancak ilgili alanyazın incelendiğinde, söz konusu faktörlerin sosyal hizmet öğrencilerinin ruhsal hastalığa yönelik inançlarını ne yönde etkilediğine ilişkin herhangi bir veriye rastlanılamamıştır. Bu araştırmamızın problemi de sosyal hizmet öğrencilerinin ruhsal hastalıklara yönelik inançlarını ve bu inançların şekillenmesinde etkili olan değişkenleri belirlemektir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmamızın amacı, sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin ruhsal hastalığa yönelik inançlarının belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki soru cümleleri oluşturulmuştur:

1. Sosyal hizmet öğrencilerinin sosyo-demografik özellikleri nelerdir?
2. Sosyal hizmet öğrencilerinin Ruhsal Hastalığa Yönelik İnançlar Ölçeği'nden (RHYİÖ) aldığı puan nedir?
3. Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin sosyo-demografik özellikleri ile ruhsal hastalığa yönelik inançları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Sosyal hizmet öğrencilerinin sosyal hizmet eğitimi süreçleriyle ilgili özellikleri ile ruhsal hastalığa yönelik inançları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
5. Sosyal hizmet öğrencilerinin ruh sağlığına alanına ilgi duymaları ile ruhsal hastalığa yönelik inançları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
6. Sosyal hizmet öğrencilerinin ruh sağlığı ile ilgili kişisel deneyimleri ile ruhsal hastalığa yönelik inançları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmının evrenini sosyal hizmet bölümlerinde eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma kapsamına alınacak sosyal hizmet öğrencileri Hacettepe Üniversitesi sosyal hizmet bölümünde eğitimine devam eden öğrencilerden seçilmiştir. 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Hacettepe Üniversitesi sosyal hizmet bölümünde toplam 986 öğrenci mevcuttur. Araştırmada çalışma evreninin sayıca büyük olması, her üniversitedeki öğrenci sayılarının farklı olması ve temsil edilebilirliğin sağlanması gibi nedenlerden dolayı olasılıklı örneklem türlerinden olan tabakalı örnekleme yöntemiyle örnekleme alma yoluna gidilmiş ve ulaşılmaya gereken öğrenci sayısı hesaplanmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucunda 986 öğrenci için araştırmanın sonucunun güvenilir olması amacıyla 265 öğrenciye ulaşılmaya gerektiği bulunmuş ve veri toplama sürecinde de 279 sosyal hizmet lisans öğrencisine ulaşılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından amaçlara yönelik oluşturulan soru kağıdı ve Ruhsal Hastalığa Yönelik İnanç Ölçeği kullanılacaktır.

Soru Kağıdı: Soru kağıdında sosyo-demografik bilgileri elde etmek amacıyla sorulan soruların yanı sıra öğrencilerin ruhsal hastalık ve tedavi öyküsü bulunması, öğrencilerinin aileleri ve yakın çevresinde ruhsal hastalık ve tedavi öyküsü bulunması, öğrencilerinin son sınıfta verilen "Tıbbi ve Psikiyatrik Sosyal Hizmet" dersini almış olmaları, öğrencilerinin sosyal hizmet alan uygulamalarını ruh sağlığı alanında yapmış

olmaları gibi etmenlere ilişkin sorular da bulunmaktadır.

Ruhsal Hastalıklara Yönelik İnanç Ölçeği (RHYİÖ): Hirai ve Clum (2000) tarafından geliştirilmiş olan ve Türkiye'deki geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Bilge ve Çam(2008) tarafından yapılan RHYİÖ 21 maddeden oluşmaktadır. Bilge ve Çam (2008) tarafından yapılan geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasında ölçeğin Cronbachalpha katsayısı 0.82, alt ölçek Cronbachalpha değerleri ise 0.69-0.80 arasında bulunmuştur. Ölçeğin tehlikelilik alt ölçeği, çaresizlik ve kişilerarası ilişkilerde bozulma alt ölçeği ve utanma alt ölçeği olmak üzere üç alt ölçeği bulunmaktadır. Tehlikelilik alt ölçeği ruhsal hastalıkların ve hastaların tehlikeli olduğu, çaresizlik ve kişilerarası ilişkilerde bozulma alt ölçeği ruhsal hastalıkların kişilerarası ilişkileri etkileme durumu, utanma alt ölçeği ise ruhsal hastalığa yönelik bireylerin utanma duygusu yaşadığıyla ilgili maddeleri içermektedir. Ölçekteki ifadeler ruhsal hastalığa ilişkin olumsuz inançları içermektedir. Bu nedenle, ölçekten elde edilen puan ruhsal hastalığa ilişkin olumsuz inanç düzeyini göstermektedir. RHYİÖ 6'lı likert tipi bir ölçek olup; "tamamen katılmıyorum" (0), "çoğunlukla katılmıyorum"(1), "kısmen katılmıyorum" (2), "kısmen katılıyorum" (3), "çoğunlukla katılıyorum" (4) ve "tamamen katılıyorum" (5) şeklinde puanlanmaktadır. Ölçek, hem toplam puan hem de alt ölçek puanlarına göre yorumlanmaktadır, yüksek puan olumsuz inancı göstermektedir.

Verilerin Değerlendirilmesi

Elde edilen veriler, sosyal bilimler için hazırlanmış istatistik programı (SPSS) (Version 17, Chicago IL, USA)

kullanılarak analiz edildi. Çalışmada kesikli ve sürekli değişkenler için tanımlayıcı istatistikler (ortalama, standart sapma, ortanca değer, minimum, maksimum, sayı ve yüzdelik dilim) verildi. Ayrıca parametrik testlerin ön şartlarından varyansların homojenliği “Levene” testi ile kontrol edildi. Normallik varsayımına ise “Shapiro-Wilk” testi ile bakıldı. İki grup arasındaki farklılıklar değerlendirilmek istendiğinde parametrik test ön şartlarını sağladığı durumda “Student’s t Test”; sağlamadığına ise “Mann Whitney–U testi” kullanıldı. Üç ve daha fazla grup arasındaki farklılıklar değerlendirilmek istendiğinde parametrik test ön şartlarının sağlandığı durumda “Tek Yönlü Varyans Analizi”; sağlanmadığı durumda ise “Kruskal Wallis Testi” kullanıldı. Üç grup ve daha fazla grup arasında anlamlı çıkan sonuçları değerlendirmek amacıyla çoklu karşılaştırma testlerinden “Düzeltilmiş Bonferroni Yöntemi” kullanıldı. İki sürekli değişken arasındaki ilişki değerlendirilirken parametrik test ön şartlarını sağladığı durumda Pearson Korelasyon Katsayısı, parametrik test ön şartlarını sağlamadığı durumda Spearman Korelasyon Katsayısı kullanıldı. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ ve $p < 0.01$ olarak kabul edildi.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Araştırmanın bulguları, araştırma sonuçları doğrultusunda sosyal hizmet öğrencilerinin ruhsal hastalığa yönelik inançlarının sosyo-demografik özelliklerine, sosyal hizmet eğitimi ile ilgili özelliklerine, ruh sağlığı alanına ilgi duyma durumlarına ve ruh sağlığı alanıyla ilgili kişisel deneyimlerine göre farklılaşmış farklılaşmadığına ilişkin kategorilerle ele alınmıştır.

Tablo 1 öğrencilerin RHYİÖ’den aldıkları puanları göstermektedir. Sosyal hizmet öğrencilerinin RHYİÖ’den 105 üzerinden ortalama $42,28 \pm 14,583$, tehlikelilik alt ölçeğinden 40 üzerinden $19,34 \pm 6,047$, çaresizlik ve kişiler arası ilişkilerde bozulma alt ölçeğinden 55 üzerinden $22,61 \pm 9,144$ utanma alt ölçeğinden ise 10 üzerinden $0,83 \pm 1,491$ puan almışlardır. Ölçeğin bir kesme puanı olmamakla birlikte ölçek puanının artış ya da azalışına göre yorum yapılabilmektedir. Bu doğrultuda ruhsal hastalığa yönelik inanç ölçeği ve alt ölçek sonuçlarına göre sosyal hizmet öğrencilerinin ruhsal hastalıklara yönelik inançlarının olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Zellmann, Madden ve Aguiniga(2014)’ün sosyal hizmet öğrencilerinin ruhsal hastalıklara yönelik

Tablo 1. RHYİÖ’den Alınan Puanlar

	Min	Max	X±SD
Tehlikelilik Alt Ölçeği	4	36	19,34±6,047
Çaresizlik ve Kişilerarası İlişkilerde Bozulma Alt Ölçeği	0	44	22,61±9,144
Utanma Alt Ölçeği	0	7	0,83±1,491
RHYİÖ Toplam Puan	2	78	42,28±14,583

tutumlarını belirlemek amacıyla yaptıkları araştırmada da öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun ruhsal hastalıklara yönelik damgalayıcı bir tutum içinde olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum insan hakları, sosyal adalet, kolektif sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkelelerini odağında bulundurarak öğrencilerin ayrımcılık karşıtı uygulamalarda etkinleşmesini amaç edinen sosyal hizmet eğitiminin bir yansıması olarak düşünülebilir.

Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Ruhsal Hastalıklara Yönelik İnançları

Sosyal hizmet öğrencilerinin sosyo-demografik özelliklerine göre ruhsal hastalıklara yönelik inançlarını belirlemek amacıyla öğrencilerin cinsiyet, yaş ve ailelerinin toplam geliri sorulmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin 159'u (% 57) kadın, 120'si (%43) ise erkektir. Öğrencilerin yaşları 18-24 arasında değişmektedir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu 22 yaşındadır. Bu durum araştırmaya katılan üçüncü sınıf öğrencilerinin çoğunlukta olmasıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Öğrencilerin

yaş ortalaması ise 20,84'tür. Öğrencilerin ailelerinin büyük bir kısmının (%35,8) aylık geliri 1001-2000 TL arasındadır. Ailelerin %28,0'inin geliri 2001-3000 TL,%20,9'unun geliri 0-1000TL, %9,7'sinin geliri 3001-4000 TL ve %5,6'sının ise 4001 ve yukarıdır. Bu sonuçlara bakıldığında öğrencilerin ailelerinin %84,7'sinin geliri 3000 TL ve altındadır.

Sosyal hizmet öğrencilerinin cinsiyetine göre ruhsal hastalıklara yönelik inançlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan t testinde RHYİÖ toplam puanı(p = 0,151) ve tehlikelilik (p=0,142), çaresizlik(p=0,199) ile utanma (p=0,294) alt ölçeklerinden alınan puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Tablo 2 yaşa göre öğrencilerin RHYİÖ'den aldığı puanları göstermektedir. Yaş ile toplam puan değerlendirildiğinde biri artarken diğeri azalan %19,9'luk istatistik olarak anlamlı bir ilişki vardır. Yaş ile tehlikelilik alt ölçeği toplam puan değerlendirildiğinde biri artarken diğeri azalan %19,9'luk istatistik olarak anlamlı bir ilişki vardır. Yaş ile çaresizlik alt ölçeği toplam puan

Tablo 2. Yaşa Göre Öğrencilerin RHYİÖ'den Aldığı Puanlar

		RHYİÖ Toplam Puanı	Tehlikelilik Alt Ölçeği	Çaresizlik Alt Ölçeği	Utanma Alt Ölçeği
YAŞ	r	-,199**	-,199**	-,164**	,025
	p	,001	,001	,006	,679
	n	279	279	279	279

* p<0,05

** p<0,01

değerlendirildiğinde ise biri artarken diğeri azalan %16,4'lük istatistik olarak anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 3 ailenin gelir durumuna göre öğrencilerin RHYİÖ'den aldıkları puanları göstermektedir. Sosyal hizmet öğrencilerinin ailelerinin gelir durumuna göre ruhsal hastalıklara yönelik inançlarında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan analiz sonucunda ailelerin gelir durumu ile tehlikelilik alt ölçeği arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p < 0,05$). RHYİÖ toplam puanı ve çaresizlik, utanma alt ölçeklerinden alınan puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Tablo 3'te belirtildiği üzere tehlikelilik alt ölçeğine bakıldığında aile geliri 0-1000 TL olanlar $19,88 \pm 5,93$, 1001- 2000 TL olanlar $20,48 \pm 5,8$, 2001-3000 TL olanlar $18,83 \pm 6,20$, 3001-4000 TL olanlar $17,46 \pm 6,68$, 4001 TL ve üzerinde olanlar ise $16,13 \pm 5,96$ olarak belirtilmiştir. Gelir düzeyi 0,-1000 TL ile 1001-2000 ve 2001-3000 TL arasında olanlarla, 3001-4000 TL ile 4001+ TL arasında olanlar arasındaki fark istatistik olarak anlamlıdır [$E(4, 263) = 2,786, p < 0,05$]. Bu durum düşük gelirli ailelerin ruh sağlığı hizmetlerine ulaşmada ekonomik sorunlar nedeniyle sorun yaşaması ve yüksek gelirli ailelerin ruh sağlığı hizmetlerine görece daha kolay ulaşmaları ile ilişkili olabilir.

Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Sosyal Hizmet Eğitimi ile İlgili Özelliklerine Göre Ruhsal Hastalıklara Yönelik İnançları

Sosyal hizmet öğrencilerinin sosyal hizmet eğitimi ile ilgili özelliklerine göre ruhsal hastalıklara yönelik inançlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek

amacıyla öğrencilerin ruhsal hastalıklara yönelik inançlarında etkili olabileceği düşünülen sınıf, Tıbbi ve Psikiyatrik Sosyal Hizmet dersini alma durumları ve Sosyal Hizmette Etik İlke Değer ve Sorumlulukları dersini alma durumları sorulmuştur. Öğrencilerin 63'ü (% 22,6) birinci sınıf, 47'si (%16,8) ikinci sınıf, 124'ü (%44,4) üçüncü sınıf ve 45'i (%16,1) ise dördüncü sınıftır. Araştırmaya katılan öğrencilerin 74'ü (%26,5) Tıbbi ve Psikiyatrik Sosyal Hizmet, 72'si (% 25,8) ise Sosyal Hizmet Etik İlke, Değer ve Sorumlulukları dersini almıştır.

Tablo 4 öğrencilerin buldukları sınıfa göre RHYİÖ'den aldığı puanları göstermektedir. Öğrencilerin buldukları sınıfa göre ruhsal hastalıklara yönelik inançlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan istatistiksel analizler sonucunda hem ölçeğin toplam puanı [$F(3,273)=3,061, p < 0,05$] hem de tehlikelilik alt ölçeğinde [$F(3,273)=3,963, p < 0,05$] anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Çaresizlik, utanma alt ölçeklerinden alınan puanlar arasında istatistik olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Ölçek toplam puanında birinci sınıftaki öğrencilerin ($46,40 \pm 13,69$) ruhsal hastalıklara yönelik inançları ikinci sınıftaki ($41,38 \pm 14,13$) ve üçüncü sınıftaki ($42,06 \pm 14,860$) öğrencilerden farklıdır. Tehlikelilik alt ölçeğinde de birinci sınıftaki öğrencilerin ($20,92 \pm 5,58$) ruhsal hastalıkların ve hastaların tehlikeli olduğuna ilişkin inançları ikinci sınıftaki ($18,85 \pm 5,485$) ve üçüncü sınıftaki ($19,56 \pm 6,211$) öğrencilerden farklıdır. Üçüncü sınıftaki öğrencilerin ($19,56 \pm 6,211$), tehlikelilik alt ölçeği puan ortalaması dördüncü sınıflardan ($17,00 \pm 6,186$) farklıdır. Bu durum sosyal hizmet eğitiminin

Tablo 3. Ailenin Gelir Durumuna Göre Öğrencilerin RHYİÖ'den Aldığı Puanlar

Ailenin geliri		RHYİÖ Toplam Puan	Tehlikelilik alt ölçeği	Çaresizlik alt ölçeği	Utanma alt ölçeği
0-1000 tl	N	56	56	56	56
	Mean	42,93	19,88	22,73	,46
	Std. Sapma	12,715	5,930	7,813	,894
	Median	44,50	20,00	22,00	0,00
1001-2000 tl	N	96	96	96	96
	Mean	44,77	20,48	23,74	1,00
	Std. Sapma	14,352	5,800	9,383	1,596
	Median	45,00	21,00	23,50	0,00
2001-3000 tl	N	75	75	75	75
	Mean	41,92	18,83	22,73	,77
	Std. Sapma	14,975	6,198	9,521	1,410
	Median	41,00	19,00	22,00	0,00
3001-4000 tl	N	26	26	26	26
	Mean	39,00	17,46	20,50	1,15
	Std. Sapma	16,596	6,689	9,774	2,014
	Median	39,00	17,00	20,50	0,00
4001-yukarısı	N	15	15	15	15
	Mean	35,73	16,13	19,00	,80
	Std. Sapma	14,038	5,963	9,547	1,320
	Median	37,00	16,00	18,00	0,00
	P	0,120	0,027 *	0,273	0,962

* p<0,05

** p<0,01

Tablo 4. Öğrencilerin Buldukları Sınıfa Göre RHYİÖ'den Aldığı Puanlar

Sınıf		RHYİÖ Toplam Puan	Tehlikelilik alt ölçeği	Çaresizlik alt ölçeği	Utanma alt ölçeği
1. sınıf	N	63	63	63	63
	Mean	46,40	20,92	24,84	,84
	Std. Sapma	13,698	5,583	9,160	1,537
	Median	47,00	21,00	25,00	0,00
	Minimum	12	8	1	0
	Maximum	78	33	44	6
2. sınıf	N	47	47	47	47
	Mean	41,38	18,85	21,96	,72
	Std. Sapma	14,134	5,485	9,339	1,528
	Median	40,00	19,00	22,00	0,00
	Minimum	16	10	6	0
	Maximum	72	29	44	7
3. sınıf	N	124	124	124	124
	Mean	42,06	19,56	22,42	,85
	Std. Sapma	14,860	6,211	8,860	1,458
	Median	42,50	20,00	22,00	0,00
	Minimum	2	5	0	0
	Maximum	78	36	43	6
4. sınıf	N	45	45	45	45
	Mean	38,07	17,00	20,67	,84
	Std. Sapma	14,483	6,186	9,374	1,522
	Median	38,00	17,00	21,00	0,00
	Minimum	11	4	2	0
	Maximum	77	31	39	7
P		0,029 *	0,009**	0,107	0,965

* p<0,05

** p<0,01

öğrencilerin ruhsal hastalıklara yönelik inançlarını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

Öğrencilerin Tıbbi ve Psikiyatrik Sosyal Hizmet dersini alma durumlarına göre ruhsal hastalıklara yönelik inançlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan istatistik analiz sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir. Öğrencilerin Tıbbi ve Psikiyatrik Sosyal Hizmet dersini alma durumlarına göre ruhsal hastalıklara yönelik inançlar ölçeği toplam puan[(t279)=-2,90, p<0,01] ve tehlikelilik alt ölçeğinden alınan puanlar[(t279)=-3,956, p<0,01]] arasında istatistik olarak anlamlı bir farklılık vardır(p<0,05 ve p<0,01). Tıbbi ve Psikiyatrik Sosyal Hizmet dersini alan

öğrencilerin ruhsal hastalığa yönelik inançlarının almayanlara göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında söz konusu dersin ruh sağlığı alanıyla ilgili farkındalık yaratması ve öğrencileri ruh sağlığı alanında mesleki çalışmalar yapmaya hazırlamasının etkili olmuş olabileceği düşünülmektedir. Eack, Newhill ve Watson(2012)'in ağır ruhsal hastalıkları eğitiminin sosyal hizmet yüksek lisans öğrencilerinin şizofreni hastalarına yönelik tutumlarına etkisini araştırdıkları araştırmada da ders sonunda öğrencilerin şizofreni hastalarına yönelik bilgi düzeyleri ve tutumlarının olumlu yönde değiştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5. Öğrencilerin Tıbbi ve Psikiyatrik Sosyal Hizmet Dersini Alma Durumlarına Göre RHYİÖ'den Aldıkları Puanlar

Tıbbi ve Psikiyatrik Sosyal Hizmet Dersini Alma Durumları		RHYİÖ Toplam Puan	Tehlikelilik alt ölçeği	Çaresizlik alt ölçeği	Utarma alt ölçeği
Evet	N	74	74	74	74
	Mean	38,12	17,01	21,70	,95
	Std. Sapma	15,527	6,587	8,971	1,595
	Median	40,00	17,50	22,00	0,00
Hayır	N	205	205	205	205
	Mean	43,78	20,18	22,93	,79
	Std. Sapma	13,964	5,625	9,205	1,453
	Median	45,00	20,00	23,00	0,00
P		0,004**	0,001**	0,323	0,587

* p<0,05

** p<0,01

Tablo 6 öğrencilerin Sosyal Hizmet Etik İlke, Değer ve Sorumlulukları dersini alma durumlarına göre RHYİÖ'den aldığı puanları göstermektedir. Öğrencilerin Sosyal Hizmet Etik İlke, Değer ve Sorumlulukları dersini alma durumlarına göre ruhsal hastalıklara yönelik inançlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan istatistiksel analizler sonucunda ölçek toplam puanı ve tehlikelilik, çaresizlik, utanma alt ölçeklerinden alınan puanlar arasında istatistik olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Ruh Sağlığı Alanına İlgili Duyuma Durumlarına Göre Ruhsal Hastalıklara Yönelik İnançları

Sosyal hizmet öğrencilerinin ruhsal hastalıklara yönelik inançlarının şekillenmesinde öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri ve sosyal hizmet eğitiminin etkisi kadar ruh sağlığı alanına olan ilgilerinin de etkili olabileceği düşünülmektedir. Öğrencilerin kendi çabaları ve ilgileri doğrultusunda ruh sağlığı alanında yaptığı çalışmalar son derece önemlidir. Sosyal hizmet öğrencilerinin ruh sağlığı alanına olan ilgilerini belirlemek amacıyla öğrencilere ruh sağlığı alanında gönüllü çalışmalara,

Tablo 6. Öğrencilerin Sosyal Hizmet Etik İlke, Değer ve Sorumlulukları dersini alma durumlarına göre RHYİÖ'den Aldığı Puanlar

Sosyal Hizmet Etik İlke, Değer ve Sorumlulukları dersini alma durumları		RHYİÖ Toplam Puan	Tehlikelilik Alt Ölçeği	Çaresizlik alt Ölçeği	Utanma Alt Ölçeği
Evet	N	72	72	72	72
	Mean	40,07	18,19	21,51	,69
	Std. Deviation	14,442	6,346	9,203	1,296
	Median	40,50	20,00	21,00	0,00
Hayır	N	207	207	207	207
	Mean	43,05	19,73	22,99	,87
	Std. Deviation	14,588	5,904	9,115	1,553
	Median	43,00	20,00	23,00	0,00
	P	0,136	0,063	0,240	0,474

* p<0,05

** p<0,01

ruh sağlığı ile ilgili bilimsel etkinliklere katılıp katılmadıkları ve mezun olduktan sonra ruh sağlığı alanında çalışmak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Öğrencilerin 4'ü (%1,43) ruh sağlığı alanındaki gönüllü çalışmalara katılmışken 117'si (%42,08) ise ruh sağlığı alanındaki bilimsel etkinliklere katılmıştır. Öğrencilerin 161'i (%58,12) de mezun olduktan sonra ruh sağlığı alanında çalışmak istemektedir.

Öğrencilerin ruh sağlığı alanında gönüllü çalışmalarda bulunma durumlarına ruhsal hastalıklara yönelik inançlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann-Whitney U testi sonucunda ölçek toplam puanı ve tehlikelilik, çaresizlik, utanma alt ölçeklerinden alınan puanlar arasında istatistik olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Öğrencilerin ruh sağlığı ile ilgili bilimsel etkinliklere katılma durumlarına göre ruhsal hastalıklara yönelik inançlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan t testi sonuçları Tablo 7'de gösterilmiştir. Ruh sağlığı ile ilgili bilimsel etkinliklere katılma durumlarına göre ruhsal hastalıklara yönelik inançların belirlenmesi ölçeği toplam puan [(t278)= -2,858, p<0,01] ve tehlike [(t278)= -3,504, p<0,01], çaresizlik [(t278)= -2,160, p<0,05] alt ölçeğinden alınan puanlar arasında istatistik olarak anlamlı bir farklılık vardır (p<0,05 ve p<0,01). Ruh sağlığı ile ilgili sempozyum, kongre, panel gibi bilimsel etkinliklere katılan öğrencilerin ruhsal hastalıklara yönelik inançları daha olumludur. Ruh sağlığı ile ilgili yapılan bilimsel çalışmaların toplumu bilinçlendirme gibi son derece önemli bir işlevi bulunmaktadır. Nitekim ruhsal hastalıklarla ilgili toplumda var olan olumsuz

tutumların oluşmasında yetersiz ve yanlış bilgilenmelerin etkisi büyüktür. Yetersiz ve yanlış bilgilenmeleri önlemenin bir yolu da toplumun bilinçlenmesini sağlayacak bilimsel çalışmaların yapılmasıdır. Bu durum ruh sağlığı alanında çalışacak sosyal hizmet öğrencileri için daha da önemlidir.

Öğrencilerin ruh sağlığı alanında çalışmak isteme durumlarına göre ruhsal hastalıklara yönelik inançların belirlenmesi ölçeği toplam puan [U= 6382, p= .001]ve tehlike [U= 6434, p= .001], çaresizlik [U=6959,5, p= .001] alt ölçeğinden alınan puanlar arasında istatistik olarak anlamlı bir farklılık vardır(p<0,05 ve p<0,01). Utanma alt ölçeklerinden alınan puanlar arasında istatistik olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Mezun olduktan sonra ruh sağlığı alanında çalışmak isteyen öğrencilerin ruhsal hastalıklara yönelik inançları daha olumludur. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında ruh sağlığı alanında çalışmak isteyen öğrencilerin ruh sağlığı alanına ilgi duymaları ve ruh sağlığı alanını araştırıp daha fazla bilgi sahibi olmalarıyla ilgili olabileceği düşünülmektedir.

Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Ruh Sağlığı ile İlgili Kişisel Deneyimlerine Göre Ruhsal Hastalıklara Yönelik İnançları

Sosyal hizmet öğrencilerinin ruh sağlığı ile ilgili kişisel deneyimlerini belirlemek amacıyla öğrencilerin arkadaş ve yakın çevresinde, ailesinde veya kendisinde herhangi bir ruhsal hastalık ve tedavi öyküsünün bulunup bulunmadığı sorulmuştur. Öğrencilerin 150'sinin (%43,3) arkadaş ve yakın çevresinde, 46'sının (%16,5) ailesinde ve 14'ünün

Tablo 7. Öğrencilerin Ruh Sağlığı Alanına İlgili Duyuma Durumlarına Göre RHYİÖ'den Aldıkları Puanlar

Ruh Sağlığı İle İlgili Bilimsel Etkinliklere Katılma Durumları		RHYİÖ Toplam Puan	Tehlikelilik alt ölçeği	Çaresizlik alt ölçeği	Utanma alt ölçeği
Evet	N	117	117	117	117
	Mean	39,45	17,92	21,25	,88
	Std. Sapma	14,743	5,966	9,392	1,651
	Median	40,00	18,00	21,00	0,00
Hayır	N	161	161	161	161
	Mean	44,45	20,43	23,63	,80
	Std. Sapma	14,116	5,853	8,868	1,370
	Median	46,00	21,00	23,00	0,00
	P	0,005**	0,001**	0,032*	0,802
Ruh Sağlığı Alanında Gönüllü Çalışmalara Katılma Durumları					
Evet	N	4	4	4	4
	Mean	33,25	17,25	15,25	,75
	Std. Sapma	11,236	5,500	5,679	1,500
	Median	34,50	17,50	17,50	0,00
Hayır	N	274	274	274	274
	Mean	42,48	19,41	22,74	,83
	Std. Sapma	14,585	6,031	9,155	1,495
	Median	43,00	20,00	22,50	0,00
	P	0,209	0,477	0,104	0,809
Ruh Sağlığı Alanında Çalışmayı İsteme Durumları					
Evet	N	161	161	161	161
	Mean	38,98	17,96	20,96	,74
	Std. Sapma	14,568	5,945	9,263	1,460
	Median	39,00	18,00	21,00	0,00
Hayır	N	116	116	116	116
	Mean	46,91	21,33	24,86	,96
	Std. Sapma	13,336	5,607	8,525	1,540
	Median	47,00	21,00	25,00	0,00
	P	0,001**	0,001**	0,001**	0,138

* p<0,05

** p<0,01

(%5) kendisinde herhangi bir ruhsal hastalık ve tedavi öyküsü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin arkadaş ve yakın çevresinde herhangi bir ruhsal hastalık ve tedavi öyküsünün bulunma durumuna göre ruhsal hastalığa yönelik inançları arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla t testi yapılmıştır. Test sonucunda toplam puan [$t(277) = -2,098, p < 0,01$] ve tehlikelilik [$t(277) = -1,977, p < 0,01$] alt ölçeğinden alınan puanlar arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir ($p < 0,05$). Çaresizlik ve utanma alt ölçeklerinden alınan puanlar arasında istatistik olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Arkadaş ve yakın çevresinde ruhsal hastalık ve tedavi öyküsü bulunan öğrencilerin ruhsal hastalıklara yönelik inançları daha olumlu olduğu ve ruhsal hastalıklar ile hastaları daha az tehlikeli gördüğü söylenebilir. Covarrubias ve Han (2011)'in sosyal hizmet bölümü yüksek lisans öğrencilerinin ruhsal hastalığı olan kişilere yönelik tutumlarını belirlemek için yaptıkları araştırmada da arkadaşları arasında önemli ruhsal hastalığı olan bireylerin bulunduğu sosyal hizmet öğrencilerinde sosyal mesafe ve kısıtlamaların daha az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka araştırmada da (Eack ve Newhill, 2008) şizofreni hastalarıyla daha fazla iletişim halinde olan sosyal hizmet öğrencilerinin daha olumlu bir tutum içinde olduğu görülmüştür. Ruhsal hastalığı olan kişilerle temas halinde olmak ruhsal hastalıklara ve hastalara yönelik tutumların daha olumlu olmasını sağlamaktadır (Corrigan ve diğ., 2001). Bireyin arkadaş ve yakın çevresinde ruhsal hastalık ve tedavi öyküsünün bulunması bireyin ruhsal hastalığı ve hastayı daha yakından

tanılarak olumsuz tutum ve kalıpyargılardan arınmasını sağlayabilmektedir.

Öğrencilerin ailelerinde herhangi bir ruhsal hastalık ve tedavi öyküsü bulunma durumu ile ruhsal hastalıklara yönelik inançları arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan analiz sonucunda ölçek toplam puanı ve tehlikelilik, çaresizlik, utanma alt ölçeklerinden alınan puanlar arasında istatistik olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Öğrencilerin herhangi bir ruhsal hastalığının olması durumuna göre ruhsal hastalıklara yönelik inançlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan t testi sonuçlarına göre toplam puan [$U = 705, p = .001$] ve tehlike [$U = 840,5, p = .001$], çaresizlik [$U = 720, p = .001$] ve utanma [$U = 1183, p = .001$] alt ölçeğinden alınan puanlar arasında istatistik olarak anlamlı bir farklılık vardır. Ruhsal hastalık sürecini yaşamış olmak hastalığın bireyin yaşamına olan etkileri, tedavi sürecindeki zorluklar gibi birçok konuda bireye bilgi ve deneyim katmaktadır. Bu bilgi ve deneyim süreci ruhsal hastalık ve hastalara yönelik tutumların da olumlu olmasını sağlayabilmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

İnsan hakları ve insan onuru ile sosyal adalet sosyal hizmet disiplininin en temel iki değeridir. Sosyal hizmet uzmanları yaptıkları her mesleki çalışmada bu değerleri göz önünde bulunduran. Ruhsal hastalığa yönelik olumsuz inançların varlığı nedeniyle de ruhsal hastalığı olan insanlar hem insan hakları hem de sosyal adalet değerlerine aykırı uygulamalarla karşılaşabilmektedir. Bu tür uygulamalarla mücadele etmek sosyal

Tablo 8. Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Ruh Sağlığı ile İlgili Kişisel Deneyimlerine Göre Ruhsal Hastalıklara Yönelik İnançları

Arkadaş ve Yakın Çevrede Ruhsal Hastalık Ve Tedavi Öyküsünün Varlığı		RHYİÖ Toplam Puan	Tehlikelilik alt ölçeği	Çaresizlik alt ölçeği	Utanma alt ölçeği
Evet	N	120	120	120	120
	Mean	40,21	18,55	21,46	,78
	Std. Sapma	15,081	6,138	9,536	1,485
	Median	40,00	19,00	22,00	0,00
Hayır	N	157	157	157	157
	Mean	43,89	19,99	23,46	,87
	Std. Sapma	14,008	5,883	8,770	1,505
	Median	45,00	20,00	23,00	0,00
	P	0,037*	0,049*	0,071	0,367
Ailede Herhangi Bir Ruhsal Hastalık ve Tedavi Öyküsünün Varlığı					
Evet	N	46	46	46	46
	Mean	39,65	18,11	21,17	,59
	Std. Sapma	17,039	6,967	10,792	1,343
	Median	39,50	18,50	21,00	0,00
Hayır	N	231	231	231	231
	Mean	42,89	19,62	22,94	,87
	Std. Sapma	14,037	5,809	8,802	1,520
	Median	43,00	20,00	23,00	0,00
	P	0,170	0,120	0,233	0,088

Tablo 8. Devamı.

Öğrencilerde Herhangi Bir Ruhsal Hastalık ve Tedavi Öyküsünün Varlığı		RHYİÖ Toplam Puan	Tehlikelilik alt ölçeği	Çaresizlik alt ölçeği	Utanma alt ölçeği
Evet	N	14	14	14	14
	Mean	26,79	14,36	12,43	0,00
	Std. Sapma	15,388	6,197	9,756	0,000
	Median	25,50	13,00	10,50	0,00
Hayır	N	264	264	264	264
	Mean	43,17	19,64	23,17	,88
	Std. Sapma	14,080	5,904	8,814	1,519
	Median	43,00	20,00	23,00	0,00
	P	0,001**	0,001**	0,001**	0,007**

* p<0,05

** p<0,01

hizmet uzmanının en temel görevlerindedir. Ancak ruhsal hastalığa yönelik toplumun inançları kadar sosyal hizmet uzmanının da ruhsal hastalıklara yönelik inançları önem taşımaktadır. Ruhsal hastalıklara yönelik olumsuz toplumsal inançlarla mücadele etme sorumluluğu bulunan sosyal hizmet uzmanlarının, ruhsal hastalıklara yönelik olumsuz inançlarının olması sosyal hizmet disiplininin değerleriyle çelişen bir durumdur. Nitekim sosyal hizmet uzmanları bütün müracaatçılara yönelik yargılayıcı olmayan bir tutum sergileme sorumluluğunu taşımaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının ruhsal hastalıklara yönelik olumsuz inançlara sahip olması hastaya etkili hizmet vermesini engelleyebilmekte, ruhsal hastalığı olan bireylere ilişkin ayrımcı bir toplumsal tutumun oluşmasına neden olabilmektedir. Bu

durum geleceğin sosyal hizmet uzmanları olan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin ruhsal hastalıklara yönelik inançlarını önemli kılmaktadır.

Sosyal hizmet öğrencilerinin ruhsal hastalıklara yönelik inançlarını ve bu inançların çeşitli değişkenlere göre ne yönde farklılaştığını belirlemek amacıyla yapılan bu araştırmada öğrencilerin ruhsal hastalıklara yönelik olumlu inançlara sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte öğrencilerin sosyo-demografik bilgilerine göre ruhsal hastalıklara yönelik inançlarına bakıldığında yaş ve ailenin gelirinde anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

Sosyal hizmet öğrencilerinin sosyal hizmet eğitimiyle ilgili özelliklerinin ruhsal hastalıklara yönelik inançlarını

etkileyip etkilemediği araştırma kapsamında incelenmiş ve öğrencilerin bulunduğu sınıf ve Tıbbi ve Psikiyatrik Sosyal Hizmet dersini alma durumlarının anlamlı bir farklılık oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal Hizmet Etik İlke, Değer ve Sorumlulukları dersini alma durumunun ise anlamlı bir fark oluşturmadığı görülmüştür ancak dersi alan öğrencilerin RHYİÖ toplam puan ortalaması ve alt ölçeklerin puan ortalaması almayanlara göre daha düşük olduğundan Sosyal Hizmet Etik İlke, Değer ve Sorumlulukları dersini alan öğrencileri ruhsal hastalıklara yönelik inançlarının daha olumlu olduğu söylenebilir. Bireyselleştirme,duyguların amaçlı dışavurumu, kontrollü duygusal katılım,kabul, yargılayıcı olmayan tutum, müracaatçının kendi kaderini tayini, gizlilik, kişiye saygı, uyum, empati, koşulsuz olumlu kabul, bireysellikten uzaklaşma, eşitlik, sosyal adalet, birlikte çalışma, yurttaşlık, güçlendirme ve otantiklik gibi sosyal hizmetin geleneksel ve özgürleştirici değerlerinin (Thompson,2014:156-179) öğrenciler tarafından benimsenmesi öğrencilerin mesleki kimliklerinin oluşmasında ve mesleki yaşamları boyunca karşılaşılabilecekleri müracaatçı gruplarına herhangi bir ayırım gözetmeden her bireyin biricikliğini göz önünde bulundurarak hizmet sunması açısından Sosyal Hizmet Etik İlke, Değer ve Sorumlulukları dersi son derece önem taşımaktadır. Bununla birlikte öğrenciler bu derste mesleki yaşamları boyunca karşılaşılabilecekleri etik ikilemlerle nasıl baş edeceklerini de öğrenirler. Bu açıdan bakıldığında sosyal hizmet mesleğinin etik, ilke ve değerlerini öğrenen ve benimseyen öğrencilerin ruhsal hastalığa yönelik inançlarının daha olumlu olması beklenen bir durumdur.

Sosyal hizmet öğrencilerinin ruh sağlığı alanına ilgi duyma durumlarına göre ruhsal hastalıklara yönelik inançlarına bakıldığında ruh sağlığı ile ilgili bilimsel etkinliklere katılan ve ruh sağlığı alanında çalışmak isteyen öğrencilerin ruhsal hastalıklara yönelik daha olumlu inanca sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sosyal hizmet öğrencilerinin ruh sağlığı ile ilgili kişisel deneyimlerine göre ruhsal hastalıklara yönelik inançlarına bakıldığında ise hem arkadaş ve yakın çevresinde hem de öğrencilerin kendisinde herhangi bir ruhsal hastalık ve tedavi öyküsü bulunduğu durumda anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Sosyal hizmet mesleğinin bilgi, beceri ve değer temelini öğretmesi ve benimsenmesi sosyal hizmet eğitiminin en temel amacıdır. Sosyal hizmet eğitimi süresince öğrenciler çeşitli alanlarda uygulama yapmaya hazırlanmaktadır. Sosyal hizmet eğitiminde öğrencilerin teorik ve uygulama bilgilerinin gelişmesi kadar, sahip oldukları olumsuz tutum ve davranışların değişmesi ve gelişmesi de önem taşımaktadır. Sosyal hizmet eğitimi öncesi öğrencilerin ruhsal hastalık ve hastalara yönelik olumlu veya olumsuz tutumları olabilir. Ancak değişime ve gelişmeye inanan ve bunun için mücadele eden sosyal hizmet mesleğinin üyeleri olan sosyal hizmet öğrencilerinin, sosyal hizmet eğitimi süresince sahip olduğu olumsuz tutumların farkına vararak bunları değiştirme çabası içinde olması beklenir.

Sosyal hizmet öğrencilerinin ruhsal hastalıklara yönelik olumlu bir tutum içinde olması mesleki yaşamlarında daha etkin uygulamalar yapması açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle

öğrencilerin ruh sağlığı alanıyla ilgili bilimsel etkinliklere katılması, ruh sağlığı alanıyla ilgili dersleri alması ve ruh sağlığı sorunu yaşayan bireylerle daha fazla temas halinde olması yönünde motive edilmesi ve bilinçlendirilmesi son derece önem taşımaktadır.

Sosyal hizmet lisans öğrencilerinin ruhsal hastalıklara yönelik inançlarını belirleme amacı taşıyan bu araştırmanın konunun farklı boyutlarını odağında bulunduran çalışmalarla desteklenmesi önem taşımaktadır. Bundan sonraki araştırmaların yüksek lisans ve doktora öğrencilerini de kapsamaması büyük resmi görebilmek ve eğitim düzeyleri arasında karşılaştırma yapabilmek açısından önem taşımaktadır. Ayrıca öğrencilere ruh sağlığı ile ilgili verilen eğitimlerin etkililiğini ölçen araştırmaların yapılması sosyal hizmet eğitim programının güncellenmesi ve daha etkili hale gelebilmesi açısından önemli bir fırsat olabilir. Diğer bir yandan sosyal hizmet öğrencilerinin ruhsal hastalıkla ilgili öznel deneyimlerine odaklanan araştırmalara da ihtiyaç vardır.

Kaynakça

Bilge, A., & Çam, O. (2008). Ruhsal Hastalığa Yönelik İnançlar Ölçeği'nin Geçerliliği ve Güvenilirliği. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9(2), 91-96.

Birdoğan, S. Y., & Berksun, O. E. (2002). *Tıp Fakültesi 1. Sınıf Ve 6. Sınıf Öğrencilerinde Psikiyatrik Hastaya Yönelik Tutumlar*. *Kriz Dergisi*, 10(2), 1-7.

Corrigan, P. W., & Watson, A. C. (2002). *Understanding the impact of stigma on people with mental illness*. *World Psychiatry*, 16-20.

Corrigan, P. W., River, L. P., Lundin, R. K., Penn, D. L., Uphoff-Wasowski, K., Champion, J., . . . Kubiak, M. A. (2001). *Three Strategies for Changing Attributions about Severe*

Mental Illness. *Schizophrenia Bulletin*, 27(2), 187-195.

Corrigan, P. W., Roe, D., & Tsang, H. W. (2011). *Challenging the Stigma of Mental Illness-Lessons for Therapists and Advocates*. Oxford: John Wiley & Sons Ltd.

Covarrubias, I., & Han, M. (2011). *Mental Health Stigma about Serious Mental Illness among MSW Students: Social Contact and Attitude*. *Social Work*, 56(4), 317-325.

Çıtak, E. A., Budak, E., Kaya, Ö., Öz, Ş., Şahin, S., Taran, N., & Türker, E. (2010). *Başkent Üniversitesi'nde Öğrenim Gören Hemşirelik Öğrencilerinin Ruhsal Hastalıklara Karşı İnançlarının Belirlenmesi*. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 68-73.

Dickerson, F. B., Sommerville, J., Origoni, A. E., Ringel, N. B., & Parente, F. (2002). *Experiences of Stigma Among Outpatients With Schizophrenia*. *Schizophrenia Bulletin*, 28(1), 144-155.

Eack, S. M., & Newhill, C. E. (2008). *An Investigation of the Relations Between Student Knowledge, Personal Contact, and Attitudes Toward Individuals with Schizophrenia*. *Journal of Social Work Education*, 44(3), 77-96.

Eack, S. M., Newhill, C. E., & Watson, A. C. (2012). *Effects of Severe Mental Illness Education on MSW Student Attitudes About Schizophrenia*. *Journal of Social Work Education*, 48(3), 425-438.

Ergün, G. (2005). *Psikiyatri Servislerinde Çalışan Hemşirelerin Şizofreni Tanısı Almış Bireylere Bakış Açısı*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Hansson, L., Jormfeldt, H., Svedberg, P., & Svensson, B. (2013). *Mental health professionals' attitudes towards people with mental illness: Do they differ from attitudes held by people with mental illness?* *International Journal of Social Psychiatry*, 59(1), 48-54.

Theriot, M. T., & Lodato, G. A. (2012). Attitudes About Mental Illness and Professional Danger Among New Social Work Students. Journal of Social Work Education, 48(3), 403-423.

Thompson, N. (2014). Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak. Ankara: Dipnot Yayınları.

Zellmann, K. T., Madden, E. E., & Aguiniga, D. M. (2014). Bachelor of Social Work Students and Mental Health Stigma: Understanding Student Attitudes. Journal of Social Work Education, 50(4), 660-677.

Araştırma

SOSYAL HİZMET UZMANLARININ MESLEKİ UYGULAMALARI VE ÇALIŞMA KOŞULLARI

Professional Practices and Working Conditions of Social Workers

Oğuzhan ZENGİN*¹
Nurullah ÇALIŞ**

* Yrd. Doç. Dr. Karatekin Üniversitesi İİBF
Sosyal Hizmet Bölümü

** Arş. Gör. Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal
Hizmet Bölümü

ÖZET

Amaç: Bu çalışmanın amacı sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulama süreçlerini, çalışma koşullarını, yöneticileri ve diğer meslek elemanlarıyla olan ilişkilerini, iş yükü ve iş ortamında yaşadıkları stres durumlarını ortaya koymaktır.

Yöntem: Nicel araştırma desenine dayalı olarak tasarlanan çalışmada araştırmacılar tarafından hazırlanan ve 52 maddeden oluşan soru formu kullanılmıştır. Soru formu internet ortamında sosyal hizmet uzmanla-

rının yoğun olarak bulunduğu platformlarda paylaşılmış ve 238 sosyal hizmet uzmanına ulaşılmıştır. İstatistiksel analizler SPSS programında yapılmış olup sürekli değişkenler ortalama ve standart sapma değerleriyle, kategorik değişkenlerse sıklık ve yüzdesel değerlerle ifade edilmiştir. İlişki analizlerindeyse ki-kare testi kullanılmıştır.

Bulgular: Bulgular sosyal hizmet uzmanlarının günlük mesai içinde ortalama 3 saat 18 dakikalarını büro işlerine, 3 saat 12 dakikalarını ise mesleki uygulamalara ayırdığını göstermektedir. Sosyal hizmet uzmanları, mesleki rolleri arasında genel olarak danışmanlık, bağlantı kuruculuk ve vaka yönetimi rollerini yerine getirirken eğitcilik, savunuculuk, planlama, araştırma ve geliştirme rollerini yerine getiremediklerini belirtmektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı yöneticilerinin ve diğer meslek elemanlarının sosyal hizmet mesleği ve kendi rolleri hakkında yeterince bilgiye sahip olmadığını, iş yükünün yüksek olduğunu (%65,7) ve kendilerini iş ortamında önemli derecede (%37,9) stres altında hissettiğini belirtmiştir.

Sonuç: Sosyal hizmet uzmanları ağır çalışma koşullarından dolayı sosyal hizmet uygulamasından beklenen nitelikleri yerine getirememektedir. Bu soruna ek olarak yöneticilerin ve diğer meslek elemanlarının mesleğe yönelik bilgi düzeyinin azlığı ve yöneticilerin mesleğin değer ve felsefesine uygun olmayan tutum ve davranışları nedenleriyle sosyal hizmet uzmanları kendilerini stres altında hissedebilmektedirler.

Anahtar Sözcükler: Sosyal hizmet uzmanı, sosyal hizmet uygulaması, sosyal hizmet uzmanlarının çalışma koşulları, iş yükü, iş ortamında stres.

ABSTRACT

Aim: The purpose of this study is to determine professional practices and working conditions of social workers and their relations with their managers and other profes-

¹ Yazışma Adresi / Correspondence address:
Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan ZENGİN, Karatekin
Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü, Çan-
kırı, Türkiye E-mail: oguzen04@gmail.com

sionals.

Method: 52 item self-report questionnaire designed by researchers was used in this quantitative research method based study. Researchers shared the questionnaire on online platforms which are frequently used by social workers and reached 238 social workers. SPSS was used to perform certain statistical analyses. Continuous variables were expressed as mean and standard deviation while categorical variables as frequency and percentage. Chi-square test was used for correlation analysis.

Findings: The research findings indicated that social workers spend 3 hours and 18 minutes a day for their clerical work, while they spend 3 hours and 12 minutes for social work practices. Social workers reported that they generally could perform counselling, broking, and case management roles while they could not adequately perform their educator, advocator, planner, developer and researcher roles in their workplace. Many participants reported that managers and other professionals do not have sufficient knowledge about social work profession and their roles. They also reported that they have a high workload (%65,7) and feel worthless at a moderate level (%42,6).

Conclusion: It could be claimed that social workers are not able to fulfil their professional requirements completely due to heavy working conditions. Moreover, social workers may feel that they are worthless due to the low level of occupational knowledge of managers and other professionals and the attitudes and behaviours of managers that do not conform to the values and philosophy of the profession.

Keywords: *Social worker, social work practice, work conditions of social workers, work load, stress in workplace.*

GİRİŞ

Sosyal hizmetin uygulamalı bir disiplin olması mesleğin kuramsal bilgi temelini uygulamaya aktarılması konusunda uygulayıcı ve akademisyenleri bu konuda sürekli bir arayışa ve tartışmaya yöneltmektedir. Bu bağlamda, sosyal hizmet eğitiminin idealize ettiği temel bileşenlerin uygulama ortamlarında yerine getirilmesi üzerinde pek çok güçlüğün var olduğuna yönelik tartışmalar devam etmektedir. Sosyal hizmet disiplininin sosyal refahı artırma ve sosyal sorunlara yönelik çözüm üretme çabasında izlediği yöntemlerin diğer toplumsal kurumlar tarafından doğru bir şekilde algılanması ve benimsenmesi bütüncül bir perspektif oluşturma bakımından önemlidir. Ancak Türkiye’de ve diğer pek çok ülkede sosyal hizmet uygulayıcıları eğitimlerinin gerektirdiği çerçevede uygulama yapmayı başabilecekleri ortamlardan mahrum klabilmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında eksik veya yanlış politikaların, yönetsel ve yapısal etkenlerin, kaynak yetersizliği ve zorlayıcı çalışma şartlarının önemli rolleri olduğuna yönelik araştırma bulgularına rastlanabilir. Ne var ki, özellikle yerli literatür bakımından sosyal hizmet uzmanlarının uygulama süreçlerinin nasıl gerçekleştiğine ve çalışma koşullarını nelerin belirlediğine ilişkin çalışmalar halen yeterli genişlikte değildir.

Bir yandan kuramı uygulamaya aktarmanın yollarını ararken öte yandan kuramsal altyapının uygulama ortamından gelen bilgilerle şekillenmesine olanak sağlamak açısından sosyal hizmet uygulayıcılarının halihazırda sürdürdüğü mesleki uygulamalarına yakından bakmak önem arz etmektedir. Böylece sosyal hizmet uzmanlarının

günlük rutinini ve uygulama etkinliklerini şekillendiren etmenleri daha iyi kavramak olanaklı olacaktır. Literatüre bakıldığında uygulayıcıların mesleki uygulamalarını yürütürken karşılaştığı sorunlar arasında tükenmişlik, iş değiştirme, aşırı iş yükü, yoğun bürokratik işler, işlevsiz kurum politikaları gibi başlıklar öne çıkmaktadır. Bu sorun kümesinin içinde kalan sosyal hizmet uzmanlarının karşı karşıya kaldıkları koşullar içerisinde nasıl çalıştıkları ve mesleki uygulamalarının ne tür bir görünüm oluşturduğunu saptamak bu çalışmanın sunacağı temel çerçeveyi oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı, çeşitli kurumlar bünyesinde aktif çalışma hayatını sürdüren sosyal hizmet uzmanlarının çalışma koşullarını şekillendiren etkenleri, mesleki uygulama süreçlerini ve yöneticiler ile diğer meslek elemanlarıyla olan ilişkilerini ve yaşadıkları stresi betimleyici sonuçlara ulaşmaktır. Sosyal hizmet uzmanlarının çalışma ortamlarına ve yaptıkları uygulamalara ilişkin araştırmalar yapılmış olsa da yerel literatürde tam ve kapsamlı bir çerçeve henüz oluşmamıştır. Bu çalışma sosyal hizmet mesleğinin Türkiye'deki görünümünü anlamaya yönelik bir çabayla literatüre katkıda bulunmayı hedeflemiştir.

Sosyal Hizmet Uygulamasından Beklenen Nitelikler

Sosyal hizmet mesleğinin insan sorunlarının çözümüne yönelik çalışmalarında benimsediği temel yaklaşımlardan biri değişim yaratmadır. Sosyal hizmet müdahalesinde, sorunu ortaya çıkaran ve besleyen faktörlerin değiştirilmesi, çözümün kalıcı olması ve müracaatçıyı güçlendirme açısından

önemlidir. Müracaatçı sistemlerinde değişim yaratma süreci sosyal hizmetin bilgi temelinde 'planlı değişim süreci' veya 'planlı müdahale süreci' olarak ele alınmaktadır. Yürütülen çalışmanın sistematik ve yöntemsel altyapısına vurgu yapan 'planlı' ifadesi uygulamanın yaratmak istediği değişimin yolunu belirlemektedir. Bu anlamda planlı değişim süreci birkaç aşamaya bağlı olarak sosyal hizmet müdahalesini belirli bir sistematik çalışmaya dönüştürmektedir. Thompson (2013), planlı değişim sürecini; 1) ön değerlendirme, 2) müdahale, 3) gözden geçirme, 4) sonlandırma, 5) değerlendirme olarak beş aşamada ele almaktadır. Kirst-Ashman ve Hull ise planlı değişim sürecini 1) tanışma/bağlantı kurma, 2) ön değerlendirme, 3) planlama, 4) uygulama, 5) son değerlendirme, 6) sonlandırma ve 7) izleme şeklinde yedi basamakta tanımlamaktadır (Akt. Duyan, 2010). Planlı değişim süreci, farklı şekillerde tanımlansa da sosyal hizmet uygulamasının temel vurgu ve yaklaşımı sorunun belirlenmesi, soruna yönelik çözüm üretilmesi ve çözümün sürdürülmesine dayanmaktadır. Burada önemli olan nokta planlı değişim süreci olarak ifade edilen sorun çözme sürecinin her bir aşaması için, tamamen olmasa da, farklı çalışma aktivitelerinin gerekli olmasıdır. Örneğin ön değerlendirme aşaması çalışılan vaka hakkında sorunları, güçleri ve riskleri belirleme üzerine yapılacak kapsamlı bilgi toplama ve değerlendirme sürecidir. Uygulama aşamasında, sosyal hizmet uzmanından sosyal hizmetin kuramsal yelpazesinde yer alan uygulama yaklaşımlarından yararlanarak sorunun çözümüne yönelmesi beklenmektedir. Planlı değişim sürecinin bir başka basamağı olan izlemede ise müdahale

amaçları doğrultusunda müracaatçının elde ettiği işlevselliği sürdürmesi için müracaatçının durumuna ilişkin bilgi almayı sürdürmek söz konusudur (Duyan, 2003). Planlı değişim sürecinde yer alması öngörülen aktivitelere yönelik olarak uygulayıcılara atfedilmiş çeşitli rol ve işlevler etkin uygulama için başvurulması gereken önemli mesleki kaynaklardır.

Sheafor ve Horejsi (2003: 55-67) sosyal hizmet uzmanının rol ve işlevlerini birbirleriyle bağlantılı on başlıkta değerlendirmiştir. Sosyal hizmet uzmanı, sahip olduğu bu rolleri mesleğin temel amaçları doğrultusunda bütünleştirerek kullanmaya yönelik çaba harcamaktadır. Tablo 1'de bu rol ve işlevlere yönelik bilgiler sunulmaktadır.

Sosyal hizmet uygulayıcıları, mesleki müdahale yöntemleri ve mesleki rollerini uygulama ortamında bir bütün olarak sergileyebilmeleri için kendilerine düşen sorumlulukların yanı sıra buldukları çalışma koşullarının belirleyici etkisi altında kalabilmektedir. Sheafor ve Horejsi (2003), mesleki rol ve işlevlerin toplumsal normlar, tarihsel gelenekler, yasal düzenlemeler, kurum politikaları gibi etkenler etrafında şekillendiğini dile getirmektedir. Bu durum, aslında sosyal hizmet uygulamalarından beklenen niteliklerin sözü edilen etkenler tarafından nasıl sınırlandırılıp törpülenebildiğinin bir ifadesidir. Nitekim literatürde yer alan araştırmalara bakıldığında sosyal hizmet uygulayıcılarının çalışma ortamlarında karşı karşıya kaldığı pek çok olumsuzluğun mesleğin icrasını zorlaştıran çalışma koşullarından kaynaklandığı görülmektedir. Çalışma koşullarının temel belirleyicilerine bakıldığında ise yönetim anlayışı ve kurum politikaları,

yasal düzenlemelere ilişkin çerçeve ile çalışma ortamının özellikleri ön plana çıkmaktadır.

Sosyal Hizmet Uzmanlarının Çalışma Koşulları

Literatürde yer alan bilgilere bakıldığında sosyal hizmet uzmanlarının çalışma koşulları ile ilgili daha çok olumsuzluklar dikkati çekmektedir. Yapılan araştırmalara göre sosyal hizmet uzmanlarının yetersiz bütçe ve personel yapısı dahilinde kısıtlı bir zaman içerisinde belirsiz iş beklentileri, yoğun evrak işleri ve altından kalkılamayan vaka/dosya yükü ve zor müracaatçılarla ilgilenmek zorunda oldukları görülmektedir (Kim ve Stoner, 2008; Kalliath ve Kalliath, 2013; Calitz ve diğ., 2014). Sosyal hizmet uzmanları bu sorunlarının yanında sundukları hizmetler için oluşan kalabalık bekleme listeleri ve sosyal hizmetle ilgili olmayan görevlendirmeler gibi bir dizi sorunla karşılaşabilmektedir (Whitaker ve diğ., 2006: 24). Bu sorunların tamamı sosyal hizmet uzmanları için etkin bir uygulamanın önündeki engeller olarak değerlendirilmektedir.

Uygulayıcıların önemli bir sorunu olan işyükü fazlalığı pek çok araştırmanın ortak konusudur. İnsan Haklarının Karşılanmasında Sosyal Hizmet Uygulaması Standartları Rehber Çalışmasına (2010: 20) göre; sosyal hizmet vaka yükü, her bir sosyal hizmet uzmanına 10-30 müracaatçı arasında değişen, her bir müracaatçıya doğrudan sosyal hizmet uygulaması için ayda en az 4-12 saat gerektiren bir yük olmalıdır. Ne var ki birçok sosyal hizmet kuruluşunda ağır işyükü nedeniyle müracaatçılara yönelik yoğun bir klinik vaka çalışması gerçekleştirilememekte ancak kriz

Tablo 1. Sosyal Hizmet Uzmanının Rol ve İşlevleri

Roller	İşlevler
Bağlantı kurucu	Müracaatçıyı değerlendirme ve kaynak sağlama, hizmete yönlendirme, hizmet sistemleri arasında bağlantı kurma
Savunucu	Müracaatçı ve müracaatçı gruplarının haklarını savunma işlevi
Öğretici/Eğitici	Sosyal yaşam becerileri öğretme, davranış değişikliği sağlama, önleyici hizmetler sağlama
Danışman	Psikososyal değerlendirme, sosyal işlevselliği sağlama ve koruma, terapötik uygulama
Vaka yöneticisi	Müracaatçıyı değerlendirme, hizmeti planlama, destek sağlama, takip ve koordinasyonu sağlama
İşyükü yöneticisi	Çalışma planı hazırlama, zaman yönetimi, kalitenin sürdürülmesi, bilgi işleme
Personel geliştiricisi	Çalışanların oryantasyonu, personel yönetimi, süpervizyon ve konsültasyon
Yönetici	Yönetim, kurum içi ve dışı eşgüdüm, politika ve program geliştirme, program değerlendirme
Sosyal değişme ajanı	Sosyal sorun ve sosyal politika analizi, toplumun ilgisini harekete geçirme, sosyal kaynakların geliştirilmesini sağlama
Profesyonel	Kişisel ve mesleki gelişimi sağlama, mesleğin güçlendirilmesi

Kaynak: Sheafor, B. W., & Horejsi, C. R. (2003). *Techniques and Guidelines for Social Work*. ABD: Pearson Education Inc. s. 55-67.

durumlarında bu hizmetler sağlanabilmektedir. Gerçekleştirilen bir araştırmaya göre sosyal hizmet uzmanları mesailerinin üçte birinden daha azını danışmanlık hizmetlerine ayırabilmektedir (James-Rogers ve diğ., 1992). Merighi ve Ehlebracht (2005) tıbbi alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının ancak %34'ünün hastaların psikososyal ihtiyaçları için yeterli zaman

bulabildiklerini, danışmanlık ve hasta eğitimine yeterince vakit ayırabilen bu grubun iş doyumunun yüksek olduğunu ve daha az duygusal tükenmişliğe sahip olduklarını belirlemiştir. Strolin ve arkadaşları (2006:12) tarafından yapılan bir başka çalışmada ise dosya yükü fazlalığının sosyal hizmet uzmanlarının iş doyumlarına etki ettiğini belirtilmektedir.

Aşırı işyükünün önemli bir belirleyicisi personel yetersizliği olarak değerlendirilebilir. Berkün tarafından (2010) sosyal hizmet uzmanları ile yapılan odak grup çalışmasında, sosyal hizmet uzmanları sayıca yetersiz olmaları nedeni ile müracaatçıların ihtiyaç duyduğu hizmetin zamanında sunulmadığını ve gecikmelerin yaşandığını bildirmiştir. Personel yetersizliğinin hizmetin niteliğini olumsuz etkilediği ve müracaatçılara zaman ayırmada problem yaşandığı vurgulanmaktadır. Öte yandan araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının tümü sosyal hizmet uzmanlarına destek verecek personelin yetersiz olması nedeniyle birçok bürokratik işle kendilerinin ilgilenmek zorunda kaldığını ifade etmektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının 'sosyal hizmet' olarak nitelendirilemeyecek işlerle meşgul olması da mesleğin sorunları arasında görülmektedir. Merighi ve Ehlebracht'ın (2005) tıbbi alanda çalışan 809 sosyal hizmet uzmanıyla ABD'de gerçekleştirdiği kapsamlı bir araştırmaya göre; sosyal hizmet uzmanlarının %94'ü faks ve fotokopi gibi sekretarya işi yaptığını ancak bu işlerin eğitimlerinin bir parçası olmadığını, %61'i hastaların ulaşım düzenlemelerinden kendilerinin sorumlu olduğunu, %26'sı hastaların sigorta işlemlerinden, faturalama, ücret toplama gibi sorumlulukları olduğunu belirtmiştir. Yine aynı çalışmada mesleki uygulama dışı sorumluluklar üstlenen sosyal hizmet uzmanlarının iş doyumunun düşük olduğu ve duygusal olarak daha çok tükeniği görülmüştür. Işıkhani (1993)'ın gerçekleştirdiği araştırmada da bu çalışmaya paralel bir biçimde meslek dışı iş ve görevlerden sorumlu olmayan sosyal hizmet uzmanlarının iş

doyumunun diğerlerine göre yüksek olduğu belirtilmektedir.

Çalışma koşullarındaki olumsuzluklar sosyal hizmet uygulayıcılarının mesleki doyumuna olumsuz etkilerde bulunduğundan yapılan işe yönelik memnuniyetsizlik artmaktadır. Nitekim Tham (2007) tarafından yapılan çalışmada ulaşılan 309 sosyal hizmet uzmanının 144'ü (%48'i) bir yıl içinde yeni iş aramalarının muhtemel olduğunu belirtmiştir. Ortaya çıkan bu tablonun sosyal hizmet uzmanlarının çalıştıkları iş ortamında yaşadıkları stres düzeyinde etkili olması muhtemeldir.

Çalışma Koşullarının Sosyal Hizmet Uzmanlarının İş Ortamında Yaşadıkları Strese Etkisi

Sosyal hizmet uygulayıcılarının iş ortamında yaşadıkları stresle ilgili olarak tartışılması önemli görülen konulardan biri de diğer profesyonellerle sürdürülen ilişki ve etkileşimin ortaya çıkardığı atmosferin etkisidir. Williams (1995) çalışmasında sosyal hizmet uzmanlarının çalıştıkları kuruluşlarda diğer meslek elemanlarınca rolü en az anlaşılır olan profesyoneller olduğunu belirtmiştir. Bu durum söz konusu kuruluşların yöneticileri için de geçerli olmakta ve sosyal hizmet uzmanının kuruluş çatısı altındaki misyonu anlaşılmadığından mesleği kapsamına girmeyen işler sosyal hizmet uzmanına yüklenebilmektedir. Bu durum uzmanlar üzerindeki stresi artırıcı bir role sahiptir. Elpers ve Westhuis'un (2008) çalışmasında ulaşılan 833 sosyal hizmet uzmanından alınan bilgiler yönetici tutumlarının sosyal hizmet uzmanlarının iş ortamında yaşadıkları stres üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Bunun yanında farklı meslekten yöneticiyle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının yaşadıkları stres, sosyal hizmet uzmanı olan yöneticilerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarına göre daha yüksektir (Işıkhan, 1993). Yönetici ve uygulayıcının aynı mesleğe sahip olduğu durumda mesleki çalışmalara yönelik olarak karşılaşılabilecek engellerin daha az olabileceği, iletişim ve karar alma süreçlerinin daha kolay işleyebileceği düşünülebilir.

Kadushin ve Kulys (1995)'in araştırmasına göre ise sosyal hizmet uzmanlarının rollerinin diğer meslek elemanlarıncı anlaşılmadığı, bu nedenle rol çatışması yaşadıkları belirlenmiştir. Bunu destekleyici biçimde, Blomberg ve arkadaşları (2014) tarafından yürütülen araştırmada, Kuzey Avrupa ülkelerinde çalışan sosyal hizmet uzmanlarının önemli bir kısmının sorumlu olduğu işlerin belirsizliği nedeniyle stres yaşadığına dair bulgular elde edilmiştir.

YÖNTEM

Çalışmanın metodolojik yönelimi, genellenebilirliği sağlamak üzere niceliksel araştırma desenine dayalı bir betimsel araştırma niteliğindedir. Araştırma kapsamında araştırmacılar tarafından sosyal hizmet uzmanlarının sosyodemografik ve mesleki bilgileri, mesleki uygulamaları ve çalışma koşullarına ilişkin veriler elde etmeye yönelik 52 maddeden oluşan soru formu tasarlanmıştır. Soru formu çevrimiçi uygulamalardan yararlanılarak elektronik form haline getirilmiş ve internet ortamında sosyal hizmet uzmanlarının yoğun olarak bilgi paylaşımı ve etkileşim sağladığı platformlarda paylaşılmıştır. Yapılan

paylaşımlar aralıklı olarak tekrarlanmış ve 238 sosyal hizmet uzmanının araştırmaya katılımı gerçekleştirilmiştir.

İstatistiksel analizler ise SPSS v. 21 programında yapılmış olup $p < ,05$ istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir. Çalışmada sürekli değişkenler ortalamaya ya da standart sapma değerleriyle, kategorik değişkenler ise sıklık ve yüzdesel değerlerle ifade edilmiştir. İlişki analizlerinde ise ki-kare testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmada elde edilen bulgular sosyodemografik ve mesleki bulgular, müracaatçılarla doğrudan çalışma ve doğrudan çalışmanın kapsamı, gerçekleştirilen mesleki roller, sosyal hizmet uzmanlarının günlük uygulamaları ve işyükü algısı, sosyal inceleme, izleme çalışması yapma, sosyal hizmet uzmanlarının yöneticiler, diğer meslek elemanları ve meslektaşlarıyla ilişkileri ve çalışılan kuruluştaki kendini stres altında hissetme adlı öğeler üzerine temellendirilmiştir. Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının sosyodemografik ve mesleki özellikleri hakkında elde edilen bilgiler Tablo 2'de yer almaktadır.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarına ait demografik bilgiler incelendiğinde kadın (%51,7) ve erkek (%48,3) katılımcıların birbirine yakın oranda olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş aralığı 23 ile 66 arasında değişen bir yelpazeye otururken ortalama yaş yaklaşık 30 olarak bulunmuştur ($Ort.=29.95$, $S.S.=7.13$). Katılımcıların önemli bir kısmı (%78) lisans mezunlarından oluşmakta ve çok büyük bir çoğunluğu(%96,6)

Tablo 2. Sosyodemografik ve Mesleki Bilgiler

	n	%	Toplam
Cinsiyet			
Kadın	122	51.7	236
Erkek	114	48.3	
Yaş			
26 yaş ve altı	75	36.9	203
27-30 yaş arası	77	37.9	
31 yaş ve üstü	51	25.1	
Eğitim Durumu			
Lisans	184	78.0	236
Lisansüstü	52	22.0	
Medeni Durum			
Bekâr	128	54.7	234
Evli	106	45.3	
Kurum Statüsü			
Kamu	227	96.6	235
Özel-Vakıf/Dernek	8	3.4	
Çalışma Yılı			
2,5 yıl ve altı	63	27.5	229
3-5 yıl arası	81	35.4	
6 yıl ve üstü	85	37.1	
Pozisyon			
Meslek elemanı	200	85.5	234
Yönetici	34	14.5	
Mesleki Dernek Üyeliği			
Evet	121	52.2	232
Hayır	111	47.8	

kamu kurumlarında çalışmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı olarak çalışma yılı ortalaması yaklaşık altı yıldır ($Ort.=5,90$, $S.S.=6,45$). Sosyal hizmet uzmanlarının meslek derneğine üyelik durumunun (%52.2) düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının farklı çalışma alanlarına göre dağılımına bakıldığında %54,2'sinin çocuk, %25,2'sinin yoksulluk, %24,8'inin engellilik, %23,9'unun aile, %23'ünün kadın, %21,8'inin yaşlılık, %20,6'sının sağlık, %14,3'ünün gençlik, %9,2'sinin suçluluk, %6,3'ünün şehit ve gazi yardımcıları ve %5,5'inin afet alanında çalıştığı görülmüştür. Öte yandan katılımcıların birden fazla hizmet alanı içerisinde yer alabildiklerini belirtmek gerekmektedir. Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılarıyla doğrudan çalışmalarına ilişkin bulgular Tablo 3'te yer almaktadır.

Sosyal hizmet uzmanının müracaatçılarıyla doğrudan çalışmasının sosyal hizmet uygulaması açısından önemine dayanarak, katılımcılara müracaatçılarıyla doğrudan çalışma yapıp yapmadıkları ve yapılan çalışmaların genel olarak hangi amaca yönelik olduğu sorulmuştur. Elde edilen veriler sosyal hizmet uzmanlarının büyük çoğunluğunun müracaatçılarıyla doğrudan çalışma gerçekleştirdiğini gösterirken 25 katılımcı (%10.6) müracaatçılarıyla doğrudan çalışmadığını bildirmiştir. Bunun yanında müracaatçılar ile doğrudan görüşme gerçekleştiren sosyal hizmet uzmanlarının %34.1'i müracaatçılarla özel olarak görüşebilecekleri herhangi bir mekana sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Gerçekleştirilen doğrudan çalışmanın hangi amaca yönelik olarak gerçekleştirildiğinin detayları

Tablo 3'te yer almaktadır. Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının mesleki rolleriyle ilgili veriler Tablo 4'te gösterilmiştir.

Sosyal hizmet uzmanlarının çalıştıkları ortamda mesleki rollerini yerine getirebilmelerine ilişkin elde edilen veriler önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Katılımcıların geneli (%84,5) 'danışmanlık' rolünü yerine getirdiğini beyan ederken bunu sırasıyla 'bağlantı kuruculuk' (%77,7) ve 'vaka yönetimi' (%71,4) izlemektedir. Eğitici, savunuculuk, planlama ve geliştirme ile araştırma rollerini yerine getiremediğini düşünen sosyal hizmet uzmanlarının oransal büyüklüğü düşündürücüdür. Genel olarak, planlama ve geliştirme ile araştırma en zayıf alanlar olarak değerlendirilebilirken hemen hemen tüm alanlarda rollerini gerçekleştirilemeyen sosyal hizmet uzmanlarının önemli oranlara sahip olduğu belirtilmelidir. Sosyal hizmet uzmanlarının, bir günlük mesai saati içerisinde resmi evrak hazırlama, yazışmalar, rapor yazma, dosyalama, arşivleme gibi büro işlerine ve vaka çalışması, danışmanlık, hizmet sağlama gibi mesleki çalışmalara ne kadar zaman ayırdığı ele alınmış ve elde edilen bulgular Tablo 5'e yansıtılmıştır.

Tablo 5'te de görülebileceği gibi sosyal hizmet uzmanları günde ortalama üç saat on sekiz dakikalarını büro işlerine ($S.S.=1,64$), üç saat on iki dakikalarını ise mesleki uygulamalara ($S.S.=1,54$) ayırmaktadır. Büro işlerine günlük mesai saatinin yarısından fazlasını harcayan katılımcı oranı %21.9 olmakla birlikte üç ve daha fazla saatini bu işlere ayıran uzmanların oranı toplamda %66.1'e ulaşmaktadır. Öte yandan katılımcıların yaklaşık üçte birinin (%32.8) mesleki uygulamalara

Tablo 3. Müracaatçılarla Doğrudan Çalışma ve Doğrudan Çalışmanın Kapsamı

Müracaatçıyla doğrudan çalışma	n	%	Toplam
Evet	211	89.4	236
Hayır	25	10.6	
Müracaatçıyla doğrudan çalışmanın kapsamı* Hizmet başvurusu alma ve başvuru hakkında bilgi edinme			
Evet	127	60.1	211
Hayır	84	39.9	
Hizmetler ve süreçler hakkında bilgi verme			
Evet	139	65.8	211
Hayır	72	34.2	
Müracaatçının sorununa ilişkin kapsamlı öykü alma			
Evet	147	69.6	211
Hayır	64	30.4	
Müracaatçının sorununa yönelik gerekli hizmetlere yönlendirme			
Evet	157	74.4	211
Hayır	54	25.6	
Belirlenen bir mesleki müdahaleyi uygulama (terapi, destek, danışmanlık vb.)			
Evet	138	65.4	211
Hayır	73	34.6	

ayırdıkları sürenin iki saat ve daha altında olması dikkat çeken bir noktadır. Sosyal hizmet uzmanlarından mevcut

iş yüklerini değerlendirmeleri istendiğinde elde edilen veriler önemli bir sonucu ortaya çıkarmaktadır. Buna göre

Tablo 4. Gerçekleştirilen Mesleki Roller

	n	%	Toplam
Vaka yönetimi			
Evet	170	71.4	238
Hayır	68	28.6	
Bağlantı Kuruculuk			
Evet	185	77.7	238
Hayır	53	22.3	
Danışmanlık			
Evet	201	84.5	238
Hayır	37	15.5	
Eğitcilik			
Evet	127	53.4	238
Hayır	111	46.6	
Savunuculuk			
Evet	134	56.3	238
Hayır	104	43.7	
Planlama ve geliştirme			
Evet	120	50.4	238
Hayır	118	49.6	
Araştırma			
Evet	111	46.6	238
Hayır	127	53.4	

katılımcıların üçte ikisi (%65.7) mevcut işyükünün olması gerekenden fazla olduğunu belirtmektedir. Tablo 6'da ise

sosyal hizmet uzmanlarının yürüttüğü sosyal inceleme süreçlerine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Tablo 5. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Günlük Uygulamaları ve İşyükü Algısı

Günlük uygulama rutini	Ort. (M)	S.S.	n	%	Toplam
Büro işleri	3 s 18 dk	1.64			
2,5 saat ve altı			79	33.9	233
3-4 saat		103	44.2		
4,5 saat ve üstü		51	21.9		
Mesleki uygulamalar	3 s 12 dk	1.54			
2 saat ve altı			75	32.8	229
2.5-3.5 saat		60	26.2		
4 saat ve üstü		94	41.0		
İşyükü algısı					
Çok az			8	3.4	236
Az			11	4.7	
Orta			62	26.3	
Fazla			75	31.8	
Çok Fazla			80	33.9	

Tablo 6'dan da görülebileceği üzere, katılımcıların üçte ikisi (%66.2) çalıştıkları kuruluşun gerekleri doğrultusunda sosyal inceleme yaptığını belirtmektedir. Sosyal inceleme sürecinde yapılan görüşmeler ortalama 45 dakika sürmektedir (*Ort.*=45.8, *S.S.*=25.6). Bununla birlikte katılımcıların %41'i sosyal inceleme sırasında müracaatçılarla yaptıkları görüşmelerin 30 dakika veya daha az sürdüğünü bildirmektedir. Katılımcılara bir sosyal inceleme sürecinin müracaatçının ikametine ulaşım, görüşmenin tamamlanması ve geri dönüş süresini

kapsayacak şekilde ne kadar zaman aldığı sorulduğunda her bir sosyal inceleme için ortalama iki saate yakın süre (*Ort.*=115dk, *S.S.*=60.7) gerektiği belirlenmiştir. Yapılan sosyal incelemelerin raporlaştırılması konusunda harcanan zamana ilişkin bilgi istendiğinde sosyal hizmet uzmanları, sosyal inceleme raporu hazırlamak için ortalama bir buçuk saatten fazla (*Ort.*=101.8dk, *S.S.*=69) zamana ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Haftalık ortalama altıya yakın (*Ort.*=5.7, *S.S.*=6.1) sosyal inceleme yapıldığı göz önüne alındığında, sosyal inceleme yapma ve sosyal

Tablo 6. Sosyal İncelemeye İlişkin Bulgular

	Ort.	S.S	n	%	Toplam
Sosyal inceleme yapma					
Evet			157	66.2	237
Hayır			80	33.8	
Sosyal inceleme görüşme süresi	45.8	25.6			
30 dk ve altı			64	41.0	
31-45 dk arası			46	29.5	156
46 dk ve üstü			46	29.5	
Sosyal incelemenin aldığı süre	115	60.7			
60 dk ve altı			38	27.0	
61-120 dk arası			61	43.3	141
121 dk ve üstü			42	29.8	
SİR yazım süresi	101.8	69			
53 dk ve altı			35	24.6	
54-120 dk arası			76	53.5	142
121 dk ve üstü			31	21.8	
Haftalık sosyal inceleme sayısı	5.7	6.1			
2 ve altı			49	32.7	
3-5 arası			57	38.0	150
6 ve üstü			44	29.3	

inceleme raporu hazırlama süreçlerinin haftalık çalışma süresi içinde başlı başına önemli bir iş yükü olduğu görülebilmektedir. Tablo 7'de ise planlı müdahale sürecinin bir aşaması olan izleme çalışması ile ilgili bilgiler sunulmaktadır.

Tablo 7'de görüleceği üzere, araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının üçte ikisi (%67.2) izleme çalışması yapamadığını bildirmiştir. Bu grubun önemli bir çoğunluğu (%82.5) mevcut iş yükü yoğunluğu dolayısıyla izleme

çalışması yapacak zamanı olmadığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra, izleme çalışmasına engel teşkil eden nedenler, oransal büyüklüğe göre, çalışılan kurumun olanaklarının yeterli olmaması (%66.8), kurumun politikalarındaki eksiklikler (%54.3), yöneticilerin izleme çalışmasına önem vermemesi (%36.2) ve izleme çalışmasına gerek duyulmaması (%24.3) olarak belirlenmiştir. Sosyal hizmet uzmanlarının yöneticileri ve diğer meslek elemanları

Tablo 7. İzleme Çalışması Gerçekleştirme

İzleme çalışması gerçekleştirme	n	%	Toplam
Evet	78	32.8	238
Hayır	160	67.2	
İzleme Çalışmasına Yönelik Engeller*			
İş yükü fazlalığı nedeniyle zaman ayıramama			
Evet	132	82.5	160
Hayır	28	17.5	
İzleme çalışmasına gerek duyulmaması			
Evet	39	24.3	160
Hayır	121	75.7	
Yöneticilerin izleme çalışmasına önem vermemesi			
Evet	58	36.2	160
Hayır	102	63.8	
Kurum politikalarındaki yetersizlik			
Evet	87	54.3	160
Hayır	73	45.7	
Kurumsal olanakların yeterli olmaması			
Evet	107	66.8	160
Hayır	53	33.2	

*Katılımcılar bu soruda birden fazla seçenek işaretlemişlerdir.

ile olan ilişkileri mesleki düzlemde ele alındığında elde edilen bulgular Tablo 8'de açıklanmaktadır.

Yöneticiler ile ilişkiler bağlamında dikkat çeken nokta, sosyal hizmet uzmanlarının perspektifinden yöneticilerin

sosyal hizmet mesleği ve sosyal hizmet uzmanının nitelikleri hakkında yeterince bilgi ve farkındalığa sahip olmadığıdır. Bu doğrultuda, yöneticilerin sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumluluklarını bilmesi hususunda uzmanların üçte ikisi (%65.1), yöneticilerin

Tablo 8. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Yöneticiler, Diğer Meslek Elemanları ve Meslektaşlarıyla İlişkileri

SHU ve Yönetici İlişkileri	n	%	Toplam
Yöneticilerin SHU rol ve sorumluluklarını bilmesi			
Evet	83	34,9	238
Hayır	46	19,3	
Kısmen	109	45,8	
Yöneticilerin sosyal hizmetin değer ve felsefesini benimsemesi			
Evet	68	28,9	235
Hayır	64	27,2	
Kısmen	103	43,8	
Yöneticilerin mesleki karar almaya etkisi			
Çok az	34	14,5	234
Az	73	31,2	
Orta	80	34,2	
Fazla	38	16,2	
Çok Fazla	9	3,8	
Yöneticiler ile olan mesleki uyum ve etkileşim			
Çok az	20	8,5	235
Az	38	16,2	
Orta	96	40,9	
Fazla	62	26,4	
Çok Fazla	19	8,1	
SHU'ların Diğer Meslek Elemanlarıyla İlişkileri	n	%	Toplam
Diğer meslek elemanlarıyla işbirliği			
Çok az-Az	47	19,9	236
Orta	69	29,2	
Fazla	77	32,6	
Çok Fazla	43	18,2	
Diğer meslek elemanlarının SHU'ların rol ve sorumluluklarını bilmesi			
Evet	108	46,0	235
Hayır	17	7,2	
Kısmen	110	46,8	
Diğer meslek elemanları ile çatışma yaşama			
Evet	121	51,7	234
Hayır	113	48,3	

sosyal hizmetin değer ve felsefesini benimsemesi hususunda da yine önemli bir çoğunluğu (%71) 'hayır' veya 'kısmen' cevabı vermiştir. Sosyal hizmet uzmanlarından diğer meslek elemanları ile ilişkilerini değerlendirmeleri istendiğinde ise alınan cevaplar belirli bir yönde yoğunlaşmamıştır (Tablo 8).

Sosyal hizmet uzmanlarının yöneticilerinin aldıkları lisans eğitimleri incelendiğinde; yöneticilerin %27,3'ünün öğretmenlik, %26,8'inin tıp, %19,5'inin sosyal hizmet, %5'inin ilahiyat, %4,5'inin hukuk, %4,5'inin iktisadi ve idari bilimler, %12,2'sinin psikoloji, sosyoloji, hemşirelik gibi diğer alanlardan mezun olduğu görülmektedir. Bununla birlikte araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının %48,7'si öğretmenlerle, %37,1'i sosyologlarla, %20,6'sı psikologlarla, %15,7'si hemşirelerle, 14,8'i çocuk gelişimcilerle, 14,8'i hekimlerle, %11,5'i ise hâkim ve savcılarla çatışma yaşadığını belirtmiştir. Tablo 9'da sosyal hizmet uzmanların iş ortamında yaşadıkları stres üzerinde etki sahibi olan faktörler yer almaktadır.

Sosyal hizmet uzmanlarına çalıştıkları iş ortamında stres yaşayıp yaşamadıkları sorulduğunda elde edilen veriler uzmanların ancak üçte birinden fazlasının (%37.9) stres yaşadığını ortaya koymaktadır. Kendilerini 'kısmen' stres altında hisseden uzmanların oranı %42.6 iken, çalıştığı iş ortamında kendini stres altında hissetmeyenlerin oranı %19.6 ile dikkat çekmektedir. Tablo 9'da yer alan ve uzmanların iş ortamında yaşadıkları stres üzerinde etki sahibi olan faktörlere bakıldığında pek çok nedenin istatistiksel olarak anlamlı etkisini görmek mümkündür. Yapılan kare-kare analizi neticesinde dikkati çeken noktalar irdelendiğinde strese önemli

derecede etkisi olan faktörler yöneticiler, diğer meslek elemanları ve çalışma ortamının koşulları olarak kategorize edilebilir. Bu bağlamda, sosyal hizmet uzmanlarının yöneticilerle uyum ve etkileşiminin ($p=.000$), yöneticilerin sosyal hizmet mesleği ($p=.000$) ve sosyal hizmet uzmanının rol ve sorumlulukları hakkındaki farkındalığının ($p=.000$) yüksek olması uzmanların stres düzeyine olumlu katkı sağlamaktadır. Öte yandan, mesleki karar alma süreçleri üzerinde yöneticilerin etkisinin artması ($p=.010$) ve yöneticilerin istekleri ile uzmanların önemli gördüğü mesleki gerekliliklerin çatışması ($p=.027$) yaşanan stres düzeyi üzerinde olumsuz etki oluşturmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının kendilerini stres altında hissetmesine etki eden nedenler içerisinde diğer meslek elemanlarının sosyal hizmet uzmanına ilişkin farkındalığı ($p=.000$) ve diğer meslek elemanlarıyla yaşanan çatışmalar ($p=.000$) önemlidir. Çalışma koşullarının sosyal hizmet uzmanlarının stres durumlarına etkisini gösteren bulgulara bakıldığında, görüşme yapmak için uygun mekânın bulunmamasının ($p=.037$), meslek elemanları arasındaki işyükü adaletsizliğinin ($p=.006$), büro işlerine ($p=.006$) ve mesleki çalışmalara ($p=.048$) ayrılan sürenin anlamlı düzeyde etki sahibi olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA

Araştırma kapsamında sosyal hizmet uzmanlarından elde edilen veriler, sosyal hizmet uygulamalarına ve sosyal hizmet uzmanlarının çalışma koşullarına dair önemli bulgular sağlamıştır. Bu bağlamda, sosyal hizmet uzmanlarının çalışmalarını çevreleyen koşullarla birlikte nasıl çalıştıklarını gösteren

Tablo 9. İş Ortamında Yaşanan Stres ve Buna Etki Eden Etmenler

İş Ortamında Yaşanan Stres	n	%
Evet	89	37,9
Kısmen	100	42,6
Hayır	46	19,6
Yaşanan Strese Etki Eden Etmenler	X²	p
Yönetici ile mesleki uyum ve etkileşim	57.531	,000**
SHU rol ve sorumluluklarının yöneticiler tarafından bilinmesi	41.138	,000**
Yöneticilerin istek ve beklentileri ile mesleki gerekliliklerin çatışması	7.207	,027*
Mesleki karar alma süreçleri üzerinde yöneticilerin etkisi	20.056	,010**
Sosyal hizmetin değer ve felsefesinin yöneticiler tarafından benimsenmesi	26.245	,000**
SHU rol ve sorumluluklarının diğer meslek elemanları tarafından bilinmesi	44.220	,000**
Diğer meslek elemanları ile çatışma yaşama	16.297	,000**
Kurum politikalarındaki yetersizlik	11.577	,003**
Görüşme yapmak için uygun mekana sahip olma	6.586	,037*
İş yükü adaletsizliği	10.305	,006**
Mesleki uygulamalara ayrılan süre	9.594	,048*
Büro işlerine ayrılan süre	14.354	,006**

**p<,01 *p<,05

güncel ve somut bilgiler elde edilmiştir. Araştırma bulguları genel olarak değerlendirildiğinde ilk belirtilmesi gereken husus sosyal hizmet uzmanlarının genellikle olumsuzluklarla çevrelenmiş bir çalışma atmosferinde bulduklarına yönelik düşüncelerinin fazlalığıdır. İş yükünün fazla olması, mesleki

çalışmalara zaman ayıramama, mesleki çatışmalar, kendini stres altında hissetme gibi olumsuzlukların sosyal hizmet uzmanları için zorlayıcı koşullar ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır.

Araştırma bulgularının önemli göstergelerinden biri sosyal hizmet uygulayıcılarının çalışma karakteristiklerine

ışık tutan bilgilerdir. Bunlar içinde dikkat çeken önemli noktalardan birisi sosyal hizmet uzmanlarının rollerine ilişkin tanımlamalardır. Bu doğrultuda, ortaya çıkan bulgular sosyal hizmet uzmanlarının çoğunlukla vaka çalışması ve danışmanlık yapma, gerekli görülen hizmetlere yönlendirme gibi mesleki rollerini daha yoğun olarak vurguladıklarını göstermiştir. Bu durum, sosyal hizmet uzmanının sahip olduğu rol ve işlev yelpazesi içinde yer alan eğitici, savunucu, politika ve program planlayıcı ve geliştirici veya araştırmacı niteliklerinin buldukları çalışma ortamında daha arka plana itildiğini düşündürmektedir. Özbesler ve İçağasıoğlu - Çoban'ın (2010) çalışmasında da benzer şekilde sosyal hizmet uzmanlarının aile ve bireyle çalışma, sosyal hizmet yönetimi, grup çalışması ve bilimsel araştırma yöntemlerini kullanma sıklığının düşük olduğu vurgulanmaktadır.

Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre; sosyal hizmet uzmanlarının %65,7'si işyükünün normalden fazla olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte uzmanların mevcut işyükü içerisinde büro işlerinin önemli bir yere sahip olması (ortalama 3 saat 18 dakika) elde edilen bulgular arasındadır. Bu bulgu doğrultusunda, sosyal hizmet uzmanları tarafından yerine getirilmesi gereken raporlama, evrak hazırlama, yazışma, dosyalama gibi prosedürlerin fazla olması büro işlerine ayrılan mesainin artmasına neden olduğu söylenebilir. Levin ve Webb (1997) sosyal hizmet uzmanlarının mesai saatleri içerisinde ortalama 4 saat 15 dakikalarını büro işlerine ayırdıklarını belirtmektedir. Gerçekleştirilen başka bir çalışmaya göre sosyal hizmet uzmanları işyerindeki

zamanlarının %80'inini büro işlerine harcamaktadır (Community Care, 2006). Bu durum Albayraktaoğlu (2010) tarafından sosyal hizmet uzmanlarının katılımıyla yürütülen nitel çalışmada da uzmanlar tarafından ifade edilmiş bir sorundur. Yine bizim bulgularımıza paralel bir biçimde Merighi ve Ehlebracht (2005) faks ve fotokopi çekme gibi büro işlerinin sosyal hizmet uzmanların zamanlarının önemli bir kısmını aldığını belirtmektedir. Berkün tarafından (2010) gerçekleştirilen araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının tümü büro işlerini gerçekleştirecek personelin az sayıda olması nedeniyle birçok büro işiyle kendilerinin ilgilenmek zorunda kaldığını ifade etmesi de elde ettiğimiz bulguları destekler niteliktedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının genel rutinlerinde sosyal inceleme süreçleri önemli bir uygulama olarak kendini göstermektedir. Bu doğrultuda, çalıştığı kurumun iş akışı içinde sosyal inceleme yapan uzmanlar için haftalık çalışma takviminde sosyal incelemelerin önemli bir yer tuttuğu anlaşılabilmektedir. Nitekim sosyal inceleme süreci ve sosyal inceleme raporunun hazırlanması bir bütün olarak değerlendirildiğinde önemli bir zamanın buna ayrıldığını görmek mümkündür. Bu durum sosyal incelemenin adeta uygulamanın kendisi haline gelmesine neden olabilmektedir. Mesleki uygulamalara ilişkin elde edilen bulgular bu kanıyı destekleyici niteliktedir.

Araştırma bulgularından hareketle sosyal hizmet uzmanlarının buldukları çalışma koşulları içinde sosyal hizmet uygulamasını kapsamlı bir biçimde gerçekleştirememesi söz konusudur. Örneğin yerine getirilen mesleki rolere, yürütülen mesleki uygulamaların

genel görünümüne, izleme çalışmalarında karşılaşılan sorunlara bakıldığında planlı müdahale sürecini gerçekleştirmeyi mümkün kılan bir çalışma düzeninin sağlanamadığını düşünmek mümkündür. Spesifik olarak izleme çalışmaları, sosyal hizmet müdahalesinde önemli bir yere sahip olsa da, yoğun işyükü gerekçesi başta olmak üzere çeşitli nedenlerle yapılamamaktadır. Bu bulguya paralel bir biçimde Challis ve arkadaşları (2007) gerçekleştirdikleri çalışmada sosyal hizmet uzmanlarının zamanlarını daha çok müracaatçılara yönelik değerlendirmeye ayırırken izleme çalışmalarına yeterince zaman ayıramadığını belirtmektedir.

Yöneticilerle ilgili olarak elde edilen bulgular yöneticilerin sosyal hizmetin değer ve felsefesi ile sosyal hizmet uzmanının rolleri hakkında yeterince bilgi ve farkındalığa sahip olmadığına işaret etmektedir. Bunun yanında araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının yarısından çoğu mesleki karar almada yöneticilerinin etkisi olduğunu (%34,2 orta düzey, %20 fazla düzeyde) belirtmişlerdir. Yine yönetici ile mesleki uyum ve etkileşim, sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumluluklarının yöneticiler tarafından bilinmesi, yöneticilerin istek ve beklentileri ile mesleki gerekliliklerin çatışması, sosyal hizmet değer ve felsefesinin yöneticiler tarafından benimsenmesi, mesleki karar alma süreçleri üzerinde yöneticilerin etkisinin sosyal hizmet uzmanlarının kendilerini stres altında hissetmesinde rol oynadığı elde edilen veriler arasındadır. Sosyal hizmet uzmanlarına çalıştıkları iş ortamında stres yaşayıp yaşamadıkları sorulduğunda elde edilen veriler uzmanların ancak üçte birinden fazlasının (%37.9) stres yaşadığını

ortaya koymaktadır. Kendilerini 'kısmen' stres altında hisseden uzmanların oranı %42.6 iken, çalıştığı iş ortamında kendini stres altında hissetmeyenlerin oranı %19.6 ile dikkat çekmektedir. Benzer bir biçimde Calits ve arkadaşlarının (2014) gerçekleştirdiği araştırmaya göre sosyal hizmet uzmanlarının üçte biri kendini işyerinde stres altında hissetmektedir. İşyerinde stres yaşama ile iş doyumunu kavramlarının bağlantılı olduğu düşünüldüğünde Strolin ve Işıkhani'nin bulguları ile bu çalışmanın bulguları arasındaki bağlantılar daha kolay anlaşılacaktır. Strolin ve arkadaşları (2006) tarafından gerçekleştirilen araştırmaya göre mesleki karar almada özerklik sosyal hizmet uzmanlarının iş doyumlarına etki ettiğini belirtmektedir. Işıkhani'nin (1993) gerçekleştirdiği araştırmaya göre ise; yöneticisi sosyal hizmet uzmanı olan yani sosyal hizmet uzmanlarını daha iyi anlayan yöneticilere sahip sosyal hizmet uzmanlarının iş doyumları diğerlerine göre daha yüksek bulunmuştur.

SONUÇ

Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulama süreçlerini, çalışma koşullarını ve yöneticileri ve diğer meslek elemanlarıyla olan ilişkilerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın bulguları, Türkiye'de farklı çalışma alanlarında görevlerini sürdüren sosyal hizmet uzmanlarının çalışma koşullarının özellikle mesleki rollerin yerine getirilmesindeki sorunlar, iş yükü fazlalığı, prosedürlere harcanan zaman ve yönetici ve diğer meslek elemanlarıyla yaşanan sorunlar ve iş ortamında yaşanan stres etrafında şekillendiğini göstermiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular sosyal hizmet uzmanlarının

mesleki kimliklerini tam olarak uygulama alanına yansıtılabilmelerini mümkün kılacak çalışma şartlarına sahip olmadıklarına işaret etmektedir. Literatürden edinilen bilgiler bu bulguları desteklemektedir. Buradan hareketle sosyal hizmet uzmanlarının kendilerini stres altında hissetmelerine neden olan faktörlerin çalıştıkları kurumların üst yönetimleri tarafından değerlendirilmesi ve bu konuda destek hizmetlerinin sağlanması, işyüklerini azaltmak için yeterli sayıda personelin istihdam edilmesi ve sosyal hizmet uygulamasında nicelik odaklı yaklaşım yerine nitelik odaklı yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Albayraktaroğlu, S. (2010). *Profesyonelleşme olgusu ve mesleki profesyonelleşme açısından Türkiye’de sosyal hizmet mesleği: Sakarya örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Berkün, S. (2010). *Sosyal hizmet uzmanlarının çalışma hayatında karşılaştıkları mesleki sorunlar: Bursa örneği*. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 21(1), 99-109.
- Blomberg, H., Kallio, J., Kroll, C., Saarinen, A. (2014). *Job stress among social workers: Determinants and attitude effects in the Nordic countries*. *British Journal of Social Work*, 45(7), 2089-2105.
- Calitz, T., Roux, A., Strydom, H. (2014). *Factors that affect social workers’ job satisfaction, stress and burnout*. *Social Work*, 50(2), 153-169.
- Challis, D., Hughes, J., Jacobs, S., Stewart, K., Weiner, K. (2007) *Are different forms of care-management for older people in England associated with variations in case-mix, service use and care-managers’ use of time?*. *Ageing and Society*, 27(1), 25-48.
- Community Care (2006). *Too much paperwork say staff*. Erişim: 24 Şubat 2016 <http://www.communitycare.co.uk/Articles/2006/01/20/52465/Too-much-paperwork-saystaff.htm>.
- Duyan, V. (2003). *Aileye yönelik planlı müdahale sürecinin aşamaları*. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 14(1), 41-61.
- Elpers, K. Ve Westhuis, D. (2008). *Organization all leadership and its impact on social workers job satisfaction: A national study*. *Administration in Social Work*, 32(3), 26-43.
- Işıkkhan V. (1993). *Sosyal hizmet uzmanlarının iş doyumunu*. *Bilim Uzmanlığı Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara*.
- İnsan Haklarının Karşılanmasında Sosyal Hizmet Uygulaması Standartları*. (2010). (V. Duyan ve E. Çalık, Çev.) Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayınları.
- Levin, E. ve Webb, S. (1997). *Social work and community care: Changing roles and tasks*. London: National Institute for Social Work.
- James-Rogers, A., Widrow, L., Schwankovsky, L., Rasgon, S. (1992). *Analysis of nephrology social worker tasks and functions*. *Nephrology Dialysis Transplantation*, 21, 293-297.
- Kadushin, G. ve Kulys, R. (1995). *Job satisfaction among social work discharge planners*. *Health and Social Work*, 20, 174-186.
- Kalliath, P. ve Kalliath, T. (2013). *Work-family conflict and its impact on job satisfaction of social workers*. *British Journal of Social Work*, 45(1), 241-259.
- Kim, H. ve Stoner, M. (2008). *Burnout and turn over intention among social workers: Effects of role stress, job autonomy and social support*. *Administration in Social Work*, 32(3), 5-25.
- Merighi, J. R. ve Ehlebracht, K. (2005). *Emotional exhaustion and workload demands in*

renal social work practice. Journal of Nephrology SocialWork, 24, 14-20.

Özbesler, C. ve Çoban, A. İ. (2010). *Hastane ortamında sosyal hizmet uygulamaları: Ankara örneği. Toplum ve Sosyal Hizmet, 21(2), 31-46.*

Sheafor, B. W. ve Horejsi, C. R. (2003). *Techniques and guidelines for social work. ABD: Pearson Education Inc.*

Strolin, J. S., McCarthy, M., Caringi, J. (2006). *Causes and effects of child welfare workforce turnover: Current state of knowledge and future directions. Journal of Public Child Welfare, 1(2), 29-52.*

Tham, P. (2007). *Why are they leaving? Factors affecting intention to leave among social workers in child welfare. British Journal of Social Work, 37(7), 1225-1246.*

Thompson, N. (2013). *Kuram ve uygulamada sosyal hizmeti anlamak. (Hatiboğlu, B. ve Öntaş. Ö. C. Çev. Ed.) Ankara: Dipnot Yayınları.*

Williams, E. (1995). *Understanding social work in the home health care setting. Journal of Home Health Care Practice, 7(2), 12-20.*

Whitaker, T., Weismiller, T. & Clark, E. (2006). *Assuring the sufficiency of a frontline workforce: A national study of licensed social workers: executive summary. Washington, D.C.: National Association of Social Workers.*

Araştırma

EVLİLİK VE EŞ SEÇME TUTUMUNA KUŞAKLARIN ETKİSİ: X VE Y KUŞAKLARININ KARŞILAŞTIRMASI

Effect of Generations to Marriage and Spouse Selection Attitude: Comparison of X and Y Generations

Mehmet Ali SUNGUR*¹
Nurhayat DUYAR**
Hacer YIKILMAZ**
Recep BOYACI**
Hacı Murat URHAN**
Gökhan ÇETİN**
Tunahan ARIKAN**
Şeyma Nur ÇİÇEK**
Tuğçe İSPAHA**

* Düzce Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Biyoistatistik ve Tıbbi Bilişim AD, Düzce

** Düzce Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü, Düzce

ÖZET

Evlilik, çiftlerin meşru şekilde cinsellik yaşamasına olanak sağlayan, ekonomik iş birliği yapılan ve yasal olarak çocuğun doğduğu ve büyütüldüğü bir birleşimdir. Sanayi Devrimi ile yaşanan büyük teknolojik gelişmeler ve

gelenekselden moderne doğru evrilen toplumsal yapıdaki değişiklikler, evlilikle ilgili tutumların değişmesine sebep olmuştur. Kuşak, aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın koşullarını yaşamış ve benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişiler topluluğudur. Bu çalışmada zaman içindeki evlilik tutumuyla ilgili değişimleri incelemek için X ve Y kuşaklarının romantizm, eş seçme ve evlilik tutumlarının karşılaştırılması amaçlanmıştır. Veriler Düzce Üniversitesinden 521 öğrenci, 62 akademik ve 53 idari personel olmak üzere toplam 636 kişiye, İnönü Evlilik Tutum Ölçeği ile Romantizm ve Eş Seçim Tutum Ölçeği uygulanarak elde edilmiştir. Kuşaklar arasında evlilik tutumunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemekle birlikte, ölçeklerin alt boyutlarında anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Medeni durum, cinsiyet, boşanmış yakınların varlığı ve uygun evlilik yaşına göre evlilik tutumlarının farklılık gösterdiği görülmüştür. Kuşaklar arası genel olarak anlamlı bir farklılık çıkmamasına bu çalışmadaki bireylerin eğitim düzeyinin yüksek olması ve X kuşağının çoğunlukla evlilerden ve Y kuşağının ise bekarlardan oluşmasının neden olduğu görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: X ve Y kuşağı, evlilik tutumu, eş seçimi, sosyal değişim

ABSTRACT

Marriage is a union in which couples have legitimate sexuality; in which an economic cooperation is made and in which a child is born and raised legally. The great technological developments experienced with the Industrial Revolution and the changes in the social structure evolving from the traditional to the modern have caused the attitudes towards marriage to change. The generation is a group of people who were born in the same years, lived in the same era conditions and were obliged to do similar chores. In this study, it is aimed to compare romance, spouse selection and marriage attitudes of X and Y generations in order to analyze the

changes in attitudes about marriage through time. Data were collected from a total of 636 people, 521 of whom were students, 62 of whom were academic and 53 of whom were administrative staff in Düzce University, using the Inonu Marriage Attitude Scale and the Attitudes about Romance and Mate Selection Scale. Although there was no statistically significant difference in marriage attitudes between generations, significant differences were detected in subscales. It was observed that the marriage attitudes showed difference according to marital status, gender, presence of a divorced relative and appropriate age of marriage. In this study, the insignificance to marriage attitudes between generations was caused due to the high levels of education of the participants as well as the marital status of the them; X generation consisting of married people and Y generation consisting of single people.

Keywords: *X and Y generation, marriage attitude, spouse selection, social change*

GİRİŞ

Toplumlar ilk çağlardan beri soylarının devamını sağlamak ve birlikte yaşama-ya ihtiyaç duymuşlardır. İlk çağlarda toplayıcılık ve avcılıkla beraber kadın ve erkeğin cinsiyet rolleri ve iş bölümü belirlenmiştir. Doğum gücünün kadında bulunması sebebiyle toplayıcılık kadına, uzak yerlere gitmeyi gerektiren avcılık ise erkeğe düşmüştür. Bunun bir sonucu olarak ailenin şekillenmesi anaerkil bir yapıda gerçekleşmeye başlamıştır (Gökçe, 1991: 205-223). Zamanla toplumların yerleşik hayatta geçmesi, devletin oluşmasını sağlamış, devletler ise oluşumlarında ki yapı sebebiyle, muhatapları olarak gördükleri erkeği ailesinden sorumlu

kılmıştır. Buna paralel olarak da ailenin meşrulaşması, kayıt altına alınması ve soy karışıklıklarının önüne geçilmesi istenci tarihin en eski kurumu olan evlilik kurumunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Budak, 1990: 195). Erkeklerin aileden sorumlu tutulmasıyla, erkeğin aile ve evlilik içerisinde otoritesi artmış, kadını ve ailenin diğer bireylerini koruma görevini üstlenmiştir. Böylelikle aile ilk çağlardaki anaerkil yapısından sıyrılmış ataerkil bir yapı kazanmıştır (Gökçe, 1991: 205-223). Ayrıca her çağda devlet ve toplum tarafından aileye önemli roller yüklenmiş, ailenin üstlendiği ve yerine getirdiği bu roller zamana bağlı olarak değişiklikler göstermiştir. On sekizinci yüzyılın sonlarıyla beraber Sanayi Devriminin başlamasıyla devrimin getirdiği ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi değişimler ve 20. yüzyılda yaşanan bilgi ve iletişimin artması, teknolojiadaki önemli gelişmeler ile aile yapısı önemli bir değişime sürecine girmiş ve ailenin işlevlerinde değişim yaşanmasını zorunlu kılmıştır (Güleç, 2012: 62-79). Böylelikle geleneksel aile yapısında çözümler meydana gelmiş ve aile küreselleşmeye ve sanayileşmeye bağlı olarak modern aile yapısına dönüşmeye başlamıştır. Küresel değerlerin ön plana çıktığı ve hızlı bir değişimin yaşandığı bu dönemde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ailenin oluşumunda, çözülmesinde ve tekrar oluşma süreçlerinde değişime neden olmuştur (Günay ve Bener, 2013: 1-16). Ailenin yapısındaki bu tür gelişmeler evliliğin de zamana bağlı olarak değişmesine sebebiyet vermiştir (Güleç, 2012: 62-79). Evlenme yaşının yükselmesi, evlilik sayısında ki azalmalar, boşanma oranlarının artması bu değişimlerden bazılarıdır.

Tüm bunlar bireylerin evliliğe dair tutumlarını etkilemektedir (Bayoğlu ve Atli, 2014: 397-416).

Ailelerin kurulmasında hiç kuşkusuz evlilik büyük bir öneme sahiptir. Evlilik genel olarak kadın ve erkek arasında gerçekleşen, çiftlerin rahatça cinsellik yaşamasına olanak sağlayan, ekonomik iş birliği yapılan ve yasal olarak çocuğun doğduğu ve büyütüldüğü bir birleşim olarak adlandırılır (Strong et al., 2011). Bireyler ekonomik etkenlerin, yalnızlıktan kurtulmanın, statü ve bağımsızlık kazanmanın, cinsel doyumun yasal şekilde sağlanmasının ve sahiplenme duygusunun etkisiyle evlenmeye karar vermektedir (Güleç, 2012: 62-79; Özgüven, 2009). Evlilik kurumu temelinde üç motivasyona dayanır: Uzun süreli beraber yaşama ve kendi cinsinden nesiller üretme arzusu, karşı cins ile ilişki hazzı, beraberliği ve kendini koruma arzusu olan biyolojik motivasyon; arzu duyduğu cins tarafından beğenilme, sevilme, sevme, seçilme, kendi çocukları ile beraberliğin sürekli oluşundan duyulan güven ve hazzın olan psikolojik motivasyon ve son olarak toplumun beklentilerine, yasalarına uyarak yaşamanın verdiği rahatlık, toplumda kabul edilen değerlere uyumla kazanılan hazzı ve güveni olan sosyal motivasyondur (Güleç, 2012: 62-79).

İlkel çağlardan bu yana evlenmek isteyen herkes eş seçimin konusunda, kişisel tercihlerinin yanında toplumsal olarak belirlenmiş olan kurullarla karşılaşmaktadır. Özellikle geleneksel yaşam tarzının hakim olduğu toplumlarda, bireysel düşünceleri gerçekleştirmek ve toplumsal kurullar dışında hareket etmek konusunda kısıtlamalar olduğundan bireyler toplumsal grubun

tercihlerini bağlı kalmak zorunda kalmışlardır (Bağlı ve Sever, 2005: 9-21). Evliliğin bu motivasyonları kişilerin evlenmesinde önemli rol oynayarak sanayileşme ile yaşanan hızlı toplumsal gelişmelerle birlikte zaman içinde bu değerlerin farklılaşması ve motivasyonlardaki değişimler, kişilerin eş seçimlerinde ve evlilik algı ve tutumları üzerinde değişiklikler meydana getirmektedir (Güleç, 2012: 62-79).

Sanayileşmeyle birlikte kadın haklarında gelişmeler görülmüş, eğitim seviyesi yükselmiş ve kadının etkin ve üretken şekilde toplumsal yaşama katılımı artmıştır. Gayet olumlu olarak nitelendirilebilecek bu gelişmeler aynı zamanda insanların evliliğe dair tutumlarının değişmesine, boşanma oranlarının artmasına ve evlenme oranlarının azalmasına neden olmuştur. Bununla beraber yalnız yaşama ve alternatif hayat biçimleri de ortaya çıkmıştır. Erkeğin egemen olduğu geleneksel hayatta kadın ve erkek arasındaki sorumluluk paylaşımı yaklaşık seviyelerde olmasına rağmen hakların paylaşımı konusunda kadınlara negatif ayrımcılık yapılmaktadır (Aydın ve Baran, 2010: 117-126).

Aile kurumunun ve evliliğe bakış açısının değişmesi açısından Türkiye'ye bakıldığında, Türkiye'de bu süreci etkileyen en önemli beş unsur; göç, yoksulluk, toplumsal değerler, teknoloji ve kadınların çalışma hayatına girmesidir. Gerek kentlerde sanayinin gelişmesi ile gerekse yaşanan terör olaylarının varlığı nedeniyle ailelerin kırsal bölgelerden kaçıışı, kente olan göç hareketlerini başlatmış ve yoğun bir göç yaşanmıştır. Türkiye'nin geç sanayileşmesi, kırdan kente olan göçlerde

yeterli iş imkanları sunulamamasına ve göç eden ailelerin yoksulluğa sürüklenmesine sebep olmuştur. Teknolojinin, televizyon ve internet olarak evlere girmesi, aile içerisindeki bireyselliği artırmış ve aileleri olumsuz etkilemiştir. Kadınların çalışma hayatına girmesi de aile planlamasında değişikliğe yol açmış ve evde bakım hizmetlerini başka bir kuruma devretmek zorunda kalmışlardır. Fakat bu kadar değişim olmasına rağmen, Türk toplumu gelenekselliğine dair çok kayıp vermemiştir. Batılı anlamda aile kavramı değişmemiş, hem çağdaş hem geleneksel bir aile yapısı şeklinde yerini korumuştur (Yaşar-Ekici, 2012: 216-221; Bayer, 2013: 102-126).

Güçlü bir şekilde anne-baba otoritesinin hakim olduğu geleneksel yapıya sahip ailelerde, kimin kiminle evleneceği kararını aile büyükleri kesin ve tartışmaya kapalı bir şekilde almaktaydı (Rothrauff, 2005: 63). Fakat günümüzün modern hayatında bu kurallar değişmeye, evlilik kararı ve eş seçiminde bireysel tercihler ön plana çıkmaya başlamıştır (Aydın ve Baran, 2010: 117-126). Bununla birlikte, evlilikten beklentiler de artmış ve evlilikte psiko-sosyal doyumun önem kazandığı görülmüştür (Sprecher et al., 1998: 107-120). Evlilikte karşılanamayan beklentiler, beraberinde boşanmayı getirmekte ve günümüzde boşanma oranları büyük bir artış göstermektedir. Bu artış sebebiyle kişiler evliliğe çekimser bakmakta, evlilik konusunda kararsız kalmakta ve dolayısıyla evliliği ertelemektedirler (Kılıçaslan, 2004: 108).

Evlilikte eşler arasında psiko-sosyal doyumun artırılması isteği, eşlerin birbirleriyle ilgili romantik düşüncelere

kapılması ve beraberinde romantik beklentiler içerisinde girmesiyle oluşur. Romantizmin kısaca bir tanımı yapılacak olursa; iki bireyin birbirleriyle cinsel, duygusal ve bilişsel bir hazla bir araya geldikleri, karşılıklı etkileşimde bulunarak birbirleriyle bağılıklarını tamamladıkları bir aşk türü olarak nitelendirilebilir. Aşkın beraberinde getirdiği yakınlık, bağlanma, güven, saygı ve sevgi gibi duygular, romantikliğin temelinde bulunmakta ve bireylerin temel anlamda aşktan beklentilerini ifade etmektedirler. Doğal olarak romantik duygularla evliliğe bakış açısı, bu duyguların ne oranda karşılanacağını ölçmekte ve evliliğin sürmesinde, eşlerin birbirlerinden ve evliliklerinden aldıkları doyum üzerinde son derece etkili olmaktadır (Atak ve Taştan, 2012: 520-542; Feiring, 1996: 181-184; Zimmer-Gembeck, 2002: 217-222; Butzer and Kuiper, 2008: 246-250; Demir, 2008: 258-260; Gonzaga et al., 2006: 164-165). Ayrıca bu kavramlar kişilerin algılarına ve yaşamış olduğu toplumun tarihi kültürüne bağlı olarak, toplumun evliliğe olan bakış açısıyla da örtüşmektedir. Birey toplumdan ayrı bir şekilde düşünülmemeyeceği gibi onun düşünsel yaşantıları da toplumdan farklı olarak düşünülemez. Evliliğe bakış açısı küreselleşme ve modernleşme ile birlikte değiştiği gibi bu duyguların bireyler tarafından algılanmasında da değişiklikler meydana gelmiştir. Romantikliğin eş seçimi üzerinde önemli bir etkisinin olması da bireylerin artık tüm bu duygu durumlarından haberdar olmalarına bağlanabilir (Tüfekçi, 2008).

Modernleşmenin getirmiş olduğu değişimler evlilikle ilgili olarak ortaya

“evlenmeye uygun olgunluk yaşı” kavramını çıkarmıştır (Ozankaya, 1986: 270-271). Evlilikten beklentilerin yükselmesi ve evlilikle ilgili düşüncelerin değişmesi, evlilik yaşını etkilemektedir. Evlilik yaşının yükselmesine, evliliği ertelemenin bir sonucu olarak bakılabilir (Şentürk, 2008: 18-19). Dünyanın çoğu ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de evlenme yaşı yükselmiştir. TÜİK verilerine göre ortalama ilk evlenme yaşı 2015 yılında yaklaşık olarak erkekler için 27, kadınlar için 24 olmuştur (TÜİK, 2015).

Son zamanlarda bekarlığa bağımsızlık, kariyer yapmak ve daha fazla eğlenmek gibi çeşitli anlamlar yüklenmiş ve bekarlık bilinçli olarak sürdürülmeye başlamıştır (Kılıçaslan, 2004: 108). Yeni nesilde görebileceğimiz bekar ve yalnız yaşama eğilimleri giderek yükselmektedir (Şentürk, 2008: 18-19). Ayrıca evlilik geleneksel toplumlarda cinselliğin meşrulaştırılması açısından önemini korurken, modern toplumlarda bunun önemi azalmıştır. İnsanlar evliliği gerçekleştirmeden de cinsel yaşamlarını sürdürebilmektedirler (Geçtan, 1984: 90). Özellikle gençlerde görülen hayatını bireysel şekilde devam ettirme isteğinin, nikahsız ilişkilere duyulan fazla ilginin; onlardan önceki kuşaklarca yadırgandığı ve hoş karşılanmadığı görülmektedir. Tüm bunlar genç ile yaşlı kuşak arasında evliliğe dair tutumlarda ve tercihlerde önemli fikir ayrılıklarının olduğunu doğrular niteliktedir (Süleymanov, 2009: 13).

Kuşak kavramı aşağı yukarı aynı yıllarda doğmuş olup, aynı çağın koşullarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları ve yazgıları yaşamış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişiler

topluluğu olarak tanımlanmaktadır. Kuşakları ayıran yıllar konusunda görüş farklılıkları olmakla birlikte genel eğilim X kuşağı için 1965-1979 veya 1965-1980 yılları arasında, Y kuşağı için ise 1980-1999 veya 1980-2000 yılları arasında yoğunlaşmaktadır (Keleş, 2011: 131-133; Salahuddin, 2010: 1-4; Kyles, 2005: 53-56; Seçkin-Büyük, 2005: 112; Alwin, 2002: 42-51; Miller, 2011: 174; Haerberleet al., 2009: 66-67; Crumpacker and Crumpacker, 2007: 349-369). Bazı kaynaklarda Y kuşağının sonu için 1994 ile 2004 arasında değişen görüşler olmakla birlikte, esas olarak Y kuşağının başladığı yıl, yani X ve Y kuşaklarının birbirinden ayrıldığı nokta konusunda 1980 yılında uzlaşma olduğu görülmektedir. En sık ve güncel olarak görülen ayırım, X kuşağı için 1965-1979 ve Y kuşağı için 1980-1999 yılları arası olup bu çalışmada da bu şekilde dikkate alınmıştır (Keleş, 2011: 131-133; Salahuddin, 2010: 1-4; Kyles, 2005: 53-56; Alwin, 2002: 42-51; Haerberleet al., 2009: 66-67; Crumpacker and Crumpacker, 2007: 349-369).

Kişisel özellikleri açısından X kuşağı tedbirli ve garantici olmasıyla öne çıkmaktadır. Bunun yanında kanaatkar, mücadeleci ve dinamiktirler. Genel olarak cesur olmakla birlikte tedbiri elden bırakmazlar. Teknolojideki devrim niteliğindeki yenilikler bu döneme denk geldiği için zorunlu olarak teknolojiyi kullanmaya başlayan bir kuşaktır. Y kuşağı ise teknoloji ile iç içe büyüyen, teknolojiyi vazgeçilmez bir unsur olarak gören ve yeniliklerin takipçisi olan bir kuşaktır. Temel özellikleri özgürlüklerine düşkün, teknolojiye bağımlı, sabırsız, eş zamanlı olarak birçok işi bir arada yürütebilen bireyler olmalarıdır. Bunun yanında rahatı ve

eğlenceyi seven, benmerkezci, girişimci, sorgulamadan inanmayan, hırslı ve değişime açık bir kuşaktır. X kuşağı yaşamak için çalışmak gerektiği anlayışıyla iş yaşamında öncelikle güvenli bir ortam isteyen iş motivasyonu yüksek bir kuşaktır. Otoriteye saygılı, onaylanmaya önem veren X kuşağı için işe bağlılık, uzun dönem çalışmak, sadakat ve işini en iyi şekilde yapmak çok önemlidir. Y kuşağı ise çok hızlı iş değiştirebilir. Kurumda bulunma sebepleri kurum için değil, kendi kariyerleri içindir. Fikirlerinin dinlenmesinden çok hoşlanır, sorumluluk almaktan kaçınmazlar. Otokontrollerine güvendikleri için kontrol edilmekten hoşlanmazlar. Aile yapıları incelendiğinde, çalışan annelerin oranı X kuşağının kurduğu ailelerde artmaya başladı. Daha iyi yaşamak için daha geç yaşta evlenip dolayısıyla geç yaşlarda ve az sayıda çocuk sahibi oldular. Erkekler, kendi babalarına kıyasla aile ve çocuk bakımında daha aktif rol aldılar. Boşanma oranı da bu dönemde artmaya başladı ve yaklaşık olarak ailelerin dörtte biri tek ebeveynli oldu. Y kuşağı ise oldukça büyük bir çoğunlukla çalışan ebeveynlerin çocukları olmaları nedeniyle aynı evde birbirlerine yabancı olan, toplumsal duyarlılıkları yüksek, otoriteye saygılı ve kanaatkar bir kuşağın çocukları olup, ben çektim çocuğum çekmesin gibi düşüncelerle büyütülmüş, her istedikleri yapılmış bir kuşaktır (Alwin, 2002: 42-51; Keleş, 2011: 131-133; Salahuddin, 2010: 1-4; Seçkin-Büyük, 2005: 112; Behrstock-Sherratt and Coggshal, 2010: 29-32).

Bu çalışmanın amacı, X ve Y kuşakları açısından, aile ve evlilik kurumunda meydana gelen değişimleri, evliliğe ve aileye karşı olan algı ve tutumlardaki değişimleri incelemek, kuşaklar arası

farklılık olup olmadığını araştırmak ve olası farklılıkların kaynaklandığı nedenleri ortaya koymaktır.

GEREÇ YÖNTEM

Kesitsel tipteki bu araştırmanın evreni, 2015-2016 eğitim-öğretim yılı itibarıyla Düzce Üniversitesi merkez yerleşkesinde (Fen-Edebiyat, Eğitim, İşletme, Mühendislik, Orman, Teknoloji ve Tıp Fakülteleri ile Sağlık Yüksekokulu) eğitimine devam eden 9567 öğrenci ile çeşitli birimlerde görev yapan 880 akademik ve 782 idari personel olmak üzere 11280 kişiden oluşmaktadır. Araştırmanın yapılabilmesi için Düzce Üniversitesi Rektörlüğünden izin alınmıştır. Ayrıca araştırmaya katılım konusunda kişilerden sözlü onam alınmıştır.

Eylül 2015 - Haziran 2016 tarihleri arasında yürütülen bu araştırmanın örneklem genişliğinin belirlenmesinde, evren büyüklüğüne dayalı olarak evrenin en az %5'ine ulaşılması hedeflenmiş ve örneklem tabakalı rastgele örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Tabakaların belirlenmesinde meslek (öğrenci, akademik personel, idari personel), cinsiyet ve öğrenciler için fakülte olmak üzere üç ölçüt dikkate alınmış ve sonra her bir tabakadan evrendeki temsili oranında birey, örnekleme dahil edilmiştir. Bu şekilde araştırmanın örneklemini 521 öğrenci, 62 akademik personel ve 53 idari personel olmak üzere toplam 636 kişiden oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında; demografik özelliklere yönelik 15 soruluk veri toplama formu, 21 soruluk İnönü Evlilik Tutum Ölçeği (Bayoğlu ve Atli, 2014: 397-416) ve 32 soruluk Romantizm ve Eş Seçim Tutum Ölçeği (Cihan-Güngör ve diğ., 2011: 180-190) kullanılmıştır.

İnönü Evlilik Tutum Ölçeği (İETÖ)

Bayoğlu ve Atli (2014) tarafından geliştirilen İETÖ aracılığıyla, bireylerin evliliğe ilişkin tutumlarını değerlendirmek amaçlanmaktadır. Toplam puanın değerlendirildiği tek boyutlu bir ölçektir. Ölçek beşli likert tipinde olup, verilen her bir ifade için katılma düzeyi 1 puan (Hiç katılmıyorum) ile 5 puan (Kesinlikle katılıyorum) arasında derecelendirilmiştir. Ölçeğin toplamından alınabilecek en düşük puan 21, en yüksek puan ise 105'tir. Elde edilen puanın yüksek olması evliliğe yönelik olumlu tutumu, düşük puan ise evliliğe yönelik olumsuz tutumu ifade etmektedir (Bayoğlu ve Atli, 2014: 397-416). Ölçeğin geliştirildiği orijinal çalışmadaki Cronbach alpha güvenilirlik katsayısı 0,90 olup bu çalışmadaki güvenilirlik katsayısı 0,92 olarak hesaplanmıştır.

Romantizm ve Eş Seçim Tutum (REST) Ölçeği

Cobb, Larson ve Watson (2003) tarafından geliştirilen ve Cihan-Güngör, Yılmaz ve Çelik (2011) tarafından Türkçeye uyarlanan REST ölçeği ile bireylerin eş seçme eğilimlerini belirlemek ve evlilik hakkındaki görüşlerini incelemek amaçlanmaktadır. Ölçekte 6, 10, 16, 24 ve 29. maddeler tersten puanlanmaktadır. Ölçeğin 1, 9, 20 ve 30. maddeleri çeldirici maddeler olup, puanlama sürecinde hesaplanmamaktadır. Ölçek hem alt boyutlarda hem de toplamda bir puan vermektedir. Ölçeğin 7 alt boyutu bulunmaktadır. Yalnız ve tek doğru boyutu, kişinin dünyada evlenebileceği yalnızca bir tek doğru kişi olduğu inancına sahip olmasını ifade etmektedir. Aşk yeterli boyutu, aşık olmanın o kişiyle evlenmek için tek

başına yeterli bir neden olduğu düşüncesini yansıtmaktadır. Beraber yaşama boyutu, birey evleneceği kişiyle evlenmeden önce bir süre birlikte yaşarsa evliliğin mutlu olma şansının artacağı düşüncesini temsil etmektedir. Tam güven boyutu, evlenme kararı vermeden önce evlenilecek kişiye tam anlamıyla güven duyulması gerektiği düşüncesini yansıtmaktadır. İdealleştirme boyutu, evlenilecek mükemmel bir eş bulana kadar evlenmemeliyim düşüncesini temsil etmektedir. Çaba göstermeme boyutu, evlenmek için seçilen kişiyle mutlu olabilmek için yeterince gayret gösterilmemesini ifade etmektedir. Zıt kutuplar boyutu, kişinin evlenmek için kişisel özellikleri kendisinden farklı olan birisini seçmesi gerektiği düşüncesini yansıtmaktadır. Ölçek beşli likert tipinde olup verilen her bir ifade için katılma düzeyi 1 puan (Hiç katılmıyorum) ile 5 puan (Tamamen katılıyorum) arasında derecelendirilmiştir. Ölçeğin toplamından alınabilecek en düşük puan 28, en yüksek puan ise 140'tir. Ölçekten düşük puan alınması eş seçimindeki sınırlandırıcı inanç düzeyinin düşüklüğüne işaret ederken yüksek puan alınması ise inanç düzeyinin yüksekliğini ifade etmektedir (Cihan-Güngör ve diğ., 2011: 180-190). Ölçeğin geliştirildiği orijinal çalışmadaki Cronbach alpha güvenilirlik katsayısı 0,88 ve Türkçeye uyarlandığı çalışmadaki güvenilirlik katsayısı 0,65 olup bu çalışmadaki güvenilirlik katsayısı 0,80 olarak hesaplanmıştır.

İstatistiksel Analiz

Araştırmadan elde edilen veriler, sürekli değişkenler için ortalama±standart sapma, kategorik değişkenler için

frekans ve yüzde şeklinde özetlenmiştir. Sürekli değişkenler bakımından grupların karşılaştırılmasında İndependent Samples t test ve One-Way ANOVA kullanılmıştır. Kategorik değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson Chi-square testi ile, sürekli değişkenler arasındaki doğrusal ilişkiler ise Pearson korelasyon analizi ile incelenmiştir. Kuşaklar ile birlikte diğer demografik faktörler de dikkate alındığında aynı anda etkilerinin incelenmesi amacıyla Two-Way ANOVA testi kullanılmıştır. İstatistik analizler SPSS v.22 paket programı ile yapılmış ve anlamlılık düzeyi 0,05 olarak dikkate alınmıştır.

BULGULAR

Çalışmaya katılanların %54,4'ü erkek ve %46,6'sı kadın olup yaş ortalaması $23,22 \pm 7,74$ şeklindedir. Çalışma grubunun %81,9'u öğrenciyken %9,8'i akademik ve %8,3'ü idari olmak üzere toplam %18,1'i personeldir. Tüm grup%11 oranında X kuşağına karşılık %89 oranında Y kuşağından oluşmaktadır. Öğrenciler arasında hiç X kuşağı bulunmazken tüm personeller arasında %60,9 X ve %39,1 Y kuşağı vardır. Akademik personellerde bu oranlar %67,7 X ve %32,3 Y iken idari personellerde %52,8 X ve %47,2 Y şeklinde olup benzer bir dağılım göstermektedir ($\chi^2=2,668$; $p=0,102$). Medeni durum açısından bakıldığında tüm grupta evli olanların oranı %13,4 ve bekarların oranı %86,6 olup öğrencilerin tamamı bekadır. Akademik personellerin %77,4'ü evliyken idari personellerin %69,8'i evli olup yine aralarında bir farklılık bulunmamaktadır ($\chi^2=0,858$; $p=0,354$). Çalışmada boşanmış ya da eşini kaybetmiş birey bulunmamaktadır. Bununla birlikte,

%12,1'i yakınlarında boşanma olduğunu belirtmiş ve yakınlık derecesi açısından bunların %37,9'u birinci derece, %50,0'si ikinci derece ve %12,1'i de üçüncü derece yakınında olduğunu ifade etmiştir. Birinci derece yakını boşananların %76,0'sının kendi ebeveyni boşanmıştır. Bireylerin %87,1'inin her iki ebeveyni de hayattayken %9,9'unun ebeveynlerinden en az biri hayatta değildir. Kalan %3,0'ünün ise ebeveyni hayatta olup ayrı yaşamaktadırlar.

Evlenme şekli konusunda bekar katılımcıların %14,2'si evlenmeyi düşünmediğini ifade etmiş, evlenmeyi düşünenlerin ise %83,3'ü aşk evliliği, %8'i görücü usulü, %1,5'i akraba evliliği ve %7,2'si ise diğer şekillerde evlenmek istediğini belirtmiştir. Evli olanlar ise %80,7 aşk evliliği, %16,9 görücü usulü, %1,2 akraba evliliği ve %1,2 diğer şekillerde evlendiklerini belirtmişlerdir. En uygun evlilik yaşı konusunda ise 17-40 yaş aralığında değişen fikirler olup ortalama $25,67 \pm 2,72$ şeklindedir.

Evliliğe yönelik tutum açısından İETÖ puanlarının genel ortalaması $81,92 \pm 13,68$ şeklinde olup 28-105 arasında değişmektedir. Romantizm açısından REST ölçeği puanlarının genel ortalaması ise $88,32 \pm 9,82$ olup 52-119 arasında değişmektedir. İki ölçeğin birbiri ile doğrusal ilişkisi incelendiğinde, ölçek puanları arasında zayıf düzeyde pozitif yönlü bir doğrusal ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,113$; $p=0,004$). REST ölçeği hiç evlenmemiş bireyler için geliştirilmiş bir ölçek olduğundan evli ve bekar bireylerde bu durum ayrı ayrı incelendiğinde, bekarlarda yine zayıf düzeyde pozitif yönlü bir doğrusal ilişki olduğu ($r=0,134$; $p=0,002$) ancak evli-lerde ölçek puanları arasında doğrusal

Tablo 1. İETÖ ve REST ölçek puanlarının korelasyonu

Genel (n=636)		Bekar (n=551)		Evli (n=85)	
r	p	r	p	r	p
0,113	0,004	0,134	0,002	-0,021	0,851

Tablo 2. X ve Y kuşaklarının İETÖ ve REST ölçek puanlarının karşılaştırılması

Ölçek Puanı	X (n=70)	Y (n=566)	p
İnönü Evlilik Tutumu	80,03±14,52	82,15±13,56	0,221
Romantizm ve Eş Seçim Tutum	86,43±10,37	88,55±9,73	0,088
Beraber Yaşama	10,31±4,27	9,90±4,72	0,487
Yalnız ve Tek Doğru	5,44±1,84	6,10±2,03	0,011
Aşk Yeterli	20,17±4,04	20,69±4,39	0,351
Çaba Göstermeme	10,64±2,14	10,22±2,31	0,146
İdealleştirme	12,77±2,37	12,65±2,38	0,683
Zıt Kutuplar	10,31±2,35	10,32±2,93	0,980
Tam Güven	16,77±3,20	18,67±3,21	<0,001

bir ilişki olmadığı ($r=-0,021$; $p=0,851$) görülmüştür (Tablo 1).

Genel olarak X ve Y kuşaklarının evlilik ve romantizm tutumlarının incelenmesi amacıyla ölçek puanları karşılaştırıldığında, İETÖ puanları ($t=1,225$; $p=0,221$) ve REST ölçeği puanları ($t=1,707$; $p=0,088$) bakımından aralarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bununla birlikte, REST ölçeği alt boyutlarında yalnız ve tek doğru ($t=2,562$; $p=0,011$) ve tam güven ($t=4,675$; $p=0,001$) alt boyutlarında kuşaklar arasında anlamlı bir farklılık olduğu, diğer

alt boyutlarda ise bir farklılık olmadığı görülmüştür (Tablo 2).

Kadın ve erkeklerin evlilik ve romantizm tutumları karşılaştırıldığında, İETÖ bakımından aralarında anlamlı bir farklılık olduğu ve kadınların evlilik tutumunun erkeklere göre daha düşük olduğu görülmüştür ($t=4,010$; $p<0,001$). REST ölçeği puanları bakımından ise aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamakla ($t=1,898$; $p=0,058$) birlikte, bu farkın anlamlılığının tartışılması gereken düzeyde olduğu görülmüş ve alt boyutlarda anlamlı

Tablo 3. Cinsiyete göre İETÖ ve REST ölçek puanlarının karşılaştırılması

Ölçek Puanı	Erkek (n=346)	Kadın (n=290)	p
İnönü Evlilik Tutumu	83,88±12,94	79,57±14,18	<0,001
Romantizm ve Eş Seçim Tutum	88,99±10,26	87,51±9,22	0,058
Beraber Yaşama	11,08±4,52	8,60±4,49	<0,001
Yalnız ve Tek Doğru	5,73±1,96	6,38±2,03	<0,001
Aşk Yeterli	21,07±4,30	20,11±4,36	0,005
Çaba Göstermeme	10,04±2,32	10,53±2,24	0,007
İdealleştirme	12,44±2,26	12,93±2,48	0,009
Zıt Kutuplar	10,30±2,83	10,35±2,93	0,835
Tam Güven	18,34±3,15	18,61±3,40	0,289

farklılıklar ortaya çıkmıştır. Beraber yaşama ($t=6,910$; $p<0,001$) ve aşk yeterli ($t=2,786$; $p=0,005$) boyutları bakımından erkekler daha yüksek puan alırken, yalnız ve tek doğru ($t=4,078$; $p<0,001$), çaba göstermeme ($t=2,705$; $p=0,007$) ve idealleştirme ($t=2,628$; $p=0,009$) boyutları bakımından kadınlar daha yüksek puan almıştır. Zıt kutuplar ve tam güven boyutları bakımından ise kadın ve erkeklerin benzer puan aldıkları görülmüştür (Tablo 3).

Medeni durum evlilik tutumu açısından bir farklılığa sebep olmayıp bekar ve evlilerin İETÖ puanları birbirine benzerlik göstermektedir ($t=0,681$; $p=0,496$). Romantizm açısından ise bekar ve evlilerin REST ölçeği puanları bakımından aralarında anlamlı bir farklılık olduğu ($t=2,525$; $p=0,012$) ve bekarların daha yüksek puan aldığı

görülmüştür. Alt boyutlar açısından ise bu farklılık sadece tam güven ($t=5,725$; $p<0,001$) boyutunda ortaya çıkmış diğer alt boyutlarda ise bekar ve evliler arasında bir farklılık olmadığı görülmüştür (Tablo 4).

Bir yakınının boşanmış olması durumunda, kişinin evlilik ve romantizm tutumunu nasıl etkilediği incelendiğinde, yakınlarında boşanma olanlar ve olmayanlar arasında İETÖ puanı bakımından farklılık olduğu ($t=2,010$; $p=0,045$) ve yakınında boşanma olanların evlilik tutumunun daha düşük olduğu görülmüştür. Bunun yanında, romantizm ve eş seçimi açısından bir farklılık oluşmadığı ($t=0,565$; $p=0,572$) ve her iki durumda da REST puanının benzer olduğu bulunmuştur. Ancak REST ölçeği alt boyutlarından çaba göstermeme boyutu bakımından bir farklılık ortaya

Tablo 4. Medeni hale göre İETÖ ve REST ölçek puanlarının karşılaştırılması

Ölçek Puanı	Bekar (n=551)	Evli (n=85)	p
İnönü Evlilik Tutumu	82,06±13,53	80,98±14,62	0,496
Romantizm ve Eş Seçim Tutum	88,70±9,71	85,82±10,22	0,012
Beraber Yaşama	9,94±4,74	9,98±4,22	0,948
Yalnız ve Tek Doğru	6,06±2,04	5,81±1,91	0,299
Aşk Yeterli	20,69±4,36	20,21±4,30	0,342
Çaba Göstermeme	10,23±2,31	10,49±2,20	0,327
İdealleştirme	12,69±2,38	12,51±2,32	0,516
Zıt Kutuplar	10,34±2,91	10,20±2,67	0,674
Tam Güven	18,75±3,20	16,62±3,10	<0,001

Tablo 5. Boşanan yakını olup olmamasına göre İETÖ ve REST ölçek puanları

Ölçek Puanı	Var (n=77)	Yok (n=559)	p
İnönü Evlilik Tutumu	78,99±15,34	82,32±13,40	0,045
Romantizm ve Eş Seçim Tutum	88,91±10,57	88,23±9,72	0,572
Beraber Yaşama	9,97±4,45	9,94±4,70	0,959
Yalnız ve Tek Doğru	6,10±1,87	6,01±2,04	0,710
Aşk Yeterli	20,91±4,31	20,59±4,36	0,547
Çaba Göstermeme	10,95±2,44	10,17±2,26	0,005
İdealleştirme	12,57±2,14	12,67±2,41	0,722
Zıt Kutuplar	9,78±2,62	10,40±2,90	0,077
Tam Güven	18,62±2,77	18,44±3,33	0,648

çıkış (t=2,795; p=0,005) ve yakınlarında boşanma olanlar bu boyuttan daha yüksek puan almıştır (Tablo 5).

Anne ve babanın birliktelik durumu açısından incelendiğinde hem evlilik tutumunun ($F_{(3, 632)}=1,143$; p=0,331; $\eta^2=0,005$) hem de romantizm ve eş seçim tutumunun ($F_{(3, 632)}=1,598$; p=0,189; $\eta^2=0,008$) anne ve babanın birlikte olup olmamasına göre değişmediği görülmüştür. Benzer şekilde, evlenme şeklinin de bu açıdan önemli olmadığı, hem evlilik tutumunun ($F_{(3, 632)}=1,370$; p=0,251; $\eta^2=0,007$) hem de romantizm ve eş seçim tutumunun ($F_{(3, 632)}=0,892$; p=0,445; $\eta^2=0,005$) bireylerin planladığı evlenme şekline göre farklılık göstermediği görülmüştür.

En uygun evlilik yaşı ile evlilik ve romantizm tutumları arasındaki doğrusal ilişki incelendiğinde, en uygun evlilik yaşının İETÖ puanları ile zayıf düzeyde negatif yönlü ($r=-0,266$; p<0,001), REST ölçeği ile zayıf düzeyde pozitif yönlü bir doğrusal ilişkisi ($r=0,151$; p<0,001) olduğu görülmüştür. En uygun evlilik yaşı yükseldikçe kişilerin evliliğe yönelik tutumu olumsuz doğru giderken, romantizm tutumu yükselmektedir. REST ölçeği hiç evlenmemiş bireyler için geliştirilmiş olduğundan evli ve bekarlarda bu ilişki ayrı ayrı incelendiğinde durumun değişmediği, hem bekarlar hem de evlilerde en uygun evlilik yaşının İETÖ puanları ile zayıf düzeyde negatif yönlü ($r=-0,248$; p<0,001 ve $r=-0,357$; p=0,002), REST ölçeği ile zayıf düzeyde pozitif yönlü doğrusal ilişkisi ($r=0,123$; p=0,008 ve $r=0,374$; p=0,001) olduğu görülmüştür (Tablo 6).

Kuşaklar arası farklılık ya da benzerliklerin demografik özellikler açısından nasıl değiştiğini incelemek amacıyla

yapılan analizlerde, kuşak ve demografik özellikler birlikte ele alınarak etkileşim etkileri değerlendirilmiştir.

Kuşak ve cinsiyet açısından İETÖ puanları incelendiğinde kuşak-cinsiyet etkileşiminin anlamlı olmadığı görülmüştür ($F_{(1, 632)}=1,215$; p=0,271; $\eta^2=0,002$). Yani evlilik tutumu açısından X ve Y kuşaklarındaki kadın ve erkeklerin tutumu her iki kuşakta da benzer şekildedir. Kuşak ana etkisi bakımından da gruplar arasında herhangi bir anlamlı farklılık yokken ($F_{(1, 632)}=3,099$; p=0,079; $\eta^2=0,005$), cinsiyet ana etkisinin anlamlı olduğu ($F_{(1, 632)}=11,352$; p=0,001; $\eta^2=0,018$) görülmüştür. Her iki kuşak için de kadınların İETÖ puanının daha düşük olduğu görülmüştür (Tablo 7). REST ölçeği bakımından yapılan karşılaştırma sonucunda yine kuşak-cinsiyet etkileşiminin anlamlı olmadığı görülmüştür ($F_{(1, 632)}=2,503$; p=0,114; $\eta^2=0,004$). Yani romantizm ve eş seçim tutumu açısından X ve Y kuşaklarındaki kadın ve erkekler her iki kuşakta da benzer tutum sergilemektedir. Kuşak ana etkisi ($F_{(1, 632)}=1,876$; p=0,171; $\eta^2=0,003$) ve cinsiyet ana etkisi ($F_{(1, 632)}=0,001$; p=0,977; $\eta^2<0,001$) bakımından da gruplar arasında herhangi bir anlamlı farklılık bulunmamıştır (Tablo 7).

Kuşak ve medeni durum açısından İETÖ puanları incelendiğinde kuşak-medeni durum etkileşiminin anlamlı olmadığı görülmüştür ($F_{(1, 632)}=1,207$; p=0,272; $\eta^2=0,002$). Yani evlilik tutumu açısından X ve Y kuşaklarındaki evli ve bekarların tutumu her iki kuşakta da benzer şekildedir. Kuşak ana etkisi ($F_{(1, 632)}=1,540$; p=0,215; $\eta^2=0,002$) ve medeni durum ana etkisi ($F_{(1, 632)}=0,493$; p=0,483; $\eta^2=0,001$) bakımından da gruplar arasında

Tablo 6. İETÖ ve REST ölçek puanlarının evlilik yaşı ile korelasyonu

	Genel (n=636)		Bekar (n=551)		Evli (n=85)	
	r	p	r	p	r	p
İETÖ	-0,266	<0,001	-0,248	<0,001	-0,357	0,002
REST	0,151	<0,001	0,123	0,008	0,374	0,001

Tablo 7. Kuşak ve cinsiyet açısından İETÖ ve REST ölçek puanları

		X	Y	p
		İETÖ	Erkek	82,87±12,43
	Kadın	74,92±16,76	80,01±13,87	
REST	Erkek	85,69±10,81	89,49±10,10	0,114
	Kadın	87,76±9,59	87,49±9,21	

Tablo 8. Kuşak ve cinsiyet açısından İETÖ ve REST puanı varyans analizi

Bağımlı Değişken	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması
İETÖ	Kuşak	564,865	1	564,865
	Cinsiyet	2068,963	1	2068,963
	Kuşak*Cinsiyet	221,416	1	221,416
	Hata	115181,623	632	182,249
	Toplam	4386541,000	636	
REST	Kuşak	179,047	1	179,047
	Cinsiyet	0,077	1	0,077
	Kuşak*Cinsiyet	238,895	1	238,895
	Hata	60319,591	632	95,442
	Toplam	5021855,000	636	

Tablo 9. Kuşak ve medeni durum açısından İETÖ ve REST ölçek puanları

		X	Y	p
İETÖ	Bekar	76,38±15,08	82,20±13,48	0,272
	Evli	80,86±14,40	81,21±15,31	
REST	Bekar	88,77±9,86	88,70±9,71	0,967
	Evli	85,89±10,49	85,68±9,84	

herhangi bir anlamlı farklılık bulunmamıştır (Tablo 9). REST ölçeği bakımından yapılan karşılaştırma sonucunda yine kuşak-medeni durum etkileşiminin anlamlı olmadığı görülmüştür ($F_{(1, 632)}=0,002$; $p=0,967$; $\eta^2<0,001$). Yani romantizm ve eş seçim tutumu açısından X ve Y kuşaklarındaki evli ve bekarlar her iki kuşakta da benzer tutum sergilemektedir. Kuşak ana etkisi ($F_{(1, 632)}=0,006$; $p=0,936$; $\eta^2<0,001$) ve medeni durum ana etkisi ($F_{(1, 632)}=2,744$; $p=0,098$; $\eta^2=0,004$) bakımından da gruplar arasında herhangi bir anlamlı farklılık bulunmamıştır (Tablo 9).

Kuşak ve boşanan bir yakını olup olma açısından İETÖ puanları incelendiğinde, kuşak-boşanan yakını olma etkileşiminin anlamlı olmadığı görülmüştür ($F_{(1, 632)}=0,085$; $p=0,771$; $\eta^2<0,001$). Yani evlilik tutumu açısından X ve Y kuşaklarındaki boşanan bir yakını olan ve olmayanların tutumu her iki kuşakta da benzer şekildedir. Kuşak ana etkisi ($F_{(1, 632)}=0,370$; $p=0,543$; $\eta^2=0,001$) ve boşanan yakını olma ana etkisi ($F_{(1, 632)}=1,210$; $p=0,272$; $\eta^2=0,002$) bakımından da gruplar arasında herhangi bir anlamlı farklılık bulunmamıştır (Tablo 11). REST ölçeği bakımından yapılan karşılaştırma sonucunda yine

kuşak-boşanan yakını olma etkileşiminin anlamlı olmadığı görülmüştür ($F_{(1, 632)}<0,001$; $p=0,986$; $\eta^2<0,001$). Yani romantizm ve eş seçim tutumu açısından X ve Y kuşaklarındaki boşanan bir yakını olan ve olmayanlar her iki kuşakta da benzer tutum sergilemektedir. Kuşak ana etkisi ($F_{(1, 632)}=1,452$; $p=0,229$; $\eta^2=0,002$) ve boşanan yakını olma ana etkisi ($F_{(1, 632)}=0,152$; $p=0,697$; $\eta^2<0,001$) bakımından da gruplar arasında herhangi bir anlamlı farklılık bulunmamıştır (Tablo 11).

Kuşak ve anne ve baba birlikteliği açısından İETÖ puanları incelendiğinde kuşak-anne ve baba durumu etkileşiminin anlamlı olmadığı görülmüştür ($F_{(3, 628)}=0,908$; $p=0,437$; $\eta^2=0,004$). Kuşak ana etkisi ($F_{(1, 628)}=1,751$; $p=0,186$; $\eta^2=0,003$) ve anne ve baba birliktelik durumu ana etkisi ($F_{(3, 628)}=1,471$; $p=0,221$; $\eta^2=0,007$) bakımından da gruplar arasında herhangi bir anlamlı farklılık bulunmamıştır. REST ölçeği bakımından yapılan karşılaştırma sonucunda yine kuşak-anne ve baba durumu etkileşiminin anlamlı olmadığı görülmüştür ($F_{(3, 628)}=0,513$; $p=0,673$; $\eta^2=0,002$). Kuşak ana etkisi ($F_{(1, 628)}=0,076$; $p=0,783$; $\eta^2<0,001$) ve anne ve baba birliktelik durumu ana etkisi

Tablo 10. Kuşak ve medeni durum açısından İETÖ ve REST puanı varyans analizi

Bağımlı Değişken	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması
İETÖ	Kuşak	288,211	1	288,211
	Medeni Durum	92,269	1	92,269
	Kuşak*Med.Dur	225,747	1	225,747
	Hata	118246,388	632	187,099
	Toplam	4386541,000	636	
REST	Kuşak	0,622	1	0,622
	Medeni Durum	263,168	1	263,168
	Kuşak*Med.Dur	0,161	1	0,161
	Hata	60621,003	632	95,919
	Toplam	5021855,000	636	

Tablo 11. Kuşak ve boşanan yakın açısından İETÖ ve REST ölçek puanları

		X	Y	p
İETÖ	Var	78,30±14,83	79,09±15,52	0,771
	Yok	80,32±14,59	82,56±13,24	
REST	Var	87,00±16,21	89,19±9,60	0,986
	Yok	86,33±9,25	88,46±9,76	

($F_{(3, 628)}=0,825$; $p=0,480$; $\eta^2=0,004$) bakımından da gruplar arasında herhangi bir anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Kuşak ve evlenme şekli açısından İETÖ puanları incelendiğinde kuşak-evlenme şekli etkileşiminin anlamlı olmadığı görülmüştür ($F_{(3, 549)}=0,747$;

$p=0,475$; $\eta^2=0,003$). Kuşak ana etkisi ($F_{(1, 549)}=0,063$; $p=0,802$; $\eta^2<0,001$) ve evlenme şekli ana etkisi ($F_{(3, 549)}=0,601$; $p=0,615$; $\eta^2=0,003$) bakımından da gruplar arasında herhangi bir anlamlı farklılık bulunmamıştır. REST ölçeği bakımından yapılan karşılaştırma

Tablo 12. Kuşak ve boşanan yakın açısından İETÖ ve REST puanı varyans analizi

Bağımlı Değişken	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması
İETÖ	Kuşak	68,903	1	68,903
	Boş. Durumu	225,461	1	225,461
	Kuşak*Boş.Dur	15,844	1	15,844
	Hata	117737,432	632	186,293
	Toplam	4386541,000	636	
REST	Kuşak	139,927	1	139,927
	Boş. Durumu	14,624	1	14,624
	Kuşak*Boş.Dur	0,031	1	0,031
	Hata	60915,875	632	96,386
	Toplam	5021855,000	636	

sonucunda yine kuşak-evlenme şekli etkileşiminin anlamlı olmadığı görülmüştür ($F_{(3, 549)}=0,160$; $p=0,852$; $\eta^2=0,001$). Kuşak ana etkisi ($F_{(1, 549)}=0,052$; $p=0,820$; $\eta^2<0,001$) ve evlenme şekli ana etkisi ($F_{(3, 549)}=1,056$; $p=0,368$; $\eta^2=0,006$) bakımından da gruplar arasında herhangi bir anlamlı farklılık bulunmamıştır.

TARTIŞMA

Evlilik tutumu zaman içinde, çağların değişmesiyle beraber kendini değiştiren, yeni özellikler kazanıp bazı özelliklerini de kaybeden bir sisteme dönüşmüştür (Çetin-Aydın ve Başol, 2014; Jianrui, 2011: 53-65). Bu sistemde X ve Y kuşakları arasında evlilik tutumlarına dair farklılıklar olup olmadığının

incelenmesi amacıyla bu çalışma yapılmıştır.

X ve Y kuşağı, gerek teknolojik gerekse dönemsel özellikler bakımından farklılıklar göstermektedir. Gösterdikleri bu farklılıklar kuşaktaki bireylerin kişilik özelliklerine yansımış, aynı zamanda dünyayı algılayış biçimlerini, hayata karşı bakışlarını ve davranışlarını değiştirmiştir. Jianrui ile Çetin-Aydın ve Başol'un çalışmalarında belirtildiği gibi, X kuşağı bireyleri teknolojik gelişmelere açık, girişimci, yeni işlere başlamakta hevesli, kendiyile ve çevresiyle barışık ve kişilik olarak bağımsızlardır (Çetin-Aydın ve Başol, 2014; Jianrui, 2011: 53-65). Adıgüzel ile Çetin-Aydın ve Başol'un da belirttiği gibi, Y kuşağı ise milenyum kuşağı olarak anılmakta, doğdukları andan itibaren bir teknoloji

dünyasının içinde olan bireylerden oluşmaktadır. Dijital dünyanın içinde doğan bu kuşak her şeyi elde edebileceğine inanan, özgürlüğüne son derece düşkün, teknoloji ile çok fazla içindedir. İletişim ve etkileşimin hayatlarını rahat yaşamaları konusunda oldukça önemli olduğu düşünülmektedir (Çetin-Aydın ve Başol, 2014; Adıgüzel ve diğ., 2014: 165-182).

Bu kuşaklar, toplumu yeniden üretme kurumlarından olan evlilik ve aile kurumu açısından incelendiğinde belirgin farkları olduğu gözlemlenmiştir. Pınar'ın 2008'de yapmış olduğu çalışmada belirttiğine göre, Y kuşağındaki bireyler evlenecekleri kişiyi önce kendilerinin tanımaları, sonrasında aile onayı alınması konusunda hemfikirlerdir. Ayrıca mevcut bir ilişkilerinin olması ve bu ilişkilerde ciddi düşünüyor olmalarına rağmen evlilik için hızlı davranmadıkları, evlilikle ilgili beklentilerinin daha fazla yükseldiği ve romantikliğe daha çok önem verdikleri belirtilmiştir (Pınar, 2008: 49-60).

Tüfekçi'nin 2008 yılında yapmış olduğu çalışmada, genç yetişkinlerin romantizm ile eş tutumları açısından gösterdikleri tutumların kadın ve erkek arasında farklı olduğu görülmektedir. Erkekler kadınlara oranla daha fazla tutkulu aşk göstermekle beraber, erkeklerin genç yaşta romantik duygular içerisine girmeyi kadınlara oranla çok daha fazla oyun gibi düşündükleri ve genç yaşta ciddi ilişki içerisine girmek istemedikleri görülmektedir. Özgeci aşk tutumu olarak nitelendirilen, bireyin kendinden çok karşısındaki bireyi düşündüğü, onun istek ve arzularını kendisinininkinden daha üstün tuttuğu ilişki biçimi açısından ise Tüfekçi'nin yapmış olduğu çalışmada kadınların

erkeklerden daha çok özgeci aşk tutumu içerisinde buldukları belirtilmektedir. Özgeci aşk tutumu gösteren bireyler, karşısındaki bireye daha fazla anlam yüklemekte ve daha fazla beklenti içerisine girmektedirler. Bunun bir sonucu olarak kadınların erkeklere göre daha fazla romantik duygulara sahip olması ve karşısındaki bireyden daha fazla romantizm beklemesi söz konusu olmaktadır (Tüfekçi, 2008). Kadınların bu tarz düşünce yapısına sahip olmaları ve artık ilişkilerden romantik doyumlar sağlama amaçları gütmeleri, zaman içerisinde yaşamış oldukları düşünce değişimleriyle ilişkili bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.

Değişen bu evlilik tutumu açısından, X ve Y kuşakları arasında belirgin farkların olup olmadığının araştırılması için yapılan bu çalışmada, Düzce Üniversitesinde bulunan 521 öğrenci, 62 akademik ve 53 idari personel olmak üzere toplam 636 kişi üzerinde çalışılmış ve evliliğe ve aileye karşı olan algı ve tutumlardaki değişimler incelenmiştir.

Kuşakların evliliğe karşı tutumları incelendiğinde, iki kuşak arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır. İETÖ ve REST ölçeklerinden alınan toplam puanlar açısından bir farklılık görülmezken, REST ölçeğinin iki alt boyutunda anlamlı bir farklılık vardır. Bu durum, tam güven ve tek doğru alt boyutlarında ortaya çıkmaktadır. Bu alt boyutlarda Y kuşağı X kuşağına göre daha yüksek puan almış olup, bu durum Y kuşağının X kuşağına göre daha romantik tutumlara sahip olduğunu göstermektedir. Bu farklılığın temel sebebi olarak, X kuşağında bulunan bireylerin çoğunluğunun evli oldukları görülmekte ve dolayısıyla evlilik sonrası romantik düşüncelerin yerini

daha gerçekçi düşüncelere bıraktığı gözlemlenmektedir.

Cinsiyetlere göre evlilik tutumları incelendiğinde, araştırma bulguları İEÖT puanlarına göre erkeklerin evliliğe yatkınlıklarının kadınların evliliğe yatkınlıklarından daha yüksek olduğunu göstermektedir. Buradan, değişen evlilik tutumlarının kadın üzerinden ve yine kadının fikir hayatını ve yaşam tarzını değiştirmeye yönelik tutumlar olduğu söylenebilir. Özellikle ataerkil bir toplumda olduğumuz göz önünde bulundurulursa, erkeklerin evliliğe karşı tutumları daha olumlu bakması beklenen bir sonuçtur. Gazioğlu'nun ve Ersoy'un çalışmalarında da ortaya koyduğu gibi, kadının yerinin toplumda değişmesiyle beraber kadının özgür düşünce ortamında bulunması ile erkeğe ve evliliğe bakış açıları değişmiştir (Gazioğlu, 2014: 95-108; Ersoy, 2009: 209-230). REST puanlarına bakıldığında ise, toplam puan bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemekle birlikte, alt boyut puanlarının çoğunda kadınlar ve erkekler arasında anlamlı farklılıkların olmasından ve p değerinden dolayı bu durum detaylı bir şekilde incelenmiştir. Toplam puan açısından bakıldığında, erkeklerin az da olsa kadınlara göre daha yüksek puan aldığı görülmüştür. Alt boyutlar incelendiğinde; erkeklerin, beraber yaşama ve aşk yeterli alt boyutlarından yüksek puan aldıkları görülmüştür. Beraber yaşama alt boyutundan erkeklerin yüksek, kadınlarınsa düşük puan alınmalarının sebebi, Kalav'ın da çalışmasında bahsettiği gibi toplumdaki ilişkilerde namus kavramının kadınla özdeşleştirilmesi olabilir (Kalav, 2012: 151-163). Çaba göstermeme, yalnız tek ve doğru, idealleştirme alt boyutlarından kadınların

daha yüksek puan alması, kadınların daha romantik algı ve tutumlara sahip olduğunu göstermektedir. Zıt kutuplar ve tam güven boyutunda benzer puanlar aldıkları görülmüştür. Cinsiyet ve kuşak etkileşimi açısından incelendiğinde, bu etkileşimin istatistiksel olarak önemli olmadığı ve cinsiyet esas etkisi açısından kadınlar ve erkekler arasında ortaya çıkan durumun farklı kuşaklarda da olsa benzer şekilde olduğu görülmektedir. Yani, kadının ve erkeğin farklı kuşaklarda olması, evlilik üzerinde anlamlı farklılığa neden olmamaktadır. Kadın ve erkek arasındaki farklılık temel olarak cinsiyetten kaynaklanmaktadır.

Medeni duruma göre incelendiğinde, İETÖ puanı açısından anlamlı ilişki bulunamamıştır. Yani bireylerin evlilik tutumuna dair düşünceleri, evli ya da bekar olmalarına bağlı olarak değişmektedir. Bu çalışmanın örnekleminde boşanmış birey olmaması nedeniyle, evliliğinden memnun olmayanlar ya da evliliğinde sorun yaşayanların düşüncesi incelenemediği için, medeni durumun evlilik tutumuna etkisi açısından anlamlı bir farklılık ortaya çıkmaması örnekleme evlilik tutumu değişen bireylerin yer almıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat REST ölçeği açısından incelendiğinde, bekarlar evlilerden daha yüksek puan almışlardır. Bekarların yüksek puan almasında, hem daha önce evlilik deneyimi yaşamamış olmaları hem de bekarların büyük bir çoğunluğunun Y kuşağında olduğu düşünüldüğünde, romantik beklentileri yüksek olan bir kuşak olmaları etken olmaktadır. Medeni durumun alt boyutlara etkisine bakıldığında ise sadece tam güven boyutunda anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bekarlar evlilere göre tam güvene daha çok önem

vermiş, evleneceği eşe tam güvene sahip olmak istemiştir. Buradan da zaman içerisinde kadınlara yönelik olarak değişen çalışma anlayışı, ekonomik bağımsızlık ve söz sahibi olma gibi etkenlerin de katkısıyla Y kuşağında, zorunlu olarak bastırılan tercih şansının daha fazla ortaya çıktığı ve genel olarak tercihler açısından romantizm ön plana çıkarken güvenin de önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Kuşak ve medeni durum etkileşimi açısından incelendiğinde, etkileşimin anlamlı olmadığı ve medeni durum esas etkisi açısından ortaya çıkan durumun farklı kuşaklarda benzer şekilde olduğu görülmektedir. Yani, kuşak ayrımı olmasızın medeni durumun etkisi genel olarak aynı şekilde ortaya çıkmaktadır.

Bir yakınının boşanma yaşaması durumunda, kişinin evlilik ve romantizm tutumunun nasıl etkilendiği incelendiğinde, yakınlarında boşanma olanlar ve olmayanlar arasında İETÖ puanı bakımından bir farklılık olduğu görülmüştür. Ailesinde boşanmış yakını olan bireyler, boşanmış yakını olmayan bireylere göre daha düşük puan almışlardır. Köroğlu ve Yıldız'ın da çalışmalarında ortaya koydukları gibi, evlilik tutumlarında, bu tutumların aileden izler taşınması kaçınılmazdır (Köroğlu, 2013). Modernite ile birlikte bireylerin öznelliğini ön plana çıkardıkları, önemli olanın kendisi olduğu ve kendisine karşı yapılan her türlü olumsuz girişimin yanlış olduğuna dair düşünceler gelişmiş ve bu da ailelerde boşanmanın artmasına sebep olmuştur. Artan boşanmalarda bir sonraki kuşağın evlilik tutumlarını etkilemiştir. Ailede evlilik konusunda yaşanan olumsuz bir durum, bireyin gelecekteki davranışlarına ve düşüncelerine etki etmektedir. Ailede boşanmış bir bireyin olması, evliliğe olan güveni sarsmakta

ve evliliğe karşı ön yargıya sebep olmaktadır. Buna paralel olarak da evlilik konusunda bireylerin daha olumsuz düşünmesine sebep olmaktadır. REST ölçeğine bakıldığında, herhangi bir anlamlı farklılık bulunmamıştır. Yalnızca çaba göstermeme alt boyutunda anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Ailesinde boşanmış yakını olan bireyler çaba göstermeme alt boyutundan daha yüksek puan almışlardır. Yine, kuşak ve boşanan bir yakını olup olmama açısından İETÖ puanları incelendiğinde, kuşak-boşanan yakını olma etkileşiminin anlamlı olmadığı görülmüştür. Yani evlilik tutumu açısından X ve Y kuşaklarındaki boşanan bir yakını olan ve olmayanların tutumu her iki kuşakta da benzer şekilde ortaya çıkmaktadır.

Anne babanın birliktelik durumuna göre incelendiğinde ise REST ve İETÖ puanları bakımından anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamaktadır. Anne veya babanın ya da her ikisinin de ailede bulunmaması, aile üyelerinden birinin vefat etmiş olması durumunu da içerdiği için anne babanın birliktelik durumuna göre anlamlı bir farklılık çıkmaması, ebeveynin vefatı durumunun evliliğe karşı olumsuz bir bakış açısına sebep olmadığını göstermektedir. Kuşak farklılığının bu durumu etkileyip etkilemediğini görmek için kuşak-anne baba birliktelik durumu etkileşimi incelendiğinde, etkileşim etkisinin istatistiksel olarak önemli olmadığı ve her iki kuşakta da anne baba birlikteliğinin evlilik ve romantizm tutumlarına etkisinin benzer olduğu görülmüştür.

Bireylerin nasıl evlenmek istedikleri, yani eşlerini nasıl seçecekleri konusunun da gerek evlilik tutumu gerekse romantizm açısından bir farklılığa sebep olmadığı görülmüştür. Evlenme şekli

açısından kuşak etkisini değerlendirmek için İETÖ puanları incelendiğinde, yine kuşak-evlenme şekli etkileşiminin anlamlı olmadığı görülmüştür. REST ölçeği bakımından yapılan karşılaştırma sonucunda yine kuşak-evlenme şekli etkileşiminin anlamlı olmadığı ve evlenme şekli esas etkisinin kuşaklar arasında herhangi bir değişim göstermediği görülmüştür.

En uygun evlilik yaşı ile evlilik ve romantizm tutumları arasındaki doğrusal ilişki incelendiğinde, evlilik yaşının artmasıyla zayıf da olsa pozitif bir ilişki söz konusudur. Evlilik yaşının artmasıyla, evliliğe olan yatkınlık azalmaktadır. Evliliğe olumlu bakan bir birey, evliliğin daha erken yaşlarda gerçekleşmesinde herhangi bir sıkıntı görmemektedir. Evlilik tutumu açısından daha düşük puan alanlar ise zaten evliliğe karşı çok istek duymadıklarından bunu daha ilerde gerçekleştirmeyi arzu etmektedirler. Buna göre bireylerin önerdiği en uygun evlilik yaşı yükseldikçe kişilerin evliliğe yönelik tutumu olumsuzla doğru giderken, romantizm tutumu evlilik yaşına paralel olarak yükselmektedir.

SONUÇ

Teknolojik gelişmeler ve neden olduğu toplumsal değişimlerin, kişilerin davranış ve tutumlarını değiştirdiği bilinmektedir. Bu çalışmada X ve Y kuşağı arasında evlilik tutumları açısından bir farklılık olup olmadığını incelemiştir. İki kuşak arasında İETÖ ve REST ölçekleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. İki kuşak arasında genel olarak bir tutum farklılığının olmadığı görülmüştür.

Cinsiyet açısından incelendiğinde ise toplumda kadınların yerinin değişmesi

ve ataerkil bir yapıdan sıyrılma aşamasında olmaları, evlilik tutumlarına ve evlilik yatkınlıklarına da yansımış ve kadınların erkeklerden daha düşük puan aldığı görülmüştür. Erkekler ise daha geleneksel bir evlilik tutumu içerisinde olduklarından dolayı, evliliğe bakış açılarındaki puan anlamında farklılık görülmemiştir. Yaşanan bu gelişmelere paralel olarak gelecekte kadınların evliliğe bakış açıları, evliliğe karşı daha olumsuz olacağı tahmin edilebilir. Evliliğe olumsuz bakış aile yapısının bozulmasına sebep olmakta ve evliliğe atfedilen yüksek romantik düşünceler ise evlilikten beklentileri arttırmakta, bu durum da evlilik doyumunu düşürmektedir. Düşen evlilik doyumları, değişen evlilik tutumuyla boşanmaları arttırmaktadır. Boşanmalar ise toplumda ekonomik sorunlara, geleceğin belirsizleşmesine, bireylerde psikolojik ve sosyolojik sorunlara neden olmaktadır.

Boşanma ile toplumsal yapı bir çözülmeye girmekte, psikolojik, sosyal sorunlar ortaya çıkmaktadır. Birey çevresi ile bir çatışmaya girip, yaşam doyumunda düşüş meydana gelmektedir. Bireylerdeki bu düşüş çocuklara aktarılmakta, toplumda kapatılmayacak yaraların meydana gelmesine sebep olmaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışmada iki kuşak arasında hızla değişen evlilik tutumlarından, boşanan bireylerden gelecekteki bireylere aktarılan tutumların varlığının evliliğe olan etkisinden bahsedilmiştir. Toplumun bu yönlü değişiminin zararlarından dolayı, aile danışmanlık hizmetlerinin artırılması, evliliklerin öncesinde ve devamında bireylere danışmanlık hizmetlerinin verilmesi sağlanmalıdır. Bu değişimin oluşturduğu dezavantajlar

önlenmelidir. Aynı zamanda bu konuda yeterince çalışma yapılmamış olması, kuşaklar arasındaki farklılıkların göz ardı edilmesine ve bunun ortaya çıkarılabileceği dezavantajların görmezden gelinmesine sebebiyet vermiştir. Çalışma sonucunda, iki kuşak arasında belirgin bir farklılık olmama nedeninin, özellikle örnekleme oluşturan her iki grubunda yükseköğrenime sahip bireyler olmasından kaynaklanan geleneksel düşüncelerin ortaya çıkmasının engellenmiş olmasından kaynaklandığı görülmüştür. Bu kuşaklar arasında bir farklılık olup olmadığının daha detaylı şekilde incelenebilmesi için eğitim düzeyi değişen bireylerin de dikkate alındığı bir çalışma yapılması bu etkenin de dikkate alınmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, O., Batur, H. Z., Ekşili, N. (2014). *Kuşakların Değişen Yüzü ve Y Kuşağı ile Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(19), 165-182.

Alwin, D. F. (2002). *Generations X, Y and Z: Are They Changing America?* American Sociological Association's Contexts, 1(4), 42-51.

Atak, H. ve Taştan, N. (2012). *Romantik İlişkiler ve Aşk*. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 4(4), 520-546.

Aydın, O.ve Baran, G. (2010). *Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma*. Toplum ve Sosyal Hizmet, 21(2), 117-126.

Bağlı, M. ve Sever, A. (2005). *Tabulaştırılan/Tabulaşan Kurumun (Ailenin) Kurbanlıklar Edinme Pratiği*. Aile ve Toplum, Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi, 2(8), 9-21.

Bayer A. (2013). *Değişen Toplumsal Yapıda Aile*. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4(8), 101-129.

Bayoğlu, F. ve Atli, A. (2014). *İnönü Evlilik Tutum Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri*. Ege Eğitim Dergisi, 15(2), 397-416.

Behrstock-Sherratt, E. and Coggshal, J. G. (2010). *Realizing the Promise of Generation Y*. Education Leadership, 67(8), 28-34.

Budak, G. (1990). *Endüstrileşme Süreci İçinde Ailenin Yeri ve Önemi*. 1.Aile Şurası. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Butzer, B. and Kuiper, N. A. (2008). *Humor Use in Romantic Relationships: The Effects of Relationship Satisfaction and Pleasant versus Conflict Situations*. The Journal of Psychology, 142(3), 245-260.

Cihan-Güngör, H., Yılmaz, M., Balcı-Çelik, S. (2011). *Romantizm ve Eş Seçimi Tutum Ölçeğinin Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4(36), 180-188.

Crumpacker, M. and Crumpacker, J. M. (2007). *Succession Planning and Generational Stereotypes: Should HR Consider Age-Based Values and Attitudes a Relevant Factor or a Passing Fad?* Public Personnel Management, 36(4), 349-369.

Çetin-Aydın, G. ve Başol, O. (2014). *X ve Y Kuşağı: Çalışmanın Anlamında Bir Değişme Var mı?* Electronic Journal of Vocational Colleges, 4(4), 1-15.

Demir M. (2008). *Sweetheart, You Really Make Me Happy: Romantic Relationship Quality and Personality as Predictors of Happiness Among Emerging Adults*. Journal of Happiness Studies, 9(2), 257-277.

Ersoy, E. (2009). *Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği)*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(2), 209-230.

Feiring, C. (1996). *Concepts of Romance in 15-Year-Old Adolescents*. Journal of Research on Adolescence, 6(2), 181-200.

- Gazioğlu, E. (2014). *Doğu Karadeniz Bölgesinin Toplumsal Cinsiyet Rejimi ve Kadınların Toplumsal Konumları*. Karadeniz Araştırmaları, Kış 2014(40), 95-108.
- Geçtan, E. (1984). *Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar*(3. baskı). Ankara: Maya Yayıncılık.
- Gonzaga, G. C., Turner, R. A., Keltner, D., Campos, B., Altemus, M. (2006). *Romantic Love and Sexual Desire in Close Relationships*. *Emotion*, 6(2), 163-179.
- Gökçe, B. (1991). *Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme*. B. Dikeçligil, A. Çiğdem (Ed.), *Aile Yazıları I, Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Güleç, G. (2012). *Aile ve Evlilik*. Ç. Yenilmez (Ed.), *Aile Yapısı ve İlişkileri* (s. 62-79). *Eskeşehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları*.
- Günay G. ve Bener Ö. (2013). *Gençlerin Evlilik ve Aile Yaşamına İlişkin Tutumları*. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-16.
- Haeberle, K., Herzberg, J., Hobby, T. (2009). *Leading the Multigenerational Work Force*. *Healthcare Executive*, 24(5), 66-67.
- Jianrui, J. A. (2011). *The Y Factor: Managing the New Generation of Soldiers*. *Pointer, Journal of The Singapore Armed Forces*, 39(4), 53-65.
- Kalav, A. (2012). *Namus ve Toplumsal Cinsiyet*. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 2(2), 151-163.
- Keleş, H. N. (2011). *Y Kuşağı Çalışanlarının Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma*. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 129-139.
- Kılıçaslan, A. (2004). *Ebeveynliğe Geçiş*. H. Yavuzer (Ed.), *Evlilik Okulu* (s. 108). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Koroğlu, T. (2013). *Üniversite Gençliğinin Evlilik, Aile ve Boşanma Konusundaki Düşünce ve Görüşleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Karabük Üniversitesi Örneği*. *Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük, Türkiye*.
- Kyles, D. (2005). *Managing Your Multigenerational Workforce*. *Strategic Finance*, 87(6), 53-56.
- Miller, R. K. and Washington K. (2011). *Consumer Behavior 2011*. Georgia, USA: Richard K. Miller & Associates.
- Ozankaya, Ö. (1986). *Toplumbilim* (6. baskı). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Özgüven, İ. E. (2009). *Evlilik ve Aile Terapisi* (2. baskı). Ankara: PDREM Yayınları.
- Pınar, G. (2008). *Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Evliliğe Bakış Açısı*. *Aile ve Toplum, Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi*, 4(14), 49-60.
- Rothrauff, T. C. (2005). *Beliefs About Intergenerational Assistance Following Divorce and Remarriage: Does Race and Ethnicity Matter?*. *Thesis of MSc, University of Missouri, Missouri, Columbia*.
- Salahuddin, M. M. (2010). *Generational Differences Impact on Leadership Style and Organizational Success*. *Journal of Diversity Management*, 5(2), 1-6.
- Seçkin-Büyük, S. (2005). *Biz Kuşağı Geliyor*. *Capital Aylık İş ve Ekonomi Dergisi*, 13(10), 110-112.
- Sprecher, S., Cate, R., Levin, L. (1998). *Parental Divorce and Young Adults Beliefs About Love*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 28(3-4), 107-120.
- Strong, B., DeVault, C., Cohen, T. F. (2011). *The Marriage and Family Experience: Intimate Relationships In a Changing Society* (11th ed.). Canada: Cengage Learning.
- Süleymanov, A. (2009). *Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik İlişkileri*. *Aile ve Toplum, Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi*, 5(17), 7-17.

Şentürk, Ü. (2008). *Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler. Aile ve Toplum, Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi*, 4(14), 7-31.

Tüfekçi, S. (2008). *Romantik İlişkilerde Genç Yetişkinlerin Aşka İlişkin Tutumları ve Kişilik Özellikleri: Transaksiyonel Analiz Ego Durumları Açısından Bir Değerlendirme. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.*

TÜİK. (2015). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri. Türkiye İstatistik Kurumu, Haber Bülteni, Sayı: 21515, 02 Mart 2016.*

Yaşar-Ekici, F. (2014). *Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi. International Journal of Social Science*, 2014(30), 209-224.

Zimmer-Gembeck, M. J. (2002). *The Development of Romantic Relationships and Adaptations in the System of Peer Relationships. Journal of Adolescent Health*, 31(6), 216-225.

Araştırma

SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN EMPATİK EĞİLİMLERİ İLE ÖZGECİLİK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

The Investigation of the Relationship Between the Emphatic Tendencies of the Social Work Department Students and Their Levels of Altruism

Muhammet Cevat ACAR*
Hıdır APAK*

* Öğr. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi Midyat
MYO, Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin empatik eğilim ve özgecilik düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek ve empatik eğilim ile özgecilik düzeylerinin cinsiyet, sınıf düzeyi, bölüme isteyerek gelip gelmeme ve sosyal çevre değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini

incelemektir. Empatik eğilim ve özgecilik sosyal hizmet disiplini ile doğrudan ilişkili temel değer ve beceriler olarak kabul edilmektedir. Ancak literatür incelendiğinde sosyal hizmet disiplini adına daha çok empati alanında çalışmaların olduğu, doğrudan özgecilik alanı ile empati ve özgecilik arasındaki ilişkiyi konu edinen çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Literatürdeki bu boşluk ve bu becerilerin eğitim sürecinde geliştirilebileceği düşünüldüğünde sosyal hizmet öğrencilerinin empatik eğilimleri ile özgeci davranış düzeyleri arasındaki ilişki önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın sonuçları, sosyal hizmet eğitimi için bir veri kaynağı sağlayabilir. Bu çalışma, tarama modelinin kullanıldığı nicel bir araştırmadır. Araştırmanın örneklemini Bingöl Üniversitesi sosyal hizmet bölümünde okuyan 459 öğrenci oluşturmaktadır. Bu çalışmada veri toplama aracı olarak; araştırmacılar tarafından hazırlanan sosyo-demografik veri formu, Dökmen (1988) tarafından geliştirilen Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ) ve Ümmet, Ekşi ve Otrar (2013) tarafından geliştirilen Özgecilik Ölçeği (ÖÖ) kullanılmıştır. Veriler Mann-Whitney U Testi, Kruskal-Wallis H Testi, Spearman Korelasyon Katsayısı ve Basit Doğrusal Regresyon ile analiz edilmiştir. Araştırmanın en önemli bulgusu sosyal hizmet bölümü öğrencilerinde özgeciliğin empatik eğilimin anlamlı bir yordayıcısı olduğudur. Araştırmanın sonuçlarına göre, öğrencilerin empatik eğilim ile özgecilik düzeyleri arasında orta düzeyde ve pozitif anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca, öğrencilerin sınıf düzeyi ve sosyal çevrelerine göre empatik eğilim ve özgecilik düzeylerinde bir farklılık bulunmazken; cinsiyetlerine göre anlamlı derecede farklılık bulunmuştur. Sosyal hizmet bölümüne isteyerek gelen öğrencilerin empatik eğilim puanlarının, bu bölümü istemeyerek tercih eden öğrencilerin puanlarına göre daha yüksek olduğu ve özgecilik düzeylerinin diğer öğrencilerden anlamlı derecede yüksek olduğu görülmüştür. Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin empatik eğilimlerini ve

özgeçiliclik düzeylerini etkileyen daha kapsamlı nitel araştırmaların yapılması ve boylam-sal çalışmaların yapılması yararlı bulgular sağlayabilir.

Anahtar Sözcükler: Empati, Empatik eğilim, Özgeçiliclik, Sosyal hizmet, Üniversite öğrencileri

ABSTRACT

The aim of this study is to identify the relation between empathic tendencies and altruism levels of students at the social work department; and to determine whether empathic tendency and altruism levels show significant difference in terms of gender, class level, willingness in choosing the department and social environment variables. Empathic tendency and altruism are accepted as the main values and skills that are directly related to social work discipline. However, as a result of the literature review, it has been observed that while the number of studies on empathy is high, the number of studies directly focusing on altruism as well as the relationship between empathy and altruism is quite low within the scope of social work discipline. The relationship between empathic tendencies and altruistic behaviour levels of students at the social work department gains importance when considering this gap in the literature and the possibility of improvement of these skills in education process. Results of this study may provide a data source for social work education. This study is a quantitative research using screening model. The sampling population of the research is composed of 459 students who study at Social Work Department at Bingöl University. As a data collection tool in this study; socio-demographic data form prepared by the researchers, the Empathic Tendency Scale (ETS) developed by Dökmen (1988) and the Altruism Scale (AS) developed by Ümmet, Ekşi and Otrar (2013) were used.

The data were analysed using Mann-Whitney U Test, Kruskal-Wallis H Test, Spearman's

Correlation Coefficient and Simple Linear Regression. The most important finding of the research is that altruism among students at the social work department is a significant predictor of empathic tendency. According to the results of the research, a medium-level and positive significant relationship has been identified between empathic tendency and altruism levels of students. Moreover, while empathic tendency and altruism levels of students do not differ depending on their class levels and social environments, a significant difference caused by their gender has been identified. It has been observed that the empathic tendency scores of students who chose this department willingly are higher than those who chose the department unwillingly, and that their altruism levels are significantly higher than other students. Conducting more comprehensive quantitative research studies and longitudinal studies affecting the empathic tendency and altruism levels of students at the social work department may provide useful findings.

Keywords: Empathy, Empathic Tendency, Altruism, Social Work, University Students

GİRİŞ

İnsanoğlu çok eski tarihlerden bu yana dezavantajlı kesimlere yardım etmeye çalışmıştır. Sosyal hizmetlerde insanlık tarihinin başlangıcından bu yana var olan kadim bir uygulamadır. "Sosyal hizmet en yalın haliyle; insanlara kendi sosyal çevreleri içinde ve gereken bazı durumlarda sosyal çevrelerini değiştirerek, maksimum düzeyde yardım etme işlevi gören bir meslektir" (Sheafor ve Horejsi, 2014: 19). Sosyal hizmet için yapılan birçok tanımlamada (Barker, 1995; Duyan, 2012; Gökçearsan Çiççi

ve Altınova, 2012; Tomanbay,1999a) yardım etme işlevi ön plana çıkmaktadır. Sosyal hizmet mesleği aynı zamanda yardım etme işlevini amaçlayan ancak bunu insan ilişkileri temelinde dayandıran bir meslektir. İyi bir ilişkinin kurulmasında da empatik anlayışın önemi çok fazladır. Sosyal çalışmacıların mesleki ilişkilerinde hizmet alanlara ilgi göstermesi, samimi olması ve kabul edici olması tek başına yeterli değildir. Ayrıca onların dünyasını anlaması, aynı zamanda bu anlayışın doğurgularını görmesi ve bu anlayışını onlara aktarması gereklidir. Bu da empati ile gerçekleşir (Erkan ve Duyan, 2000). Bu açıdan empatinin sosyal hizmet uygulamalarının başarısında anahtar bir rol üstlendiğini ve müracaatçılarla çalışırken hayati bir önemde olduğunu ifade edebiliriz (Hepworth ve diğ., 2010:88; Tuncay ve İl, 2009). Doğru bir empati sosyal hizmet uygulaması için gerekli, sahip olunan kişisel niteliklerle inşa edilmeye başlayan ve süpervizyon alınan uygulamalarla da gelişen bir beceridir (Seden, 2005:74). Her ne kadar bir sosyal hizmet becerisi olarak iddia edilmişse de empatinin, becerinin ötesinde bir insan niteliği olduğu ve bu niteliği başka yollarla edinmenin zor olduğu söylenebilir (Hanley, 2015: 222).

Empati

Empati kavramı, antik Yunanda “empathia” kavramından türetilmiştir. Empati burada başkalarının duygularına katılma ve başkalarının deneyimlerinin nasıl olduğunu hissetme anlamlarını taşımaktadır (Cournoyer, 2011: 14). Empati, sosyal hizmetlerde ve diğer yardım mesleklerinde yaygın olarak kullanılan bir kavramdır. Empati Türkçe’de; duygudaşlık (TDK, 2016),

eşduyum (Tomanbay, 1999b:117) ya da duyarlılık (Aytan, 2010: 79) olarak da adlandırılmaktadır. Ancak literatürde “empati” kullanımının yukarıda ifade edilenlerden daha yaygın olduğu görülmektedir.

Empati kavramı pek çok şekilde tanımlanmıştır ve üzerinde anlaşılacak tek bir tanım yoktur. Empatinin temelinde ise, “insanlar başkalarının mutluluğunu ve sıkıntısını tıpkı kendi mutlulukları ve sıkıntıları gibi zihinlerinde ve duygularında yaşayabilirler” anlayışı yer almaktadır (Aytan, 2010:79). Empati terimi; olayları müracaatçının gözüyle görme (Erkan, 1997: 18) veya kendini başkasının yerine koyarak, onu şu anda yaşadığı duyguları ile kavramaya çalışma (Turan, 1999: 59) şeklinde tanımlanabilmektedir. Ayrıca empati sadece “karşıdakinin kulaklarıyla duymak” ya da “karşıdakinin gözleriyle görmek” değil aynı zamanda karşıdaki kişinin “kalbiyle hissetmek” anlamına gelmektedir (Erkan ve Duyan, 2000; Kadushin ve Kadushin, 2016: 96). Cournoyer’e (2011:14) göre ise empati; düşünceleri, duyguları, deneyimleri anlamlandırma ve değerlendirme sürecidir. Sheafor ve Horejsi’ye (2014: 161) göre empati; genellikle müracaatçının ayakkabılarını giyme kapasitesi, müracaatçıya bölünmemiş ilgi verme ve müracaatçının his ve algılarını anladığını göstermek için aktif dinlemede bulunma olarak tanımlanmıştır. Sosyal hizmet sözlüğüne göre ise empati; “başka bir insanın duygusal durumunu ve düşüncelerini, algılamayı, anlamayı, deneyimlemeyi ve cevap vermeyi” içerir (Barker, 1995: 102). Sosyal hizmet sözlüğünde var olan bu tanımlama, son 90 yıl içerisinde psikanalistleri, insanlı terapistle-ri, sosyal ve gelişim psikologlarını da

içerisine alan düşünürlerin empati konusunda yaptıkları tanımlamaların özeti şeklindedir (Gerdes ve Segal, 2011).

Empati kurmanın hem sosyal çalışmacıya hem de müracaatçıya pek çok faydası vardır. Birçok araştırmacıya göre, sosyal çalışmacıların müracaatçılarla daha fazla ve daha iyi iletişim kurma çabası empatik ilişki ile doğru orantılıdır. Empatinin kullanımının sosyal hizmet uygulamasının başarısında önemli bir unsur olduğu birçok araştırmada ortaya çıkmıştır (Hepworth ve diğ., 2010: 102; Tuncay ve İl, 2009). Empati sosyal çalışmacılara, hizmet verdiği insanlara yönelik anlayış ve duyarlılık kazandırmada yardımcı olur. Empati kuran kişi çevresindeki insanlarla daha iyi iletişim kurmanın mutluluğunu yaşarken, müracaatçı da anlaşılma olmanın huzurunu tadar. Ayrıca, empatik bağlantı anlaşma ve uyum sağlama olasılığını artırabilmekte ve verimli bir çalışma ilişkisi oluşturabilmektedir (Ayten, 2010: 79; Cournoyer, 2011: 14). Empati, müracaatçıların karşılaştıkları güçlüklerin ve becerilerinin anlaşılmasında derin bir anlayışa sahip olunmasını sağlar. Bu açıdan sosyal çalışmacıların empatik olma becerisi ilişki kurmanın kolaylaştırılması, bilgi paylaşımı noktasında cesaretlendirme ve uyum sağlama gibi birden fazla fonksiyonu yerine getirir (Hepworth ve diğ., 2010:36). Empati kurabilen sosyal çalışmacılar “müracaatçı için” değil, “müracaatçı ile” hissederler. Eğer müracaatçı, sosyal çalışmacının “olayları kendisi gibi gördüğünü ve hissettiğini”, “yaşadıklarının kendisine hissettirdiklerini takdir ettiğini” veya “anlatmakta zorlansa da ne demek istediğini anladığını” hissederse, kendini güvenli hissedeceği bir atmosfer oluşur

(Kadushin ve Kadushin, 2016: 94). Bu atmosfer birden fazla boyutu içine alarak gerçekleşir.

Empatinin bilişsel (düşündüğünü düşünüyorum) ve duygusal (hissettiğini hissediyorum) boyutu genel olarak kabul edilen ve empatiyi anlamlandırmada çok sık kullanılan boyutlardır (Erkan ve Duyan, 2000; Kadushin ve Kadushin, 2016: 96; Ayten, 2010:83; Tuncay ve İl, 2009; Seden, 2005:74). Gerdes ve Segal (2009) empati için önerdikleri sosyal hizmet modelinde bu iki boyut dışında «bilinçli karar verme» diye üçüncü bir boyut eklerler. Bu boyut aslında, sosyal hizmetin doğasından güç aldığı ve aktif edilmesi gereken parçasıdır. Duygusal boyut istekli ve gönüllü yapılan bir boyut değildir. Bilişsel ve bilinçli karar verme boyutları ise gönüllü ve istekli yapılan boyutlardır. Yapılan bu çalışmada her boyut altında alt boyutlar yer almaktadır. Empatinin alt boyutlarından biri de özgeciliktir. Gerdes ve Segal (2009) “bilinçli karar verme” boyutunun altında “özgecilik” (altruizm) boyutuna yer vermektedir. King Jr. (2011)’in empatinin sosyal hizmet uygulamasındaki yapısı çalışmasında, empatinin duygusal ve bilişsel boyutunun dışında davranışsal boyutu bir üçüncü boyu olarak eklemektedir. Bu yaklaşımda empatinin davranışsal boyutu, özgecilik üzerine inşa edilmiştir. Stueber (2008) gibi yazarlar da empatiyi bilişsel ve duyuşsal özelliklerine ilave olarak özgeci bir eylem olarak da kavramsallaştırmıştır. Batson da empatiyi özgeci davranışın bir aracı olarak görmektedir. Örneğin Batson, empatiyi izlenen acının azaltılmasında ve diğerlerinin acılarını hissetme veya başkalarına yardım etmenin kişide yarattığı ödül hissiyatı gibi kişisel güdülerle

ilişkilendirerek açıklamışlardır (Akt. Gerdes ve Segal, 2009).

Empati ve Özgecilik İlişkisi

Empati ile özgecilik arasındaki ilişki, hem ampirik araştırmalarda (Batson ve Moran, 1999; Burks ve diğ., 2012) hem de teorik çalışmalarda (Scott ve Seglow, 2007) araştırmacıların ilgisini çeken bir konudur. Bu ilginin son yirmi yıl içerisinde daha yoğun olduğu da gözlenmektedir. Royzman ve Kumar(2001), empatik anlayışı özgeciliğin kaynağı olarak kavramsallaştırarak; başka birinin duygusal ve bilişsel durumunu biliyor ve anlıyor olmanın o kişiye yardım etmeyi kolaylaştıracağını savunarak bir anlamda empatik anlayışın özgeci davranış ile sonuçlanacağını iddia etmektedirler. Scott ve Seglow (2007) ise empatik duyguların yaşanabilmesi için özgeci davranışların gerekliliğini vurgulamışlardır.

Birçok araştırmada empati ile beraber araştırılan özgecilik kavramının doğuşu, sosyoloji disipliniyle ilişkili olmasına rağmen; bu kavramla ilgili yapılan çalışmalar genellikle sosyoloji alanı dışında yapılmıştır (Karadağ ve Mutaçlılar, 2009). Özgecilik kavramının İngilizce karşılığı olarak da kullanılan "Altruism" kavramı, ilk defa Fransızca olarak (Altruisme) 1851 yılında, Fransız filozof ve sosyologu olan Comte (1875) tarafından kullanılmıştır. Bu tarihten itibaren bu kavram birçok araştırmacı tarafından tanımlanmış olsa da Karadağ ve Mutaçlılar (2009)'ın da belirttiği gibi bu tanımların, kavramın duygusunu ve esasını nakletmede yetersiz olduğu aşikardır.

Özgeciliğin tanımlarına bakıldığında Budak (2009) bu kavramı 'kendini düşünmeden, dışarıdan bir ödül

beklemeden, hatta bazen kişisel bir bedel ödeyerek, başkalarının çıkarını ve iyiliğini düşünme' olarak tanımlamıştır; benzer bir tanımlama Mateer ve Willover(1994) da yapmıştır. Scott ve Seglow (2007) ise özgeciliği kişinin bir başkasının ihtiyaçlarıyla bu ihtiyaçlar kendisininmiş gibi ilgilenmesi olarak tanımlamışlardır. Yavuzer ve diğ. (2006) de özgeciliğin; bilinçli olarak ve içtenlikle ilgisini başkasına yönelten ve özveride bulunan bireyleri tanımlamak için kullanılan bir kavram olduğunu belirtmektedirler.

Budak (2009), özgecilik ile özgecil davranışı ayrı olarak tanımlamıştır. Ona göre özgecil davranışta esas olan başkasının yararına hareket etme ve kendi çıkarından çok başkasının yararını düşünmedir. Yoksullara yardım, zayıfların haklarını koruma, ruhsal veya fiziksel sorunlar yaşayanlara yardımcı olma vb. davranışlar özgecil davranışa örnek olarak gösterilebilir. Tanımdaki örneklerin aynı zamanda prososyal davranışlar olduğu da göz önüne alındığında özgecilik ile prososyal davranışlar arasında da bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Eisenberg (1986) de özgeciliği prososyal davranışların bir alt türü olarak tanımlamıştır.

Staub (2003) özgeciliği insan doğasının bir parçası olarak görmüş ve özgeci davranışların (insanları önemsemek, sevmek vb.) büyük oranda sonraki yaşantılarımız ile şekillendiğini belirtmiştir. Özgecilikle ilgili yapılan bir diğer tartışma da özgeciliğin evrensel mi olduğu yoksa kültürel olarak mı şekillendiğidir (Yavuzer ve diğ., 2006).

Özgecilik genel olarak yardım edici mesleklerde temel bir değer olarak kabul edilmektedir. Örneğin Hoyle ve

John (1995) bilgi yetkinliği ve özerklikle birlikte özgeciliğin öğretmenlik mesleğinin üçüncü unsuru olduğunu bildirmişlerdir (Akt.: Locke, Vulliamy, Webb ve Hill, 2005). Yardım edici bir meslek olarak hemşireliği inceleyen Görüş, Kılıç, Ceyhan ve Şentürk (2014) de hemşireliğin beş temel değerinin bulunduğunu ve bu değerlerden birinin özgecilik olduğunu aktarmışlardır.

Aynı şekilde yardım edici bir meslek olarak ortaya çıkan sosyal hizmette de özgecilik yer almaktadır. Lubove (1965), sosyal hizmet alanının temelinde özgeciliğin bulunduğunu belirtmiştir. Ancak 19. yy. sonu ile 20. yy. başlarında sosyal hizmet alanı bir değişim yaşamış ve mesleğin ana değeri gönüllük esasına dayalı özgeciliğinden (volunteer-based altruism) profesyonel özgeciliğe (Professional altruism) evrilmiştir. Gönüllülükten profesyonelliğe doğru yaşanan bu değişim sosyal hizmet eğitimi, muhatap kitleyi ve verilen hizmet türünü de etkilemiştir (Akt.: Cabin, 2008)

Empati ve özgecilik kavramları, pek çok disiplinin doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiği, çok kapsamlı bir alandır. Ancak literatür incelendiğinde bu ilginin sosyal hizmet disiplini adına daha çok empati alanında olduğu, doğrudan özgecilik alanı ile empati ve özgecilik arasındaki ilişkiyi konu edinen çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Özgecilik ve empatik eğilimlerin sosyal hizmet mesleği ile doğrudan ilişkisinin olduğu açıktır. Empatik yaklaşım ve özgecilik sosyal hizmet alanında temel bir değer ve beceri olarak kabul edilmekle birlikte, empatinin temel ve zorunlu bir değer olduğu; özgeciliğin ise farklı şekillerde ortaya çıkabileceği yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur.

Bu becerilerin eğitim sürecinde geliştirilebileceği düşünüldüğünde sosyal hizmet öğrencilerinin empatik eğilimleri ile özgeci davranış düzeyleri önem kazanmaktadır. Bu araştırmanın örneklemi sosyal hizmet bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Empati ile özgecilik arasındaki ilişkiyi yurtdışında sosyal hizmet öğrencileri düzeyinde ele alan az sayıda araştırma olduğu, ülkemizde ise ele alan çalışmaların olmadığı dikkat çekmektedir.

Yukarıdaki bilgi ve bulgulardan yola çıkarak, empati ile özgecilik arasında bir ilişkinin varlığı ve özgeciliğin empati üzerinde bir etkisinin olabileceği varsayılabilir. Bu varsayımdan hareketle mevcut araştırmanın temel amacını, sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin empatik eğilim ile özgecilik davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemek ve özgeciliğin empati üzerindeki etkisini incelemek oluşturmaktadır. Araştırmanın alt amaçları ise şöyle belirlenmiştir:

1. Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin empatik eğilim ile özgecilik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Özgecilik, empatinin anlamlı bir yordayıcısı mıdır?
2. Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin empati ile özgecilik düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin empatik eğilim ile özgecilik düzeyleri bölüme isteyerek tercih etmelerine, sınıf düzeylerine ve sosyal çevrelerine (yaşamının çoğunu geçirdiği yer) göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Bu çalışmada öncelikle empati, özgecilik ve sosyal hizmet ilişkisi kuramsal

olarak özetlenmiş, ardından da alan araştırmasından elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

YÖNTEM

Bu çalışma nicel araştırma yöntemlerinden tarama modelinin kullanıldığı betimsel ve ortaya çıkarıcı bir alan araştırmasıdır (Karasar, 2010). Sosyal bilimlerde en sık kullanılan modellerden biri olan tarama modeli, araştırmanın problem durumuna en uygun teknikleri içerdiği için seçilmiştir (Neuman, 2014).

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini 2015- 2016 eğitim- öğretim yılında Bingöl Üniversitesi örneğinde tamsayım yöntemiyle alınan ve sosyal hizmet bölümünde öğrenim gören 1,2 ve 3. sınıf öğrencisi 632 kişi oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem seçimine gidilmemiş, tüm evrene ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak verilerin toplandığı tarihte okulda bulunmayan, çalışmaya katılmayı kabul etmeyen ve veri toplama araçlarını eksik dolduran öğrenciler kapsam dışı bırakılarak 459 öğrenci üzerinden veri analizi yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Sosyo Demografik Veri Formu: Katılımcılara ait bazı demografik bilgileri betimlemek amacı ile hazırlanan bu formda katılımcıların yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi, hayatının çoğunu nerede geçirdiği ve bölüme isteyerek gelip gelme durumu gibi temel bilgilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ): 1988 yılında Dökmen tarafından geliştirilmiştir.

Ölçek tek boyuttan ve 20 maddeden oluşmaktadır ve beşli likert tipinde hazırlanmıştır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 20, en yüksek puan ise 100'dür. Alınan puanın 100'e yakın olması empatik eğilimin yüksek olduğuna işaret etmektedir. EEÖ, araştırmacı tarafından 70 kişilik bir öğrenci grubuna üç hafta arayla uygulanmış ve bu iki uygulama arasında .82 düzeyinde ilişki bulunmuştur. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .86 olarak bulunmuştur. Bu araştırmada ise empatik eğilim ölçeğinin Cronbach Alpha değeri .678 olarak bulunmuştur. Bu bulgulara bakılarak ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

Özgecilik Ölçeği (ÖÖ): Ümmet, Ekşi ve Otrar (2013) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 38 madde ve 7 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar; gönüllü faaliyetlere katılma, maddi yardım, travmatik durumlarda yapılan yardım, yaşlı/hastalara yapılan yardım, fiziksel güce dayalı yardım, eğitim sürecinde yardım ve yakınlık duygusundan kaynaklanan yardım şeklindedir. Ölçek geliştirme sürecinde açılımlayıcı faktör analizi ve kriter geçerliliği çalışmaları yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği için Cronbach Alpha değeri.81 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada da Özgecilik Ölçeğinin Cronbach Alpha değeri .936 olarak hesaplanmıştır. Yapılan geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları sonucundan Ö.Ö.'nün bireylerin özgecilik düzeylerini ölçen geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin çözümlenmesi için SPSS paket programının 20.0 versiyonu kullanılmıştır. Analizde 'Shapiro-Wilk Testi',

'Mann-Whitney U Testi', 'Kruskal-Wallis H Testi', 'Spearman Korelasyon Katsayısı' ve 'Basit Doğrusal Regresyon Analizi' teknikleri kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet, yaş, bölüme isteyerek gelip gelme durumu, sınıf ve sosyal çevrelerine göre dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin empatik eğilim ve özgecilik puan ortalamalı Tablo-2'de verilmiştir. Empatik eğilim ölçeğinden alınabilecek minimum puanın 20; maksimum puanın ise 100 olduğu göz önünde bulundurulduğunda araştırma kapsamındaki öğrencilerin empatik eğilim düzeylerinin ortanın üzerinde olduğu söylenebilir. Aynı şekilde özgecilik ölçeğinden alınabilecek minimum puanın 38; maksimum puanın ise 190 olduğu göz önünde bulundurulduğunda öğrencilerin özgecilik düzeylerinin yükseğe yakın olduğu söylenebilir.

Sosyal hizmet bölümü lisans öğrencilerinin empatik eğilimleri ile özgecilik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı Spearman Korelasyon Katsayısı ile incelenmiştir. Yapılan analiz sonucuna göre empatik eğilim ile özgecilik arasında anlamlı düzeyde ilişki olduğu ($p < 0,001$) belirlenmiştir. Empatik eğilim ile özgecilik arasında orta düzeyde ve pozitif bir ilişki ($r = 0,382$) olduğu saptanmıştır. Özgeciliğin, empatik eğilimin anlamlı bir yordayıcısı olup olmadığı belirlenmesi için de basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Bu analiz sonucunda özgeciliğin empatik eğilimin anlamlı ve pozitif yönde bir yordayıcı

cısı olduğu bulunmuştur $R^2(0,132)$, $p < 0,000$.

Veri seti üzerinde (empati ve özgecilik ortalama puanları) yapılan normallik testleri sonucunda histogram ve grafiklerde normal bir dağılım gözlenirse de Shapiro-Wilk testi sonuçlarına göre veriler normal dağılmamaktadır. Bu yüzden analizlerde Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis testleri kullanılmıştır. Shapiro-Wilk test sonuçları Tablo-3'te gösterilmiştir.

Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin cinsiyetlerine göre empati ile özgecilik düzeyleri, veri seti normal dağılım göstermediği için Mann-Whitney U testi ile incelemiştir. Sonuçlar Tablo-4'de verilmiştir.

Tablo 4'e göre, sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin empatik eğilim ve özgecilik puanlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Kız öğrencilerin empatik eğilim düzeylerine ait ortalama sırası (253,92), erkeklerin ortalama sırasından (203,78) anlamlı derecede daha yüksektir. Benzer şekilde kız öğrencilerin özgecilik ortalama sıraları (257,02) da erkeklerin özgecilik sıra ortalamalarından (200,39) anlamlı derecede daha yüksektir. Özgeciliğin alt boyutlarına bakıldığında ise yaşlı hastalara yardım ve eğitim sürecinde yardım dışındaki beş boyutta da cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık olduğu görülmektedir.

Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin bu bölüme isteyerek gelip gelmemelerine göre empati ve özgecilik düzeyleri de Mann-Whitney U testi ile incelenmiştir. Analiz sonuçları Tablo-5' yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Bazı Betimleyici Bilgiler

Değişken	n	%	Değişken	n	%
Yaş			Sınıf Düzeyi		
18-19	102	22,2	1. Sınıf	166	36,2
20-21	233	50,8	2. Sınıf	171	37,3
22-23	102	22,2	3. Sınıf	122	26,6
24 ve üstü	22	4,8			
Cinsiyet	n	%	Bölüme İsteyerek Gelip Gelmeme Durumu	n	%
Kadın	240	52,3	Evet	337	73,4
Erkek	219	47,7	Hayır	122	26,6
Hayatının Çoğunu Nerede Geçirdiği	n	%	TOPLAM	n	%
Büyükşehir	96	20,9		459	100
Şehir Merkezi	168	36,6			
İlçe	120	26,1			
Kasaba	4	0,9			
Köy	71	15,5			

Tablo 2. Katılımcıların Empatik Eğilim ve Özgecilik Düzeylerine İlişkin Bilgiler

	Sayı	Minimum	Maksimum	Ort. Puan	S
Empatik Eğilim	459	47	100	68,366	7,18904
Özgecilik	459	46	190	145,3050	21,63519

Tablo 5'teki verilere bakıldığında okudukları bölüme isteyerek gelen sosyal hizmet öğrencilerinin empatik eğilim ortalamalarının (235,51), bu bölümü istemeyerek tercih eden öğrencilerin

ortalama sıralarına (214,77) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak yapılan Mann-Whitney U testi, bu farklılığın anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir. Bölüme isteyerek gelen

Tablo 3. Verilere Ait Shapiro-Wilk Test Sonuçları

	Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.
Empati	0,989	459	0,002
Özgecilik	0,950	459	0,000

Tablo 4. Cinsiyet Değişkenine Göre Empati ile Özgecilik Puanlarının Mann-Whitney U Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Sıralar Ortalaması	Sıralar Toplamı	Z	p
Empati	Kız	240	253,92	60941,50	-4,049	0,000
	Erkek	219	203,78	44628,50		
Özgecilik	Kız	240	257,02	61684,50	-4,569	0,000
	Erkek	139	200,39	43885,50		

p<0.05

Tablo 5. Okuduğu Bölüme İsteyerek Gelip Gelmemeye Ait Empati ile Özgecilik Puanlarının Mann-Whitney U Testi Sonuçları

		N	Sıralar Ortalaması	Sıralar Toplamı	Z	p
Empati	Evet	337	235,51	79368,50	-1,482	0,138
	Hayır	122	214,77	26201,50		
Özgecilik	Evet	337	248,000	83576,00	-4,833	0,000
	Hayır	122	180,28	21994,00		

p<0.05

öğrencilerin özgecilik ortalama sıraları (248,00) ile bölüme istemeyerek gelen öğrencilerin özgecilik ortalama sıraları (189,28) arasındaki fark anlamlı

düzeyde olup; bölüme isteyerek gelen öğrencilerin özgecilik puan sıralamaları daha yüksektir. Özgeciliğin tüm alt boyutlarında bölüme isteyerek gelen

öğrencilerin puan sıralamaları anlamlı derecede daha yüksektir.

alt boyutunda da anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Öğrencilerin empatik eğilim ile özgecilik düzeylerinin sınıf düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediği Kruskal-Wallis H testi ile incelenmiştir. Bulunan sonuçlar Tablo-6'da gösterilmiştir.

TARTIŞMA

Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinde özgeciliğin empatik eğilimin anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmektedir. Yurtiçinde ve yurtdışında yapılan çalışmalarda empatik eğilim ile özgecilik arasındaki ilişkiyi sosyal hizmet öğrencileri düzeyinde inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ancak farklı alanlardaki üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmalarda empati ile özgecilik arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Örneğin; Arpacı ve Özmen'in (2014) ve Avcı, Aydın ve Özbaşaran'ın (2013) yaptıkları çalışmada hemşirelik öğrencilerinin özgecilik ile empatik eğilimleri arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 6'da görüldüğü üzere, öğrencilerin sınıf düzeyine göre empatik eğilim ve özgecilik puanlarında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Aynı zamanda özgecilik ölçeğinin hiçbir alt boyutunda da sınıflar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 7'de görüldüğü gibi sosyal hizmet öğrencilerinin hayatlarının çoğunu neredede geçirmiş oldukları, onların empatik eğilim puanları ile özgecilik toplam puanlarında anlamlı fark yaratmamıştır. Aynı zamanda özgeciliğin hiçbir

Tablo 6. Öğrencilerin Empatik Eğilim ve Özgecilik Puanlarının Okudukları Sınıfa Göre Kruskal-Wallis H Test Sonuçları

		N	Sıralar Ortalaması	Ki Kare	Sig.
Empati	1.Sınıf	166	236,96	2,778	0,249
	2.Sınıf	171	235,44		
	3.Sınıf	122	212,90		
	Toplam	459			
Özgecilik	1.Sınıf	166	239,61	3,394	0,183
	2.Sınıf	171	233,87		
	3.Sınıf	122	211,49		
	Toplam	459			

Tablo 7. Öğrencilerin Empatik Eğilim ve Özgecilik Puanlarının Hayatlarının Çoğunu Nerede Geçirdiklerine Göre Kruskal-Wallis H Test Sonuçları

	Hayatının Çoğunu Nerede Geçirdiği	N	Sıralar Ortalaması	Ki Kare	Sig.
Empati	Büyük Şehir	96	236,91	2,409	0,661
	Şehir Merkezi	168	231,51		
	İçe	120	215,07		
	Kasaba	4	232,00		
	Köy	71	242,19		
	Toplam	459			
Özgecilik	Büyük Şehir	96	222,11	0,583	0,965
	Şehir Merkezi	168	232,85		
	İçe	120	234,20		
	Kasaba	4	222,00		
	Köy	71	227,25		
	Toplam	459			

Duru (2002) Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören 402 öğretmen adayıyla empati ve yardım etme eğilimi arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında empati ve yardım etme arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Burks ve diğ. (2012) de empatiyi, özgeciliği arttıran bir motivasyon olarak ele aldıkları ve 112 psikoloji öğrencisi ile yaptıkları araştırmada empati ile özgecilik arasında anlamlı bir ilişki bulmuşlardır.

Alanda yapılan çalışmalar sadece üniversite öğrencileri ile sınırlı değildir. Tilay ve Torlak (2015), ülkemizdeki yardım kurumlarında gönüllü olarak çalışan 396 yetişkin ile bir çalışma

gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada, özgeci bağlılık motivasyonlarının (empati, özgecilik ve dindarlık) gönüllü hizmet sağlama üzerinde etkili olduğu ve özgecilik ile empati arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bierhoff ve Rohmann (2004), 56 kadın ile yaptıkları bir çalışmada empati ile özgecilik arasında anlamlı bir ilişki bulmuşlardır.

Ülkemizde ve yurtdışında empati ile özgecilik ilişkisini inceleyen araştırmalar, kuramsal olarak sunulan tezler ile de örtüşmektedir. Sosyal hizmet de dahil olmak üzere yardım edici mesleklerde doğal olarak yüksek olması beklenen empatik eğilim ve özgecilik

düzeylerinin bu araştırmada da yüksek çıkması bu alanda öğrenim gören öğrencilerin temel yardım becerilerine yatkınlıklarını ortaya koymaktadır.

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine göre empatik eğilim ve özgecilik düzeylerinin anlamlı derecede farklı olduğu bulunmuştur. Kız öğrencilerin empatik eğilim düzeylerine ait puan ortalamaları, erkeklerin puan ortalamalarından anlamlı derecede daha yüksektir. Bu bulgu, birçok araştırma sonucu ile paralellik göstermektedir (Arpacı ve Özmen, 2014; Ayten, 2010; Keefe, 1975; Serpen ve Hasgöl, 2015; Turnage ve diğ., 2012; Yıldız ve diğ., 2015). Tuncay ve İl (2009)'e göre çeşitli empati araştırmalarının ortak ve çarpıcı sonucu, kadınların erkeklere oranla daha yüksek düzeyde empatik eğilim içinde olduğudur. Bu araştırmada ayrıca kız öğrencilerin özgecilik düzeylerinin anlamlı derecede farklı olduğu ve özgecilik düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu sonuç; yapılan bazı araştırma sonuçları (Coulter ve Diğ., 2007; Decker ve diğ., 2008; Elmas, 1998; Kamas ve diğ., 2008; Ümmet, 2012; Valentine ve diğ., 2009) tarafından desteklenmektedir. Bu çalışmalarda kızların özgecilik düzeylerinin erkeklerin özgecilik düzeylerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alanda hem üniversite öğrencileri ile hem de diğ er gruplarla yapılan bazı çalışmalar (Ak, 2013; Byrne, 2008; Kaçar Banbal, 2010; Kasapoğlu, 2014; Mutafçılar, 2008) ise bu araştırmada cinsiyet ile ilgili elde edilen sonucu desteklemektedir. Bu araştırmalarda kızlar ile erkeklerin özgecilik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Yapılan alan taramasında erkeklerin

kızlardan daha yüksek düzeyde özgeciliğe sahip olduğunu gösteren bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Bu bulgu ile kızların başkalarının duygusu ve düşüncelerini anlama, kendilerinin onların yerine koyma ve karşı tarafa bu durumu anlatma eğiliminin erkeklere oranla daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Bu sonucun kızların iletişim yönünden erkeklere üstün olmaları ve duygusal yapılarının daha belirgin olması kadar toplumun kadının statüsüne biçtiği rollerle de alakalı olabilir. Ayrıca, ülkemizde ve ABD'de (Paat, 2016) kız öğrencilerin sosyal hizmet bölümü de dahil olmak üzere yardım edici bölüm ve meslekleri daha çok tercih ediyor olmaları, kızların empatik eğilim ve özgecilik düzeylerinin yüksek olduğunun bir işareti olarak kabul edilebilir. Bu açıdan bakıldığında bu araştırmanın örneklemindeki kız öğrencilerin empatik eğilimlerinin ve özgecilik düzeylerinin yüksek çıkması anlam kazanmaktadır.

Sosyal hizmet bölümüne isteyerek gelen öğrencilerinin empatik eğilim puanlarının, bu bölümü istemeyerek tercih eden öğrencilerin puanlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak bu farklılık anlamlı bir farklılık değildir. Buna göre sosyal hizmet bölümünü tercih ederken empatik eğilimden çok başka faktörlerin olabileceğini düşündürmektedir. Erçoşkun (2005)'un çalışmasında sınıf öğretmenliği öğrencilerinin sınıf öğretmenliği anabilim dalını tercih sırasına göre empatik becerileri arasında anlamlı bir fark yoktur. Üniversite öğrencileri ile yapılan bazı araştırmalar da (Ünal, 1997; Arpacı ve Özmen, 2014) bölümünü isteyerek seçen öğrencilerin empatik eğilim puanlarını, bölümü istemeden

okuyan öğrencilere göre daha yüksek olarak saptamışlardır. Araştırmanın bulgularına bakıldığında sosyal hizmet bölümünü isteyerek tercih edip okuyan öğrencilerin özgecilik düzeylerinin diğer öğrencilerden anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir. Yardım etme davranışının önemli bir bileşeni olan özgecilik davranışında da gönüllülüğün esas olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bölümü isteyerek okuyan öğrencilerinin yardım etme davranışlarının ve özgecilik düzeylerinin yüksek olması olağan görünmektedir. Bu sonuçlar ile, sosyal hizmet bölümünü empatik eğilimi ve özgeciliği yüksek olan kişilerin tercih ettiği düşünülebilir. Özgeciliğin ise daha belirgin ve anlamlı bir farkla sosyal hizmet öğrencilerinin bölümü tercih etmelerini etkilediği görülmektedir.

Sosyal çalışmacıları diğer meslek elemanlarından ayıran önemli özelliklerinden biri empati kurma yetisini eğitim sürecinde kazanmalarınıdır (Yıldız ve diğ., 2015) Empatinin bir süreç olarak ortaya çıkmasına eğitimle yardım edilebilirken, davranışın kendisinin bir beceri olarak doğrudan öğretilemeyeceğidir. Bireye empati davranışı doğrudan öğretilemeye de iletişimindeki güçlü ve zayıf yönlerin farkına varmasını sağlayacak, kendi benliği ve kişisel değerleri hakkındaki iç görüşünü güçlendirecek eğitim faaliyetleri yapılabilir (Tuncay ve İl, 2009). Bu eğitim faaliyetleri de empatik beceriyi geliştirebilmektedir. Bunu ortaya koyan birçok çalışma vardır (Erkan ve Duyan, 2000; Gökçearslan Çifci ve Altınova, 2012; Keefe, 1975; Napoli ve Bonifas, 2011). Bu nedenle sosyal hizmet öğrencilerine verilen eğitim programındaki derslerin, empatik eğilimi artırıp artırmadığını görebilmek için

sınıf seviyelerine göre empatik eğilim puanları arasındaki farka bakılmıştır. Sonuçta, öğrencilerin sınıf düzeyine göre empatik eğilim puanlarında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Bu sonuç bazı araştırmalarla (Erçoşkun, 2005; Grant, 2014; Yılmaz ve Akyel, 2008) paralellik göstermektedir. Bazı araştırmalar (Akar, 2014; Keefe, 1975) ise bu çalışmada elde edilen sonucu desteklememektedir. Stanley ve Bhuvanewari (2016)'nin sadece kızlardan oluşan 73 sosyal hizmet öğrencisiyle yaptıkları çalışmada 1, 2 ve 3. sınıfların empatik eğilim puanları karşılaştırıldığında 3. sınıfların 1. sınıflara oranla puanlarının daha yüksek olduğu ve anlamlı bir farkın olduğunu ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin sınıf düzeylerine özgecilik puanları incelendiğinde toplam özgecilik puanının sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Bu bulgu, Kaçar Banbal (2010) tarafından yapılan çalışma ile de desteklenmektedir. Ancak Ülkemizde yapılan bazı çalışmalar ise bu araştırmadaki bulguları desteklememektedir. Örneğin, Kasapoğlu (2014), 3. Sınıf öğrencilerinin özgecilik düzeylerinin 1. Sınıflara göre daha yüksek olduğunu bulmuştur. Ak (2013) da yaptığı araştırmada öğrencilerin sınıf düzeyleri yükseldikçe özgecilik düzeylerinin azaldığını bulgulamıştır.

Farklı fakülte ve bölümdeki öğrencilerle yapılan araştırmalar, özgeciliği ve empatiyi etkileyen birçok faktör olduğunu ve sadece okunan sınıfın tek başına özgeciliğin ve empatinin anlamlı bir yordayıcısı olmadığını göstermektedir. Öğrencilerin kişisel yeterliliği, verilen sosyal hizmet eğitiminde ve müfredatında empati ve özgeciliğin yer bulması gibi nedenler de birebir özgecilik ve

empati düzeyini etkileyebilmektedir.

Bireylerin empatik eğilimi ve özgecilik durumları, yaşadığı sosyal çevreye göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu çerçevede araştırmada empatik eğilim ve özgecilik durumları sosyal çevreye göre incelenmiştir. Araştırmamızda sosyal hizmet öğrencilerinin hayatlarının çoğunu nerede geçirmiş oldukları, onların empatik eğilim puanları ile özgecilik toplam puanlarında anlamlı fark yaratmamıştır. Kısacası, katılımcıların empatik eğilimi ve özgecilik durumları hayatının çoğunu nerede yaşadıklarına göre değişmemektedir. Literatürde yaşanan yer ile özgecilik arasında anlamlı bir ilişki bulan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ümmet (2012) ile Arpacı ve Özmen (2013) tarafından yapılan çalışma da araştırmamıza paralel olarak herhangi bir farklılık bulunmamıştır. Bu bulgular, özgeciliğin sosyal etkiden ziyade bireysel faktörler tarafından şekillendirildiği şeklinde yorumlanabilir.

Stanley ve Bhuvanewari (2016)'nin yaptıkları çalışmada sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin yaşadıkları sosyal çevre kır ve kent diye ikiye ayrılmış ve empatik eğilim puanları karşılaştırıldığında anlamlı bir farkın olmadığını ifade etmişlerdir. Erçoşkun, (2005)'ün çalışmasında da aynı şekilde sınıf öğretmenliği öğrencilerinin yaşadıkları yerleşim yerine göre empatik becerileri arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Arpacı ve Özmen (2014)'in çalışması bu çalışmada elde edilen sonucu desteklememektedir. Buna göre şehirde yaşayan öğrencilerin empatik eğilim puanları daha yüksek bulunmuştur. Günümüzde küreselleşmeyle birlikte iletişim ve ulaşım imkanlarının artması

köy-şehir, kır-kent, küçük şehir -büyük şehir gibi ayrışmaları minimize etmiştir. Aynı şekilde kırsal çevrede yaşayanların kentlerde yaşayanlardan daha özgeci ve empatik olabilmelerine zemin hazırlayan geleneksel yapının etkisinin azalmış olabileceği düşünülebilir.

SONUÇ

Empatinin sosyal hizmet uygulamalarındaki önemi ve özgecilik düzeyinin empatik eğilim üzerindeki etkisini konu alan çalışmalarda genellikle özgeciliğin empatik eğilim üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Bu araştırma da sosyal hizmet öğrencilerinin empatik eğilimleri ile özgecilik düzeylerini arasındaki ilişkiyi ve bu becerileri etkileyen bazı değişkenleri incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu araştırma; Bingöl Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü öğrencileriyle sınırlandırılmıştır. Bu açıdan elde edilen sonuçların genellenebilirliği sınırlıdır. Araştırmanın yöntemine dair sınırlılık ise sadece nicel yöntemle konunun ele alınmasıdır. Nitel veya karma desen araştırmalarıyla daha derinlemesine incelemeler yapılabilir.

Araştırma, sosyal hizmet öğrencilerinin empatik eğilimleri ile özgecilik düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Etkili iletişim tekniklerinden biri olan ve terapötik etkisi kanıtlanmış olan empatiyi, özgecilik düzeyinin etkilediği bulunmuştur. Cinsiyetin empatik eğilim düzeyi üzerinde; cinsiyet ve okuduğu bölüme isteyerek gelmenin de özgecilik üzerinde etkili olduğu da bu araştırmada ulaşılan bir diğer sonuçtur. Sınıf düzeyinde ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Empatik eğilim ve özgecilik sosyal hizmet disiplini ile doğrudan ilişkili temel değer ve beceriler olarak kabul edilmektedir. Bu becerilerin eğitim sürecinde geliştirilebileceği düşünüldüğünde sosyal hizmet öğrencilerinin empatik eğilimleri ile özgeci davranış düzeyleri arasındaki ilişki önem kazanmaktadır. Ancak bu eğitimin terörük yönlendirmelerin ötesine geçmesi gerekmektedir

ÖNERİLER

Araştırmada elde edilen bulgulara dayandırılan sonuçlarda göz önünde bulundurularak aşağıdaki öneriler sunulmuştur.

1. Sosyal hizmet alanında gerekli bir beceri olan empatiyi etkileyen diğer faktörler de araştırılabilir. Nitekim yurt dışında bu alanda bazı çalışmalar yapıldığı bilinmektedir.
2. Bu araştırma sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin empatik eğilim ve özgecilik düzeylerini ölçmektedir. Benzer çalışmalar diğer bölümlerdeki öğrenciler ve toplumun farklı kesimleriyle yapılabilir.
3. 3. Sınıfta okuyan öğrencilerin daha yüksek empatik eğilim ve özgeci davranış göstermeleri beklenmektedir. Ancak öğrencilerinin okudukları sınıf düzeyi ile empatik eğilimleri ve özgecilik düzeylerinin farklılaşmadığı görülmüştür. Bu nedenle sosyal hizmet eğitim müfredatı gözden geçirilerek; sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin eğitimleri sırasında özgeci davranışların geliştirilmesi ve empatik eğilimlerinin artırılması

amacıyla eğitim programlarında değişiklikler yapılması önerilir.

4. Bu çalışmanın sonuçları, sosyal hizmet bölümü yöneticileri ve sosyal hizmet eğitimcileri için bir veri kaynağı sağlayabilir.
5. Sosyal hizmet eğitimi ile ilgili planlamalarda kullanılmak üzere sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin empatik eğilimlerini ve özgecilik düzeylerini etkileyen daha kapsamlı nicel ve nitel araştırmaların yapılması ve kesitsel çalışmaların yanı sıra boylamsal çalışmaların yapılması yararlı bulgular sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Ak, K. (2013). *Üniversite Öğrencilerinin Özgecilik Düzeylerinin Yordayıcısı Olarak Yaşam Amaçları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri, Tokat.
- Akar, A. (2014). *PDR Ve Psikoloji Programı Öğrencilerinin Empatik Eğilimleri Ve Narsistik Kişilik Özelliklerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Toros Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Arpacı, P. ve Özmen, D. (2014). *Hemşirelik Öğrencilerinin Özgecilik ve Empatik Eğilim Düzeyleri ve Aralarındaki İlişki*. *Hemşirelikte Eğitim Ve Araştırma Dergisi*, 11 (3): 51-57.
- Avcı, D., Aydın, D. ve Özbaşaran, F. (2013). *Hemşirelik Öğrencilerinde Empati-Özgecilik İlişkisi Ve Özgeci Davranışın Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2), 108-113.
- Ayten, A.(2010).*Empati ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Barker, R. L. (1995) *The Social Work Dictionary (3rd ed.)*. Washington DC:NASW Press.
- Batson, C. D. ve Moran, T. (1999). *Empathy-Induced Altruism in a Prisoner's Dilemma*.

- European Journal of Social Psychology*, 29, 909-924.
- Bierhoff, H. ve Rohman, E. (2004). *Altruistic Personality in the Context of the Empathy-Altruism Hypothesis*. *European Journal of Personality*, 18, 351-365.
- Budak, S. (2009). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Burks, D. J., Youll, L. K. ve Durtschi, J. P. (2012). *Empathy-Altruism Association and Its Relevance to Health Care Professions*. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 40(3), 395-400.
- Byrne, N. (2008). *Differences in Types and Levels of Altruism Based on Gender and Program*. *Journal of Allied Health*, 37 (1), 22-29.
- Cabin, W. D. (2008). *Actualizing 'Professional Altruism' A Comparison of Home Health Care and Hospice Social Workers*. *Home Health Care Management & Practice*, 20(6), 474-481.
- Comte, A. (1875). *System of Positive Polity (1st Volume)*. London: Longmans, Green, and Co.
- Coulter, I. D., Wilkes, M. ve Der-Martirosian, C. (2007). *Altruism Revisited: A Comparison of Medical, Law and Business Students' Altruistic Attitudes*. *Medical Education*, 41, 341-345.
- Cournoyer, B.R. (2011). *The Social Work Skills Workbook (6th Edition)*. Brooks/Cole, USA: Cengage Learning.
- Decker, O., Winter, M., Brähler, E. ve Beutel, M. (2008). *Between Commodification and Altruism: Gender Imbalance and Attitudes Towards Organ Donation. A Representative Survey of the German Community*. *Journal of Gender Studies*, 17 (3), 251-255.
- Dökmen, Ü. (1988). *Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi Ve Psikodrama İle Geliştirilmesi*. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21 (1-2), 155-190.
- Duru, E. (2002). *Öğretmen Adaylarında Empatik Eğilim Düzeyinin Bazı Psikososyal Değişkenler Açısından İncelenmesi*. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(12), 21-35.
- Duyan, V. (2012). *Sosyal Hizmet Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi.
- Eisenberg, N. (1986). *Altruistic Emotion, Cognition, and Behavior*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Elmas, U. (1998). *Bireylerin Ana-baba Tutumları ile Özgeçicilik Düzeyleri Arasındaki İlişkiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Erçoşkun, M.H. (2005). *Sınıf Öğretmenliği Öğrencilerinin Empatik Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Erkan, G. (1997). *Sosyal Hizmette Mülakat*. Ankara.
- Erkan, G. ve Duyan, V. (2000). *Sosyal Hizmette Mülakat dersinin Öğrencilerin Empatik Anlayışına Etkisi*, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 1(10), 29-37.
- Gerdes, K. E., & Segal, E. A. (2009). *Social Work Model of Empathy*. *Advances In Social Work*, 10(2), 114-127.
- Gerdes, K. E., & Segal, E. A. (2011). *The Importance Of Empathy For Social Work Practice: Integrating New Science*. *Social Work*, 56(2), 141-148.
- Gökçearslan Çifci, E. ve Altınova, H. (2012). *Sosyal Hizmet Eğitiminde Yaratıcı Drama Yönteminin Öğrencilerin Empati Becerisine Etkisi*, *Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 133-149.
- Göriş, S., Kılıç, Z., Ceyhan, Ö. ve Şentürk, A. (2014). *Hemşirelerin Profesyonel Değerleri*

ve Etkileyen Faktörler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 5(3), 137-142.

Grant, L. (2014). *Hearts and Minds: Aspects of Empathy and Wellbeing in Social Work Students*. *Social Work Education*, 33(3), 338-352.

Hanley, P. (2015). "Sosyal Hizmette İletişim Becerileri", Adams, R., Dominelli, L. ve Payne, M. (Çev. Ed., Tarık Tuncay), *Sosyal Hizmet Temel Alanlar ve Eleştirel Tartışmalar*. Ankara: Nika Yayınevi.

Hepworth, D. H., Rooney, R. H., Rooney, G. D., Strom-Gottfried, K. and Larsen, J. A. (2010). *Direct Social Work Practice: Theory and Skills (8th Edition)*, Brooks/Cole USA: Cengage Learning.

Hoyle, E. ve John, P. D. (1995). "The Idea Of A Profession", E. Hoyle Ve P. D. John (Eds) *Professional Knowledge And Professional Practice*. London: Cassell.

Kaçar-Banbal, G. (2010). *Hemşirelik Öğrencilerinin Özgeçicilik Düzeyleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kadushin, A. ve Kadushin, G. (2016). *Sosyal Hizmet Görüşme Teknikleri*. Ankara: Nika Yayınları.

Kamas, L., Preston, A. ve Baum, S. (2008). *Altruism in Individual and Joint-Giving Decisions: What's Gender Got to Do With It? Feminist Economics*. 14 (3), 23-50.

Karadağ, E. ve Mutaşçılar, I. (2009). *Prosocial Davranış Ekseninde Özgeçicilik Üzerine Teorik Bir Çözümleme*. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 41-70.

Karasar, N. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Kasapoğlu, F. (2014). *İyilik Hali ile Özgeçicilik arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. *Hikmet Yurdu*, 7(7), 13, 271-288.

Keefe, T. (1975). *Empathy and Social Work Education: A Study*. *Journal of Education for Social Work*, 11(3), 69-75.

King Jr., S. H. (2011). *The Structure Of Empathy In Social Work Practice*, *Journal Of Human Behavior In The Social Environment*, 21(6), 679-695.

Locke, T., Vulliamy G., Webb, R. ve Hill, M. (2005). *Being A 'Professional' Primary School Teacher At The Beginning Of The 21st Century: A Comparative Analysis Of Primary Teacher Professionalism In New Zealand And England*. *Journal of Education Policy*, 20(5), 555-581.

Lubove, R. (1965). *The Professional Altruist: The Emergence Of Social Work As A Career, 1880-1930*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Mateer, N. H. ve Willover, D. J. (1994). *Teacher Altruism: Implications for Administrators*. *Pennsylvania Educational Leadership*, 13 (2), 29-31.

Mutaşçılar, I. (2008). *Özgeçicilik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Öğretmen Özgeçiciliği Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Napoli M. ve Bonifas R. (2011). *From Theory Toward Empathic Self-Care: Creating a Mindful Classroom For Social Work Students*. *Social Work Education*, 30(6), 635-649.

Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar (2. Cilt.) (Çev.: Sedef Özge)*. İstanbul: Yayınodası Yayıncılık

Paat, Y. (2016). *Life Course, Altruism, Rational Choice, and Aspirations in Social Work Education*. *Research Papers in Education*, 31(2), 234-253.

Royzman, E. ve Kumar, B. (2001). *On The Relative Preponderance Of Empathetics Orrow And Its Relation To Common Sense Morality*. *New Ideas in Psychology*, 19, 131-144.

Scott, N. ve Seglow, J. (2007). *Altruism*. Maidenhead: Open University Press.

- Seden, J. (2005). *Counselling Skills In Social Work Practice (2nd Edition)*, England: Open University Press.
- Serpen, A. S. ve Hasgül, E. (2015). *Sosyal Hizmet Uygulamalarında Empatinin Önemi Ve Yardım İlişkisi Üzerindeki Etkisi*. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 15(35), 37-52.
- Sheafor, B. W. Ve Horejsi, C. J. (2014). *Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve İlkeler (Çev. Ed. B. Çiftçi)*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Stanley, S.ve Bhuvaneswari, G. M. (2016). *Reflective Ability, Empathy, And Emotional Intelligence In Undergraduate Social Work Students: A Cross-Sectional Study From India*. *Social Work Education*, 35(5), 560-575.
- Staub, E. (2003). *The Psychology of Good and Evil: Why Children, Adults, and Groups Help and Harm Others*. USA: Cambridge University Press.
- Stueber, K. (2008). *Empathy*. N. Z. Edward (Ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2008 Edition)* Retrieved from <http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/empathy/>
- TDK(2016).http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5769c00d803c23.96320251 Erişim tarihi:11.07.2016
- Tilay, M. A. ve Torlak, Ö. (2015). *Bir Tüketici Davranışı Olarak Gönüllü Hizmet Sağlama: Bağış Motivasyonlarının Yardım Kurumlarında Gönüllü Hizmet Sağlama Tutumu Üzerindeki Etkisi*. 20. Ulusal Pazarlama Kongresi, Eskişehir.
- Tomanbay, İ. (1999a). *Sosyal Çalışma Sözlüğü*. Ankara: Selvi Yayınevi.
- Tomanbay, İ.(1999b).*Sosyal Çalışmayı Yaptırmak*. Ankara: SABEV Yayınları.
- Tuncay, T. ve İl, S. (2009). *Sosyal Hizmet Uygulamasında Empatiyi Yeniden Düşünmek*. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20(2), 39-56.
- Turan,N. (1999).*Sosyal Kişisel Çalışma, Bi-rey ve Aile İçin Sosyal Hizmet*, Ed. Veli Du-yan Ankara: Aydınlar Matbaacılık
- Turnage, B. F., Hong, Y. J., Stevenson, A. P. ve Edwards, B. (2012). *Social Work Students' Perceptions of Themselves and Others: Self-Esteem, Empathy, and Forgiveness*. *Journal of Social Service Research*, 38, 89-99.
- Ümmet, D. (2012). *Üniversite Öğrencilerinde Özgeciliik Davranışının Transaksiyonel Analiz Ego Durumları ve Yaşam Doyumu Bağlamında İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ümmet, D., Ekşi, H. ve Otrar, M. (2013). *Özgeciliik Ölçeği Geliştirme Çalışmaları*. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 26(11), 301-321.
- Ünal, G.(1997).*Psikolojik Danışmanlık Ve Rehberlik Eğitimi Alan Öğrencilerin Empatik Eğilimlerinde Gözlenen Değişmeler (Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Valentine, S., Godkin, L., Page, K. ve Rittenburg, T. (2009). *Gender and Ethics: Ethical Judgments, Ethical Intentions, and Altruism Among Healthcare Professionals*. *Gender in Management: An International Journal*. 24 (2), 112-130.
- Yavuzer, H., İşmen-Gazioğlu, E., Yıldız, A., Demir, İ., Meşeci, F., Kılıçaslan, A. ve Sertelin, Ç. (2006). *Öğretmen Özgeciliği Ölçeği: Geliştirme, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 6(3), 947-972.
- Yıldız, T.,Yıldırım, A. A., Asıl,A.,Birginal, G., Görgülü, M.,Özdemir, N., Köybaşı, Y., Yıldırım, B. (2015). *Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeyleri Ve Organ Bağışı Tutumları Arasındaki İlişki*. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 5, 34-45.
- Yılmaz, İ. ve Akyel, Y. (2008). *Beden Eğitimi Öğretmen Adaylarının Empatik Eğilim*

Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD), 9(3), 27-33.

Araştırma

YOKSULLUK VE YOKSULLUKLA MÜCADELE ALANINDAKİ SOSYAL POLİTİKALARIN SOSYAL HİZMET UZMANLARINCA DEĞERLENDİRİLMESİ: SÜRDÜRÜLEBİLİR YOKSULLUK

Evaluation of Social Policies on Poverty and Struggle Against Poverty by Social Workers: Sustainable Poverty

Tuğba CANBULUT*

* İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Araştırma Görevlisi

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye'deki yoksullukla mücadele programlarının bağlı olduğu sosyal politikaların, sosyal hizmet uzmanlarının yoksulluk algularıyla değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Türkiye, yoksul nüfusun gözle görülür ve resmi istatistiklerce de desteklenir biçimde yoğun olduğu bir ülkedir. Bu bağlamda yoksullukla mücadele adına

çeşitli sosyal politikalar ürettiği sıklıkla siyasi gündeme taşınmaktadır. Bu çalışmada dikkat çekilmeye çalışılan, yoksullukla mücadelede siyasilerce sıklıkla sayısal gösterge olarak kullanılan sosyal ve ekonomik destek programlarının bir nevi yoksul yaratma programlarına dönen halidir. Şöyle ki yoksullukla mücadele alanındaki sosyal politikaların, yoksulu refah seviyesine ulaştırmaktan ziyade yoksulluğunu sürdürülebilir ve dolayısıyla yönetilebilir kılmak üzere sosyal ve ekonomik destek adı altında tasarlandıkları görülmüştür. Bu tartışmayı uzmanların anlatularıyla bir sorgulamaya çevirmeyi hedefleyen çalışmadaki görüşmelerden de ortaya çıkan sonuç Türkiye'de sosyal politikaların hak temelli yaklaşımların olmadığıdır. Sosyal yardımlarla bağımlılık bir rıza ilişkisine dönüştürülmektedir. Devletin hegemonyasını sürdürülebilir kılmak amacıyla sosyal hizmet uzmanını kullanarak yurttaşına ekonomik desteklerle ulaşmakta ve toplumsal cinsiyet rollerini ve emek ilişkilerinden kaynaklanan gelir dağılımındaki adaletsizliği de pekiştirmekte olduğu görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Yoksulluk, Yoksullukla Mücadele, Sosyal Hizmetler, Sosyal Politika

ABSTRACT

In this study, it is aimed to evaluate the social policies of the poverty alleviation programs in Turkey through the social workers' perceptions of poverty. Turkey is a country where the poor population is intense and this is visible and proved by official statistics. In this context, the various social policies produced in the name of struggle against poverty are often carried on the political agenda. In this study, it is tried to draw attention to the transformation of the social and economic support programs which are often used as numerical indicators in politics in combatting poverty has transformed into programs which create poor. In that, it is seen that the policies on poverty combat has been designed under the name of social and eco-

conomic support but, in fact, instead of raising the welfare level of the poor, they make poverty sustainable and therefore manageable. The results of this study, which is based on the interviews and discussions carried out with social workers, show that there aren't any right-based social policies in Turkey. The dependency is transformed to acceptance due to social assistance. It also seems that the state uses social workers to provide economic support to its citizens in order to make the hegemony of the state sustainable and reinforces gender roles and injustice in the distribution of income stemming from labour relations.

Keywords: *Poverty, Struggle Against Poverty, Social Work, Social Policy, Social Assistance*

GİRİŞ

Sosyal bilimler, bireylerin ve toplumların yaşam pratikleriyle ilgili hemen hemen bütün konularda tartışmasız bir etki alanına sahiptir. Yoksulluk, kavramsal olarak toplumlarca üretilen yaşam pratiğidir ve hem teorik hem de pratik bir içeriğe sahiptir. Bu yönüyle sosyal bilim araştırmacılarının kapsama alanına giren ve sosyal bilimlerce nesneleştirilen diğer birçok kavram gibi, bir sarmal halinde bireylerin ve toplumların hayatını etkilemektedir.

Sosyal hizmet bu çalışmada yoksullukla kurulan bağlantı noktasında bireylerin ve toplumların refahlarını etkileyen oldukça önemli bir alan olarak kabul edilmekte ve çalışma, yoksulluk ve sosyal hizmetler arasında tartışmasız bir bağlantı olduğu varsayımıyla hareket etmektedir.

2000'li yılların Türkiye'sinde görülen, yoksullukla mücadeleye dair dikkat

çekilen çalışmaların tam olarak bir sosyal hizmet yaklaşımı içermemesi, bireyi güçlendirme meselesinden uzak kalmış olmasıdır. Üstelik bireyi güçlendirme ve toplumsal ilişkilerin de bu doğrultuda dayanıklı ve formel bir dayanışma ağı üzerine kurulması amacıyla sosyal hizmet meslek elemanı olan uzmanların bu amaç dışında tutulmaları gözlenen bir durumdur. Uzmanların yoksullukla mücadele konusundaki konumları araştırmacı tarafından son derece mühim bulunmakta ve mücadeleye programlarına uzmanların alan deneyimlerinin entegre edilmesi elzem görülmektedir.

Bu tartışma doğrultusunda yürütülen bu çalışma, öncelikle çalışmanın çalışma grubu, veri toplama araçları ve süreci, veri analizinin nasıl yapıldığını anlatan yöntem bölümüyle başlamaktadır. Ardından, çalışmanın bulguları ve aynı zamanda bulguların tartışılmasını içeren bulgular ve tartışma bölümü ile hem çalışma verileri paylaşılmakta hem de veriler alanyazın bilgisiyle karşılaştırılmaktadır. Hemen peşinden, sonuç ve değerlendirme bölümüyle Türkiye'de sosyal politikaların işlemediği yerlerdeki kilit noktaların tespitiyle yoksullukla mücadele yazınına destek olmak umuduyla çalışma sonlandırılmaktadır.

YÖNTEM

Genel itibarıyla bu araştırma bir yorumlayıcı sosyal bilim çalışması örneğidir. Çünkü toplumsal eylemlere ve bu eylemler doğrultusunda belirlendiği varsayılan sosyal politikalara odaklanmaktadır. Yorumlayıcı sosyal bilim Neuman (2009: 131)'in belirttiği üzere çoğunlukla nitel araştırma yöntemi olarak adlandırılır ve yorumlayıcı

araştırmacılar genellikle katılımcı gözlem ve saha araştırması kullanır. Bu çalışma da nitel ağırlıklı ve yarı yapılandırılmış mülakatlarla yürütülen saha araştırmasının sosyal politikalara yansımalarına dayanmaktadır.

Hazırlanma amacına göre değerlendirildiğinde bu çalışmanın destekleyici bir araştırmaya dayandırıldığı söylenebilir. Ayrıca araştırma nitel bir araştırma olup, sadece demografik bilgilerin toplanması sırasında nicel bir yöntem izlenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmaya katılan kitle sosyal hizmet bölümünden en az lisans seviyesinde mezun olan, aktif olarak bir devlet/özel kurum ve/veya kuruluşunda ya da sivil toplum örgütünde çalışan veya çalışmış bireylerden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında Ankara ve/veya İstanbul'da çalışan toplamda 43 sosyal hizmet uzmanı ile görüşülmüştür. 43 görüşmenin ilk 2 tanesi pilot görüşme kapsamındadır. Pilot görüşmelerden elde edilen veriler ve görüşmelerin seyri doğrultusunda görüşme formunda bazı değişiklikler yapılmış ve kalan 41 görüşme yeniden düzenlenen form ile uygulanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmaya katılanlara öncelikle onların demografik ve mesleki bilgilerinin alınacağı kantitatif donanımlı bir anket uygulanmıştır. Hemen akabinde, yoksulluk algılarını şekillendiren mesleki, örgütsel ve sosyal deneyimlere ve ardından yoksulluğa bakışa dayanan etkenler yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile veri haline getirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki

sorular kapsamında ses kaydı alınarak yapılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Görüşme yapılan 43 sosyal hizmet uzmanına ulaşım öncelikli olarak meslek örgütü bağlantılarıyla ve kartopu tekniğiyle sağlanmıştır. Kartopu veri toplama tekniği olasılık dışı bir tekniktir ve araştırmada görüşmecilerin aynı tarzda bir görüşme için yönlendirdiği başka uzmanlara ulaşmak şeklinde uygulanmıştır.

Çalışmanın verilerinin tartışıldığı bölümde görüşme yapılan uzmanların anlatılarından alıntılar aktarılmaktadır. Burada görüşmecilerin gerçek isimlerinin kullanılması etik ilkelere karşı görüldüğünden isimlerinden farklı harflerle kodlama tekniği kullanılarak alıntılarının aktarımı sağlanmıştır. Kartopu tekniği kullanıldığı için görüşmeciler birbirlerini tanımaktadırlar. Herhangi bir deşifreye yer verip etik bir ihlal yapmamak adına görüşmeciler isimleri dışındaki harflerle kodlanmışlardır. Ses kaydı alınarak yapılan bu tarz araştırmalarda kod adı kullanmak da deşifreyi önlemek için faydalı bir tekniktir. Fakat bu araştırmada görüşülen kişi sayısının takma isim kullanmak için biraz fazla olduğu düşünüldüğünden takma isimlere yer verilmemiştir.

Etik açıdan dikkat edilen bir başka unsur görüşmecilerin kendilerini rahat ve güvende hissedecekleri bir ortamda görüşmelerin yapılmaya özen gösterilmesi olmuştur. Görüşmecilerin kendilerini ifade ederken özgüvenlerinin yüksek olabileceği ve/veya özgüvenini tehlikede hissetmeyeceği ortamların seçilmiş olması etkin ve verimli görüşmeler yapabilmek adına önemlidir.

Soru formunun görüşmecilere görüşmenin başında tanıtılması ve formun içeriğine uygun bir sohbet tarzıyla görüşme planlanması da görüşme sırasında herhangi bir anksiyete yaşanmasının önüne geçmiştir. Ayrıca istedikleri anda kaydı durdurarak görüşmeye devam etmek veya görüşme sırasında cevap vermek istemedikleri soruları cevaplamaları için onları zorlamamak da etik ilke ihlali yapılmadan ve tedirginlik yaşanmadan görüşmelerin yapılmasını sağlamıştır. Görüşmecilerin birer araştırmacı olarak belirttikleri yasal olmayan etkinlikleri de araştırmacının herhangi bir alanda paylaşmayacağı konusunda görüşmeciler ikna edilerek araştırmacı-özne güven ilişkisi oluşturulmuştur. Gizlilik esasını konusunda herhangi bir taviz verilmemiştir.

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği konusunda belirtilmesi gereken ilk nokta geçerlik ve güvenilirliğin nitel araştırma esaslarına göre ele alınmasıdır. Bir nitel araştırmayı güvenilir kılan şey gerek uygulama gerekse analiz sırasında tutarlılığı sağlamaktır. Hem uygulamada hem de analizde tutarlı bir şekilde verilerin kaydedilmesi (ses kaydı yolu ile) ve kullanılması (kayıt deşifresi yolu ile) tutarlılık ve sağlamlığın, dolayısıyla da güvenilirliğin sağlandığı düşünülmektedir. Diğer taraftan geçerlik doğruluğu temsil ettiği ve nitel araştırma sadece bir doğru üzerinden ilerlemediğinden bu araştırmada nicelden farklı bir geçerlik algısı mevcuttur. Doğruluk çarpıtılmamış bilgilerin aktarılması ve aktarılan bu bilgilerin veri haline dönüştürülmesi şeklinde ele alınmıştır ve tek bir doğruya bağlı kalmadan bireysel doğrular üzerinden bir geçerlik sağlanmaya çalışılmıştır.

Veri Analizi

Analiz bölümü gözlem notlarının, anlatıların bulunduğu ses kayıtlarının ve bazı demografik verilerin raporlaştırılması yoluyla yürütülmüştür. Görüşmeler kapsamında elde edilen ses kayıtları, görüşmelerin tamamlanmasının ardından deşifre edilmeye başlanmıştır. Görüşmelerin analizi de deşifrelerden uygun kategoriler oluşturulması yoluyla yapılmıştır. Kategorilerin hazırlanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formunun mesleki deneyimler ve yoksulluk yorumları şeklinde iki parça halinde sunulmuş olması kolaylaştırıcı bir katkı sağlamıştır. Bütün bunlar doğrultusunda, genel anlamda çalışma, deskriptif ve yorumlayıcı bir çalışma hükmü kazanmış, seçilen yöntem ağırlıklı olarak niteliksel ama aynı zamanda niceliksel olmuştur.

Anlatı analizi araştırma kapsamına dahil edilen yoksulluk, yoksul, yoksullukla mücadele, sosyal politika gibi kavramlara görüşmecilerden eklenen kavramları da dahil ederek uygun kategoriler oluşturma şeklinde temellendirilmiştir. Verilerin analizi sırasında gözlem notlarına da dolaylı olarak yer verilmiştir. Gözlem notları sosyal hizmet uzmanlarının mesleki jargonlarını birbirleriyle ve müracaatçılarıyla nasıl geliştirdikleri yönünde alınan notlara dayanmaktadır. Notlarda somutlaştırılmış ayrıntılara yer verilmiştir ve bu durum analiz bölümünü güçlendiren veri desteği sağlamıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Yoksullukla beslenen bir alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının yoksulluk algıları önemlidir. Çünkü yoksul bireyler uzmanların hizmet ettiği kitleyi yani işlerini oluşturmaktadır. Bu hizmetin

uygulanma biçimindeki 'refah seviyesine ulaştırma' ve 'insan hakları odaklılık' vurgularını etkileyen yoksulluk algısı görüşmeler sırasında uzmanların kendilerini ve müracaatçıları göz önünde bulundurarak yaptıkları yoksulluk tanımlarından ve sohbetin diğer bölümlerinden elde edilen bir veri olmuştur.

Bu bölüm görüşme yapılan sosyal hizmet uzmanlarının yoksulluk, yoksullukla mücadele, sosyal politikalara katılım ve sosyal-mesleki deneyimler bağlamında mücadelenin neresinde oldukları üzerine elde edilen verilerin analizini ve verilerin literatürden edinilen bilgiler doğrultusunda tartışılmasını içermektedir.

Sosyal Hizmet Uzmanlarının Yoksulluğu Resmetmesi

Hablemitoğlu'nun (2006: 352) yoksulluğun, insanoğlunun yeryüzündeki en eski yol arkadaşlarından biri olduğuna yaptığı vurgu yoksulluk çalışmasında uygun bir giriş olabilir. Ayrıca Şenses de benzer şekilde (2013: 32), yoksulluğun yeni bir sorun olmadığı ve bu konuya karşı ilginin çok eskilere dayandığının, herhangi bir yoksulluk çalışmasının başlangıç noktası olması gerektiğini söylemektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının yoksulluk meselesine yaklaşımlarını pekiştirmek, yaptıkları tanımlamaları sorgulamak ve sorgulamak ve bu bölümün temel başlıklarını oluşturabilmek adına "yoksulluk neden var?" sorusuna verilen direkt veya dolaylı bazı cevapları paylaşmak yerinde görülmektedir.

Öncelikle yoksulluk ve para ilişkisine değinilebilir. "Parasal sistemde yoksulluğun olmaması mümkün değil. Hangi ideoloji olursa olsun." (G.3, 2014)

diyen uzman sözlerine "Tükenebilen bir şey üzerine biz ekonomimizi yaratmışız" şeklinde devam ederken paranın ideoloji farkı gözetmeksizin yoksulluk sisteminin başında nöbette olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşım aynı zamanda, periferisinde temel ihtiyaçların karşılanamama durumuyla yoksulluk ilişkilendirilmesine de fırsat vermektedir.

Yoksulluk sadece kapitalist sisteme özgü ve başka bir sistemle ortadan kalkacak bir olgu değildir, aksine her dönemde görülebilecektir. Zira yoksulluğun önemli nedenlerinden biri piyasaların görünmez eli yani -emek sömürüsünün önünü açan ve gelir dağılımındaki adaletsizliği körükleyen-devletin serbestleştirme politikasıdır. Bu politika ile yoksulluk bir taraftan yaratılan bir diğer taraftan mücadele edilen bir olgu halini almaktadır. Bunu destekler biçimde Yılmaz (2011: 147), yoksulluğun ne olduğu ya da bilgisinin nasıl elde edilebileceği sorunundan hareket etmek yerine, süreçlere dayalı olarak nasıl işlediğini göstermek için, yoksulluğun eşitsizleştiren süreçler bütünü olarak görülmesi gerektiğini iddia etmektedir.

Yoksulluğun neden var olduğuna dair diğer bir bakış konuyu temel ihtiyaçlar ve parasal sistem yaklaşımından insan hakları yaklaşımına doğru çeken, alan yazında daha çok insani yoksulluk ve aynı zamanda görelî yoksulluk olarak geçen bakıştır.

"İşsizlik, yoksulluk sınırı. Bunlar bize gelişmişlik ama burada mesela bir haksız ölüm bile bir bebek ölümü bile aslında komple yani ülkenin titreyip kendisine gelmesi için yeterli bir neden. Olabilir kaza da olabilir ama ihmal

olmaz. Hastaneye yetiştirilememiş bir çocuk ölemez, yani, ölebilir tabii ki ölüyor da görüyoruz ama işte bu bizim gelişmişlik düzeyimizi gösteren bir şey aslında.” (G.9, 2014).

Yoksulluk sadece kapitalist sisteme özgü ve başka bir sistemle ortadan kalkacak bir olgu değildir, aksine her dönemde görülebilecektir. Zira yoksulluğun önemli nedenlerinden biri piyasaların görünmez eli yani -emek sömürsünün önünü açan ve gelir dağılımındaki adaletsizliği körükleyen-devletin serbestleştirme politikasıdır. Bu politika ile yoksulluk bir taraftan yaratılan bir diğer taraftan mücadele edilen bir olgu halini almaktadır. Bunu destekler biçimde Yılmaz (2011: 147), yoksulluğun ne olduğu ya da bilgisinin nasıl elde edilebileceği sorunundan hareket etmek yerine, süreçlere dayalı olarak nasıl işlediğini göstermek için, yoksulluğun eşitsizleştiren süreçler bütünü olarak görülmesi gerektiğini iddia etmektedir.

İnsanın yaşam hakkına dair yaptığı savunuculuk açısından olaya yaklaşan görüşmeci alt metinde refah seviyesine ulaşmanın salt ekonomik göstergelerle sağlanamayacağına, (sosyal hizmet diline uyarlandığında) ekonomik destek paketiyle yoksulluğun kotarılamayacağına vurgu yapmaktadır.

Bir başka görüşmeci ise “Neden yoksulluk var, refah yok, alt yapı yok. Bizde insana değer yok en önemlisi.” (G.14, 2014) sözleriyle mutlak, göreceli ve insani yoksulluğun kesiştiği noktalara atıf yapmaktadır. İnsana verilmesi öngörülen değerden yoksun olmak ona sunulan hizmetin sınırlarını da bu minvalde çizdiğinden görüşmeci tarafından önemli bulunmaktadır.

Genel bakışta değinilmesi gereken bir başka nokta da kültürleşen yoksulluk meselesidir. Atılğan (2014), kentte suçla karışan çocuklarla ilgili yaptığı araştırmasında görüşme yaptığı çocuklardan birinin “Çinçin’den subay, polis mi çıkmış ki ben olayım?” sözü doğrultusunda mekansal damgalamadan bahsetmektedir. Suç olgusunda olduğu gibi, mekanın bireyler üzerine yerleştirdiği etiketler yoksulluk mevzusunda kendini çok net gösteren bir durumdur. Mekan yoksulluğu süreklileşmiş ve korunaklı bir kültür haline getirebilmektedir. Görüşmeciler yoksulluğun kültür haline gelip insanların hayatları üzerinde etkili olmasına iki farklı fakat birbirini besleyebilen açıdan yaklaşmaktadırlar. Bunlardan birincisi doğal koşullar olarak değerlendirilen bireyin dünyaya geldiği coğrafyanın etkisiyle yoksulluk kültürünün tahakküm uyguladığı coğrafyanın birebir ve/veya yakın örtüşen yerler olmasıdır. “Yoksullukta coğrafi durum da çok önemli, egeğin Akdeniz’in bir köyündeysen oradaki topraklar daha verimli ve standardın ona göre ayarlanır mesela.” (G.23, 2014).

Burada bir başka sosyolojik dinamik olan kültür/kültürleşme devreye girmektedir. Yoksulluk tariflerinde değinilmesi gereken bir diğer boyut da bir kültür olarak yaşanan yoksulluktur (Erdoğan, 2001: 12). Bu bağlamda bir uzman yoksullukla mücadele adı altında verilen sosyal yardımların yoksulları yoksul kalmaya alıştırmaları yoluyla edilen yoksulluk kültürüne değinmektedir. “Buradaki yoksulluk babadan çocuğa kalan bir kültür şeklinde yaşanıyor. Bir kültür.” (G.1, 2014). Görüşmeci burada yoksulluğun yerleşikleştiği bir coğrafyada sosyal yardımlarla hayatlarını idame ettirmeyi saltanat geleneği

haline getiren bireylerden bahsederken kültür olgusuna dikkat çekmeye çalışmaktadır.

Yoksullukla Mücadele Anlamında Sosyal Politikalar

Sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılan görüşmelerde yoksulluk algısı sosyal politikalara yaklaşımla da ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda yoksullukla mücadele adına yürütülen sosyal politikaların mücadelenin neresinde olduğuna dair bu politikaların alan uygulayıcısı olan uzmanların görüşlerinin değerlendirilmesi önemli görülmektedir. Görüşülen uzmanlar genel itibarıyla uygulama alanında karşı karşıya kaldıkları ve/veya iç içe geçtikleri sosyal politikaların “yok”luğu veya yetersizliğine odaklanmaktadır. Bu bölümde şu dönemde uygulamaya yansıyan sosyal politikaların işlevi/işlevsizliği üzerinden yapılacak bir veri analizi ve tartışmasının ardından tıpkı yoksulluk algısı bölümünde olduğu gibi “olması gereken” sosyal politika fikirleri ile konunun pekiştirilmesi amaçlanmaktadır.

Yok-sanan Sosyal Politika

Bu bölümde görüşme yapılan uzmanların alan çalışmalarında ve sosyal hayatlarında gözlemledikleri kadarıyla daha çok üzerinde durduğu sosyal politikaların “yok”luğu üzerine odaklanılmaktadır. Bu tartışma sosyal politika koyucu olan ASPB üzerinden ilerletilmekte ve sıklıkla bakanlık öncesi sosyal hizmetleri yürüten SHÇEK ile karşılaştırmalar yapıldığı görülmektedir. Bakanlık üzerinden geliştirilen yorumların bir örneği şu şekildedir:

“Sosyal politika bakanlığın adında bunun olması olmayan sosyal politikanın

üstünü örtmek için çok iyi kullanıyorlar şu an” (G.25, 2014).

Sosyal politikaların varken yok-sanmasını gösteren net bir veri olarak yukarıda alıntıda görülen görüşmecinin ‘yok olan’ sosyal politikaya getirdiği keskin eleştiridir. Söz konusu yokluğu farklı şekillerde açıklayan görüşmeciler nazarında sosyal hizmet alanında yürütülecek çalışmaların bireylerin refahını sağlamaya yönelik olduğu göz önüne alındığında elde edilecek olumlu veya olumsuz sonuçların somut göstergelerinin olamayacağı ve bu sebeple sosyal politikaların üretilemeyeceği şöyle tartışılmaktadır:

“Politikaya dönüşebilmesi için yaptığınız mesleğin somut veriler ortaya koyması lazım, maalesef sosyal hizmet mesleği sosyal hizmet çıktıları daha soyut kapsamlı. Somut bir şey ortaya koyamayız sonuçta insanla çalışıyoruz.” (G.27, 2014).

Bu şekilde üstü kapatılan sosyal sorunların çözülemediğini, sosyal politikaların etkili olmadığını “Yaptığımız bu çözümler sadece biraz daha ertelemek.” (G.9, 2014) sözüyle aktaran uzman aynı zamanda bu işin bir gösterişe çevrildiğinin de altını şu şekilde çizmektedir:

“Ne oluyordu önceden alan veren çok belli değildi orda altın ordaydı, ihtiyacı kadar alırdı ama şu anda en son gördüğümüz tekerlekli sandalyesine açılış yaptılar, kurdela keserek verdiler yani. Bunun alırken insanın onurunu aslında gözetmek gerekiyor, ya sen bu ihtiyacı karşılıyorsun ama nasıl karşıladın. Daha büyük bir travmaya sen yol açtın aslında. Ben istemem yani bana böyle bir yardımı ben reddediyorum, diyebileceğim yok çünkü reddettiğin

zaman maalesef bulamıyor. Alternatif yok yani. Yapan işte böyle yapıyor, buna da şükür deyip geçiyorsun.” (G.9, 2014).

Sosyal politika bakanlığı adı altında üstü örtülen ve aslında sağlam temellerle ilerleyemeyen sosyal politikalar için bir başka uzmanın yorumu ise sosyal hizmetin içinin boşaltıldığına vurgu yapmaktadır:

“Kesinlikle sosyal hizmet anlayışının yavaş yavaş yok edildiği bir anlayış var. Daha böyle politika kelimesini daha çok seviyorlar, çünkü bunun içinde daha çok şey barınıyor. Halk zaten anlamıyor, politika var ya uzak duruyor. Ve uyandırdığı duygu uzaklaşma ve mesafe. Sosyal hizmet dediğin zaman orda hizmet var çok daha yumuşak çok daha halkın anladığı bir kelime, çok daha talep edebileceği bir kelime. Daha siyasi bağı olan insanlar fütursuzca talep ediyor. Normalde ihtiyaç sahibi olan insan o kelimeden (politika) korktuğu için zaten gelmiyor.” (G.6, 2014).

Politik davranışlar sergileme meselesinin bu toplumun bireyleri için sakıncalı görülen ve korkulan bir hal aldığını düşünen görüşmecinin bu yorumu oldukça önemlidir.

Sosyal hizmet anlayışının sadece idari anlamda sosyal politika ürettiğini ve siyasi kanalın araçsallaştırdığı bir alana dönüştüğünü bir diğer görüşmecinin “İstanbul’da 21 tane il müdür yardımcısı var ne yapıyor bu insanlar Allah aşkına!” (G.6, 2014) yorumu özetler niteliktedir.

Sosyal Politikaların İşlev(sizli)ği

Sosyal politikaların var olduğunu ama siyasi rantlaşma kaygısında ve olması

gerektiği idealize edilmeden yürütüldüğünü söyleyen uzmanlar da mevcuttur.

“Bakanlığın henüz bir faydasını görmedik açıkçası ben kişisel olarak, sisteme de baktığınızda sisteme yansımış bir uygulaması yok. Bir sürü daha amir ve ciddi bir anlaşılammazlık var. Yani yeni gelen başımıza insanlar geliyor ve insanlara bir şey öğretmek zorunda kapıyoruz.” (G.6, 2014).

Politikaların siyasi kaygılarla yürüyor hale gelmesinin aslında sosyal hizmet uygulamalarını da etkisiz hale getirdiğini düşünen bu görüşmeci siyasi sebeplerle yapılan ve herhangi bir mesleki kaygı taşımayan kadro değişikliklerini “başa gelen insanların değiştirilmesi” şeklinde yorumladığı dikkat çekerken bir başka görüşmeci ise bu değişimin daha kapsamlı tutulduğunu anlatmaktadır:

“Bizde çaycıdan tutun tuvaleti temizleyen insanlara varana kadar siyasi iktidarlar değiştiği zaman değişiyor. Ama normalde üst yönetimler değişir. Alt yani teknokrat denilen teknik personel denilen işte daire başkanları, il müdürleri vs normalde bu şeylerden etkilenmez. Kurum müdürleri, kurumda çalışan uzmanı, psikoloğu, sosyoloğu etkilenmez. Öğretmeni etkilenmez. Bizde her şey etkileniyor.”(G.24, 2014).

Sosyal politikanın var gösterilip aslında olması gerektiği gibi yürütülmediğini yine plansızlık üzerinden anlatan bir görüşmecinin söyledikleri şöyledir:

“İşte günöbirlik politikalar var. Bir şey yapılıyor. Hazırlarken sen yaklaşık 450-500 tane çocuğun takibinin yapıldığı kuruluşu geliyor diyor ki burayı kapattım. Nolucak diyorum bunlar, nolacaksa olacak burayı boşalt. E ben

evime mi götüreyim. Yani bu alanda yalnızız biz. Çok inanılmaz güç bir alan. Mitolojik şeyler vardır ya canavara karşı savaşıır.” (G.10, 2014).

Sosyal Yardım Furyası

Sosyal politikaların yetersizliği sosyal ve ekonomik destek programı kapsamında sosyal yardım olarak anılan maddi desteklerin de işlevsizliğini kapsamaktadır. Erdoğan (2011: 32) yoksulu bir toplumsal tip olarak ele alan Simmel'in söylediklerini aktarmaktadır: Birinin yoksul olması gerçeği, onun özgül 'yoksul' toplumsal kategorisine ait olduğu anlamına gelmez... [Yoksullar] ancak yardım edildikleri andan itibaren yoksullukla tanımlanan bir grubun parçası haline gelirler. Bu grubu bir arada tutan şey, kendi üyeleri arasındaki etkileşim değil, bir bütün olarak toplumun ona karşı benimsediği kolektif tavidir.

Sosyal yardımların çalışma kapsamında tartışılması gerekliliği, bu konuda ASPB'nin yanı sıra sivil toplum örgütleri, hayırsever kuruluşlar, yerel yönetimler ve mahalli idarelerin de aktif olmasından kaynaklanmaktadır. Sosyal yardım aynı ve nakdi şekilde sunulabilen bir sosyal hizmet biçimi olarak oldukça farklı eller tarafından ve tabii ki farklı kaygılarla yürütülmektedir. Sosyal hizmetin hak temelliliğinin sorgulanmasına yol açan sosyal yardım furyasının, farklı meslek gruplarıncı oldukça geniş kitlelere de hitap ettiği gözlemlenmektedir. Bu sebeple sosyal hizmetin kilit noktası olan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal yardımlar konusundaki görüşleri de önemsenmektedir.

Görüşmecilerin sosyal yardımların hak temelli olması gerektiğine dair görüş

birlikleri olduğu gibi, bu yardımların şu anki sosyal politikalar ve sosyal hizmet uygulamaları içinde refah sağlayıcı rollerinin olmayışında da hemfikir oldukları aşağıdaki alıntıyla net bir şekilde görülmektedir.

“Yani bu şeyle de ilgili bir şey dosya sayısının artması yardım alan insan sayısının artması ha bir yerde böyle bir yardım yapılıyor o zaman ben de yararlanabilirim anlayışı var ama tabii bu sorduğün soru için çok basit bir açıklama (Gülüşmeler) bence sistem onu devam ettiriyor zaten. Sürekli birileri daha fazla zenginleşirken birileri daha fazla yoksullaşıyor. Bu denge mecburen oluyor orta noktaya gelemediği için. Yani şey anlamında kişilerin refah seviyesinin yükseltilmesi için herhangi bir şey yapılmıyor.” (G.13, 2014)

Bu doğrultuda değinilen konular sosyal yardım adıyla dağıtılan paraların sosyal yardım işlevi taşımadığı şeklinde tartışılmaktadır. Para verme üzerine kurulan sosyal yardım stratejisi paranın müracaatçıya verilmesi/verilmemesi yönünde karar verme yetkisi olan uzmanların gözünden şöyle açıklanmaktadır:

“Niye para bazlı baktım biliyor musunuz, aslında bu işin psiko-sosyal yönü de var bizde, bizim hep evraklarımızda o da tanımlanmış durumda. Ama biz iş yükümüzden dolayı para bağlayıp geri kalanını düşünmüyoruz. Danışmanlık tedbiri, sosyal yön gibi destekler de var bunun içinde ama hiç birimiz gidip buna vakit ayırmıyoruz. Bu iş para bağlamaya yönelik bir iş haline geldi.” (G.37, 2014)

Mesleki formasyonun gerektirdiği psiko-sosyal hizmetin sunulamadığı ve sadece yönetilemeyen ve kontrol

edilemeyen bir paranın dağıtılmasıyla sosyal hizmet uygulandığından bahsedilen uzman mesleğin amaç değişikliğine uğradığına vurgu yapmaktadır. Uzmanı başka bir meslekteki şu sözleriyle desteklemektedir:

“Sadece para verme ve vermeme noktasında olduğun zaman statik sadece sayılarla uğraşan bir meslek haline geliyorsun, o da seni tüketiyor bir süre sonra. (G.31, 2014)

Müracaatçıya verilen paranın bireylerin kendilerini içinde buldukları sosyal ve ekonomik refahsızlık durumundan çıkarmaktan ziyade bu durumu sürdürülebilir kılma eğiliminde bir sosyal politikaya dönüştüğünü anlatan bir görüşmecinin sözleri şöyledir:

“Bu yardımı sonsuza kadar veremezsiniz, diğer ihtiyacı olan birçok insan var. Belki de eksik olan nokta burada başlıyor. Biz yapılan yardımı sadece bir sonuç olarak görüyoruz. Sonuçtan ziyade bir araçtır. Bu yapılan yardım, maaş diyim ben de müracaatçı gibi, bu maaş kendini güçlendirmek için bir alternatiftir. Ama maalesef ben bunu yapsam da çalışsam da şu kadar para alıcam, çalışsam da bana bu kadar para verilecek mantığıyla bakıldığı için sahip olduğu fırsatlarla bağdaştırılabılır.” (G.27, 2014)

Herhangi bir çaba harcamadan verilen bu parayla hayatlarını idame ettirmenin kolaylığından bahsedilen uzmanların söyledikleri sosyal ve ekonomik destek programının işlevsizliğini açıklar niteliktedir.

“Rasyonel bir politikanız varsa, politika üretiyorsanız zaten yoksul kesim olur ama yoksul kesimin o sefalet içinde kalmasını istemezsiniz. Bir tarafa

taşımaya çalışırsınız ama bu insanlar hep aynı kalıyor bakıyorum yardım alanlar aynı. Hep yardımlara şartlanmışlar.” (G.35, 2014)

Uzmanlarca bireylerin refahının artması niteliği taşımayan ve “tebelleştirme” manipülasyonu olan para yardımı şöyle ele alınmaktadır:

“Mesela kocasından boşanıyor, özellikle boşanıyor. Kocamdan ayrıldım diyor. Halbuki kocasıyla birlikte yaşıyor, parayı alabilmek için bazı şeyler de çevrebiliyorlar. Tembelliğe teşvik ediyoruz.” (G.14, 2014)

“800 lira karşılığında 48 saat çalışıyor. Diğeri de hiç çalışmıyor. Ve yardımlar ona diyor ki sen çalışma. Bu durumunu koru yeter ki. Çünkü biz onun için gidiyoruz incelemeye. Diyoruz ki he durum değişmemiş. Aldığı yardımları amacına uygun olarak kullanmış çok ezberci ama ve durumu da değişmemiş diyoruz. O da napıyor, durumunu değiştirmiyor zaten.” (G.25, 2014)

Para verme stratejisinin yanlışlığını içinde bulunduğu bir proje örneğiyle açıklayan ve çözüm önerileri getiren görüşmecinin aktardıkları şu şekildedir:

“Sosyal Riski Önleme Projesi vardı bizim bakanlığın düzenlediği yine. Orda da görev aldık ama dediğim gibi şey bunlar. Bunlar sorunu çözümlenici değil. Gönüllü projeleri gibi, bunlar temel hedef olmamalı, temel hedef dediğim gibi toplumda senin diyelim ki nüfusunun yüzde yirmisi yoksulluk sınırının altındaysa bu yüzde yirmiye temel gelir endeksinde insan olmasından bu toplumun vatandaş olmasıyla kaynaklı olarak evrensel bir birey olmasından kaynaklı olarak, ötekileştirmeden gelir sağlayıcı temel bir düzenleme yapmalı.” (G. 24, 2014)

Sosyal ve ekonomik destekten yararlanacak müracaatçıların belirlenmesi aşamasındaki uygulama hem sosyal politikanın hem de meslek elemanının çizdiği sınırlara bağlıdır. Sosyal politikanın para verme mevzusundaki belirleyici koşullarını bir görüşmeci şu şekilde kritik etmektedir:

“Açlık sınırına bakıyorsun, İstanbul şartlarında. Aynı nakdi yardım alabilmen için belli bir miktardan az para alıyor olman lazım. Şöyle görüyor devlet senin evine 300 liradan fazla para geçiyorsa ihtiyacı olan bir insan değilsin.” (G.3, 2014)

Meslek elemanından kaynaklanabilecek stratejiler hakkında ise şöyle bir yorum mevcuttur:

“Genel bir çerçeve yok. Şunu diyemiyorsun bu dosya ona gittiye kesin şöyle sonuçlanmıştı diyemiyorsun. Çünkü tamamen kişilere göre hizmet değişiyor, meslek değişiyor çok bireysel demek istediğim o. Vicdanlı ve geniş bir perspektife sahip birinin eline düştüyseniz hayatınız kurtulabilir, ya da batabilir.” (G.1, 2014).

Son olarak Türkiye’deki sosyal yardım fotoğrafının arka planında bu meseleden nemalanan bir güruhun varlığı söz konusu edilmektedir. Şöyle ki yapılan aynı yardımların sürdürülebilir olması aynı yardımların temin edildiği kuruluşlar için gelir kaynaklarının da sürdürülebilirliği anlamı taşımaktadır.

“Bir de yoksulluk meslek haline geldi Türkiye’de. Çok önemli bir şey. Sürdürülebilir hale geldi. Oysa yoksulluk kader değil. Kader gibi görünüyor ama değil, meslek de değil. Bir sektör var bu konuyla ilgili, sosyal yardımların verilmesi, devlet eliyle verilmesi bir iş. Ya

da yerel yönetimler aracılığıyla verilmesi bir iş, sosyal yardımların paketlerinin hazırlanması sektörde birçok adama da iş yaratan bir iş. Ramazan paketleri gibi düşünün yani. Öyle olunca o malı satan kişiler de yoksulların yoksulluktan kurtulmasını istemiyor çünkü mal satıyor. İşin acı tarafı bu. Şimdi kişiye iş verilsin. Ama o kadar kalitesiz o kadar üçüncü, dördüncü sınıf bulguru kime satacak. Sıkıntı orada.” (G.21, 2014)

Daha az kaliteli ürünlerin aynı yardımlar şeklinde bir sosyal politika aracı olarak müracaatçılara sunulması ve bu ürünlerin üretilmesinin bir istihdam başlığı taşıması yukarıdaki alıntıda aktarıldığı gibi sosyal hizmet uygulaması amacıyla örtük bir kayırmacılığı içermektedir.

Sosyal Hizmet ve Sosyal Politikaya Eleştirel Bir Bakış: (Aslında) Olması Gereken Nedir?

Genel itibariyle sosyal hizmetin şu an yürütülmeye çalışılan sosyal politikalarla ilerlemeyeceğini düşünen sosyal hizmet uzmanlarının bu sistemin yerine önerdikleri de çalışma kapsamında oldukça önemli görülmektedir. Böylelikle önceki bölümlerde sosyal hizmet uygulamalarına dair anlatılarla fotoğrafı çeken sosyal politikalarda sosyal hizmet uzmanlarının çözüm önerilerine verilen değer, yoksullukla mücadeledeki uygulayıcılık dışındaki yerleri tartışılmaktadır. Türkiye’de sosyal politikaların sosyal hizmet alanı için çizdiği sınırlar bağlamında bir değerlendirme yapan görüşmecinin söyledikleri şöyledir:

“Tamamen toplumun geneli, kapsayıcı sosyal hizmet uygulamaları yok. Mevcut yapı, azınlıklara, belirli işte gruplara, evsizlere, belirli kadınlara, belirli yaşlılara yönelik mikro bazlı hizmet

öngörüyor. Oysa sosyal devletin temel toplumdaki her bir bireyi eşit insan hakları çerçevesinde temel hak endeksinde gerekli desteği vermesidir. Yani ister kişi talep etsin ister etmesin. Vermekle mükelleftir, devletin fonksiyonu bu. Ama bizde onu görmek şu noktada mümkün gözüküyor.” (G.24, 2014).

Sosyal politikaların dahi kültürel farklılıkları dikkate alır şekilde makro bakışla tasarlanmadığı bir yapının yerine insan haklarına duyarlı bir sistem getirmenin gerekliliğinden bahseden görüşmeyi insan onuruna yaraşır bir sosyal politika istemine dair söylemleriyle başka uzmanlar şu şekilde izlemektedir:

“Bir politika üretirken sana insanca yaklaşmaya yönelten politikalar yapmak gerekiyor. Biz cinsiyet eşitliği şunu bunu sağlayamıyoruz fırsat eşitliğini verelim herkese derken cinsiyet rollerini iyice pekiştirdik. Kadındır çocuk bakar yaşlı bakar şunu bakar bunu bakar evde bakım. Bunun bu yönünü hiç kimse görmüyor. Hatta şöyle insanlar biz aileleri bir araya getiriyoruz. Daha öncesinde yaşlısına engellisine bakmayan gelini şunu bunu şimdi ayrılmıyor gibisinden hani mesela şeyler söyleniyor. Ama o insanlar zorunlu kaldıkları için para için bu işi yapıyorlar. İşsiz kaldıkları için yapıyorlar. Şunu sağlayabiliyorsak eğer. Bilerek isteyerek kendileri seçerek, bu tercihleriyle evet buna hiçbir şey söylemiyorum biz sosyal hizmet uzmanı olarak. Ancak bu zorunluluktan ötürüye se hayır.” (G.4, 2014).

“Adalet insanın kendisinde ve toplumda zedelenirse o zaman bir arada yaşamak mümkün değil.” (G.12, 2014).

İnsan onuru ve adaletli toplumun yanında sosyal hizmetin odaklanması gereken noktanın rehabilitasyona

yönelmek olduğu da yapılan yorumlar arasında önemli görülmektedir.

“Ne yaptı ne kadar ceza alacak değil, neden yaptı nasıl toplumla bütünleşecek. Aslında kilit soru bu olmalı.” (G.12, 2014).

Sosyal politikaların işlerliğini sağlayabilmek adına alandan bilgi aktarımının politikalarla harmanlanması gerektiğini düşünen görüşmecilerin konuya ilişkin yorumları şöyledir:

“Genelde galiba sosyal politikaların oluşturulmasındaki kopukluk o, alandan bilginin oraya işlenmemesi. Yurtdışı deneyimlerini inceliyor biz de yapalım veya biri geliyor ay ben bu modeli beğenmedim seneye buna yatırım yapmayalım falan diyor... Alanda çalışanla karar vericilerin arasındaki iletişimin tamamıyla kopması, yabancılaşma, orda biri karar veriyor masada oturan gülüyor böyle mi olur. Şöyle de yukarıdaki söylecek alandaki yapıcak he kağıt üstünde görünüyor ama her şey kağıt üstünde kalıyor.” (G.12, 2014).

“Şartlarını yakalayana kadar, düzelte ne kadar bu çocukla mücadele ediyoruz. Ama şu kapıdan çıktığımız zaman binlerce çocuk yine görüyoruz aslında. Bu bizim aslında bir yerde kendimizle çeliştirmeyi ya da uygun bir sosyal politikanın olmadığını gösteriyor.” (G.9, 2014) diyen uzmanın aktardıkları da sosyal politikaların her şeyden önce alanı tanıyarak ilerlemesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

“Şey çok komik örneğin, demin gelirken senden önce bi eve gittim yeğenimi bıraktım, makineyle çekicetim trafik çok yoğundu, şimdi Aile Bakanlığı şurası, önünde sokak çocukları var. Şimdi adama sorarlar yani, aile bakanlığının

önünde sokak çocukları cam silip, para topluyor, dileniyorsa sen neye yarıyorsun. Camdan görmüyor mu ordaki il müdür yardımcısı. Camdan baktığın zaman yol güzüküyor, yolda da orda çocuklar her türlü riske açık maruz kalıyor. Görmüyor mu adam onu camdan. Ama adamın umrunda değil. Bilmiyor, sistemi bilmiyor. Çocuğu tanımıyor. Çocuğun orda kalacağı riskleri bilmiyor. Sadece geliyor oturuyor. Maaşı da güzel, altına da makam arabası veriyorlar. Diyor ki bugün burda çalışıyorum yarın bir şey olursa çeker burdan gene giderim diyor.” (G.24, 2014)

Politika ile uygulanması arasındaki kopukluğu yine siyasi rantlaşma üzerinden yorumlayan aynı zamanda kendisi de idari bir göreve sahip olan görüşmecinin ortaya koyduğu bu çıkmazı başka görüşmecilerin çözüm önerileri ile yoğurarak vermenin nitelikli bir analize imkan vereceği düşünülmektedir.

Olması gerekene dair çözüm önerileri iki farklı boyutta değerlendirilmektedir. Ağırlıklı olarak sosyal politikaların varken yok hissedilmesinin politikalara katkı sağlayanların içinde uzmanların da olmasıyla bastırılabilceği yönünde ki görüş hakimdir.

“Sosyal hizmet uzmanlarının sayısı çok az. Onun için lobisi düşük. Siyasallaşma gibi bir lobi yok. Hukukçular gibi avukatlar gibi daha çok eski meslekler gibi şey içinde devletin içinde temsilcileri yok. Devletin bakanlar kuruluna bir baktığınızda 3-4 tane avukat, 3-4 tane tabip, 3-4 tane inşaat mühendisi vardır. Mesleklerden temel eski mesleklerden temsilci vardır. Ama Sosyal hizmet uzmanı çok azdır psikolog çok azdır sosyolog çok azdır. Bunların o yapının içinde olması belki biraz daha siyasal gücü artıracaktır.” (G.10, 2014).

“Bir tane politikacı sosyal hizmet uzmanının olmaması çok ironik. Biz daha idealler üzerinden yürüyen bir mesleğiz.” (G.27, 2014).

Sosyal Yardımların Uzmanlarca Ayrıntılı Yorumlanması

Cordonnier (2014: 68), inanmakta zorlanabilirsiniz ama: yoksulların sefaletinin nedeni, onlara yapılan yardımlardır, diyerek yoksullukla mücadelede yardım yaklaşımının yerini özetlemektedir. Yoksullukla mücadele anlamında öncelikle değinilmesi gereken konulardan biri olan sosyal yardımlar, Türkiye’de birçok farklı kurum ve kuruluş çatısı altında yürütülmektedir.

Yoksullukla mücadele bağlamındaki sosyal politikalar Türkiye’de ağırlıklı olarak sosyal yardımlar diye anılan sosyal ve ekonomik destek paketiyle sunulmaktadır. Bu bölümde söz konusu paketin uygulamalarda nasıl görüldüğünden bahseden görüşmeci anlatılarının analizi yapılmaktadır.

Öncelikle sosyal yardımın genel itibarıyla profesyonel anlamda ne olduğuna dair anlatılar yorumlanabilir.

“Sosyal yardım sosyal hizmetin müdahale yöntemlerinden araçlarından biridir, sosyal yardım geçici bir mekanizmadır. Temel hedef bireyin kendi kendini idame ettirebilir hale gelmesidir.”(G.24, 2014).

“Bu bir yardım, sosyal yardım. Geçici bir şey, ailenin kriz durumundan belli bir süreliğine olsun kurtulabilmesi, tekrar kendi kendine yeterli hale gelebilmesi gibi terimsel gibi görünüyor ama doğru bunlar. Onun için olan şeyler ama insanlar bunu alışkanlık haline getiriyorlar.” (G.36, 2014).

Sosyal hizmetin sosyal yardımdan ibaret olmadığını aktaran uzman şunları söylemektedir:

“Zaten böyle politika olmaz. Bu yok-sulluğu destekleme projesi gibi bir şey. Eskiden sosyal hizmetler dediğiniz zaman ekonomik destek hatırlanmıyordu. Korunmaya muhtaç çocuktan esas olan. Evlat edinme, koruyucu aile, korunmaya muhtaç çocuk. Kimsesiz yaşlı, bir de özürlü. Bunların sorunlarına çözüm bulmaktı mesele. O zaten yardımları vakıflar yapıyor, belediyeler yapıyor. Seçim dönemlerinde fazla katlı katlı yapıyorlar. Sosyal hizmetlerin işi ekonomik destek vermek değil, insanları topluma dahil etmek.” (G.34, 2014).

Sosyal yardımların sosyal ve ekonomik destek paketi kapsamında sunulan karşılıksız paradan ibaret olduğundan bahseden uzmanların aktarımları bir taraftan bu konuyu eleştirir diğer taraftan alternatiflerin altını üstü kapalı biçimde çizer şekildedir. Bu bağlamda sosyal ve ekonomik desteğin içeriğinin ve isminin örtüşmediğini anlatan görüşmecinin eleştirisi şöyledir:

“Bu ülkede bizim bakanlık da sıkıştığı yerin başına sosyali koyuyor, nedir bu sosyal? Yani bu bence çok saçma yani. Ekonomik destek yönetmeliği de, çünkü ekonomik destek veriyorsun sadece. Hangi kaynakla buluşturuyorsun insanları, o insan aldığı o parayı neye göre planlıyorsun, o paranın içinde ayda kaç defa tiyatroya gitmesi gerekiyor. Ya da bir kafede oturup arkadaşıyla bir kahve içecek mi o parayla. Bunun hiç mi hesaplamasını yapmıyorsun? Yapmadığın için de ya para yeterli değil, böyle bir plan da yapmıyorsun. O zaman sil. Ama o gösteriyor dünyaya. Sosyal ve ekonomik destek yönetmeliğimiz

var. Yok böyle bir şey. Nakdi yardım bağlanıyor. Bir yıl bittikten sonra geliyor benim param maaşım kesildi diyor.” (G.25, 2014).

Yapılan yardımların birtakım platformlarda refah devleti olma telaşesiyle sunuluyor olmasını eleştiren bir başka görüşmecinin aktardıkları da konunun aslında olması gerekenin üstünü kapatan bir pazarlama tekniğiyle devam ettirildiğini gösterir niteliktedir:

“Öncelikle biz tuttuk bunu yaptık evet. Bunun reklamını yapmak. Amaç bu. Anlatabiliyor muyum? Biz bu yardımı yaptık. Vatandaşlarımız bundan faydalanıyor. Yılda bilmem kaç trilyon. Ailelere evde bakım, engelliye evde bakım hizmetinden faydalandırıp bu kadar destek sağladık. Yani bu görüldüğü gibi değil. Kesinlikle gösterilenler bunun gibi değil. Sosyal güvenlik sisteminden faydalanmayan sosyal güvencesi olmayan bireylerin hastaneye gittiğinde, şu andaki hastanelerin de artık bütün vatandaşın her kesimine hizmet etmeyen yani parayla çalışan yerler olduğunu da göz önünde bulundurduğumuzda, gerçekten verdiğimiz engelli evde bakım ücretlerinin de ne kadar yanlış bir şey olduğunu ben gerçekten görebiliyorum.”(G.28, 2014).

“Sosyal hizmet yardım kuruluşu gibi bir şey, onun ötesine geçmiyor.” (G.31, 2014) cümlesinde görüldüğü üzere hayırseverlik vurgusu görüşmelerde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Kültürel ve ekonomik formlar sosyal yardım mantığına entegre edildiğinde Türkiye’de uygulanan sosyal politikalarda hayırseverliğin dile pelesenk olan bir kavram haline geldiği gözlemlenmektedir. Hayırseverlik, bireyleri mübarekleştiren, kutsallaştıran bir durum olarak yaşanmaktadır.

“Biliyorsun sosyal yardımlar nasıl diyim problemlili bir alan aslında. Kimi bağış olarak yapıyor bu yardımı kimi manevi yardım olarak düşünüyor. Kimi bu sosyal yardımı bi baş okşama sırt sıvazlama bu şekilde bakıyor hani Allah rızası için olarak bakıyor. Ama bir taraftan mesleki alana baktığımızda biz meslek elemanları olarak tabii ki bunları da göz ardı etmiyoruz ama önceliğimiz bireyin refahı. Ama diğer taraf öyle düşünmüyor.” (G.16, 2014). Sermayenin küresel hareketliliği karşısında manevra alanı daralan ulus devletin artık emek ya da toplumun yoksul kesimlerini koruma gücü pek kalmadığından, birçok ülkede sosyal devlet anlayışının kabulüne karşın, sosyal politika anlayışında hak temelinden yardımseverlik ya da merhamet anlayışına doğru bir değişim ortaya çıkmaktadır (Koray, 2012: 33). Bir sosyal politika olarak yoksullukla mücadelede Türkiye'nin izlediği yol da, mücadelenin temelini -hak yerine yerleştirilen- hayırseverliktir.

Habitus, kişinin eylemini var olan iktidar yapılarının sürebileceği biçimde şekillendirir (Bourdieu, 1997; akt. Bora, 2012: 27). İktidar, hayırseverliği bir sosyal politika haline getirmektedir. Bu sebeple hayırsever bireyler olma/olabilme erdemine ulaşabilmek habitusunun bir direktmesi haline gelmektedir. Hayırseverlik yoksullukla mücadelede önemli bir sosyal politika aracı halindedir. Sosyal yardımların bireyleri üretimden uzak kalmaya manipüle eden gizli bir işlevi olduğunu görüşmeciler çalışmadan kazanılan para üzerinden yorumlayarak anlatmaktadırlar ve hayırseverlikle bağlantılı olarak sadaka kültürüne vurgu yapmaktadırlar:

“Sosyal yardım bağımlılığı diye bir bağımlılık var, bu bağımlılıkla da

mücadele etmemiz gerekiyor diye düşünüyorum. Çünkü bu tabii ki sosyal refah ülkelerinde sosyal yardım programları var, kesinlikle bunlar her ülkede var. Toronto Kanada'da da var. Orda da belki bizdeki düzeyde değildir ama kişilerin beyanıyla bu süreci son derece götürüyorlar. Ama sınırı var, siyasi anlamda kullanılan bir kaynak mı sosyal yardım? Bir grubu güçlendirmeye nitelik olarak mı kullanılıyor, bizdeki niteliği bu işte.” (G.29, 2014).

“Mesela ben bir sosyal incelemeye gittiğimde çok şaşırılmışım. Gittim sefil bir yer, inşaatlardan plastik topluyor falan hep. Antep'iler geniş bir ekip olarak gelmişler. Dedim işte bir umut Antep'ten gelmişsiniz ama falan. Şaşırdılar. Dediler aa biz çok iyiyiz, Antep'te hiç ekonomik yardım alamıyorduk, Antep belediyesi çok kötüydü bu konuda Ankara'da belediye yardımları var. Burda biz memnunuz. Çünkü noluyor, gıdasını alıyor, kömürünü alıyor biz de ekonomik yardım yapıyoruz. Bunun için göçüyor. Hiçbir yerin sosyal yardımları daha fazla diye göçüleceğini düşünmezdim hiç aklıma gelmezdi.” (G.19, 2014).

Yoksullukla mücadele hak temelli olmaktan öte hayırseverlikle ilerlerken bunu sosyal yardım adı altında ekonomik desteklerle yapmaktadır ve ekonomik desteğin temeli çalışmıyor olmaya dayandırılmaktadır. Çalışan ve aynı zamanda yoksul olan bireyler bu program çerçevesinde, hakları olsa dahi, destek alamayacak olan grubu oluşturmaktadır. Bu durum bireyleri üretim mekanizmalarının içinde bulunmamaya yönlendirebilirken aynı zamanda da devlet ile iletişime geçtikleri tek yöntemleri olan yoksulluklarını korumalarında önemli bir yere sahiptir. Yardım alan bireyler

bir sonraki yardım için gerekli koşulları hazırlamalarına yönelik manipüle edilmektedirler.

“İnsanlar yardım alabilmek için maalesef kendi gerçeklerini gizlemeyi öğrendiler. İş yapmadan, üretime katkıda bulunmadan devletin bakmasına alıştılar ve bu beklentileri de arttı. Herkes bunu bir hak olarak görmeye başladı ve bunu geçici süreyle yaptığımız halde devam ettirmek, sürekli hale getirmek çabasına girdi. Biz oysa bu yardımları kendilerine yetebilecekleri, kriz dönemlerini atlatabilmeleri için bir destek olarak sunduk. Ama onlar artık bunu böyle görmüyorlar, geçim kaynağı olarak görüyorlar.” (G.8, 2014)

Hazır para olarak görülen sosyal yardımların hak olmaktan ziyade sömürüye açık bir hale gelmesinden bahseden görüşmeciler aynı zamanda bu hazırcılığın kültür haline gelebildiğini şu şekilde aktarmaktadırlar:

“Ve şöyle bir durum var, çaba harcayan kişi cezalandırılıyor. Bakıyoruz eğer ayakta duruyorsa kendine fırsat yaratabilirse sen yeterince mağdur değilsin diye para vermiyoruz. Ama arsızlaştıysa, bu bir kültür haline yaşam biçimi haline geldiyse para veriyoruz. Biz o asalaklığı ödüllendiriyoruz.” (G.19, 2014).

Yoksullukla mücadelenin, teorik olarak maskülen söylemler içinde değerlendirilse de pratik olarak femine edilmiş bir yapıda vücut bulduğunun en önemli göstergelerinden biri sosyal yardımlara yönelimin kadınlarca olmasıdır.

Kadınlar, Bora'nın yaptığı çalışmaya göre devleti olmayan babanın yerine koyabilmektedir (2012: 107). Şener'e

göre (2012), yoksul ailelerde çocuk bakımı, beslenmesi, çocukların giydirilmesi, yaşlı bakımı, elde edilen az gelire temel ihtiyaçların karşılanması ve aileyi rahatlatacak sosyal yardımlara erişim çabaları çoğunlukla kadınlar tarafından yerine getirilmektedir. Sosyal yardımlar ev içine hapsolan kadının bireysel bir amaç uğruna olmasa da bir kurumla iletişime geçmesinin yolunu açmaktadır. Sosyal yardım için başvurmak, kadınların daha önce bildedikleri bir çevreye, yeni ilişkilere girmelerine de vesile olabilmektedir. Bu durumda işleyebilecek etkin bir sosyal hizmet ile kadının dezavantajlı duruma düşmesine neden olan toplumsal cinsiyet rolü üzerinde dönüştürücü çalışmalar yapılabilecekken ASPB'nin eğilimi bu yönde görünmemektedir. Bağımlı kılma durumuna toplumsal cinsiyet rollerinin pekiştirilmesi bağlamında yorum getiren görüşmecilerden biri şunları aktarmaktadırlar:

“Yani bağımlı hale geliyorlar, özellikle kadınlar açısından ki biz daha çok kadınlarla çalışıyoruz. Kadınlara bağlıyoruz, çocukları adına kadınlara bağlıyoruz, annelere bağlıyoruz. Ki çoğu anne de ya boşandığı için ya eşi cezaevinde olduğu için ya eşi vefat ettiği için bu durumlarda da babalarda tektürdür. Toplumda zaten öyle bir şey de vardır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği de olduğu için de daha çok kadınlar mağdur olabiliyor.” (G.22, 2014).

Bütün bunların hiçbir şekilde çözüm getirmediği konusunda neredeyse hemfikir olan görüşmecilerden birkaçının söyledikleri oldukça net bir şekilde konuyu anlatmaktadır:

“Aslında biz insanlara yoksulluğun çözümleri için bir şey yapmıyoruz. Biz

sadece geçici çözümler buluyoruz. Kalcı çözümler yok. Baktığın zaman hiçbir devlet kurumunda buna yönelik kalcı bir çözüm yok aslında.” (G.2, 2014).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sosyal bilim dünyayı pratiklerin etrafındaki teorik kurgular üzerinden ele alan bir bilim olarak yoksulluk kavramını da bireylerin ve/veya toplumların hayatlarını idame ettirme biçimleri ve deneyimleri üzerinden incelemektedir. Aslında daha çok idame ettirememek üzerine odaklanan ve çözüm için üretilen sosyal politikalarla şekillenen bir alan olarak sosyal hizmetin önemi büyüktür. Daha çok “idame ettirememek” üzerine kurulu bir “dezavantajlılık”la uğraşan sosyal hizmetin hitap ettiği kitle çeşitlilik göstermekle birlikte genel anlamda yoksulluk paydasında bir ortaklığa sahip olduğundan, sosyal hizmet ile yoksulluk bağlantısını kurmanın, çalışmanın merkeze koyduğu bir durum olduğunu vurgulanmalıdır.

Dezavantajlı konumda olmak bir nevi az sevilmeyi, sayılmayı ve kabul edilmeyi göstermektedir. Dezavantajlılık yoksulluk üzerinden kurulduğunda veya dezavantajlılığa bir de yoksulluk eklendiğinde birey Türkiye’de uygulanmakta olan sosyal politikanın istediği kıvama gelmektedir. Dezavantajlılığı sevilen ve devamı sağlansın istenen bir birey olarak yoksul, zengini yüceltiren yoksulu kaybetmeyecek bir sosyal politikanın tam da istediği bir devlet-halk ilişkisini sürdürmektedir. Asgari memnuniyet hedefiyle kapısı çalınan yoksul, o kapının arkasında her zaman kapıyı devlete açmaya hazır hale getirilmektedir. Şu haliyle yoksul sevilmeyen ve kabul edilmeyen değil, aksine

“hep olsun” istenen, “varlığıyla yeten” bir birey olarak algılanmaktadır. Diğer bir taraftan yoksula bir tehdit unsuru, potansiyel suç işleyicisi, devlete bağlı birey olduğunu aşıl原因 sosyal politikalar yoksulun karşısına maskelerle çıkmaktadır. Maskenin arkasındaki gerçek sosyal politika yüzü yoksulu sever gibi yaklaşır gizli düşmanlığıyla yoksulun sosyal dışlanmaya maruz kalmasına sebep olmaktadır.

Bireysel ve toplumsal refah sağlanması, emek sömürsünün engellenmesi ve hakkaniyetli bir toplum oluşturulabilmesi adına ekonomik desteğin bireyin güçlendirilmesi yaklaşımıyla sunulması, sadece bir araç olarak kullanılması ideal bir sosyal hizmet düşüncesidir. Oysa, sosyal yardım olarak sıklıkla sosyal hizmet diline pelesenk olan fakat sosyal herhangi bir destekten ziyade ekonomik desteği içeren ekonomik yardımlar, Sosyal Ekonomik Destek (SED) paketinin bireylerce görünebilen somutlaşmış hali olduğu için, sadece yoksulluğun değil aynı zamanda (seçim süreçlerinde yoğunlaştırılarak) var olan hükümetlerin de devamını sağlamaktadır.

Ekonomik yardımlar bağlamında değerlendirilmesi gereken başka bir nokta da Türkiye’de sosyal hizmetin, kapitalizmin sürdürülebilirliğine vicdani bir rasyonalite kattığı verisidir. Sosyal hizmetin adeta tek atımlık kurşunu halinde sosyal politika olarak sunulan ekonomik yardımlar söz konusu vicdani rasyonalitenin göstergesidir. Müracaatçılar, aldıkları ekonomik yardımlarla kapitalizmin talep ettiği tüketici birey olma durumuna uyum sağlayacak kıvama gelebilmekte, “yettiği kadar”ıyla hayata adapte olup sistemin sürdürülebilirliğine kendi yoksulluğunun

sürdürülebilirliğini sağlamak koşulu ile arka çıkmaktadır.

Richard Sennet'in (2012: 140) "tehlikeli bir zamir" olarak bahsettiği "biz" kavramı Türkiye'de uygulanan sosyal politikalarda yoksulluğun sürdürülebilirliği açısından bir çıkar ilişkisi oluşturma niyetiyle kullanılmaktadır. Şöyle ki sosyal yardım adı altında aynı ve/veya nakdi yardımlarla yoksulunu refaha erdirmeye çalışan devlet, hegemonyasıyla önce karşılıklı bağımlılık sonra "biz" haline getirilen sosyal bir bağlılık yaratmaktadır. Yoksulun ihtiyaç duyduğu geçinme ve hayatı idame ettirme aparatlarını, kendi dünya görüşüncü şekillendirdiği sosyal politikaya bağlanması amacıyla; kullanmak yoluyla devlet, yoksul birey için bir bağımlılık alanı yaratmaktadır.

Sosyal hizmetin nihai hedefi bireylerin hak temelli bir refaha ulaşmalarını sağlamak ise şu an Türkiye'de bağımlılık ilişkisi kuran sosyal hizmet uygulamalarının nihai hedeften oldukça uzak bir yolda olduğu söylenebilir. Gerek müracaatçılar gerekse devlet tarafından beklenen uzmanın sosyal hizmetin nihai hedefiyle ilgilenmemesi, uzun vadeli sonuçlardan ziyade "sabahı tok bir şekilde akşam edecek" koşulların sunulması için mevzuat insanı olmasıdır. Hali hazırda var olan SED paketinin uygulayıcısı olarak uzmanların yoksullukla mücadele konusunda işleriyle ilgili yapabileceklerinin önüne mevzuat adı altında oldukça fazla set koyulmaktadır. Dünya görüşü fark etmeksizin bir mücadele mesleği olan uzmanlık, bu setleri yıkmaya çalışan uzmanların "muhaliflikle suçlanmalarına" sebep olabilmekte, müracaatçılarca ise "işini yapmayan memur" olarak algılanabilmektedir. Uzmanın yapması gereken

işin aslında refaha erdirmek olduğunu ve bu yolda ekonomik desteğin sadece profesyonel bir araç olduğunu yoksullukla mücadele alanındaki bir uzmanın da unutmaması gerekir. Çünkü "sosyal çalışma da hiyerarşik bir ilişkinin aracı haline gelebilir ama dahası sadece hiyerarşik bir ilişki kurmakla yetinmeyip sadece bir tür sosyal kontrol aracı gibi işlev görebilir" (Akbaş, 2014: 81).

Çalışmada ayrıca sosyal hizmet uzmanlarının idealize edilmiş bir meslek için mesleki formasyondan geçmelerinin, yoksulluk algılarının şekillenmesine katkı sağladığı da gözlemlenen bir durumdur. Burada Akbaş'ın (2014: 57) "ihtiyaç bizim uzman iktidarımızdan doğru bildiğimiz veya varsaydığımız bir şey midir yoksa hizmet alanın bağlamından doğru öğrendiğimiz bir şey midir?" sorgulaması oldukça önemlidir. Çalışmada görüşme yapılan uzmanlardan alınan cevaplar doğrultusunda Akbaş'ın bu sorgulamasının cevabı bir görelî yoksulluk tartışmasının uzmanların içten içe sürdürdükleri bir tartışma olduğu yorumunun yapılmasına olanak sağlayabilmektedir. Referans noktasının öncelikle uzmanların kendi hayatlarının olması yoksulluk algılarını oluştururken mücadele içindeki yerlerini de şekillendirmektedir.

Sosyal politikalar değerlendirilirken görüşmecilerin üzerinde durduğu ve alt başlıklarıyla tartıştığı önemli bir nokta "aile" olmaya yapılan vurgudur. Görülmektedir ki Türkiye'de sosyal hizmet uygulamaları ailenin yadsınmaz bir öneme sahip olduğunun ve hatta kutsallığının altını çizer cinstendir. Ve bu bakışla kurumsal olarak ailenin idamesinin bireysel refahtan daha önemli

olduğunu gösteren sosyal politikalarla bir sosyal hizmet üretimi içerisinde. Aile güçlendirilirken “yoksayılan” bireysel özgünlük ve özgürlüklerin de aile içerisindeki “baba” figüründeki “erkek” birey dışındakiler için geçerli olmaması söz konusudur. Eril bir hegemonyanın varlığı kimi zaman kadına, çocuğa ve yaşlıya dair bazı iyimser söylemlerle yok gibi gösterilmeye çalışılsa da sosyal hizmet uygulamalarının sesi eril çıkmaktadır.

Öncelikle aile refahı çocuk ve kadın üzerinden ilerlemekte, işlevsel “baba yoksunu” bir ailenin çocukları ve kadınları sosyal hizmetin hedef kitlesi haline getirilmektedir. Çocuk üzerinden sürdürülmeye çalışılan aile idamesi ekonomik destek paketinin çocuğun eğitimi ve çocuk haklarına uygun bir hayat sürebilmesi için aileye aktarılan para ile olmaktadır. Bu yolla elde edilen para ailenin geçinme stratejisi olarak kullanılmaktadır. Paranın kadın üzerinden aileye aktarılıyor olması ikinci önemli durumdur. “Çocuğun maaşı”, “çocuk parası” gibi söylemlerle bu parayı devletten talep edenin genelde kadınlar olduğundan bahseden görüşmeciler geçinme stratejisinin böylelikle kodlandırılarak meşrulaştırıldığını belirtmektedirler. Yuvanın sürdürülebilirliğine dair kadına yüklenen sorumluluk tam da bir toplumsal cinsiyet okuması olarak bu alanda da görülebilmektedir. Ayrıca hane içindeki hiyerarşik ilişkiyi devam ettiren bu uygulama, aile birliği sağlanamayan (erkek yoksun) ailelere hitap ederek eril tahakkümünü artırarak devam ettirmektedir. Bu arada kutsanan aile birliğinin resmi olarak bozup, gayri resmi ve gizli bir birlik içindeki karı-kocaların varlığına dikkat çeken

görüşmeciler ekonomik desteğin refah sağlamaktan öte bireyleri yolsuzluğa iten bir geçinme stratejisine döndüğünün de göstergesidir.

Standing’in (2012: 29) söylediği gibi “kategorik yardımlar, politikalar bütünü’nün bir parçası olarak her zaman gerekli olsa da, adaletsiz olma eğilimindedir”. Türkiye’de sosyal hizmet adına verilen ekonomik desteklerin çalışma içinde de gösterilmeye çalışıldığı üzere adaletsizliği pekiştirmesi söz konusudur.

Yoksullukla mücadele etmek aynı zamanda bir zenginlik yaratma mücadelesini de içermektedir. Türkiye’de sosyal politikaların zenginlik yaratma mücadelesi içinde olduğunu söylemek güçtür. Çünkü ideal zenginlik hakkaniyetli ortaklıkların kurulmasını gerektirmektedir ve kapitalist sistemin “katı olan her şeyi buharlaştırmaya” yönelik çalışması ile varılabilecek bir sonuç değildir. Türkiye’deki yoksullukla mücadele alanındaki sosyal politikalar yedek işsizler ordusunun sayısındaki artışa ve doğal olarak yoksulluğun da artmasına sebep olmaktadır. Burada Arrighi’nin 2009 yılında David Harvey ile yaptığı söyleşide Harvey’in “yedekler ordusu”na dahil ettiği insanlar içinde sadece işsizlerin değil, gizli işsizler ve dışlananların da olduğundan bahseden (Arrighi, 2009: 32) yaklaşımı tam da bahsedilen konuya işaret etmektedir. Ayrıca Hardt ve Negri’nin (2013: 21) şu sözleri de yoksullukla mücadele edilirken genişletilen yoksulluk tabanını göstermektedir:

“Yeni bir yoksul figürü doğuyor ve bu yalnızca işsizler ve düzensiz, güvensiz, güvencesiz ve yarım gün çalışanlardan oluşmuyor aynı zamanda düzenli çalışan ücretlileri ve orta sınıfın

yoksullaşan kesimini de kapsıyor. Onların yoksullukları asıl olarak borç zincirlerine dayanıyor.”

Son olarak sosyal hizmetin aslında bir hak olması gerekliliğine olan inancın körelmesine sebep olan karşılıklılık meselesini anlatan Standing'in (2012: 20) “eğer bir şeyi hak etmek için x, y, z ve a, b, c şartlarını yerine getirmezseniz gerekiyorsa aslında bir hakkınız yok demektir. Böyle bir hak, hak değildir. Hak, haktır” cümlelerini aktarmak körelen inancın alan yazından bir yansıması olarak elverişli bulunmaktadır. Sosyal hizmet bir proje olarak değil, kuramsal ve kavramsal arka planı oluşturulabilen bir uygulama alanı olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

Akbaş, E. (2014). Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler. Ankara: SABEV.

Arrighi, G. (2009). Sermayenin Dolambaçlı Yolları David Harvey'le Söyleşi. Çev. Osman Akınhay. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Atılğan, E. Ü. (2014). Damgalı Mekanlar. Der. F. Şenol Cantek. Kenarın Kitabı Arada Kalmak Çeperde Yaşamak. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 61-88.

Bora, A. (2012). Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası. İstanbul: İletişim Yayınları.

Cordonnier, L. (2014). Garibanlara Merhamet Yok İşsizlik Üzerine Teoriler. Çev. L. Şimşek. İstanbul: İletişim Yayınları.

Erdoğan, N. (2001). Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar. Toplum ve Bilim. Sayı: 89. 7-21.

Erdoğan, N. (2011). Yok-sanma: Yoksulluk- Maduniyet ve Fark Yaraları. Der. N. Erdoğan. Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri. İstanbul: İletişim Yayınları. 47-95.

Hablemitoğlu, Ş. (2006). Yoksullukla Mücadelede Hedef Yaşam Kalitesi Hakkı. Sosyal Hizmet Sempozyumu 2003 Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler. Ankara. Cilt 1.352-359.

Hardt M. & Negri A. (2013). Duyuru. Çev. A. Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Koray, M. (2012). Sosyal Politika. Ankara: İmge Kitabevi.

Neuman, W. L. (2009). Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar. Çev. S. Özge. Cilt 1. İstanbul: Yayın Odası.

Sennett, R. (2012). Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri. Çev. B. Yıldırım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Standing, G. (2012). Temel Gelir: Küreselleşen Dünyada Yoksullukla Bir Mücadele Yöntemi. Der. A. Buğra & Ç. Keyder. Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru. s.17-36). İstanbul: İletişim Yayınları.

Şener, Ü. (2012). Kadın Yoksulluğu. Mülkiye Dergisi. Cilt: 4. Sayı:36. 51-67.

Şenses, F. (2013). Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk Kavramları, Nedenler, Politikalar ve Temel Eğilimler. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yılmaz, Z. (2011). Yoksulluğun Ontolojik Kavranışı: Maddi-Sembolik Süreçler Bütünü Olarak Yoksulluk ve Yoksulluk Çalışmalarında Tekniğin Perdesini Aralamak. Toplum ve Bilim. Sayı: 122. 123-161.

Derleme

KAMU YÖNETİMİ VE YOKSULLUK BAĞLAMINDA YENİ YOKSULLUK YÖNETİMİ^{1*}

New Poverty Management in the Context of Public Administration and Poverty

Ezgi SEÇKİNER BİNGÖL^{2**}

** Yrd. Doç. Dr., Ömer Halisdemir Üniversitesi,
İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi
Bölümü

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, kamu yönetimi bağlamında yeni yoksulluk yönetimi kavramını anlamak ve tartışmaktır. Çalışmada; kamu yönetimi ve yoksulluk ilişkisi yeni yoksulluk yönetimi kavramı ile birlikte anlaşılmasına

çalışılmış; yoksulluk yönetiminin unsurları ve yoksulluğa yeni yönetsel yaklaşımlar irdeelenmiştir. Literatürde yoksulluk ve yönetim ile ilgili çalışmalarda bahsedilen, ancak tam olarak içeriğine ve tanımına ilişkin bir boşluk bulunan yoksulluk yönetimi kavramı literatür analizi ile tanımlanmıştır. Bu bağlamda çalışma, yoksulluk ve kamu yönetimi ilişkisinde yeni bir boyut olan yoksulluk yönetiminin anlaşılması bakımındankatkı sunmaktadır. Çalışmada ayrıca yeni yoksulluk yönetiminde önemli bir yeri bulunan sosyal hizmetlerin işlevi tartışılmış, yoksulluk yönetimi ve sosyal hizmet ilişkisi değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Yoksulluk, yoksulluk yönetimi, yoksulluk ve kamu yönetimi, yoksulluk yönetimi ve sosyal hizmet.

ABSTRACT

The main aim of this study is to understand and discuss the new poverty management concept in the context of public administration. The relationship between public administration and poverty is tried to be understood; the components of poverty management, and the new managerial approaches to poverty are discussed in the study. The concept of poverty management, which is mentioned in the literature in poverty and management studies, but which has a full content and definition gap, is defined by literature analysis. In this context, the study contributes to the understanding of the poverty management concept which is a new dimension in relation to poverty and public administration. Moreover, in the study; the function of social services which has very important role in poverty management is discussed and the relation between social services and poverty management is evaluated.

Keywords: Poverty, poverty management, poverty and public administration, poverty and social service.

1 *Bu çalışma, yazarın “Yerel Yoksulluk Yönetimi: İngiltere Örneği ve Sosyal Belediyecilik Bağlamında Türkiye’de Büyükşehir Belediyeleri Üzerine Bir Araştırma” (2015), başlıklı; Hacettepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde yazılan doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2 **Yrd. Doç. Dr., Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, eseckinerbingol@ohu.edu.tr

GİRİŞ

Yoksulluk; ekonomik, sosyal, siyasal ve yönetsel boyutları olan^{3*} çok yönlü makro bir sorundur. Tanımı, ölçümü, nedenleri ve çözümleri konusunda farklı yaklaşımlar^{4**} bulunmakla birlikte akademik ve kurumsal çalışmalarda yoksulluk, öncelikli olarak ekonomik bir sorun olarak tartışılmıştır. Yoksulluğun siyasal ve yönetsel boyutları ancak 17.yy'da Sanayi Devrimi sonrası konuşulmaya başlanmıştır. Ancak yoksulluğun yönetim kaynaklı bir sorun olup olmadığı veya yoksulluğa yönetsel müdahalenin gerekliliği hâlâ tartışılmaktadır.

Yoksulluk ve yönetim ilişkisine değinen bazı çalışmalar; yoksulluk ile ilgili olarak kamu yönetiminin ve siyasal kurumların önemli rolünü vurgulamıştır (Bkz. MacGregor, 1981, Alcock, 2006, Şenses, 2009, Acemoğlu ve Robinson, 2013, Piketty, 2015, Reutter, 2006, Akindola, 2010). Bu çalışmalar; yoksulluğu ekonomik, toplumsal, siyasal ya da çevresel unsurlara bağlamakta, yoksulluğayönelik yapısal bir yaklaşım sergilemektedir. Öte yandan, yoksulluğun bir yönetim sorunundan ziyade; bireysel, psikolojikya da kültürel bir sorun olduğu yönünde yaklaşımlar

da mevcuttur. Bunlar; yoksulluğu bireysel ve kaderci yaklaşımlarla açıklamaktadırlar (Cozzarelli, 2001, Morçöl, 1997).

Bu çalışmada ilk önce, yoksulluk sorununun kamu yönetimi ile ilişkisi ve kamu yönetiminin yoksulluk sorununa yaklaşımı tartışılmıştır. Daha sonra; yoksulluğa yönelik yeni yönetsel yaklaşımlar irdelenmiş; yoksulluk yönetimi kavramı tanımlanmaya çalışılmış, yoksulluk yönetimi ve sosyal hizmetler ilişkisi anlatılmış; yoksulluk yönetimi kavramsal ve içerik olarak irdelenmiştir.

Yoksulluk, Kamu Yönetimi ve Yoksulluğa Yönelik İlgi

Yoksulluğun ekonomik ve sosyal bir sorun olmasının yanında, politik ve yönetsel bir sorun olduğu birçok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir. Örneğin; MacGregor (1981), yoksulluğu politik bir sorun olarak tanımlamıştır. Yoksulluk; kimi siyasi eylemlerin veya devletin uyguladığı sosyal politikaların bir parçası ya da bir sonucudur. Bu yüzden yoksulluğun varlığı yöneticilere ve siyasetçilere doğru kararların alınması ve doğru politikaların uygulanması konusunda sorumluluk yüklemektedir. Bentham (Aktaran: Yılmaz, 2011: 72), yoksulluğun politik ve ekonomik bir sorun olmasının ötesinde idari bir sorun olduğunu söylemiştir. Bentham^{5*}, doğru yoksulluk yönetimi için, emeğin her

3 * Her ne kadar çok eleştirilmiş olsa da yoksulluğun yapısal boyutlarının yanında bireysel, kültürel, antropolojik ve psikolojik boyutlarının olduğuna dair çalışmalar da mevcuttur (Bkz. Cozzarelli, 2001, Morçöl 1997, Turner ve Lehning, 2006, Frerer ve Vu, 2006).

4 **Yoksulluğun nedenleri üzerine birçok teori üretilmiştir. Bunlar; ekonomik ve sosyolojik teoriler başta olmak üzere, psikolojik, antropolojik, kültürel ve siyasal teoriler olarak sıralanabilir. Yoksulluk teorileri farklı disiplinlere konu olmuş ve tartışılmaktadır.

5 *Pauper Management Improved (İyileştirilmiş Yoksullar İşletmesi) ve Definitions and Distinctions (Tanımlar ve Ayrımlar). Bu metin Bentham'ın yoksul yasaları üzerine yazılarının bir parçasıdır. Bentham'ın yoksulluk üzerine olan yazılarının bir kısmı dosyalanmamış; fakat yakın bir çevre içerisinde dolaştırılmıştır (Aktaran: Yılmaz, 2012, s.72).

alandaki disipline edilmesi, yoksul yardımlarının düzenlenmesi, özel hayırseverliğin reddedilerek yardımların kamu düzeyinde ele alınmasının savunulması, bununla ilişkili olarak yoksulluk politikasının yönetiminde merkezileşmenin desteklenmesi ve yoksulluğun muhtaç-yoksul ayrımı temelinde yeniden ele alınması önerilerinde bulunmuştur. Alcock (2006, s.40) ise, yoksulluğun devam etmesi ve giderek artması söz konusu ise; o zaman hükümetin, ulusal ya da yerel olarak doğrudan ya da dolaylı bir şekilde bu soruna cevap vermesi gerektiğini söylemiştir. Bu yüzden yoksulluk politik bir eylem gerektirmektedir.

Acemoğlu ve Robinson (2013), siyasal kurumların ve siyasetin kendisinin yoksulluğu var etmede ve yeniden üretmede önemli bir rol oynadığını vurgulamışlardır. Gelişmiş demokrasilerdeki ve hukukun üstünlüğünü gerçekleştirmiş olan ülkelerdeki düşük yoksulluk oranlarına ve gerçekleşen refaha dikkat çekmişlerdir. Piketty ise "Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital" kitabında, yoksulluğun ve zenginliğin tarihini incelemiştir. Piketty, zenginliğin paylaşım tarihinin son derece politik bir tarih olduğunu ve onu tamamen ekonomik mekanizmalara indirgemenin mümkün olmadığını belirtmiştir. Yoksulluğun en önemli dinamiklerinden biri olan eşitsizliğin; vergi politikalarının, finansal politikaların ve kamu politikalarının eseri olduğu konusunu vurgulamıştır. Piketty'e göre, gelişmiş ülkelerdeki eşitsizlikte azalma ve yoksulluğun azalması; her şeyden önce savaşların ve bu savaşların ertesinde devreye giren kamu politikalarının eseridir (Piketty, 2015: 21-22).

Novak (1984); "Siyaset ve ekonomi kendi başlarına yoksulluğa sebebiyet

verdiklerinden ona çözüm teşkil edemezler" demiştir. Yoksulluk, eşit olmayan ve kapitalist toplumların bir ürünüdür. Sosyo-ekonomik yapı ve siyasal süreç de bunu tekrar üretmektedir. Fakat tüm toplumlarda bu yapı karmaşıktır ve sürekli de değişmektedir. Sosyal yapılar değişebilir, buna rağmen mikro seviyede kişiler kendi hayatları ile ilgili karar verebilir ve makro düzeyde politikacılar yeni politikalar ve ekonomik reformlar yaparlar (Aktaran: Alcock, 2006 :42).

Yoksulluğa yönelik yoğun ve sistematik ilginin kökenlerini 17.yy'a dayandırmak mümkündür. Bu dönemde yoksulluk, klasik liberaller ve iktisatçılar tarafından mülkiyet hakları ve kaynakların bölüşüm sorunu çerçevesinde tartışılmıştır.⁶ 1601 yılında İngiltere'de Sanayi Devrimi sonrası koşulları iyileştirmek için Yoksul Yasaları çıkmış, yoksulluk siyasal düzlemde tartışılmış, yardım kuruluşları artmış ve yoksulluk sosyo-kültürel düzeyde de yaygın konular bir konu olmuştur (Şenses, 2009, s.34-35). 18. yy boyunca klasik liberal anlayışın hâkim olduğu Avrupa'da yoksullara yönelik yardımlar ve devletin yoksulluğu azaltmaya yönelik müdahaleleri, klasik liberalizm içinde gerilimlere sebep olmuş, yoksulluğa devlet müdahalesi yerel düzeyde yardımlarla sınırlı kalmıştır. "19.yy'da ise, işçi hareketlerinin örgütlenmesi ile sosyal yardım ve sosyal güvenlik alanı işçiler başta olmak üzere tüm

6 * Bu dönemde özellikle iktisatçılar ve klasik liberaller yoksulluğu tartışmış ve gündeme getirmiştir. A. Smith, T. Marshall, J.Burke, J. Bentham, D. Ricardo, T.R. Malthus yoksulluğa ilgi göstermiş düşünürlerdir (Şenses, 2009: 17-39).

çalışanları kapsamış, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren işverenlerin, iş kazası sigortası ile bazı sosyal yardımları vermesi gerektiğine ilişkin yasalar kabul edilmiştir. Bu dönemde; klasik liberalizmin temel ilkeleri olan bireysel eylemin gönüllülük esası ve negatif özgürlüğün yeterli olmadığı görüşü yaygınlaşmış, birçok yeni reformcu düzenlemeler yapılmış ve çalışma hayatına devlet müdahaleciliği yaygınlaşmaya başlamıştır” (Sallan Gül, 2000: 51-66).

Yoksulluğa siyasal ilgi, 17.yy'dan itibaren başlamış olmakla birlikte, 19.yy'dan itibaren; özellikle II. Dünya Savaşı sonrası yükselişe geçtiği söylenebilir. Bu süreçte Refah Devleti ve Sosyal Devlet kavramları gelişmiş, yoksulluğa yönelik koruyucu ve önleyici sosyal güvenlik mekanizmaları tüm dünyada artmıştır. Bu süreçten sonra hemen her politik ekonomi kitabında bahsedilen dönemsel değişim gerçekleşmiştir. 1970'lerin sonu ve 1980'lerden itibaren dünyada değişen ekonomi politikaları, yoksula ve yoksulluğa yönelik politik bakışı dik-kate değer bir şekilde değiştirmiştir. Bu süreçte, Amerika ve İngiltere kökenli başlayan liberalleşme ve özelleştirme hareketleri yoksulluğun politik bir sorun olduğu algısını geriletmiştir. 1980'leri izleyen yıllarda, devletin küçültülmesi söylemi ile sosyal devlet düşüncesinden uzaklaşmış, sosyal politikalar, merkezi hükümetin elini çektiği bir alan olmuştur. Sosyal politikalar, yanlış bir yol olarak değerlendirilmiş, sosyal korumaya yönelik olumsuz bakışlar artmıştır (Yüksel, 2007: 281). Bu dönemde sosyal harcamalarda ve kamu harcamalarında kısıntılara gidilmiş, sosyal güvenlik mekanizmalarının kapsamı daraltılmıştır.

1990'lardan itibaren yoksulluğa ilişkin yönetsel ilgide yeniden bir artış olduğu görülmüştür. Bunun sebepleri literatürde çoğunlukla, 1980'lerdeki liberal ekonomi politikalarının olumsuz etkilerinin giderilme isteği olarak belirtilmektedir. Neo-liberalizm ve yoksulluk ilişkisine değinen birçok çalışma, neo-liberal yapısal uyum politikalarının var olan yoksulluğu derinleştirdiği ve yeni yoksulluk türleri ortaya çıkardığını belirtmiştir⁷ (Önez Çetin, 2012, Bush, 2007, Güler, 2009, Buğra, 2010, Şenses, 2009: 288). 1990'ları izleyen dönemde; Dünya Bankası öncülüğünde yoksullukla mücadele programları başlatılmıştır. Birçok ülkede yaygınlaşan yoksulluk sorunu, zengin ülkelerde bir büyüme ve kalkınma tehdidi olarak görülmüş, aynı zamanda sosyal bir sorun olarak da gelecek için tehlike sinyalleri veren bir risk oluşturduğu fark edilmiş, yoksulluğa gerekli ve yeterli düzeyde yönetsel müdahalenin yapılması tekrar gündeme gelmiştir.

1992'de Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu ilk olarak 17 Ekim gününü “Yoksulluğun Yok Edilmesi Uluslararası Günü” ilan etmiştir. 1996 senesi “Yoksulluğun Yok Edilmesi Uluslararası Yılı” ilan edilmiştir ve 2006 senesinde 10. yılı kutlanmıştır (Özdek, 2002: 2). 1995'te BM tarafından düzenlenen Kopenhag Toplumsal Kalkınma Dünya

7 * Öte yandan, yeni liberalizmin, Refah Devleti'nin sonu olmadığı, var olan yoksulluğu daha da kötüleştirmede, hatta Sanayi Devrimi sonrası koşulları iyileştirdiği, 1980 sonrası yerleşme politikalarını yükselişe geçirerek, yoksullukla mücadeleyi sivil topluma yayması ve sosyal yardımı öne çıkarması, mikro kredi gibi uygulamalar ile yoksullukla mücadele konusunda yol kat ettiği yönünde görüşler de mevcuttur (Powell ve Hewit, 1998, Gerring ve Thacker, 2008, Erdoğan, 2015).

Zirvesi'nde yoksulluğun yok edilmesi "insanlığın etik, sosyal, politik ve ekonomik zorunluluğu" olarak kabul edilmiştir. 1990'lardan itibaren de yoksulluğu azaltma stratejileri açıklanmaya başlamıştır. Dünya Bankası bu süreçte yoksulluğun azaltılmasını piyasa dostu reformlara bağlamış, yoksulluğu Üçüncü Dünya'ya özgü bir sorun olarak değerlendirmiş ve kalkınma gündemine yerleştirmiştir (Özdek, 2002).

Yeni Yoksulluk Yönetimi

1990'larda yoksulluğa yönelik bu ilgi, II. Dünya Savaşı sonrası dönemdeki Refah Devleti ve Sosyal Devlet anlayışına geri dönüş şeklinde olmamıştır. Bu yöneliş, kamu yönetimindeki yeni kamu işletmeciliğine ve yönetişime kayan paradigma değişikliklerinden etkilenmiş ve kendini yoksulluğa yönelik sosyal politikalar üretme refleksi şeklinde değil, "yoksulluğu yönetme" şeklinde göstermiştir. Sosyal Devlet ve Refah Devleti'nin gelişimi sırasında yoksulluk sorununa yönelik yönetsel uygulamalar geniş sosyal güvenlik önlemleri ve sosyal devletin geliştirilmesi üzerine bütün vatandaşları kapsayan koruyucu ve önleyici mekanizmaları ve kamu politikalarını içermekteyken, 1990'lerden itibaren yönetim paradigmasındaki değişimler, yoksulluğa yönelik ilgiyi yönetsel müdahalelere indirgemiş, yoksulluğu devletin; yerel yönetimler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte müdahale etmesi gereken, onunla mücadele edilmesi gereken bir sosyal sorun konumuna doğru kaydırmıştır. Bu dönemde yoksullukla mücadele; refah devleti ve sosyal devlet tartışmalarının dışında; yalnızca yoksul vatandaşlara yönelik geliştirilen ekonomik ve sosyal yardım programları, mikro

kredi uygulamaları, sosyal projeleri, özel sosyal hizmetleri ve hayırseverlik faaliyetlerini içeren parçalı yönetsel eylemler ya da yönetsel müdahaleler şeklinde tezahür etmiştir (Peck, 2011: 65, Önez Çetin, 2012: 75, Yılmaz, 2012: 178, Erdoğan, 2007: 31, DeVerteuil, 2003: 361, Kesgin, 2008: 69,84).

Özdemir ve Kutlu (201: 367) ile Özgökçeler (2012: 283), yoksullukla mücadeledeki bu yeni yaklaşımı sosyal politikanın genişlemesi olarak yorumlamışlardır. "Son yıllarda sosyal politika disiplini pratiğe ve paradigmaya ilişkin önemli bir kayma meydana gelmiştir. Bu süreçte kamunun müdahaleci rolü azalırken, sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektörün sosyal politikanın eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, istihdam gibi alanlarda ön plana çıktığı görülmektedir." Kuşkusuz sosyal politika ihtiyacı artarken, bu ihtiyaca yönetsel taraftan verilen yanıtlar piyasa eksenli ve sosyal politikayı dönüştürücü bir biçimde olmuştur. Sosyal politikada yeni yaklaşımın hedef kitesini "sosyal desteğe gerçekten ihtiyaç duyan muhtaç ve düşkün" kitleler oluşturmaktadır. Bu sebeple, sosyal riskler ve sosyal-risk yönetimi (Özgökçeler, 2012: 283-285) ve bir anlamda yoksulluk yönetimi büyük önem arz etmektedir. Benzer bir şekilde Yılmaz (2012: 178), yeni yoksulluğa yönelik yönetsel müdahalenin devlet kapasitesinde bir artış meydana getirdiğini fakat genişleyen devlet kapasitesinde yönetsel eylemlerin parçalı konumlandığı ve sosyal sorunun minimal refah anlayışına dayandığını belirtmiştir.

Burada sosyal politika ile yoksulluk yönetimi arasındaki farkın altını çizmek gerekir. "Yoksulluk yönetimi; yoksulluğun yalnızca yoksullara yönelik

yönetmel uygulamalarla giderilmeye çalışıldığı; sosyal hizmetleri, sosyal yardımları, sosyal projeleri, yoksullukla mücadele stratejilerini, gönüllü hayırseverlik faaliyetlerini ve yoksulluk araştırmalarını içeren uygulamalardır. Yoksulluk yönetimini sosyal politikadan ayıran şey; onun yalnızca yoksul ve dezavantajlı kesimi hedef almasıdır” (Seçkiner Bingöl, 2015, s. 11, 59). Sosyal politika ise tüm vatandaşları kapsayan ve hak temeli olan; risklerin yaygın kabul görmüş politikalar yolu ile bireysel düzeyden uzaklaştırılıp toplumsallaştırılmasını içeren uygulamaları içermektedir (Baştürk, 2013: 387).

Yoksulluk literatürüne bakıldığında; literatürün ezici bir çoğunluğunun politika oluşturma merkezli olduğu ve yoksulluğu azaltıcı veya önleyici programlar veya stratejiler geliştirmeyi hedeflediği söylenebilir. Politika oluşturma merkezi bakış, Dünya Bankası raporlarında olduğu gibi, yoksulluk algılarına yönelik araştırmalarda da kendini göstermektedir. “Toplumun, seçkinlerin veya yoksulların yoksulluğu algılama ve yoksullukla ilişki kurma biçimleri yoksulluk karşıtı politikaların geçerliliği açısından önemli addedilmekte ve başarılı toplumsal programların ancak bu algıları hesaba katarak geliştirilebileceği savunulmaktadır” (Mora, 2007, Aktaran: Erdoğan, 2007: 31).

Yoksulluk yönetimi ifadesi dile geldiğinde, yoksulluğun yönetilebilir ya da yönetime konu olabilir bir sorun olduğu kabul edilmektedir. Bu bakış açısı; yoksulluğun yok edilebilir bir sorun olmaktan ziyade, sorunun olumsuz etkilerinin giderilebilirliği ve sorunla baş edebilme yöntemlerinin geliştirilebilirliği üzerinde durmaktadır. Bir anlamda; yoksulluğun yönetimi ifadesi; yoksulluk sorununun

varlığının kabulü ile birlikte sorunun kökten yok edilemezliği kabulünü de içinde taşımaktadır. Bu noktada bu ifade; yoksulluk sorununun yok edilemezliği düşüncesini de kapsamaktadır.

Yoksulluk yönetimde, yoksulluk ekonominin yanında, kamu yönetiminin de ilgilenmesi gereken bir sorundur. Dolayısıyla; yoksulluk aynı zamanda; bir kamu yönetimi meselesidir ve yoksulluk iyi bir yönetimle iyileştirilebilir. Yoksulluk yönetiminin ideolojik arka planında; yoksulluğun bütün toplumlarda var olma geldiği ve hiçbir zaman tamamen yok edilememiş olduğu görüşünü ileri süren ve sorunu insanın eşitsiz doğasına dayandıran pesimistik liberal anlayış vardır. Liberalizmde insanların doğal olarak eşitsiz dağıldığı bir toplumda yoksulluk kaçınılmazdır. Eşitsizliği yok edebilmiş ya da mutlak eşitliği sağlayabilmiş bir toplumsal düzen tarihte hâkim olmamıştır. Dolayısıyla yoksulluk da tamamen yok edilemez veya ortadan kaldırılamaz; o zaman yönetilmelidir. Bu yönetim iyi bir yönetim olmalıdır ki; yoksulluğun yol açtığı sorunları aza indirgeyebilsin ve çare olabilsin.

Bir görüşe göre; siyaset ve yönetim tek başlarına yoksulluğa çare olamazlar. Zira siyasetçiler ne kadar güçlü olursa olsunlar toplumun her alanına müdahale edemez, her alanını kontrol edemezler (Luhmann, 2002). Özellikle, kapitalist toplumlarda: ekonomiyi kontrol edemezler ve sosyal faaliyetlerin bir çoğu da ekonomik güçlerin kontrolindedir. Diğer taraftan; yoksulluğun sebeplerini, siyasetçilerin ellerinde olmayan ekonomik sebeplere bağlamak, bir çeşit kadercilik olarak yorumlanabilir. Ekonomik güçler, insanların almış oldukları kararların bir sonucu olsa dahi ve bu kararların sonuçları geniş ölçüde

tahmin edilebilir olsa dahi; siyasetçilerin ekonomi üzerindeki kontrolü azdır. Fakat öte yandan siyasetçiler, ekonomik güçlerin etkilerini kontrol altına almanın yollarını aramalıdır. Siyasalar ekonomik olayların sonuçlarına tepki vermektedir, halbuki siyasalar bu sonuçları önlemeye, etkilerini önlemeye yönelik olmalıdır (Alcock, 2006: 41-42). Bu bağlamda yoksulluk yönetimi, önleyici değil, tedavi edici bir yaklaşımdır. Sorun olduktan sonra çareler geliştiren, etkilerini azaltıcı, hafifletici bir yöntem arayışıdır.

Yoksulluk yönetimi ile ilgili yapılmış çalışmalar incelendiğinde; "yoksulluk yönetimi", ya da "yoksulluğun yönetimi" ifadelerinin içerikleri; yoksullukla mücadele stratejileri, yoksulluk araştırmaları, yoksuluğa yönelik geliştirilen programları, sosyal hizmetleri, sosyal yardımları ve sosyal projeleri kapsadığını ve ifade ettiği görülmektedir.⁸ Örneğin Walker (1993), "Yoksulluğu Yönetmek" (Managing Poverty) kitabında, İngiliz sosyal yardım ve sosyal hizmet sistemini incelemiştir. Burada yoksulluk yönetimi başlıklı kitabın inceleme konusu; bir

ülkenin sosyal yardım ve sosyal hizmet sistemi olmuştur. Alcock (2008), İngiltere'de yerel yoksullukla mücadeleyi incelediği bir raporda; yerel yoksullukla mücadele faaliyetlerinde ortak mülkiyet ve ortak çalışmanın rolünü sorgulamıştır ve yoksulluğa karşı gerçekleştirilen yoksullukla mücadele stratejilerinin "yönetiminin" önemine dikkat çekmiştir (Alcock, 2008). İngiltere'de Combat Local Poverty Agency (2006) tarafından yayınlanan; "Yerel Yoksullukla Mücadele Kılavuzu"nda; yerel yoksullukla mücadele araçları; konut sağlama, sosyal yardım yapma, dezavantajlı grupları belirleme ve bunlara ulaşmak şeklinde belirlemiştir.

Peck (2011), "Küreselleşen Yoksulluk Yönetimi" makalesinde; tüm dünya çapında yürütülen bir küresel yoksulluk yönetiminden bahsetmiş ve bunun yoksullukla mücadele stratejilerini içeren paket programlar halinde ülkelere sunulduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada yoksulluk yönetimi; teknik, pragmatik, tek tip ve politika transferine uygun olarak tanımlanmıştır

DeVerteuil (2003: 361), yoksulluk yönetimini, devlet ya da seçkinler tarafından potansiyel olarak kargaşa yaratmaya müsait bir nüfusa yönelik organize faaliyetler bütünü olarak tanımlamıştır. Yeni yoksulluk yönetiminde yoksulluğa yaklaşımlar, tedavi edici öncüllerden yoksun ve büyük ölçüde küresel ve ulusal bölünelere dayanmaktadır.

Yılmaz (2011), yoksulluk yönetiminin, yoksullara yönelik bir "belirsizliğin yönetimi sürecini" içerdiğinin altını çizmiştir. Yoksulluk yönetimi, liberal perspektiften bir belirsizlik ve risk yönetimi anlamına gelmektedir. Sosyal riskleri ve refahı yönetmenin yeni

8 *Bkz.: Walker, C. (1993). *Managing Poverty Limits of Social Assistance*. London: Routledge, Alcock, P. (2008). *The Place of Corporate Ownership and Management in Local Government Anti-Poverty Strategy in Britain*. *Local Government Studies*. 26 (1). 65-80, Alcock, P. ve Craig, D. (1995). *Combating Local Poverty: The Management of Anti-Poverty Strategies by Local Government*. The Local Government Management Board Research Paper. Local Government Management Board, Sheffield Hallam University, Combat Poverty Agency (2006), *Developing A Local Anti Poverty and Social Inclusion Strategy* ISBN: 978-1-905485-26-0. Peck, J. (2011). *Global Policy Models, Globalizing Poverty Management: International Convergence or Fast Policy Integration?*. *Geography Compass* 5 (4). 165-181.

çerçevesi olarak “yoksulluk yönetimini” ve bunun kaynağını liberal güvenlik mantığı olarak göstermiştir. Yılmaz’a göre (2011: 259), liberal güvenlik mantığı, ister özel, ister kamusal hayırseverlik biçimlerine dayanıyor olsun; sosyal politika uygulamaları korumacı, seçmeci ve tahakküm kurucu bir nitelik taşımaktadır. Buna örnek olarak da Dünya Bankası’nın yoksulluk ve sosyal riski azaltma projesi olarak ortaya çıkardığı “Şartlı Nakit Transfer Programı”nı, yoksullara yönelik sürekli geliştirilen istatistikleri, yoksulluğu ölçmeye yönelik geliştirilen formülleri göstermiştir. Yoksulluk yönetimi bu çalışmada, yoksulluğun yarattığı belirsizliğin ve ortaya çıkardığı risklerin yönetildiği bir süreç olarak ele alınmıştır.

Tüm bu açıklamalardan sonra “yoksulluk yönetimi” denildiğinde ne anlaşılması gerektiği şu şekilde ifade edilebilir:

- Yoksulluk yönetimde; yoksulluk bir yönetim sorunudur.
- Yoksulluk yönetimde yoksulluğa bakış açısı liberaldir.
- Yoksulluk yönetimde, yoksulluk yok edilemez ancak yönetilebilir.
- Yoksulluk yönetimi, “yalnızca yoksullara yönelik” olarak geliştirilen yönetsel eylemleri içerir.
- Yoksulluk yönetimi, yoksulluğu önleyici değil, tedavi edicidir.
- Yoksulluk yönetimi; yoksulluk sorununa karşı geliştirilen, yönetim ve organizasyon eylemlerini içermektedir.
- Yoksulluk yönetimi, yoksulluğu hafifletmeye ve etkilerini azaltmaya yönelik yönetim tarafından sunulan

sosyal yardımları, sosyal hizmetleri, sosyal projeleri, hayırseverlik faaliyetlerini ve diğer yoksullukla mücadele stratejilerini kapsamaktadır.

- Bu şekilde yoksulluk yönetiminin araçları: sosyal yardımlar, sosyal hizmetler, sosyal projeler, sosyal programlar, istatistiklere ve ölçümlere dayanan yoksulluk araştırmaları ve diğer yoksullukla mücadele faaliyetleri olarak sayılabilir.
- Yoksulluk yönetimi bütüncül sosyal politikalarından değil, parçalı yönetsel eylemlerden oluşmaktadır.
- Yoksulluk yönetimi; yoksulluk sorununa yönelik teknik ve pragmatik bir yaklaşımdır.
- Yoksulluk yönetimde; yoksullara yönelik geliştirilmiş, ihtiyaç temelli, muhtaçlık ölçekleri, alışveriş-gıda kuponları, gelişmiş yardım sistemleri vardır ve bunlar yoksulluk yönetiminin dolaylı araçları olarak sayılabilir.
- Yoksulluk yönetimde vatandaşla kurulan ilişki: devlet-yoksul ilişkisidir ve bu ilişkinin dayandığı temel; haklardan ziyade sorumluluk temellidir.

Yoksulluk Yönetiminde Araçlar

- Yoksullukla mücadelede kamu yönetiminin başvurduğu başlıca araçlar şu şekilde sayılabilir;
- Sosyal politika dışında gelişen ve parçalı yönetilen; yoksulluktan koruyucu ve yoksulluğu önleyici yönleri olan sosyal hizmetler,
- Yoksulluğu hafifletici ve giderici mekanizmalar olarak sosyal yardımlar,

- Sosyal projeler,
- Hayırseverlik faaliyetleri,
- Yoksulluğu yönetmede önemli ad-dedilen yoksulluk araştırmaları.

Sosyal Hizmetler

Sosyal hizmetler, insanların sağlık ve iyilik halinin geliştirilmesinde; insanların kendilerine daha yeterli hale gelmelerinde ve başkalarına bağımlı olma hallerinin önlenmesinde; aile bağlarının güçlendirilmesinde; bireylerin, ailelerin, grupların veya toplulukların sosyal işlevlerini başarı ile yerine getirmelerine yardımcı olmak amacı ile sosyal hizmet uzmanları ile diğer meslek grupları tarafından gerçekleştirilen etkinlik ve programlar bütünüdür (Barker, 1999: 453-454, Aktaran: Çetin, 2014:13).

Geniş anlamda sosyal hizmet; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, konut, toplum kalkınması, aile planlaması gibi hizmetleri içermektedir (Çetin, 2014). Dar anlamda sosyal hizmet; toplumdaki özel gereksinim gruplarına, onların bedensel, ruhsal ve sosyal yapıardan

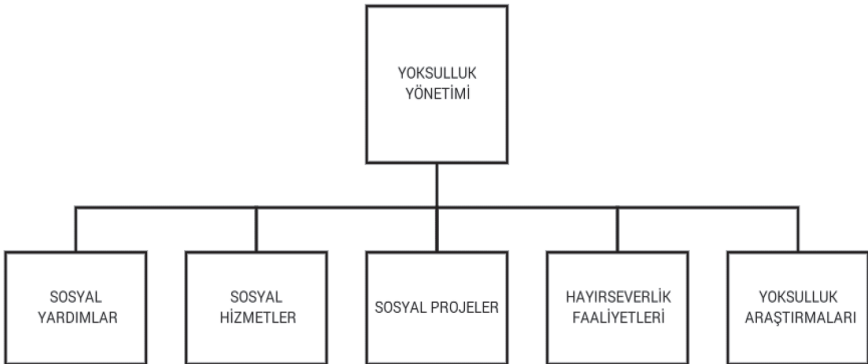
gelen eksiklik, sorun ve tıkanıklık durumlarında koruma, gözetme, kendine yeterli duruma gelebilmelerini sağlama amacıyla devletçe, özel ve gönüllü çabalarla düzenlenen önlemler bütünüdür (Tomonbay, 1999: 238).

Sosyal hizmetlerin kamu yönetimi içerisinde özel bir önemi ve yeri bulunmaktadır. “Sosyal hizmetler refah devletinin diğer birimlerinde çözümsüz kalan bütün sorunlarla uğraşmaktadır”. Diğer kurumlarla işbirliği içerisinde bireylere destek sağlamak üzere araştırır ve kaynakları kullanır (Smith ve O’Hara, 1992: 240, Aktaran: Ökem, 2006: 51).

Yoksullar, sosyal hizmetin öteden beri ilgilendiği ve sosyal hizmetin gelişimine önemli katkı sunan bir grup olmuştur. Sosyal hizmetin temel işlevlerinden biri yoksulluğu azaltmaya yönelik doğrudan ya da dolaylı hizmet ve programları geliştirmektir. Sosyal hizmet uygulamasının tedavi edici, önleyici, koruyucu ve geliştirici hedefleri ile mesleki amaç ve değerleri bu hizmet ve programlara etkin katkı sunar (Onat, 2006: 31).

“Sosyal hizmet yoksulluk sorununa çözüm ararken, risk altındaki kişi ve

Şekil 1. Yoksulluk Yönetiminde Araçlar

Kaynak: Seçkiner Bingöl (2015), s. 67.

ailelere doğrudan yardım edilmesi ya da toplumda geniş bir düzeyde sosyal değişme yaratılması olmak üzere iki karşıt eğilimle karşı karşıya kalmaktadır.” (Onat, 2006: 31). Bireylere doğrudan yardım edilmesine yönelik görüşler, topluma yönelik hizmetlerin ve kökten iyileştirme mücadelesini engellediğini belirtmektedir. Onat’a göre (2006: 31) her iki görüş de sosyal hizmet uygulamasında aynı oranda önem taşımaktadır. Sosyal hizmet uzmanı; yoksullukla savaşımında gerekiyorsa bireysel olarak yardım ve hizmetleri geliştirmek zorundadır. Bu bir doktorun hastaya özgü tedavi geliştirmesine benzer bir süreçtir.

Sosyal hizmetler, yoksulluk yönetiminin; yoksulluğa yönelik önleyici ve koruyucu yönünü oluştururken, sosyal yardımlar yoksulluk yönetiminde yoksulluğun etkilerini hafifletici bir role sahiptir. Yoksulluk yönetiminde; sosyal yardımlar ve hayırseverlik faaliyetleri, sosyal hizmetlerin önüne geçmiştir. Yoksulluk yönetiminde; sosyal hizmetler dar anlamda gerçekleşmektedir ve sosyal yardıma göre sosyal hizmetlerin payı daha azdır. Yoksulluk yönetiminde sosyal hizmetler, sosyal yardımlara nazaran geri plandadır.

Sosyal Yardımlar

Sosyal yardım, ekonomik risklere karşı devletin güvence sistemi dışında kalan, kamu tarafından veya dernek ve vakıf gibi kuruluşlarca ya da kişilerce muhtaçlara yapılan her türlü yardımdır (Koşar, 2000: 118). Sosyal yardımlar, kendi ellerinde olmayan nedenlerle yoksul duruma düşmüş bireylere ve gruplara, toplumdan dışlanmış olanlara insan onuruna yakışır asgari bir geçim seviyesi sağlamak amacı ile karşılıksız

olarak yapılan aynî ve nakdi yardımlardır (DPT, 2007: 1-3).

Sosyal yardım bir sosyal güvenlik yönemi ve bir sosyal hizmet alanı olarak da değerlendirilebilir (Zengin ve Diğerleri: 2012). Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü’ne göre sosyal yardım (2010: 28), muhtaçlık tespitine göre yoksullara karşılıksız olarak verilen ve onları kendilerine yeterli duruma getirmek amacı ile yapılan aynî ve nakdi yardımlardır.

Sosyal yardımlar, “yararlanıcıların herhangi bir biçimde katkı sunmadığı, devletin yoksulluğa karşı geliştirdiği destek mekanizmaları” olarak da tanımlanabilir. “Sosyal yardımlar primsiz ödemeler ve genel yardımlar olarak sınıflandırılabilir. Yaşlılık, özürüllük aylıkları primsiz ödemeler, aynî ve nakdi olabilen; genellikle düzensiz geçici yardımlar içinde sayılabilir” (Şener, 2010: 2).

Sosyal yardımlar, aynı zamanda sosyal koruma programları içerisinde yeterli gelire sahip olmayan kişiler için son mercide sağlanan maddi destek olarak tanımlanmaktadır. Sosyal güvenlik sisteminin açıklarını kapatıcı bir işlev görür ve sosyal sigorta sisteminin sağladığı güvenceden faydalanamayanlara yönelik koruma sağlar (Hacımahmutoğlu, 2009: 23-25). Sosyal yardımlar konularına göre; sağlık yardımları, gıda yardımları, barınma yardımları, yaka-cak yardımları, yaşlılara yapılan yardımlar, engellilere yapılan yardımlar, giyim ve ev eşyası yardımları, işsiz ve muhtaç kişilere yardımlar olarak sınıflandırılabilir (Hacımahmutoğlu, 2009: 90-95).

Sosyal yardım hizmetlerinden yararlanacak kimselere, çeşitli testler uygulanabilmektedir. Bunlar gelir belirme

testi, muhtaçlık testi, hizmetlere adil ulaşım testi gibi testlerdir. Bu testlerde hedef, kişinin belirli bir gelir düzeyinin altında olup olmadığını tespit etmek ve muhtaçlık düzeyini anlamaktır. Karagöl ve Diğerleri (2013), Türkiye’de sosyal yardım alan kişileri belirleyici faktörleri araştırdıkları çalışmalarında; kişinin sahip oldukları varlıkları, hane halkı reisinin eğitim seviyesini, hane yapısını, kişinin yoksulluğunu belirleyen ve sosyal yardım almasında etmen olan faktörler olarak saymışlardır.

Sosyal yardımlar çoğunlukla, kamu örgütleri, yardım kurumları, vakıflar, dernekler gibi yarı kamusal veya özel kuruluşlarca yapılmaktadır (Çetin, 2014:15). Karataş’a göre (2001: 222), sosyal yardımlar; koruyucu ve geliştirici sosyal hizmetlerle birlikte ele alınmalıdır. Çünkü sosyal yardımdaki temel amaç yalnızca acil olan bir yardımı yapmak değil, uzun dönemde bireyi kendine yeterli haline getirmek olmalıdır.

Sosyal Projeler

Sosyal projeler çoğunlukla sosyal sorumluluk amacıyla bir yönetim birimi tarafından yoksullukla mücadele v.b. amaçlarla yapılan, bir finansal kaynağa dayanarak oluşturulan ve belirli bir süre ile sınırlı olan projelerdir. Sosyal projeler kimi zaman yerel yönetimlerce, kimi zaman merkezi yönetim tarafından, bazen uluslararası kuruluşlarca, bazen de gönüllü kuruluşlar tarafından yürütülebilir. Bazen sosyal proje olgusu, sosyal hizmet ve sosyal yardımların yürütülmesinde çok önemli hale gelebilmekte ve hatta bir hizmet sunumu şeklinde gerçekleşebilmektedir. Bazı yerel yönetimlerin hizmet birimleri yalnızca sosyal projeler üreterek hizmet

sunabilmektedir. Bu anlamda projecilik yeni bir hizmet sunum anlayışı olarak işlev görebilmektedir.

Projeciliğe yönelik eleştiriler, çoğunlukla projeciliğin kamu hizmeti anlayışını geriletmediği ve sosyal görevlerin geçici projeler üzerinden gerçekleştirilmesinin devletin sosyal yönünü zayıflattığı şeklindedir (Üstündağ, 2008: 23).

Hayırseverlik ve Gönüllülük Faaliyetleri

Yoksulluk yönetiminde önemli bir rol de, hayırsever ve gönüllü faaliyetlere düşmektedir. Hayırseverlik ve gönüllülük faaliyetleri; sivil toplum kuruluşlarının yoksullukla mücadele yükümlülüğünü bir şekilde üzerlerinde hissetmeleri sonucu; kampanyalar düzenlemek, banka hesapları açmak, paralar toplamak ve yoksullukla mücadele üzerine projeler geliştirmeleri şeklinde gerçekleşmektedir. Hayırseverlik faaliyetleri, yoksulluğu azaltmaya yönelik sivil toplumdan gelen iyi niyet çabaları olarak da değerlendirilebilir. Hayırsever kuruluşlara örnek olarak; dernekler, vakıflar, dini örgütlenmeler, cemaatler verilebilir. Örneğin, Türkiye’de faaliyet gösteren önemli hayırsever derneklerden birkaçı: Kızılay, Deniz Feneri Derneği, Kimse Yok mu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Türkiye Yardımseverler Derneği’dir. İngiltere’de önemli faaliyet gösteren hayırsever dernek, kilise destekli başlayan ve sonradan dünya çapında bir kuruluş haline gelmiş olan OXFAM’dır.

Hayırseverlik bir sektör olarak, kâr amaçsız sektör ya da üçüncü sektör olarak da adlandırılmaktadır. Üçüncü sektör, klasik liberaller tarafından, kamu hizmetine bir alternatif olarak öne

çıkarılmıştır; bunlar bağımsız kuruluşları ve sivil toplum odaklı bir alanı kapsamaktadır. Bu anlamda “sivil toplum kuruluşları özellikle halkın yönetime doğrudan katılma isteminin artmasıyla toplumsal yaşamda önemli bir güç konumuna gelmişlerdir” (Alp, 2009: 272).

Üçüncü sektörün, sosyal hizmetleri bazen içinde düştüğü bunalımdan kurtardığı yönünde görüşler de mevcuttur. Hükümetlerin ekonomik krizlerde ve dar duruma düştüğü zamanlarda yoksullukla mücadele, eğitim, sağlık gibi belli başlı bazı faaliyetleri üçüncü sektör temsilcilerine bırakması liberal bir çözüm olarak kimi zaman kendini göstermiştir (Drucker, 1994, Aktaran: Alp, 2009).

Kimi yazarlar (Buğra, 2006, Çelik, 2010) hayırseverlik faaliyetlerinin yoksullara önemli imkânlar sağlayabildiğini, ancak bu faaliyetlerin yoksulluk sorununu; haklar ve yükümlülükler meselesinin dışına taşıdığını belirtmiştir. Yoksulluk yönetiminin varlığında zaten vatandaş-devlet ilişkisinden çok, yoksul ve devlet ilişkisi; hak temeli yerine sorumluluk temelli ilişkilerin önde olduğunun altını çizmek gerekir.

Diğer Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Yoksulluk Araştırmaları

Yoksullukla mücadele stratejileri, birbirinden çok farklı ve çeşitli olabilmektedir. Bunlar çoğunlukla kurumlar tarafından üretilen sosyal ve ekonomik programlardan oluşmaktadır. Örneğin; Dünya Bankası'nın sosyal riski azaltma projeleri, sosyal uyumu gerçekleştirme programları, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın ve yerel yönetimlerin engellilere ve diğer dezavantajlı gruplara yönelik geliştirilen sosyal

içerme programları, meslek edindirme programları gibi. Bunlar, belirli bir plana ve bütçeye dayalı olarak gerçekleştirilen, pilot uygulamaları içeren, etkileri ve sonuçları raporlarla izlenen stratejik programlardır.

Yoksulluk araştırmaları, 1990'lı yıllardan itibaren kurumlar bazında artış göstermiştir. Yoksulluğa yönelik akademik araştırmalar, 20. yy'dan itibaren vardır⁹, ancak yoksulluğa yönetsel ve akademik ilginin 1990'lardan itibaren hız kazandığı söylenebilir. Yoksulluğa yönelik kurumsal bazlı araştırmaların öncülleri Dünya Bankası ve IMF olmuştur. Yoksulluk araştırmaları; yoksulluğu azaltmaya, gidermeye, etkilerini yok etmeye ya da hafifletmeye yönelik olarak gerçekleştirilen bilimsel araştırmalardır. Çeşitli istatistiki, ölçümsel, matematiksel yöntemlere de dayanabilir, tamamen sosyolojik ve alan araştırmalarına dayanan sosyal yöntemler üzerinden de gerçekleştirilebilir. Yoksulluk araştırmalarına; yoksulluğa yönelik olarak düzenlenen zirveler, kongreler, forumlar, çalıştaylar gibi bilimsel toplantılar da örnek gösterilebilir. Dünya Bankası her yıl düzenli olarak “Ülkeler ve Yoksulluk Konferansı” (Annual World Bank Conference on Land and Poverty) düzenlemektedir. 2015 senesinde bu konferansın 16.sı düzenlenmiştir. Birleşmiş Milletler'in Milenyum Kalkınma Hedeflerinin başında yoksullukla mücadele yer almaktadır. BM, 2016 senesinde düzenlediği “Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi” 'nde

9 * Yoksullukla ilgili ilk akademik çalışma 20.yy'da İngiltere'de bir sosyolog olan Seebohm Rowntree (1901), tarafından yayımlanmıştır. Rowntree, York'ta hane halklarının yoksulluk sınırnı ölçmeye yönelik bir araştırma gerçekleştirmiştir.

(Sustainable Development Summit) 2030'a kadar gerçekleştirilmek üzere 150'den fazla ülkenin katılımı ile 17 kalkınma hedefi belirlemiştir. Bunların en başında yoksulluğu azaltmak yer almaktadır. Avrupa Birliği, 2020 büyüme stratejisinin bir ürünü olarak "Yoksulluğa ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Avrupa Platformu" (European Platform against Poverty and Social Exclusion), Kasım 2014'te yoksulluğa karşı 4. Geleneksel kongresini gerçekleştirmiştir (4th Annual Convention of European Platform Against Poverty and Social Exclusion). IMF üye ülkeleri her üç yılda bir yoksulluğu azaltma strateji raporları yayımlamaktadır. IMF'e üye ülkeler Dünya Bankası gibi, paydaşların katılımı ile ülkelerin makroekonomik göstergeleri yapısal- sosyal politikaları ve yoksulluğun nasıl azaltılacağı ile ilgili raporlar düzenlemektedir. Bu ve benzeri örnekler çoğaltılabilir. Bu toplantıları ve araştırmaları da yoksulluk yönetimine yardımcı olan araçlardan biri olarak saymak mümkündür.

Yoksulluk Yönetiminde Aktörler

Yoksulluk yönetiminde aktörlerin kimler olduğu da tartışılmalıdır. Hükümetler; yoksullukla mücadeleyi programlarına aldıktan sonra; bunu devletin icracı organları ile uygulamaya koyulurlar. Parlamenter sistemlerde bu merkezi yönetim ve yerel yönetimler üzerinden gerçekleşmektedir. Merkezi yönetimde bakanlıklar ve bakanlıkların örgütlediği kurum ve kuruluşlar tarafından, yerel yönetimde; o ülkenin yerel yönetim birimleri (belediyeler, il özel idareleri, köyler, kimi ülkelerde kent konseyleri, kantonlar vb.) tarafından yoksullukla mücadeleye ilişkin belirlenmiş programlar, hedefler doğrultusunda

uygulanır. Diğer taraftan, yoksulluk yönetiminde devlet dışı aktörler de rol oynamaktadır. Bunlar çoğunlukla; dernekler, gönüllü oluşumlar, hayırsever örgütler, vakıflar gibi sivil toplum kuruluşlarıdır. Son dönemlerde tüm dünyada devlet dışı aktörlerin hayırseverlik faaliyetleri önemli artış göstermiş, yoksullukla mücadeleye ilişkin birçok özel ve sivil hayır kuruluşü türemiştir.¹⁰ Uluslararası kurum ve kuruluşlar da yoksulluk yönetiminde devlet dışı diğer aktörler arasında sayılabilir. Bunlar arasında günümüzde en popüler ve öncül olanlar; Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler ve IMF'tir. Bu kuruluşlar her yıl yoksulluk sorunu olan ülkeler üzerine araştırmalar yapmakta, yardım ve hibe programları organize etmekte, raporlar-istatistikler yayımlamakta, bu ülkeler için yoksullukla mücadele stratejileri oluşturmakta ve hatta ekonomik programlar üreterek bu programları izlemeleri konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır. Dolayısıyla yoksulluk yönetimi, uluslararası bağlamdan ayrı düşünülmemekte, uluslararası kurum ve kuruluşların bu konudaki rolünün ağırlığı kendini hissettirmektedir.

Peck (2011), küresel yoksulluğun, yoksullukla mücadele mantığı ve felsefesi ile "yönetilmeye çalışıldığını" öne sürmüş, "yoksullukla mücadele" üzerindeki küresel uzlaşmayı eleştirmiştir. Yoksullukla mücadelenin 1990'lardan

10 * Örneğin en büyük uluslararası yardım kuruluşlarından biri İngiltere kökenli OXFAM'dır. OXFAM 1940'ların başında İngiltere'de kurulmuş ve bugün dünyanın 94 ülkesinde faaliyet göstermektedir. OXFAM'a ek olarak, Amerika'da Feeding America, Prject Bread, One, The Hunger Site, Care gibi dünyanın birçok ülkesinde faaliyet gösteren birçok sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır.

Tablo 1. Yoksulluk Yönetiminde Aktörler

Merkezi Yönetim	Bakanlıklar ve Taşra Teşkilatı; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve taşrada ASPB il Müdürlükleri, İlçelerde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları.
Yerel Yönetimler	Belediyeler, İl Özel İdareleri, Köyler
Sivil Toplum Kuruluşları	Dernekler, Vakıflar, Gönüllü Kuruluşlar, Hayırsever Kurumlar vb. Deniz Feneri Derneği, Kızılay gibi.
Uluslararası Kuruluşlar	Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü, Uluslararası Para Fonu, Avrupa Birliği vb.

Kaynak: Seçkiner Bingöl (2015), s. 72.

beri yeni bir global paradigma haline geldiğini belirtmiş; yoksullukla mücadelede birçok yeni çözümün uluslararası boyutlarda, sivil toplum örgütlerince ve uluslararası kalkınma ajansları ile sürdürülmeye çalışıldığını belirtmiştir (Peck, 2011: 165). Peck'e göre (2011: 178) yeni nesil yoksullukla mücadele uygulamaları, eski bir problem; yani yoksulluğa, yeni çözümler getirmekte, bu problemin yeniden kavramsallaştırılması, formüle edilmesini sağlamaktadır. Küresel yoksulluk yönetimi, uluslararası kuruluşlar tarafından bir takım siyasalar üretilerek gerçekleştirilmeye çalışılmış ve bu siyasalar sihirli gümüş bir değnek gibi ya da bir hazır raf çözümü gibi ülkelere sunulmuş, yoksullukla mücadele programları dünyada birçok ülkede hızla ve çılgın bir şekilde türemeye başlamıştır

Yoksulluğun nedenleri ve çözümleri üzerine yerel ve daha spesifik tartışmalar öte yandan daha depolitize, pre-fabrik çözümler yoluyla daha tarafsız,

ideolojisiz ve teknobilim yöntemlerinin kullanıldığı ve pragmatizmin iyi uygulamaları olarak yorumlanabilir. Sosyal sermaye stratejileri, sosyal yardımlar vb. yoksullukla mücadele stratejileri; teknokratik süreçlere dayalıdır, bunlar yaygınlaşabilir ve ülkeler bu stratejileri birbirlerinden transfer edebilir. Ancak Peck, bu konuda bir genelleme hatasına düşülebileceği konusunun altını çizmiştir: "Yoksullukla mücadele ile ilgili paket programlar birer sihirli değnek dokunuşu olabilir, bu sihirli değnek birçok ülkeye akın edebilir ancak yol boyu değişebilir ve birçok yerel sebepten ötürü tökezleyebilir" (Peck, 2011: 178-179).

Bu yüzden yoksulluk yönetiminde yerelliklerin dikkate alınması önemlidir. Yerel ihtiyaçlar ve durumlar yerel yoksulluk yönetimi kavramını beraberinde getirmiştir. Kuşkusuz yerel yoksulluk yönetimi kendine has yöntemleri ve stratejileri içinde barındırmaktadır. Bu ise yerel yoksulluk yönetimini konu alan farklı çalışmalarını gerektirebilir.

Sonuç Yerine

Sosyal Devlet ve Refah Devleti dönemlerinde yoksulluk sorununa yönelik çözümler koruyucu sosyal politikalar ve kapsamlı sosyal güvenlik önlemlerini kapsamaktadır. 1980'lerden itibaren yönetim paradigmasındaki değişimlerle birlikte yoksulluk sorunu, tüm vatandaşları kapsayan koruyucu sosyal politikalarla ziyade, yalnızca yoksul vatandaşlara yönelik geliştirilen sosyal hizmetler, sosyal yardım programları, sosyal projeler ve hayırseverlik faaliyetleri ile yönetilen bir sürece dâhil olmuştur. 1990'lardan itibaren yoksulluk sorununa devletin minimal refah anlayışına ve piyasacı çözümlere dayalı, parçalı yönetsel eylemlerle müdahale edilmektedir.

Bugün gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin yoksulluk sorunu ile baş etme yöntemleri; sosyal yardımlar, sosyal hizmetler, sosyal projeler odaklı; ulusal ve uluslararası kimi yoksullukla mücadele stratejileri ve projelerinin uygulamaya geçirilmesi ile ilerlemektedir. Yoksulluğu önleyici ve yoksulluktan koruyucu mekanizmalardan çok, yoksulluğu giderici-hafifletici ve azaltıcı uygulamaların ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada kamu yönetimi ve yoksulluk ilişkisi yeni yoksulluk yönetimi kavramı ile birlikte anlaşılmalı çalışılmış ve yoksulluk yönetiminin unsurları ve yoksulluğa yeni yönetsel yaklaşımlar irdelenmiştir. Yoksulluk yönetimi çalışmada; yoksulluk sorununun; yalnızca yoksullara yönelik yönetsel uygulamalarla giderilmeye çalışıldığı; sosyal hizmetleri, sosyal yardımları, sosyal projeleri ve her türlü yoksullukla mücadele stratejisini, gönüllü hayırseverlik faaliyetlerini, yoksulluk

araştırmalarını kapsayan uygulamalar olarak tanımlanmıştır.

Yeni yoksulluk yönetimi, pragmatik, teknik, politika transferine dayanması ve üzerinde küresel uzlaşmalar bulunması sebebiyle eleştirilere konu olmaktadır. Ayrıca, tüm dünyada sosyal politikalarla ayrı bir şekilde izlenmeye çalışılan yeni yoksulluk yönetimi ile yoksullukla mücadelede ne kadar yol kat edilebildiği tartışmaya açıktır. Ancak, yoksulluk sorununun tüm dünyada; mutlak yoksulluktan, göreceli yoksulluğa, kent yoksulluğundan, kırsal yoksulluğuna, çalışan yoksuldan, kadın ve çocuk yoksulluğuna çeşitli şekillerde ve türlerde değişerek devam ettiği bilinmektedir.¹¹ Yeni yoksulluk yönetiminin, kısa dönemli ve hafifletici uygulamalardan, organize sivil toplum kuruluşlarından veya uluslararası risk azaltma projelerinden öteye gitmesi gerektiği açıktır. Sosyal politika kavramı, yeni yoksulluk yönetimiyle yeniden üretilmiştir. Ancak, kamu yönetimi ve yoksulluk ilişkisi, yeni yoksulluk

11 * Bazı tüketim harcamalarına dayanan çalışmalar (Bkz. Deaton, 2013; WB, 2012) dünyada mutlak yoksullukta geçmişten bugüne bir azalma olduğunu söylese de, insanlığın temel ihtiyaçlarını karşılayamamama durumundan bir adım öteye gitmesi, yoksullukla mücadelede ilerlendiği şeklinde yorumlanmamalıdır. Yoksulluk, yalnızca mutlak yoksulluk olarak algılsa idi; göreceli yoksulluk, subjektif yoksulluk, çalışan yoksul, kent yoksulu, göç yoksulu, savaştan yoksulu, kadın ve çocuk yoksulluğu gibi bilimsel araştırmaların ortaya koyduğu kavramları çöpe atmamız gerekirdi. Bunun yanında; Dünya Bankası raporuna göre (WB, 2012), dünyada 2012'de dünya nüfusunun %12.7'si yoksulluk sınırı olan günde 1.90\$'ın altında bir gelirle yaşamaya çalışmaktadır. Buna göre 896 milyon insan açlık sınırı altında yaşamaktadır. Bu rakamlar yoksulluk sorunun hala ciddi bir şekilde varlığını koruduğunu ve iyi yönetilemediğini göstermektedir.

yönetiminden, sosyal politikaya doğru geri çevrilmek durumundadır. Yoksullukla mücadelede sosyal politikalar; yalnızca yoksul vatandaşları değil, tüm vatandaşları kapsayan, hak temeli olan ve risklerin yaygın kabul görmüş politikalar yolu ile bireysel düzeyden uzaklaştırılıp toplumsallaştırılmasını içeren uygulamaları içermelidir. Uzun dönemli ve eşitsizliği azaltıcı sosyal politika ihtiyacı halen kendini hissettirmektedir^{12**} ve yoksulluğa yönelik siyasal müdahaleler önemini korumaktadır.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D. Robinson, J.A. (2013). *Ulusların Düşüşü*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Akindola, R.B. (2010). Causes of poverty: Voices of theruralpoorfromOyoState, Nigeria. *Journal of Social Development in Africa*, 25(1), 105-128.
- Alcock, P. (2006). *Understanding Poverty* (3th Edition). UK: Pallgrave.
- Alcock, P. (2008). The place of corporate ownership and management in local government anti-poverty strategy in Britain. *Local Government Studies*, 26 (1), 65-80.
- Alp, S.(2009). Refah devleti düşüncesinin gelişimi ve bir liberal alternatif olarak üçüncü sektör. *Maliye Dergisi*,(156), 265-279.
- Barker, L., R.(1999). *The Social Work Dictionary*. USA: NASW Press.
- Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2010), Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü, Ankara.
- Baştürk, Ş. (2013). Kamu politikası olarak sosyal politika. (Der). M. Yıldız, M. Z. Sobacı. Kamu Politikası Kuram ve Uygulama(s. 386-422). Ankara: Adres Yayınevi.
- Buğra, A. (2006). Yoksullukla Mücadele Hayırseverlik Değil. Erişim: 10.10.2015. http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=6501
- Bush, R. (2007). *Poverty and Neo-liberalism: Persistence and Reproduction in the Global South*. London: Pluto Press.
- Cozzarelli, C.,Wilkinson, A., Tagler, M. (2001). Attitudestowards the poor and attributions for poverty. *Journal of Social Issues*, 57(2), 207-227.
- Çelik, A. (2010). Muhafazakâr sosyal politika yönelimi: hak yerine yardım yükümlülük yerine hayırseverlik. *İ.Ü. SBF Dergisi*, Mart 2010, 63-81.
- Çetin, H. (2014). *Türkiye’de Sosyal Hizmetler ve Sosyal Yardımların Yeniden Yapılması Üzerine Bir Değerlendirme*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Deaton, A. (2013). *The Great Escape: Health Wealth and the Origins of Inequality*. Princeton University Press.
- DeVerteuil, G. (2003). Homeless mobility, Institutional Settings, and the New Poverty Management. *Environment and Planning*, (35), 361- 379.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2007). Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu. (Yayın No: DPT: 2729-ÖİK: 681). Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı. 296
- Drucker, P. F. (1993), *Yeni Gerçekler* (Çev. Birtane Karanakçı), İstanbul: İş
- Drucker, P. F. (1994), *Kapitalist Ötesi Toplum*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Erdoğan, M. (2015), İyi Niyet Yoksulluk ve Piyasa, <http://www.ozgurlukarastirmalari>.

- com/Makaleler/53-iyi-niyetyoksulluk-ve-piyasa, Erişim Tarihi: 15.05.2015.
- Erdoğan, N. (Ed.) ve Diğerleri (2007). *Yoksulluk Halleri Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*. İstanbul: İletişim.
- Frerer, K.,Vu, C. (2006). An anthropological view of poverty, Austin, M. (Ed.). *Understanding Poverty from Different Perspectives*. University of California, Berkeley.
- Gerring, J.,Thacker, S. (2008), Do neo-liberal economic policies kill or save lives?, *Business and Politics*, 10 (3), 1-31.
- Güler, M. (2009). Toplumcu Belediyeciliğin Doğuş Koşulları Üzerine. İ. Kamalak, H. Gül (Der.), *Toplumcu Belediyecilik: Yerel Yönetimlerde Sosyal Demokrasi Teorik Yaklaşımlar Türkiye Uygulamaları*(s.125-158). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Hacımahmutoğlu, H. (2009). Türkiye’deki Sosyal Yardım Sisteminin Değerlendirilmesi. DPT Uzmanlık Tezi. Ankara: DPT Yayınları. Yayın No: 2803.
- Karagöl, E. ve Diğerleri (2013). Türkiye’de sosyal yardım yararlanıcılarını belirleyen faktörler. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 1-22.
- Karataş, K. (2001). Belediyelerin sosyal görevleri: belediyeler ve sosyal Hizmet. Ç. Arıkan (Ed.), *İnsani gelişme ve sosyal hizmet*: Prof. Dr. Nesrin Koşar’a Armağan. (s. 214-226).Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayın No: 009
- Kesgin, B. (2008). *Yoksulluğa Yerel Müdahale Sosyal Belediyecilik Karşılaştırmasında Eminönü ve Beşiktaş Belediyeleri Örnekleri*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Luhmann, N. (2002). *Refah Devletinin Siyaset Teorisi* (Medeni Beyaztaş (Çev.). İstanbul: Bakış Yayınevi.
- MacGregor, S. (1981). *The Politics of Poverty*. UK: Longman.
- Morçöl, G. (1997). Lay explanations for poverty in Turkey and their determinants. *Journal of Social Psychology*, 137(6), 728–738.
- Novak, T. (1984). *Poverty and Social Security*. London: Pluto.
- Onat, Ü. (2006). Sosyal hizmet açısından günümüzde yoksulluk sorunu.(Haz. Ümit Onat), *Sosyal hizmet sempozyumu: yoksulluk ve sosyal hizmetler* (Cilt II,s.26-35). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Yüksekokulu.
- Öktem, K. (2006). Kamu yönetimi tartışması bağlamında sosyal hizmetler. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 17(2), 41-55.
- Önez Çetin, Z., (2012). *A Critical Evaluation of Local Poverty Alleviation Policies: The Case of Three Provinces in Turkey*. Doktora Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Özdek, Y. (2002). Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kısacında İnsan Hakları (Elektronik Sürüm). TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Birinci Baskı. <http://www.sendika.org/arsiv/yozdek1-2009-04-12.pdf>
- Özdemir, G., Kutlu, D. (2011). Türkiye’de sosyal yardımlar: İktisadi, siyasî ve kültürel yapılar üzerine bir çözümleme. M. Kardeş (Der.) Uluslararası yoksullukla mücadele stratejileri sempozyumu bildiriler kitabı Cilt 1 (s. 363–78). Ankara: TC Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Özgökçeler, S. (2012). Genişleyen sosyal politika disiplinde sosyal risk yönetimi. Y. Özkan, F. Fidan, C. Durmuşkaya (Haz.). *Prof. Dr. Cihangir Akın’a armağan*. (s. 283-302). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Peck, J. (2011). Global policy models, globalizing poverty management: International convergence or fast policy integration?. *Geography Compass*, 5 (4).165-181.
- Piketty, T. (2015). *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*. (H. Koçak, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Powell, M., Hewitt, M. (1998). The end of welfare state?. *Social Policy & Administration*, 32 (1), 1-13.
- Reutter, L. I., Veenstra, G., Stewart, M. J., Raphael, D., Love, R., Makwarimba, E., et al. (2006). Public attributions for poverty in Canada. *Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 43(1), 1-22.
- Rowntree, B. S. (1901). *Poverty: A Study in Town Life*. Macmillian.
- Sallan Gül, S. (2000). Yeni Sağ Sosyal Güvenlik Anlayışının Tarihsel Bağlantıları: İngiltere ve Türkiye Örnekleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Fakülte Dergisi*, 40 (3-4), 51-66.
- Seçkiner Bingöl, E. (2015). *Yerel Yoksulluk Yönetimi: İngiltere Örneği ve Sosyal Belediyecilik Bağlamında Türkiye'de Büyükşehir Belediyeleri Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Smith G. & O'Hara P. (1992). Managing social services in 1990's. Willcock L. & Harrow J. (Eds.) *Rediscovering public services management* (s. 235-274). London: MacGraw-Hill.
- Şener, Ü. (2010). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İşgücü Politikaları, TEPAV Politika Notu, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271313906r3055.Yoksullukla_Mucadelede_Sosyal_Guvenlik.pdf, Erişim Tarihi: 05.04.2015.
- Şenses, F. (2009). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü ve Yoksulluk*. Ankara: İletişim.
- Tomonbay, İ. (1999). *Sosyal Çalışma Sözlüğü*. Ankara: Selvi Yayınevi.
- Turner, K., Lehning, A. (2006), Psychological theories of poverty. Austin, M. (Ed.), *Understanding poverty from different perspectives*. University of California, Berkeley.
- Üstündağ, N. (2008). Türkiye'de projecilik üzerine eleştirel bir değerlendirme. *Amargi Feminist Dergi*, (10), 23-24.
- Walker, C. (1993). *Managing Poverty Limits of Social Assistance*. London: Routledge.
- World Bank (2012). Poverty Overview. <http://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>, Erişim Tarihi: 11.07.2016.
- Yılmaz, Z. (2011). *Yoksulluk ve Belirsizlik: Yoksulluğun Yönetimi ve Sosyal Sorunun Kuruluşu*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yüksel, F. (2007). Sosyal devletin dönüşüm sürecinde yerel yönetimlerin yeni işlevleri. *AÜSBF Dergisi*, 62(1), 280-298.
- Zengin, E., Şahin, A., Özcan, S. (2012). Türkiye'de sosyal yardım uygulamaları. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9 (12), 133-142.

Derleme

TÜRKİYE’DE SOSYAL HİZMET EĞİTİM/ ÖĞRETİMİNDE KALİTE GÜVENCE SİSTEMİ VE AKREDİTASYON STANDARTLARINA İLİŞKİN BİR MODEL ÇERÇEVE ÖNERİSİ

A Proposal for a Model Framework Regarding Quality Assurance System and Accreditation Standards in Social Work Education in Turkey

Talip Yiğit

Yrd. Doç. Dr., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Akreditasyon, genel anlamda topluma sunulan mal ve hizmetlerin belirli mükemmeliyet standartlarında sunulduğunu güvence altına almaya yönelik bir sistemdir. Yükseköğretimde akreditasyon; bir öğretim kurumunun ya da öğretim kurumu tarafından uygulanmakta olan herhangi bir programın, ulusal ve/veya uluslararası düzeyde belirli performans standartlarına (kalite, verimlilik,

etkinlik vb.) sahip olduğunu ortaya koymayı amaçlayan ve böylece yükseköğretime talepte bulunanlara ve aynı zamanda kamuoyu nezdinde güven tesis etmeye yönelik bir süreçtir. Akreditasyon standartları ile yükseköğretimde ulaşılmak istenen temel amaç, akademik faaliyetlerin kalitesinin artırılması, şeffaflık ve denetlenebilirliğin sürdürülebilir olmasını sağlamaktır. Dolayısıyla akreditasyon tek bir defaya mahsus bir işlem değildir. Aksine bağımsız akreditasyon ajansı tarafından yürütülen periyodik değerlendirme süreçlerinden oluşur. Son yıllarda ülkemizde yükseköğretim kurumlarında ve programlarında akreditasyon uygulamaları önem kazanmıştır.

Konuya sosyal hizmet eğitim/öğretimi açısından bakıldığında olumlu bir tablo ile karşılaşılmamaktadır. Türkiye’de henüz akreditasyon sürecini tamamlamış bir sosyal hizmet lisans ya da yüksek lisans programı bulunmamaktadır. Bu çalışma ile özellikle 2000’li yıllardan itibaren sayıları dramatik olarak artan sosyal hizmet programlarının akreditasyon uygulamalarına yönelik genel bilgiler içeren bir çerçeve model önerisi sunulmaktadır. Bu kapsamda çalışmada, sosyal hizmet programının akreditasyonu için gerekli temel öğeler; programın amaçları, program çıktıları, eğitim/öğretim planı, öğretim kadrosu, altyapısı, organizasyon yapısı ve karar alma süreçlerine yönelik standartlar dizisi geliştirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Sosyal hizmet, yükseköğretim, kalite güvencesi, akreditasyon, bağımsız akreditasyon ajansı*

ABSTRACT

In general, accreditation is a system for guaranteeing that the goods and services are offered to society in certain excellence standards. Accreditation in higher education is a process that aims to demonstrate an education institution or any program implemented by an education institution have particular

performance standards (quality, efficiency, effectiveness, etc.) at national and/or international level and thus, to build trust in the presence of public for parties demanding higher education. The main purpose for accreditation standards in higher education is not only to improve quality of academic activities, but to ensure sustainability of transparency and auditability as well. Therefore, accreditation is not a one-off procedure. On the contrary, it consists of periodic evaluation processes conducted by an independent accreditation agency. In recent years, accreditation applications in higher education institutions and programs in our country have gained importance.

In terms of social work education/training, the statement is not all positive. There is not yet a bachelor's or master's program in social work education which has completed its accreditation process. In this study, a proposal for a model framework is presented including a general overview of accreditation standards of social work programs, numbers of which have been dramatically increasing since the 2000s. In this context, a set of standards have been developed regarding basic elements for the accreditation of social work programs; the objectives of the program, outcomes of the program, education / training plan, teaching staff, background, organizational structure and decision-making processes.

Keywords: *Social Work, Higher Education, Quality Assurance, Accreditation, Independent Accreditation Agency.*

GİRİŞ

Bir yükseköğretim programında kalite güvence sistemi ve akreditasyon uygulamalarının gerçekleştirilebilmesi içinde yapılandırıldığı yükseköğretim kurumunun kalite güvence sistemi ile ne kadar uyumlu olduğu ile yakından ilişkilidir.

Yükseköğretimde kalite güvence sistemi, eğitim, öğretim, araştırma faaliyetleri ile idari hizmetlerinin kalitesinin kapsamlı, sistematik ve düzenli olarak değerlendirilmesi ile sürekli iyileştirme süreçlerinin benimsenmiş olduğu bir süreçtir. Bugün ülkemizde yükseköğretimin güçlendirilmesi, kalite düzeyinin yükseltilmesi ve ortak kabul görmüş standartların yükseköğretim sistemlerinde kalite güvence sisteminin kurulması yönünde önemli çalışmalar yürütülmektedir (Özer ve ark., 2011).

Yükseköğretimde kalite güvencesi doğası gereği yükseköğretimin farklı paydaşları tarafından farklı bir şekilde anlaşıl-makta veya uygulanmaktadır. Bu durum kalitenin çok boyutlu ve yoruma açık bir kavram olmasından ileri geldiği gibi (Harvey ve Green,, 1993) ayrıca yükseköğretimin karmaşık bir etkinlik olmasından da kaynaklanmaktadır. Yükseköğretim kalite güvencesinin bu temel özelliği UNESCO'nun (2004) raporunda : “*Belirli bir sistemin, kuruluşun, programın ya da disiplinin belirli standartlarıyla ilgili olduğu kadar eğitim modelinin durumsal şartları, kurumsal görev ve hedeflerle de ilgili olan çok boyutlu, çok katmanlı ve dinamik bir kavramdır. Bu yüzden kalite, şunlara bağlı olarak farklı anlamlar barındırabilir: (i) yükseköğretimdeki farklı yararlanıcı ya da paydaşların muhtelif çıkar anlayışları (öğrenci/üniversite disiplini/ iş piyasası/toplum/devletin belirlediği kalite gereklilikleri); (ii) kalitenin referansları: girdiler, süreçler, çıktılar, misyonlar, amaçlar, vb.;(iii) akademik dünyanın değerlendirmeye değer nitelik ve özellikleri; (iv) yükseköğretimin gelişimindeki tarihsel dönem*” olarak ifade edilmiştir.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere akademik kaliteye ilişkin farklı tanımlamalar mevcuttur. Bu tanımlamaları,

mükemmeliyet olarak kalite, amaç için uygunluk olarak kalite, amacın uygunluğu olarak kalite ve iyileştirme olarak kalite şeklinde sınıflandırılabilir. Akreditasyon kuruluşları bunlar arasında özellikle yükseköğretim kurumlarına yönelik ‘*amaç için uygunluk olarak kalite*’ tanımını esas alır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri’nde Yükseköğretim Akreditasyon Kurumu kaliteyi ‘amaç için uygunluk’ olarak tanımlamaktadır. (CHEA, 2001). Bu çalışmada da sosyal hizmet eğitim/öğretimde kalite vurgusu bu anlamda kullanılmaktadır.

Yükseköğretim kurumlarında kalite güvencesi eğitim/öğretim, araştırma/geliştirme, yayın, etkinlik, akademik başarı, proje geliştirme, yönetsel, idari ve mali bütün süreçler ile ilişkilendirilir (ENQA, 2007, 2008). Yükseköğretimde kalite güvencesinin temel iki amacı bulunmaktadır. Bunlar; tüm süreçlere ilişkin hesap verebilirlik (accountability) ve iyileştirmeyi (improvement) içermektedir (Hamalainen ve Jakku-Sihvonen, 2000). Bununla birlikte bu süreçlerde ulusal yükseköğretim politikaları da önemli bir yer tutar. Ulusal düzeyde yükseköğretim politikası hem ulusal denetimde hangi kalite güvence prosedürlerine ağırlık verileceğinin belirlenmesi hem de yükseköğretim kurumlarının buna göre iç kalite güvence sistemlerini nasıl oluşturmaları gerektiğinin belirlenmesinde önemli bir işlev görmektedir (Özer, 2010).

Bu çalışmada bu aşamaya kadar yükseköğretimde kalite güvencesinin net bir tanımı olmadığından ancak temel bileşenler çerçevesinden tanımlanabileceği üzerinde durulmuştur. Ancak dünyada yaygın bir biçimde yükseköğretimde kalite güvencesinin nasıl ölçülebileceğine ilişkin genel bir modelin

uygulandığı görülür. Bu genel model genellikle akran değerlendirmesi (peerreview) olarak adlandırılır. Bu ayrıca dış değerlendirme olarak ta görülebilir. Dış değerlendirme genellikle bağımsız ve tarafsız akreditasyonajansları tarafından gerçekleştirilir (ENQA, 2008, s.7).

Türkiye’de Yükseköğretim’de “Kalite Güvencesi” konusu 1990’lı yılların sonunda gündeme gelmeye başlamıştır. Bunun sonucunda 2005 yılında “Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme” başlıklı bir yönetmelik YÖK tarafından yayınlamış ve Yükseköğretim Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Komisyonu (YÖDEK) oluşturmuştur. Yönetmelik, yükseköğretim kurumlarında kalitenin artırılması konusunda bazı ilkeler belirlemiştir. Bu yönetmelikle birlikte üniversitelerde kalite kurulları oluşturulması zorunlu kılınmıştır. Dolayısıyla Türkiye’de kalite güvence sistemi ve akreditasyon çalışmalarının üniversitelerden gelen bir talep sonucu değil, merkezi bürokratik yapının talebi sonucu gündeme geldiği anlaşılmaktadır (akt. Özer ve ark., 2011). Benzer bir durum bugün de devam etmektedir. Yükseköğretim Kurumu’nun (YÖK) çalışmaları sonucunda 23/07/2015’te “Yükseköğretim Kalite Güvence Yönetmeliği” yürürlüğe girmiş ve üniversitelerde kalite kurulları oluşturulması zorunlu hale getirilmiştir. Ülkemizde özellikle son yıllarda üniversite sayısındaki niceliksel artış nitelik ve kalite konusunu gündeme getirmiştir. Bu durum YÖK tarafından günümüzde yürütülen Kalite Güvencesi çalışmalarının temel gerekçesini oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu durum yükseköğretim programları içinde geçerlidir.

Avrupa Üniversiteleri'nde kalite güven-cesine yönelik çalışmalar her ülkenin yükseköğretim politikaları çerçevesinde farklılık gösterse de Bologna süreci içerisinde yapılan çalışmalar ve öneriler; Yükseköğretimde Avrupa Kalite Güvence Birliğinin (2005) Avrupa Yükseköğretim Alanında Kalite Güvence İlke ve Standartları Raporu'nda (ESG-EuropeanStandardsandGuidelines) yayınlanmıştır. Bu raporda yayınlanmış olan ilke ve standartlar, hem ülkemiz hem de Avrupa Birliğine üye ve aday ülkeler için yükseköğretimde kalite güvence sistemi çalışmalarına rehberlik etmiştir. Yükseköğretimde kalite güvence sistemi ve akreditasyon çalışmalarına yönelik önceden belirlenmiş ortak standartlar her ülkenin ulusal bağlamındaki farklılıklar göz önünde bulundurularak geliştirilmesine olanak sağlayan bir yaklaşım içinde yürütülmektedir. Bu çalışmalar, Avrupa Yükseköğretim kurumlarında Kalite Güvencesi uygulamaları çerçevesinde zorlayıcı bir yaklaşım içermekteyken Türkiye'de bu durum yasal bir mevzuat ile yürütülerek Yükseköğretim kurumları için zorunlu hale getirilmiştir. Bu durum daha önce birçok çalışmada da belirtildiği (World Bank, 2008, Küçükcan ve Gür, 2009) üzere merkezîyetçi ve bürokratik bir anlayışın gelişmesine sebep olabilmektedir. Bu anlayışın bugün de yaygınlaşması durumunda Türkiye'deki kalite güvencesi ve akreditasyon çalışmalarının nihai hedeflerine ulaşmasında engel olarak durmaktadır.

Yükseköğretimde Akreditasyon

Akreditasyon süreci, yetkilendirilmiş bağımsız ve tarafsız bir ajans tarafından bir kuruluş ya da kişinin yeterliliğine

resmi tanınırlık verilmesi ya da belgelendirilmesi işlemi olarak tanımlanabilir. Akreditasyon sürecini tamamlamış bir hizmet, uluslararası kabul görmüş kalite yeterlilik kriterlerine uygun olduğunu ve o hizmetin sunumunun tescil edildiğini ifade eder.

Yükseköğretimde kurumsal ve programa dönük olarak akreditasyonun iki türü bulunmaktadır. Kurumsal akreditasyon sürecinde yükseköğretim kurumu; idari, mali ve akademik yönden önceden belirlenmiş standartlar çerçevesinde bağımsız bir ajans tarafından değerlendirilirken, programa dönük akreditasyon, yükseköğretimdeki bir programın kalite standartlarına uygun olduğunu ortaya koymayı amaçlayan akreditasyon türüdür. Bu süreçte ayrıca mesleki bilgi, beceri ve yetkinliklerin düzeyini de belirleyen kalite standartlarının çerçevesi çizilir. Bu nedenle bu tür bir akreditasyona mesleki ya da uzmanlaşmaya yönelik akreditasyon (professional/specializedaccreditation) adı da verilir.

Akreditasyon, bir yükseköğretim kurumunun ya da yükseköğretim kurumu tarafından uygulanmakta olan herhangi bir programın, ulusal ve/veya uluslararası düzeyde belirli performans standartlarına (kalite, verimlilik, etkinlik) sahip olduğunu ortaya koymayı amaçlayan ve böylece yükseköğretime talepte bulunanlar ve aynı zamanda kamuoyu nezdinde güven tesis etmeye yönelik bir sistemdir. Bir başka ifadeyle, akreditasyon hem yükseköğretim kurumunun ya da programının kendi kendini dönemsel olarak değerlendirmesi (öz değerlendirme) hem de yüksek öğretim kurumunun kurum dışı bağımsız bir akreditasyon otoritesi tarafından dönemsel değerlendirmesine

imkan veren bir gönüllü kalite güvence sürecidir. Bu süreçte temel amaç, akademik kalitenin iyileştirilmesi, şeffaflık ve hesap verilebilirliğin artırılmasıdır.

Bu açıklamalar çerçevesinde yükseköğretimde akreditasyonun temel özellikleri Aktan ve Güncel'in çalışmasında belirtildiği üzere (2007) şu şekilde sıralanabilir.

- Yükseköğretim kurumlarının ve/veya programlarının standartları yönünden kendi kendilerini değerlendirmelerine ve aynı zamanda yetkili akreditasyon kuruluşlarınınca dış değerlendirme yapılmasına imkan veren bir sistemdir.
- Bir yükseköğretim kurumunun ve/veya programının genel olarak güvenilirliğini ve tanınmasını sağlayan bir sistemdir.
- İlgili programın belirli mükemmeliyet standartlarına sahip olduğunu belgeleyen saygın bir sertifikanın verilmesi sürecidir.
- Bir defaya mahsus bir işlem değildir, aksine uzun dönemlidir ve periyodik iç ve dış değerlendirmelere dayanır.
- Programda kalite geliştirme dışında etik standartları yerleştirmeyi amaçlayan bir sistemdir.
- Gönüllü bir işlemdir, dışarıdan kamusal otoritelerden bu sürece dahil olunması yönünde bir baskı ya da zorlama söz konusu değildir.
- Kamusal otoritelerce belirlenen düzenlemelerin aksine bağımsız kontrol mekanizmalarının geçerli olduğu bir kendi kendine düzenleme (self-regulation) sürecidir (Aktan ve Güncel, 2007).

• Bir yükseköğretim kurumunun ya da programının belirli standartları karşılanması ve bunları tutarlı bir şekilde sürdürmesidir.

• Akredite edilmiş olan yükseköğretim kurumu ya da programı önceden tespit edilmiş mükemmeliyet standartlarını karşılayacağını veya bu beklentileri aşacağını garanti eder.

Bu özellikler aynı zamanda yükseköğretimde akreditasyon faaliyetlerinin kuruma, öğrencilere ve tüm paydaşlara yararlarını da göstermektedir. Ancak her şeyden önce yükseköğretimde akreditasyon şeffaflık ve hesap verilebilirliği sağlayan önemli bir araçtır. Bu aynı zamanda yükseköğretim programlarında belli bir kalite düzeyini de garanti eder. Çünkü akreditasyon çalışmaları hem öğrencilerin hem de kamuoyunun saydam bir şekilde bilgilendirilmesi anlamına gelir. Doğal olarak yükseköğretim akreditasyon süreci belli aşamalardan oluşur. Aşağıda bu aşamalar şu şekilde sıralanmıştır (Aktan ve Güncel, 2007).

- Yükseköğretimde akreditasyon için gerekli stratejinin ve yönergenin oluşturulması,
- Kaliteyi artıracak yaklaşımların belirlenmesi,
- Program kalitesini değerlendirmeye imkân sağlayan standartlar kümesinin oluşturulması; (Bunlar: Öğrencilere yönelik standartlar, Eğitim ve Öğretime yönelik standartlar, Program çıktıları ve değerlendirmeye yönelik standartlar, Öğretim kadrosunun kalitesine yönelik standartlar, Program Kriterleri)
- Standartları karşılamada ne kadar başarılı oldukları ile ilgili öz değerlendirme

- Yerinde değerlendirme (on site evaluation) ve dış değerlendirme (peerreview),
- İzleme,
- Mükemmeliyet yönünden statüsünün onaylanması,
- Sürekli izleme ve gözden geçirme ve
- Periyodik dönemlerde yeniden dış değerlendirme adımlarını içermektedir.

Programa dönük akreditasyon sürecinin faaliyetleri de altı temel unsurdan oluşmaktadır.

- İlgili yükseköğretim kurumunun ya da uygulanan programın kalitesini değerlendirmeye imkân sağlayacak bir standartlar kümesinin oluşturulması,
- Yükseköğretim kurumlarına bağlı birimler (fakülteler, enstitüler, programlar, vb.) tarafından hazırlanan, kendi standartlarını karşılamak üzere nasıl çalıştıklarını açıklayan ve standartları karşılamada ne kadar başarılı oldukları ile ilgili kendi değerlendirmelerini içeren bir öz değerlendirme yapılması,
- Öz değerlendirme raporunun ve diğer belgelerin tetkiki, kurumda bulunan bina, laboratuvar ve dersliklerin incelenmesi, derslerin gözlenmesi ve öğretim elemanları, öğrenciler, dekan, müdür, anabilim dalı başkanı ve ilgili diğer kimselerle görüşmelerin yapılması konularında eğitilmiş uzman meslektaşlardan oluşan bir ekip tarafından ziyaretlerin yapılması,
- Ziyareti gerçekleştiren ekip tarafından hazırlanan, yükseköğretim

kurumlarına bağlı birimlerin akreditasyonla ilgili standartları ne ölçüde karşıladığı hakkındaki ekip değerlendirmelerini ve programların akreditasyon durumu hakkındaki önerilerini içeren bir rapor hazırlanması,

- Ekibin raporunda önemli bir bilgiyi dikkate almaması ya da ziyaretin ardından ortaya önemli bir bilgi çıkması halinde, ziyaret edilen yükseköğretim kurumlarına bağlı birimlerin üst yöneticileri tarafından bir cevap hazırlanması ve
- Yükseköğretim kurumlarına bağlı birimlerden ve ziyareti gerçekleştiren ekipten elde edilen bulgulara dayalı olarak yetkili akreditasyon kurumunun (derneğin) verdiği karar aşamalarını kapsar (Aktan ve Güncel, 2007).

Bu aşamalardan anlaşılacağı üzere akreditasyon belirli aşamaları içermektedir. Yükseköğretim de kalite güvenesi çalışmaları ayrıca yükseköğretim kurumları için artan bürokratik iş ve işlemlerin artması demektir. Bu durum özellikle akademik ve idari çalışanlar için direnç oluşturulabilecek bir durum gibi çeşitli sorunları da beraber getirmiştir.

Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitim/ Öğretimin Genel Görünümü

Tarihsel süreç içerisinde sosyal hizmet mesleğinin profesyonel eğitimi 19. Yüzyılın sonlarında başlamasına karşın, Türkiye’de oldukça geç sayılabilecek bir tarihte (1961) başlamıştır. Türkiye’de 1957 yılında, Birleşmiş Milletler Sosyal Refah Müşavirliği’nin önderliğinde, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı başta olmak üzere ilgili

bakanlık, kamu ve özel kuruluş temsilcilerinin katılımıyla sosyal hizmetlerin bilimsel ve mesleki bir yaklaşımla yeniden örgütlenmesine yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmaların sonucunda, 1959 yılında 7355 sayılı kanunla alanda araştırma yapmak üzere Sosyal Hizmet Enstitüsü kurulmuştur. Bunu takiben 1961 yılında Sağlık ve Sosyal Refah Bakanlığının denetiminde Sosyal Hizmet Akademisinin açılmasına karar verilmiştir. Ayrıca, 1963 yılında aynı bakanlığın bünyesinde uygulama amaçlı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü de kurulmuştur (Kut, 2005).

Türkiye’de ilk bilimsel ve mesleki tıbbi sosyal hizmet uygulaması 1964 yılında MissBemmels idaresinde bir grup stajyer sosyal hizmet uzmanı ile Hacettepe Hastanesinde başlatılmıştır. Daha sonra sosyal hizmet alanına daha fazla sosyal hizmet uzmanı yetiştirmek üzere Hacettepe Üniversitesinin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesine bağlı olarak 1967 yılında Sosyal Çalışma Bölümü açılmıştır. Yaklaşık yirmi yıllık bir sürecin sonunda, 1983 yılında Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK)’nun kurulması ile birlikte sosyal hizmet eğitim/öğretimi yeni bir yapı içerisinde varlığını sürdürmüştür. Yasal bir düzenleme ile artık lisans düzeyinde sosyal hizmet eğitim/öğretimi ‘*Sosyal Hizmetler Akademisi*’ ve ‘*Sosyal Çalışma Bölümü*’nün birleştirilmesi ile Hacettepe Üniversitesi

bünyesinde Sosyal Hizmetler Yüksekokulu çatısı altında devam etmiştir (Kut, 2005; Karataş ve Erkan, 2005). Türkiye’de lisans düzeyinde sosyal hizmet eğitimi 1983 yılından 2003 yılına kadar tek okul olarak Hacettepe Üniversitesine bağlı olarak devam etmiştir. 2000’li yıllar ile birlikte Türkiye’de yeni sosyal hizmet bölümlerinin açılması yönünde siyasi-sosyo-kültürel bir ortam oluşmuştur (Alptekin, Topuz ve Zengin, 2014: 354).

Türkiye’de sosyal hizmet eğitim/öğretimi lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde verilmektedir. 2015-2016 Eğitim-Öğretim Yılı İtibari ile 193 Üniversitede eğitim/öğretim faaliyetinde aktif olarak devam eden sosyal hizmet bölüm sayısı Şekil 1’de yer almaktadır.

Uzun yıllar Türkiye’de sadece bir üniversitede tek bölüm olarak varlığını sürdüren sosyal hizmet; 2002 yılında Başkent Üniversitesinde ikinci bir bölüm olarak kurulmuş, daha sonra 2006 yılında üç üniversitede birden kurulması ile birlikte ilk defa farklı üniversitelerde sosyal hizmet bölümleri görünür olmaya başlamıştır. Özellikle 2012-2013 eğitim/öğretim yılında dokuz sosyal hizmet bölümü birden açılarak Türkiye’de sosyal hizmet bölüm sayısında ani bir artış göstermiştir. Hali hazırda açılması beklenen sosyal hizmet bölüm sayısı da 42’dir. Pasif durumda bulunan bu bölümlerin

Tablo 1: 2015-2016 Eğitim/Öğretim Yılı Sosyal Hizmet Bölüm Sayısı

Devlet Üniversitesi	Vakıf Üniversitesi	KKTC	Toplam
24	14	3	41

(Ösym Kılavuzu, 2015)

açılması ile birlikte Türkiye’de toplam 83 sosyal hizmet bölümü lisans düzeyinde eğitim/öğretim faaliyetinde bulunacaktır. Şekil 2’de sosyal hizmet bölümlerinin sayısının yıllara göre dağılımına yer verilmektedir.

Türkiye’de aktif durumda bulunan sosyal hizmet bölümlerinin fakülte/yüksekokul modellemesinde farklı bir yapılanmaya gidildiği görülmektedir. Sosyal hizmet bölümlerinin içerisinde yer aldığı fakülte/yüksekokul dağılımı aşağıda Şekil 3’de görülmektedir.

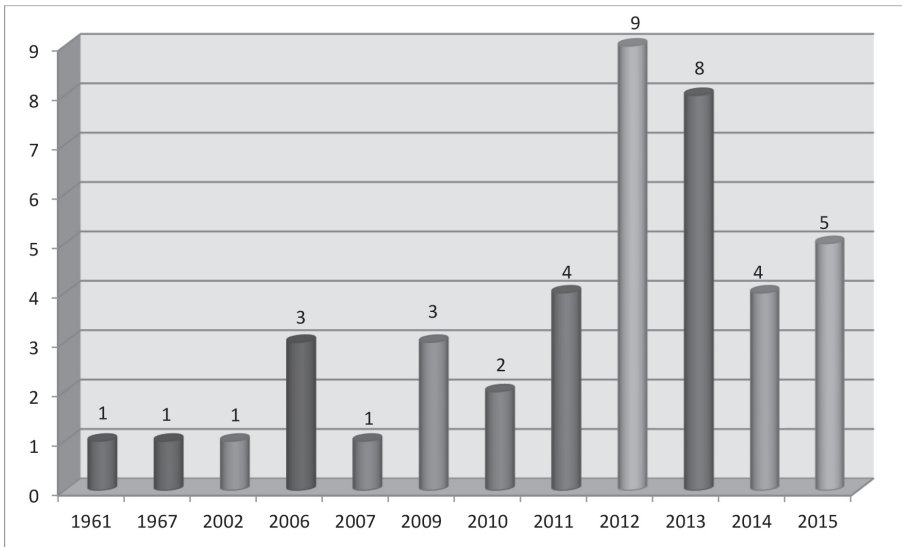
Aktif durumda bulunan toplam 41 Sosyal Hizmet Bölümü’nün öğretim üyesi profiline bakıldığında; sosyal hizmet bölümlerindeki öğretim üyelerinin %36’sı sosyal hizmet mezunu, %64’ü farklı bölümlerden mezun oldukları görülmektedir (Yök, 2016).

Toplam 14 üniversitede sosyal hizmet lisansüstü programının eğitim/öğretim faaliyetinde bulunduğu görülmektedir. Bu üniversitelerden sadece 6’sı sosyal hizmet anabilim dalı doktora programında eğitim/öğretim faaliyetinde bulunmaktadır.

Sosyal Hizmet Eğitim/Öğretim Paradigması

Sosyal hizmet kendi tarihsel süreci içerisinde çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Bazı tanımlar sosyal hizmet uzmanının gerçekleştirdiği etkinlikleri, bazı tanımlar ise doğrudan sosyal hizmetin kendisini oluşturan bilgi-beceri-değer temeline vurgu yapmıştır. Thompson (2005) sosyal hizmeti en geniş anlamda insani yardımı temele alan bir

Şekil 1. Sosyal Hizmet Bölümlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: www.yok.gov.tr.

Tablo 2: Sosyal Hizmet Bölümlerinin Fakülte/Yüksekokul Dağılımı

FAKÜLTE/YÜKSEKOKUL	SOSYAL HİZMET BÖLÜM SAYISI
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	10
Sağlık Bilimleri Fakültesi	13
Sağlık Yüksekokulu	7
Fen Edebiyat/Edebiyat Fakültesi	5
Sağlık Bilimleri Yüksekokulu	1
Açıköğretim Fakültesi/Uzaktan Eğitim Fak.	2
Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi	1
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	1
İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi	1
TOPLAM	41

Kaynak: (ÖsymKlavuzu, 2015)

meslek olarak ele almış ve diğer insani yardım meslekleriyle ortak ve ayırıcı özellikleri üzerinden değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeye göre sosyal hizmet, tıpkı diğer insani yardım meslekleri gibi insancıl yaklaşıma dayanmakta, profesyonel bilgi temeline, beceri bütününe ve değerlere dayalı olarak uygulamalarını gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla da gerçekleştirdiği etkinliklere karşı sorumluluk sahibidir. Bununla beraber sosyal hizmet, uygulamalarının sistematik olarak gerçekleştirilmesi gerekliliği ve genellikle sosyal refah sistemleri içerisinde sunulması açısından diğer insani yardım mesleklerinden ayrılmaktadır. Ayrıca sorun odaklı olması, bireyin ve toplumun iyiliği için gerçekleştirdiği uygulamaların birbiriyle çatışabilmesi, bakım ve kontrol arasında

denge kurmak durumunda olması, sosyal adalet ve insan haklarına birincil öncelik vermesi, sosyal hizmet mesleğini diğer insani yardım mesleklerinden ayıran diğer özellikler olarak belirtilmiştir. Bu bağlamda Duyan (2010: 31) sosyal hizmeti, birçok beceriyi gerektiren ve bilimsel bilgiye dayalı olarak gerçekleştirilen bir eylem olarak tanımlamıştır.

IASSW ve IFSW (2014)'in uluslararası tanımına göre ise sosyal hizmet, "sosyal değişimi ve gelişimi, sosyal bütünlüşmeyi, insanların güçlendirilmesini ve özgürleşmelerini destekleyen uygulama temelli bir meslek ve akademik disiplindir. Sosyal hizmet, sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkelerini merkeze alır. Sosyal hizmet teorileri, beşeri bilimler, sosyal bilimler ve yerel bilgi

**Tablo 3: Sosyal Hizmet Lisansüstü Eğitim/Öğretim Görünümü
(Yüksek Lisans ve Doktora)**

NO	ÜNİVERSİTE	Y. LİSANS Tezli - Tezsiz	DOKTORA
1	Hacettepe	√	√
2	Ankara	√	√
3	Selçuk	√	√
4	Yalova	√	√
5	Başkent	√	
6	Kocaeli	√	
7	Sakarya	√	
8	Yıldırım Beyazıt	√	√
9	Celal Bayar	√	
10	Üsküdar	√	
11	Bahçeşehir	√	
12	Cumhuriyet / Adıyaman	√	√
13	İstanbul	√	

Kaynak: (Ösym Kılavuzu, 2015)

ile desteklenen sosyal hizmet, yaşam zorluklarıyla mücadele etmek ve iyilik halini geliştirmek için insanlarla ve yapılarla çalışır. Sosyal hizmetin bu tanımı ulusal ve/veya bölgesel düzeylerde geliştirilebilir. Bu tanımdan yola çıkarak, Gray ve Lovat (2008: 160) sosyal hizmet eğitiminin hem kuram hem de uygulama eğitimine hem de kuram ve uygulamanın bütünleştirilmesi anlamında "praxis" anlayışına dayandığını söylemektedir. Ancak sosyal hizmetin uluslararası tanımının yapılmış olması, sosyal hizmetin nasıl olması

gerektiğine ilişkin toplumsal kabuller ya da sosyal politika tercihlerine bağlı olarak uygulama ve eğitimin farklılaşmayacağı anlamına gelmez. Örneğin; Payne (1997) sosyal hizmet uygulamasını şekillendiren üç farklı yaklaşım tanımlamıştır. Bu yaklaşımlar, sosyal hizmet eğitimi açısından da farklılıklara neden olabileceği dikkate alınarak, şu şekilde özetlenebilir:

1) Dönüşümsel-Terapötik (Reflexive-Therapeutic) yaklaşım: Sosyal hizmet uygulamasını oluşturan bu görüşün eleştirilen ve benimsenen

noktaları diğer iki yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Bu yaklaşıma göre sosyal hizmet, bireyin iyilik halini, kendini gerçekleştirmesini ve kendi yaşamı üzerinde güç sahibi olmasını sağlayacak potansiyeli ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Karşılıklı bir etkileşim sürecini vurguladığı için yansıtıcıdır (Payne, 1997). Bu yaklaşım sosyal hizmet eğitimi açısından, bir yandan eğitim amacını diğer yandan eğitim sürecinde öğrenci-eğitici ilişkisinde karşılıklı etkileşimi ve öğrencinin potansiyelini ortaya çıkarmanın önemini göstermesi açısından önemlidir. Varoluşçu ve insancıl bir eğitim programını desteklemektedir.

2) Toplumcul (Collectivist) Yaklaşım:

Bu yaklaşım, bireyin dezavantajlı konumdaki mücadelelerinde güçlendirilmesinin, toplumsal dayanışma, karşılıklı destek ve işbirliği içerisinde gerçekleştirilebileceğini vurgular. Katılım ve tabandan başlayarak gerçekleştirilen örgütlenmeler, güçlendirmenin temelini oluşturur (Payne, 1997). Bu anlamda sosyal hizmet eğitimi sürecinde öğrenci katılımını, öğrenme ortamı ve ilişkilerinin, karşılıklı destek, dayanışma ve işbirliğine dayanması gerektiği düşüncesi (Beverley ve Worsley, 2007), bu yaklaşıma uygun düşmektedir. Ayrıca sınıf farklılıklarından kaynaklanan eşitsizliklerle mücadeleye yapılan vurgu, öğrenme ortamı açısından da dikkate alınması gereken bir boyut olmaktadır. Radikal, baskı-karşıtı ve güçlendirmeye dayalı bir eğitim programını desteklemektedir.

3) Bireysel- Reformist (Individualist-Reformist) Yaklaşım:

Bu yaklaşım bireylerin, bireysel ve toplumsal olarak kendilerini gerçekleştirebilmeleri için daha eşitlikçi koşulların yaratılmasını sağlamayı amaçlar. Ancak bu eşitlikçi

koşulların yaratılmasında daha çok bireysel değişime vurgu yaparak, köklü bir sosyal değişimi gerçekleştirmek gerektiğini görmezden gelir. Bu nedenle daha çok birey ve toplum arasındaki dengeye odaklanmıştır (Payne, 1997). Sosyal hizmet eğitimi açısından ise bu yaklaşım, öğrenme sürecinde uyum ve dengeyi değişim yaratmaktan daha ön planda tutan bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Görev-odaklı ve sistemyaklaşımına dayalı bir eğitim programını desteklemektedir. Bu üç yaklaşım birçok sosyal hizmet eğitim/öğretim programında bir arada kullanılmakla beraber, öncelik verilme düzeyleri açısından farklılaşmaktadır. Bu anlamda sosyal hizmet eğitiminin nasıl bir sosyo-ekonomik-politik ve kültürel bağlamda gerçekleştirildiği, eğitim biçimini ve içeriğini de farklılaştıracaktır. Ancak sosyal hizmetin bilgi-beceri-değer temeli, ele alındığı ülke koşullarından ve sosyal hizmetin dayandığı yaklaşımlardan etkilenerek şekillense de sosyal hizmet eğitim/öğretiminin etkili bir şekilde sunulması açısından genel bir çerçeveye sunmaktadır. Ancak sosyal hizmetin etkili bir biçimde gerçekleştirilebilmesi öğrenme sürecini etkileyen birçok değişkene de bağlıdır. Örneğin öğrenme ortamının öğrencilerin ve eğiticinin öğrenme ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamadığı, eğiticinin hangi öğrenme kuramlarından yararlandığı ve üstlendiği rol, öğrenci-eğitici ilişki ve etkileşiminin biçimi, öğrenmenin değerlendirilme kriterleri vb. gibi birçok değişken sosyal hizmet eğitiminin etkililiğini de belirleyecektir. Ayrıca uygulamadan gelen bilgi (practicewisdom) ile kuramı ve kurama dayalı uygulamayı belirli değerler üzerine oturtmak ciddi bir beceri eğitimi gerektirmekle beraber, hiç bitmeyen yaşam boyu

öğrenme sürecine açık olmayı da gerektirmektedir. Bu açıdan lisans sosyal hizmet eğitim/öğretimi dışında yaşam boyu öğrenmeyi destekleyen öğrenme olanaklarının yaratılması (meslek içi eğitim programları, sosyal hizmet uzmanlarının alan deneyimlerini sürekli paylaştığı mekanizmaların geliştirilmesi gibi) sosyal hizmetin odağında yer alır (Beverly ve Worsley, 2007: 6-8).

Sosyal hizmet eğitim/öğretimi; temel evrensel bilgi, beceri ve değer sistemi temelinde yükseköğretim çatısı altında başlayan, sistemli ve planlı bir şekilde devam eden, uygulamalı alan bilgisi, mezunların geri bildirimleri ile yerel/bölgesel/ulusal konuları kavrayan ve çözüm üreten, yaşam boyu öğrenme yaklaşımının içerisinde yer aldığı uzun soluklu bir süreçtir (CSWE, 2014). Bu değerler dizisi sosyal hizmet eğitim/öğretiminin belli bir sistem içerisinde uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Uluslararası düzeyde, sosyal hizmet alanında bilimsel ve mesleki birikimi geliştirmek, eğitim-öğretim düzenini oluşturmak, sosyal hizmet eğitim programlarını belirli ilkelere göre işlerlik kazandırmak günümüzde ancak akreditasyon uygulamaları ile mümkün görülmektedir. Akreditasyon aynı zamanda sosyal hizmet eğitim/öğretiminin verileceği kurumsal yapının akademik özerklik düzeyi, bilimsel, eğitsel ve mesleki çalışmaların temel ilkelerinin çerçevesini de belirler. Doğal olarak bu süreç; sosyal hizmet eğitim/öğretiminin kalitesi, öğrenci niteliği ile bu eğitim sürecinin sonunda mezun olan sosyal hizmet uzmanının niteliğini de arttıracaktır.

Sosyal hizmet açısından akreditasyon standartları; lisans, yüksek lisans ve doktora programları ile sosyal hizmet akademisyenlerinin bilimsel ve

akademik açıdan kalitesini, eğitim/öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü koşulların uluslararası uygunluk kriterleri ile hangi düzeyde uyumlu olduğunu gösteren bir belgelendirme sürecidir. Bu süreç aynı zamanda sosyal hizmet programlarının içerisinde yer aldığı yükseköğretim kurumları için de geçerlidir. Örneğin, sosyal hizmet eğitiminin yaygın olduğu ülkelerin başında gelen ABD’de 1950’li yılların başlarından itibaren sosyal hizmet eğitiminde akreditasyon sistemi geliştirilmiştir. Bu doğrultuda, Sosyal Hizmet Eğitim Konseyi (Council on SocialWorkEducation – CSWE) sosyal hizmet eğitiminde lisans ve yüksek lisans düzeylerine ilişkin standartları belirleyerek sosyal hizmet programlarında eğitimin niteliğini geliştirmeye çalışmaktadır. Bugün Amerika’da akreditasyon sahibi sosyal hizmet lisans program sayısı 511, yüksek lisansta ise bu sayı 247’dir. CSWE, (2014) raporuna göre ABD’de akreditasyon belgesine sahip sosyal hizmet programlarının öğrenciler tarafından tercih edilme oranı diğer okullara göre daha fazladır. Ayrıca bu okullardan mezun olanların kurum ve şirketler tarafından daha fazla tercih edildiği de bilinmektedir. ABD’de akreditasyon uygulamalarının sonucunda sosyal hizmet öğrencileri, CSWE tarafından akredite edilmiş eğitim programlarında ulusal standartların neler olduğunu öğrenir. Böylece sosyal hizmetin etik ve değerlerin yanı sıra bireylerle, ailelerle, gruplarla, organizasyonlarla ve toplumla çalışırken her bir müracaatçı sisteminin problemlerini çözme ve değişim yaratma amacıyla eğitilirler. Bu öğrenciler genellikle mezuniyet sonrası istihdam edilmekte avantajlı konumdadır.

Sosyal Hizmet Eğitim/Öğretiminde Akreditasyon Süreci Basamaklarına İlişkin Bir Model Çerçeve Önerisi

Sosyal hizmet bölümlerinin kalite güvence sistemine ve akreditasyon standartlarına entegre olabilmesi yönetsel olarak tüm faaliyetlerde etkinliğin ve yeterliliğin sağlanması ile mümkündür. Akreditasyon standartları bir sosyal hizmet programının kabul edilebilir düzeyde olduğuna karar verilebilmesi için hangi öğelerin programda bulunması gerektiğinin çerçevesini belirler. Bu aynı zamanda uluslararası sosyal hizmet programlarının uygunluk kriterleridir. Ancak bu durum bir sosyal hizmet eğitim/öğretim faaliyetinde bulunan bir sosyal hizmet programı için farklı uygunluk kriterlerinin geliştirilemeyeceği anlamına gelmez. Her bir sosyal hizmet bölümü akreditasyon sürecini kendi yürütebilir, ancak belirlenecek olan akreditasyon standartlarının kabul edilebilir düzeyde olması gerekir.

Bir sosyal hizmet programının eğitim/öğretiminin nitelikli olabilmesi her şeyden önce sosyal hizmet mesleğine ihtiyaç duyan bireylerin, grupların, kurumların ve toplumların farklılaşan ihtiyaçlarını karşılaması ile sağlanabilir. Bu ise bilginin, çağdaş, sürekli yenilenen ve değişime açık olması ile mümkündür. Dolayısıyla sosyal hizmet eğitim/öğretiminin bileşenlerinin ve hedeflere ulaşmada kullandığı yöntemlerin belirli aralıklarla gözden geçirildiği bir değerlendirmenin ülkemizdeki sosyal hizmet bölümleri açısından elzem olduğu söylenebilir. Ancak bunun şekli ve yöntemin nasıl uygulanacağı önem arz etmektedir.

Bu noktada ülkemizde sosyal hizmet programları açısından iki temel sorunun cevaplanması gerekmektedir.

- Akreditasyon Kurumunun (Otorite) Belirlenmesi: 'Otorite' Kim Olacak?
- Otoritenin Akredite Olma Süreci: Nasıl bir mekanizma kurulacak?

Bu sorunların cevaplanabilmesi için;

- Yetkili organların veya otoritenin açık olarak belirlenmesi,
- Görev ve yetkilerinin açık olarak tanımlanması,
- Sosyal hizmet programlarının akreditasyon standartlarının belirlenmesi gerekir.

Bu çalışmada daha önce de belirtildiği üzere, yükseköğretimde kalite güvencesi sistemi içerisinde akreditasyon en önemli araçlardan biri olarak değerlendirilir. Akreditasyon uygulamalarının sonucunda sosyal hizmet öğrencilerinin başarıları, mezun sayısı, iş bulabilen sosyal hizmet uzmanlarının çalıştığı alanlar ve kurumlardaki rol ve işlevlerinin ölçülebileceği ve değerlendirilebileceği bir sistemin kurulması ile sosyal hizmet eğitim/öğretimin kalitesinin artabileceği ve mevcut sorunların büyük ölçüde çözülebileceği öngörülmektedir.

Türkiye'de sosyal hizmet programlarının akreditasyon sürecini yürütecek olan Otorite'nin kim olacağı konusu bu noktada önemli bir sorundur. Son yıllardaki sosyal hizmet bölümlerinin sayısının hızla artması ve hemen hemen ülkemizin her bölgesinde bu bölümlerin yaygın bir şekilde eğitim/öğretim faaliyetlerini sürdürmesi nitelik tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Ayrıca bölgesel farklılıklar ve sosyal hizmet akademisyenlerinin sayısının yetersizliği bu bölümlerdeki eğitim/öğretim faaliyetlerinin nasıl ve kimler tarafından yürütüldüğü konusunda tartışmaları bir kat daha arttırmıştır.

Türkiye'deki sosyal hizmet bölümlerinin bu genel görünümü göz önünde bulundurulduğunda akreditasyon çalışmalarının nasıl yürütüleceği konusu daha da önemli olmaktadır. Dolayısıyla ülkemizdeki sosyal hizmet bölümleri için tek bir akreditasyon uygulaması üzerinden bu süreci yürütmek oldukça güçtür. Bu noktada bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarından dolayı sosyal hizmet bölümleri için Otorite'nin belirlenmesi sürecinde tüm paydaşların (Öğrenci, Sosyal Hizmet Öğretim Üyesi, Sosyal Hizmet Okulları, YÖK, İlgili Kurum ve Kuruluşlar) beklentilerini karşılamak için esnek bir sistem yapısının oluşturulması önem arz etmektedir. Bu durum yalnızca sosyal hizmet bölümleri için değil aynı zamanda ülkemizdeki her bir yükseköğretim kurumu ve programlar için de geçerli bir durumdur.

Yükseköğretim Kurumu (YÖK) tarafından 23/07/2015 tarihli "Yükseköğretim Kalite Güvence Yönetmeliği"nin yürürlüğe girmesi ile üniversitelerde başlatılan kalite güvencesi çalışmalarının da bu bağlamda değerlendirilmesinin gerektiği düşünülmektedir. Çünkü kalite güvencesi sistemi ve akreditasyon çalışmalarının merkezîyetçi ve aşırı bürokratik bir yapı ile ülkemizdeki her bir yükseköğretim kurumunun mevcut yapısal ve niteliksel sorunları göz önünde bulundurulduğunda bu tür çalışmaların başarıya ulaşması pek mümkün görülmemektedir. Bu bağlamda bölgesel kalkınma ajansları gibi YÖK'ün koordinatörlüğünde Almanya'da uygulandığı gibi (ESG, 2005) bölgesel kalite güvencesi ve akreditasyon ajanslarının kurulması sorunun bir ölçüde çözülmesinde katkı sağlayabilir.

Sosyal hizmet bölümlerinde akreditasyon çalışmalarına başlamadan önce

süreçlerin fonksiyonel olarak; her süreç için izleme faaliyetlerinin, sorumlulukların ve yetkinliklerin net bir şekilde tanımlanmasıyla bu çalışmalar optimal düzeyde yürütülebilir. Bu çerçevede planlanmış bir sürecin sosyal hizmet bölümlerinde akreditasyon çalışmaları ile ulaşılmak istenen amaçlar aşağıda özetlenmiştir.

- Sosyal hizmet programlarında kalite güvence sistemini kurmak ve bölümlerin bağımsız bir ajans tarafından kalite düzeyini belgelemek,
- Sosyal Hizmet Eğitim/Öğretim kalitesini geliştirmek ve sürekli iyileştirme yaklaşımını tüm süreçlerde kurmak,
- Sosyal hizmet eğitim/öğretim faaliyetlerine sistematik bir yaklaşımla tüm paydaşların (öğrenci, mezun, öğretim üyesi, kurumlar ve diğer paydaşlar) katılımını sağlamak.

Bu amaçlar doğrultusunda sosyal hizmet okullarında akreditasyon süreç baskınları şu şekilde sıralanabilir.

- Sosyal Hizmet eğitim/öğretimi değerlendirilmeye imkan sağlayacak standartların belirlenmesi,
- Mevcut sosyal hizmet okullarının eğitim/öğretim faaliyetlerini, bağlı buldukları (fakülte, yüksekokul vs.) birimler ile nasıl çalıştıklarını açıklayan ve standartları karşılamada ne kadar başarılı olduklarını içeren bir öz değerlendirme,
- Öz değerlendirme raporunun ve diğer belgelerin incelenmesi (müfredat, öğretim üyesi profili, ders işleme metodları vs.) , öğrenci, öğretim üyesi ve ilgili birim yöneticileri

ile görüşmeler yapılması ve derslerin gözlemlenmesi,

- Otorite biriminin (akreditasyon kurumu) programın akreditasyonla ilgili standartları ne ölçüde karşıladığı hakkındaki değerlendirmeleri ve sosyal hizmet eğitim/öğretiminin akreditasyon durumu hakkındaki önerilerini içeren raporun hazırlanması,
- Otorite biriminin hazırlamış olduğu rapora ilişkin sosyal hizmet program yöneticileri ve programın bağlı olduğu fakülte/yüksekokul yöneticilerinin cevabı,
- Sürecin sonucunda akreditasyon kurumunun programın akredite durumuna ilişkin verdiği karar.

Yukarıda açıklanmaya çalışan sürecin başlıca işlem basamakları şu şekilde özetlenebilir;

- Sosyal Hizmet Eğitim/Öğretim Politikası Standartlarının tespit edilmesi
- Türkiye'deki Mevcut Sosyal Hizmet Programının Öz değerlendirmesi,
- Dış değerlendirme ve akreditasyon kurumun ziyareti,
- İzleme; Sosyal Hizmet Okulu belirli bir süre yakın izlemeye alınır (monitoring)
- Akreditasyon kurumu tarafından kararın verilmesi,
- Periyodik gözden geçirme.

Bu açıklamalar ışığında ülkemizdeki aktif durumda olan ve açılması beklenen sosyal hizmet bölümleri için öneri niteliğinde akreditasyon standartlarının genel çerçevesine yönelik bir model aşağıda özetlenmiştir.

Sosyal Hizmet Bölümleri için Temel Akreditasyon Standartlar Çerçevesi

1. Sosyal Hizmet Öğrencilerine Yönelik Standartlar (Nasıl bir değişim öngörüyoruz?)
  - a. Öğrenci merkezli öğrenme/öğretme ve değerlendirme
  - b. Öğrencilerin başarılarının değerlendirilmesi, yönlendirilmesi ve izlenmesi
  - c. Sosyal Hizmet Öğrencilerinin eğitim/öğretim faaliyetlerinin bütün gerekliliklerini yerine getirmesi ve sağlanması,
2. Sosyal Hizmet Eğitim/Öğretiminin Amaçlarına Yönelik Standartlar (Ne yapmaya çalışıyoruz?)
  - a. Sosyal Hizmet Eğitim/Öğretiminin misyon ve hedefleri doğrultusunda amaçlar listesi oluşturma,
  - b. Sosyal Hizmet Programının amaçlarını sağlayacak bir eğitim/öğretim programı ve bu programı destekleyen süreçlerin oluşturulması,
  - c. Amaçların gerçekleştirildiğini gösteren sürekli bir ölçme ve değerlendirme sisteminin kurulması,
  - d. Sosyal Hizmet Programının hedeflerine ulaşmada kullanılacak sürekli iyileşme süreçlerinin tanımlanması,
  - e. Sosyal Hizmet Programının sürekli bir iç ölçme ve değerlendirme sisteminin kurulması,
3. Sosyal Hizmet Program Çıktıları ve Değerlendirmeye Yönelik Standartlar (Hangi çıktılara ulaşmak istiyoruz?)
  - a. Sosyal Hizmet mesleki bilgilerinin uygulama alanına aktarabilme,

- b. Sosyal Hizmet mesleği için gerekli yaklaşım, yöntem ve modern araçları kullanabilme,
- c. Sosyal Hizmet mesleki uygulamalarında sorunları belirleme, tanımlama ve çözebilme,
- d. Sosyal Hizmet mesleki uygulamalarında çözümlerin evrensel niteliklere sahip olabilmesi,
- e. Sosyal Hizmet mesleki uygulamalarının etki analizlerini gerçekleştirebilme ve yorumlayabilme,
- f. Sosyal Hizmet mesleki ve etik sorumlulukları içselleştirebilme,
- g. Sosyal Hizmet uygulamalarında disiplinler arası takım çalışması yönetebilme,
- h. Sosyal Hizmet mezunlarına yönelik yaşam boyu öğrenme gereksinimlerini anlama ve öğrenmeyi sürdürebilme,
- i. Yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası sorunları kavrayabilme ve çözüm önerileri sunabilme,
4. Sosyal Hizmet Öğretim Kadrosunun Kalitesine Yönelik Standartlar (Sosyal Hizmet Öğretim Üyelerinin standartları nasıl olmalıdır?)
- a. Uluslararası geçerli bir dile yeteneğini okuyabilme, yazabilme, dinleyebilme ve yazabilme becerisi,
- b. Sosyal Hizmet müfredat tasarımı geliştirebilecek nitelikte olması,
- c. Ders programını etkili bir şekilde yürütebilme,
- d. Sosyal Hizmet öğrencilerine super-verse verebilme ve onların mesleki gelişmelerine katkıda bulunabilme,
- e. Sosyal Hizmet programlarını sürdürebilecek nitelikte ve sayıda olması,
- f. Öğretim üyelerinin programı değerlendirme ve geliştirme becerisine sahip olması,
- g. Uluslararası sosyal hizmet eğitim/öğretiminde güncel gelişmeleri ve uygulanan metotları takip edebilme becerisine sahip olması,
5. Altyapıya Yönelik Standartlar (Hangi koşullarda Sosyal Hizmet Eğitim/Öğretim gerçekleştirilmelidir?)
- a. Sosyal Hizmet eğitim/öğretim faaliyetlerinin gerçekleşeceği sınıfların nitelikleri ve öğrenci sayılarının programın amaçlarını sağlayacak düzeyde olması,
- b. Teknolojik altyapı, sosyal hizmet öğrenci ve öğretim üyelerinin programın amaçlarına uygun yeterlilikte olması,
- c. Sosyal Hizmet öğretim üyelerinin bilimsel çalışmalarını destekleyici alt yapı hizmetlerinin sağlanması
6. Sosyal Hizmet Programı Kriterleri (Özel ölçüt gerektiren alanlar nelerdir?)
- a. Sosyal Hizmet eğitim/öğretim faaliyetlerinin nitelikli bir düzeyde gerçekleşebilmesi için özel ölçütleri karşılıyor olması,
- b. Sosyal Hizmet alan uygulamaları için özel ölçütlerin belirlenmesi,
- c. Sosyal Hizmet Lisansüstü (yüksek-lisans) için yukarıda belirtilen standartlar da geçerlidir.
- d. Sosyal Hizmet Lisansüstü akredite-tasyon standartlarında ek olarak araştırma etkinliği planlanır.

SONUÇ

Uluslararası düzeyde sosyal hizmet eğitim/öğretiminde uygulanan standartlar, akreditasyon çalışmalarının temelini oluşturur. Bu standartlar; yerel, bölgesel ve ulusal ölçekte farklılık gösterebilir. Bunlar; sosyal hizmet bölümlerinin geliştirilmesi için planlanmış bir sistemde bir sosyal hizmet programının kabul edilebilir düzeyde olduğuna karar verilebilmesi için hangi öğelerin programda bulunması gerektiğini gösterir. Belirlenen bu standartlar; sosyal hizmet programının nitelikli sosyal hizmet uzmanı yetiştirmek için asgari düzeyde hangi özelliklere sahip olunması gerektiği sorusuna cevap verir. Bu standartlar; sosyal hizmet bilgi, beceri ve değer sisteminden bağımsız değildir. Aksine akreditasyon standartları, bu değerler dizisinin periyodik olarak şeffaf ve denetlenebilir bir mekanizma ile birey, grup ve toplumların değişen ihtiyaçlarına yönelik sürekli iyileştirme yaklaşımı çerçevesinde gözden geçirmesine olanak sağlar. Bu yönü ile sosyal hizmet ile akreditasyon uygulamaları birbiriyile benzer paradigmalara sahiptir.

Türkiye’de bölgesel gelişmişlik farklılıklarından dolayı farklı düzeylerde sosyal hizmet akreditasyon standart dizisi geliştirilebilir ve her bir sosyal hizmet bölümü akreditasyon sürecini kendi yönetebilir. Bu durum akreditasyon uygulamalarının doğasına uygundur. Ancak Türkiye’de sosyal hizmet eğitim/öğretiminin dağınık görünümü bu konuda Türkiye’ye özgü farklı yaklaşımların geliştirilmesine olanak sağlayabilir. Bir sosyal hizmet bölümünün akademik faaliyetlerinin kalite güvencesi içerisinde yürütülebilmesi her şeyden önce sosyal hizmet mesleğine ihtiyaç duyan bireylerin, grupların, kurumların,

organizasyonların ve toplumların farklılaşan ihtiyaçlarını karşılaması ile sağlanabilir. Dolayısıyla ülkemizde bölgesel farklılıklar göz önünde bulundurularak akreditasyon standartları geliştirilebilir.

Sosyal hizmet eğitim/öğretimin temel bileşenlerinin ve hedeflere ulaşmada kullandığı yöntemlerin belirli aralıklarla gözden geçirildiği bir sistemin kurulması Türkiye’deki sosyal hizmet programları için hayati bir öneme sahiptir. Günümüzde yükseköğretim programlarında bu amaçlara ulaşmada kullanılan araçların başında akreditasyon sistemi gelmektedir. Sosyal hizmet öğrencilerinin başarıları, mezun sayısı, sosyal hizmet uzmanlarının çalıştığı alanlar ve kurumlardaki rol ve işlevlerinin ölçülebileceği ve değerlendirilebileceği bir akreditasyon sistemi ile ülkemizde kabul edilebilir düzeyde uluslararası standartlara sahip sosyal hizmet bölümlerinin sayısının hızla artacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla akreditasyon uygulamaları yaygınlaşması ile Türkiye’de sosyal hizmet bölümlerinin mevcut sorunlarının çözülmesinde önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C., *Güncel, U. (2007). "Yükseköğretimde Akreditasyon."*C. Can Aktan. Değişim Çağında Yükseköğretim. İzmir Yaşar Üniversitesi Yayını: İzmir.
- Alptekin, K., Topuz, S. ve Zengin, O. (2014). Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminde mevcut durum: tespitler, analizler ve öneriler. Sosyal hizmet sempozyumu 2013: Türkiye’de çocuğun refahı ve korunması: kapsayıcı bir yaklaşım arayışı, ss.353-366. Sempozyum Bildirileri (elektronik basım). Kocaeli.
- Beverley, A. ve Worsley, A. (2007). *Learning and Teaching Social Work Practice*, New York: Palgrave.

- CHEA. (2001). *Glossary of Key Terms in Quality Assurance and Accreditation*, Council for Higher Education Accreditation. Erişim: 26 Haziran 2016, http://www.chea.org/international/inter_glossary01.html.
- Council on Social Work Education (CSWE), '2014 Annual Statistics on Social Work Education in the United States'.
- Duyan, V. (2010). *Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları ve Müdahale Yöntemleri*, Ankara: Aydınlar Matbaası.
- Gray, M. ve Lovat, T. (2008). 'Practical Mysticism, Habermas, and Social Work Praxis', *Journal of Social Work*, 8: 149.
- ENQA. (2007). *Standards and guidelines for quality assurance in the European higher education area*. Helsinki: ENQA.
- ENQA. (2008). *Quality procedures in the European higher education area and beyond: Second ENQA survey*. Helsinki: ENQA.
- European Consortium for Accreditation, 'Accreditation in the European Higher Education Area', 2005.
- Hamalainen, K., ve Jakku-Sihvonen, R. (2000). *More equality to the quality policy of education*. Helsinki: National Board of Education.
- Harvey, L., ve Green, D. (1993). *Defining quality. Assessment and Evaluation in Higher Education*, 18(1), 9-34.
- Karataş, K. ve Erkan, G. (2005). *Türkiye'de sosyal hizmet eğitiminin tarihçesi*. Ü. Onat (yayına hazırlayan). (İçinde) Sosyal hizmet sempozyumu 2002: sosyal hizmet eğitiminde yeni yaklaşımlar, ss. 112-133. Ankara: Aydınlar Matbaacılık Ltd. Şti.
- Kut, S. (2005). *Türkiye'de sosyal hizmet mesleğinin eğitimi*. Ü. Onat (yayına hazırlayan). (İçinde) Sosyal hizmet sempozyumu 2002: sosyal hizmet eğitiminde yeni yaklaşımlar, ss. 9-13. Ankara: Aydınlar Matbaacılık Ltd. Şti.
- Küçükcan, T., ve Gür, B.S. (2009). *Türkiye'de yükseköğretim: Karşılaştırma- lı bir analiz*. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı: Ankara.
- ÖSYS (Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi) Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu, (2015). ÖSYM (Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi), Ankara. Erişim: 30.07.2015, <http://www.osym.gov.tr/belge/1-23560/2015-osym-yuksekogretim-programlari-ve-kontenjanlari-ki-.html>
- Özer, M. (2010). Yükseköğretimde kalite güvencesi üzerine. *Cumhuriyet Bilim Teknoloji* 1213/18.
- Özer, M., Gür, S.B., Küçükcan, T. (2011). *Kalite güvencesi: Türkiye yükseköğretimi için stratejik tercihler*. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi: Ankara.
- Payne, M. (1997). *Modern Social Work Theory*, Camplang: Mac Millan Press.
- Thompson, N. (2005). *Under standing Social Work*, New York: Palgrave.
- UNESCO. (2004). *Higher Education in a Globalized Society: UNESCO Education Position Paper*. Paris: UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001362/136247e.pdf>
- World Bank. (2008). *Turkey-Higher education policy study. Volume 1: Strategic directions for higher education in Turkey*. (Report No: 39674 – TU). Washington, DC: World Bank.
- www.yok.gov.tr. Erişim Tarihi: 16.06.2016

Derleme

ÇOCUK MERKEZLİ OYUN TERAPİSİNİN ENGELLİ ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI AÇISINDAN ÖNEMİ

The Importance of Child- Based Play Therapy in Social Work Practice with Children with Disability

Aslıhan AYKARA*

* Arş. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Oyun, her yaş grubu için farklı özellikler ve etkiler göstermekle birlikte, özellikle çocuklar için aslında önemli bir iletişim ve sağaltım aracı olarak görülebilir. Engelli çocuklar özelinde de düşünüldüğünde, bu çocukların kendilerini daha rahat ifade edebilmeleri, sorun ve gereksinimlerinin belirlenmesi ve bunların çözümüne yönelik ne gibi beklentilerinin olduğunun anlaşılması konularında oyundan yararlanılması önemlidir. Engelli çocuklara yönelik sosyal hizmet uygulamalarının da oyun ile desteklenmesi, sosyal hizmet uzmanı ile çocuk arasındaki iletişimi güçlendirecek, çocuğun anlaşılmasını ko-

laylaştıracak ve çocuğun kendisini daha iyi hissetmesini sağlayacaktır.

Engelli çocuklarda benlik saygısı ve sosyal uyum başta olmak üzere pek çok gelişimsel ve sosyal özelliğin geliştirilebilmesi açısından çocuk merkezli oyun terapisinin önemi- ne yer veren bu çalışmada, öncelikle oyun ve oyun terapisi kavramlarına, daha sonra da oyun terapisine ilişkin bazı yaklaşımlara kısaca yer verilmekte ve bu yaklaşımlardan çocuk merkezli oyun terapisi üzerinde ayrıntılı biçimde durulmaktadır. Son olarak ise, engelli çocuklar özelinde çocuk merkezli oyun terapisinin olumlu etkilerine, bu konuya ilişkin bazı araştırma bulgularına değinilmekte, sosyal hizmet uygulamaları açısından çocuk merkezli oyun terapisinin engelli çocuklar açısından kullanımının önemine ilişkin önerilerle çalışma sonlandırılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Çocuk merkezli oyun terapisi, engelli çocuklar, sosyal hizmet.*

ABSTRACT

Even though play shows different characteristics and effects for every age group, it can be considered as an important tool for communication and therapy. When considering children with disabilities, it is essential to make use of play as these children can express themselves more comfortably through play. Moreover, one can have a better understanding of the children's problems and needs, and the solutions for these problems through the usage of play. Reinforcement of social work practice with play can strengthen the relationship between the social worker and the child, make the child more comprehensible, and make the child feel better.

This study focuses on the importance of child-centered play therapy in terms of improving some developmental and social abilities like self-esteem and social cohesion in children with disabilities. Firstly, the concepts of play and child-centered play therapy as well as some approaches to these concepts

are mentioned briefly, and then child-centered play therapy is focused on in detail. Finally, the positive effects of child-centered play therapy for children with disabilities, some research findings related to the issue, and the importance of child-centered play therapy for children with disabilities are mentioned in terms of social work practice.

Keywords: *Child-based play therapy, children with disability, social work*

GİRİŞ

Çocuklar, farklı kültürel ve gelişimsel özelliklere sahip olmaları, farklı yaşam olaylarıyla karşılaşmaları gibi pek çok nedenden dolayı çeşitli sorun ve gereksinimle karşı karşıya gelebilmektedirler. Bir engelle sahip olmaları da çocukların bu sorun ve gereksinimlerini etkileyen farklılıklarından biridir. Engelli çocukların sorun ve gereksinimleri engel durumlarına, aile özelliklerine fiziksel çevre veya sosyal çevre özelliklerine göre değişebilmektedir. Çocukların engellerine, ailelerine ve çevrelerine ilişkin bu özellikleri de göz önünde bulundurulduğunda, işte bu sözünü ettiğimiz sorun ve gereksinimleri ortaya çıkabilmektedir. Çocukluk döneminde bunlar daha çok olumlu benlik kavramının gelişimine ve sosyal uyuma ilişkin sorunlar olarak karşımıza çıkabilmektedir (Jinnah-Ghelanive Zolinda, 2009; Serafica ve Harway, 2009; Baker ve Donnelly, 2010; Wickman, Nordlund ve Holm, 2016). Bu sorunların temel nedeni ise çoğunlukla toplumun engelliliğe ilişkin yetersiz bilgi ve bilinç düzeyinden kaynaklı olumsuz tutum ve davranışlarıdır (Mitchell, Lu ve Watts, 2009; Feldman ve diğ., 2013; Bannink ve diğ., 2015). Karşılaşılan bu sorunlara ek olarak bu çocukların

gereksinimlerinin neler olduğuna ilişkin bilgi eksikliği de bulunmaktadır ve bu sorun ve gereksinimlerin giderilmesine ilişkin hizmetlerin de yetersiz olduğu görülmektedir.

Engelli çocukların sorun ve gereksinimlerinin nedeni her zaman birbiriyle benzer olmayabilir. Örneğin yapılan bazı araştırmalar, sonradan engelli olan bireylerin ve doğuştan engelli bireylerin sosyal uyum sağlama durumlarının farklı değişkenlerin de etkisiyle değişkenlik gösterebildiğini göstermektedir (Boerner, 2004; Öztürk, 2006). Dolayısıyla, engelli çocukların sorun ve gereksinimlerinin neler olduğunun ve bunların nedenlerinin anlaşılması, bu sorun ve gereksinimlerine ilişkin kendi algılarının nasıl olduğunun anlaşılması, bunların giderilmesi açısından önemlidir. Bu anlayışın sağlanması açısından önemli bir yere sahip olan çocuk merkezli oyun terapisine sosyal hizmet uygulamalarında daha fazla yer verilmesi, bu uygulamaların verimliliğini artıracaktır.

Çocuk merkezli oyun terapisi, çocukların içinde buldukları yaşam koşullarını nasıl algıladıklarını, kendilerini nasıl ifade ettiklerini, sorun ve gereksinimlerinin neler olduğunu anlayabilmek açısından oldukça önemli terapötik bir araçtır. Bu nedenle engelli çocuklar açısından ve bu çocukların benlik kavramına ve sosyal uyuma ilişkin olarak yaşadıkları sorunların ve bu sorunlardan doğan gereksinimlerinin anlaşılması açısından çocuk merkezli oyun terapisi üzerinde durulması bir gereklilik olarak görülmektedir.

Uygulamalı bir meslek ve akademik bir disiplin olarak tanımlanan sosyal hizmetin (IFSW, 2014) en temel

ilkelerinden bazıları olan 'bireyin bulunduğu yerden başlama' ve 'her birey eşsizdir' ile oldukça yakından bağlantılı bir yaklaşıma sahip olan çocuk merkezli oyun terapisinin, oyundan ve oyun terapisine ilişkin tekniklerden sosyal hizmet uzmanları tarafından nasıl yararlanılabileceğinin üzerinde durulması, engelli çocuklara yönelik sosyal hizmet uygulamalarının verimliliğini artıracaktır.

Oyun ve Oyun Terapisi Kavramları ile Bu Kavramların Kapsamı

Engelli çocuklarda benlik saygısı, sosyal uyum gibi pek çok gelişimsel ve sosyal özelliğın geliştirilebilmesi açısından çocuk merkezli oyun terapisinin öneminin anlaşılabilmesi açısından öncelikle oyun ve oyun terapisi kavramlarına ve bu kavramların gelişimine yer verilmesinde yarar görülmektedir.

Kargı (2007, s. 364) oyunu, belli bir amaca yönelik olan ya da olmayan, kurallı ya da kuralsız olarak gerçekleştirilebilen, her durumda çocuğın isteyerek ve hoşlanarak yer aldığı, fiziksel, bilişsel, dil, duygusal ve sosyal gelişiminin temeli olan, gerçek hayatın bir parçası ve çocuk için en etkin öğrenme süreci olarak tanımlamıştır. Russ (2003) oyunu, bireyin dışarıdan gelen herhangi bir amaçla değil kendisi için yaptığı doğaçlama, gönüllü, eğlenceyi içeren bir etkinlik olarak tanımlamıştır. Bu tanıma da bakıldığında, oyunun gönüllü olarak ve bireyin kendisi için yaptığı bir etkinlik olması gibi özelliklerinin vurgulandığı görülmektedir. Rae (1987; akt. Pişkin, 1993, s. 43) de benzer şekilde, oyun içinde çocukların keşfetmeyi, yaşamda gördükleri modelleri taklit etmeyi ve var olan becerilerini geliştirmeyi

öğrendiklerini ifade etmektedir. Muschelwhite (1986; akt. Astramovich ve diğ., 2015, s. 31), oyunun çocukluk deneyimlerinin vazgeçilmez bir parçası olduğunu ve uygun oyun olanaklarının olmaması durumunda çocukların çevreleriyle ilişkilerinde öğrenilmiş çaresizlik geliştirme riskiyle karşı karşıya kalacaklarını belirtmiştir. Brodin (2005, s. 643)'e göre ise, oyuna ilişkin kuramlar yıllardır gelişmeye devam etmektedir ve oyunun özüne ilişkin tek bir tanım değil birçok tanım bulunmaktadır. Oyun genellikle çocuk işi, yetişkinliğe hazırlık, öğrenilmiş bir davranış veya gelişme için bir araç olarak tanımlanmaktadır. Oyun aynı zamanda bir asimilasyon türü (Piaget, 1962), bir öğrenme yolu (Vygotsky, 1981) veya duyguları ve deneyimleri sürdürme yolu (Winnicott, 1982) olarak da tanımlanabilmektedir. Bu kuramcıların kavramsallaştırmalarının birçoğunda sosyal etkileşimin önemi vurgulanmakta ve oyun sürecinin bu konudaki yerine değinilmektedir.

Oyuna ilişkin olarak yapılan bu tanımlarlarda yer alan gelişme, öğrenme, duyguları ifade etme, deneyim kazanma gibi kavramlar ise oyun terapisi kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte oyunda gerçek hayata ilişkin atıflar yapılıyor olması ve çocuğın olumlu gelişiminde etkin rol oynaması gibi özellikleri oyunun zamanla çocukların terapötik süreçlerinde bir araç olarak kullanılabileceğinin görülmesini sağlamıştır.

Hall ve diğ. (2002)'nin de belirttikleri gibi, geçtiğimiz 60 yıl boyunca oyun terapisi daha fazla bilinmeye ve popüler bir tedavi yöntemi olmaya başlamıştır (akt. Porter ve diğ., 2009, s. 1026). Sigmund Freud, Anna Freud, Melanie Klein gibi kuramcılar, çocuklar için oyunun

önemini tartışmışlar ve çocuklarda terapötik süreçleri kolaylaştırabilmek amacıyla oyun terapileri geliştirmişlerdir. Piaget (1962) ise oyunu ve çocuğun bilişsel gelişiminde oyunun rollerini detaylandırmıştır. Oyuna ilişkin bu kavramsallaştırmalar ve detaylandırmalar, hangi durumlarda oyundan nasıl yararlanılabileceğini veya oyun sürecine ilişkin nelere dikkat edilmesi gerektiğini ortaya koyabilmek açısından önemli yararlar sağlamıştır.

Piaget (1962), Vygotsky (1981) ve Winnicott (1982) gibi araştırmacılar oyunun azımsanmaması gereken ciddi bir etkinlik olduğunu vurgulamaktadırlar. Örneğin Brodin (2005, s. 635-636), bu araştırmacıların oyuna ilişkin görüşlerinden söz etmiş ve Piaget (1962)'nin, nesnelerin kullanımının bilişsel gelişimle bağlantılı olduğunu ve oyun etkinliğinin çocuğun dünyayı keşfetmesinin bir yolu olduğunu vurguladığını belirtmiştir. Çocuğun duygusal-motor dönemde nesneleri kullanmasını Piaget uygulama/pratik, Vygotsky ise algılama olarak kavramsallaştırmaktadır. Vygotsky'e göre oyun bilgiye aracılık etmektedir, öğrenmeye uyumludur ve doyurulamamış isteklerin doyurulmasını amaçlamaktadır. Winnicott ise oyunun önemini sosyal ilişkileri oluşturmak ve bunları sürdürmek olduğunu belirtmektedir. Piaget'nin uygulama/pratik kavramına göre, bir etkinliğin sürekli tekrarlanması gelişimi sağlamaktadır. Winnicott çevredeki insanlarla ilişki kurmayı sağlamada oyuncakların ve nesnelerin araç olarak kullanılmasının önemine dikkat çekmektedir. Vygotsky oyun malzemelerini, öğrenme açısından önemli bulmakta ve çocuğun öğrenmesinde yetişkinlerin rollerine vurgu yapmaktadır.

Oyunun işlevlerine ilişkin bu bakış açıları farklı oyun terapisi yaklaşımlarının ortaya çıkmasına ve farklı nedenlerle terapötik süreç içinde yer alan çocuklara yönelik yine farklı bakış açılarıyla yaklaşılabilmesine olanak sağlamıştır. Bu oyun terapisi yaklaşımlarının her biri, farklı gerekçelerle terapötik süreç içerisinde yer alan bireylerin veya çocukların kendilerini ifade etme biçimlerinin, yaşamlarını nasıl algıladıklarının, sorun ve gereksinimlerinin anlaşılmasında oyundan bir araç olarak farklı biçimlerde nasıl yararlanılabileceğini göstermektedir. Örneğin bilişsel davranışçı oyun terapisi yaklaşımında çocuğun yaşantılarına ilişkin duygu ve düşüncelerinde gerekli görülen değişimlerin sağlanması amaçlanmaktadır. Knell (1998)'in de belirttiği gibi, oyun terapisinin bu türü iki buçuk ile altı yaş arasındaki çocuklar için ve en çok da sözel iletişim konusunda etkilidir (akt. Porter ve diğ., 2009, s. 1029). Bilişsel davranışçı oyun terapisi 1960'larda Aaron Beck'in öncülüğünde ortaya çıkmış popüler bir müdahale yöntemidir (Beck 1964, 1976; akt. Porter ve diğ., 2009, s. 1029) ve bilişsel davranışçı oyun terapisinde oyuncak bebekler veya oyuncak hayvanlar olumlu benlik durumu sağlamak amacıyla özellikle kullanılmaktadır. Bu yaklaşım, çocuğun problem durumlarını yeniden yaratmasına ve bunlarla mücadele etmesine izin vermektedir (Porter ve diğ., 2009, s. 1029). Bu açıdan bakıldığında bilişsel davranışçı oyun terapisinde öncelikli amacın, çocuğun yaşadığı soruna ilişkin duygu ve düşüncelerinin değiştirilmesi ve sorun yaşanan sürece ilişkin yeniden bir anlamlandırmaya gitmesinin sağlanması olduğu görülmektedir. Bu ve buna benzer diğer tüm oyun terapisi yaklaşımlarında farklı yöntem

ve teknikler kullanılmakla, farklı bakış açıların temel almakla birlikte, esas amaç bireyin veya çocuğun yaşadığı sorun veya gereksinim durumunun anlaşılabilmesi ve mümkün olan en az seviyeye getirilebilmesidir. Bununla birlikte, örneğin Pişkin (1993, s. 44)'e göre, oyun etkinliklerinin en önemlilerinden biri Piaget'in geliştirmiş olduğu ve daha çok iki ile on iki yaşları arasındaki çocuklarda görülen sembolik oyundur. Sembolik oyun, büyük oranda zihinde yer almakla ve çok az oyun materyali gerektirmektedir. Çocuklar hayal güçlerini ve yaratıcılıklarını kullanarak çeşitli nesnelere sembolik olarak kullanabilmektedirler. Kargın ve Demir (2004) ise sembolik oyunu, çocukların semboller kullanarak oynadıkları düşsel oyunlar olarak tanımlamışlardır. Onlara göre sembolik oyunda çocuk her türlü sembolik kombinasyonları yapmayı öğrenmekte, günlük yaşamın olaylarını yeniden yaşamakta, yoksun kaldıklarını telafi etmekte, hayali hikayeler kurmakta ve rol oyunlarına katılmaktadır. Çocukların yaşantılarına ilişkin bilgiler elde etmede veya çocuğun yaşam deneyimlerine ilişkin duygu ve düşüncelerinde oyunun ne kadar önemli olduğu sembolik oyuna ilişkin tanımlarda da açıkça görülmektedir.

Oyun terapisinin bu amaçlarını yerine getirebilmesi açısından, terapi sürecinin tüm aşamalarında çocuğun kendini ifade ediş biçimi özenle göz önünde bulundurulmalıdır. Shaefer (2013, s. 9)'ın da belirttiği gibi, oyun terapisi üç temel aşamadan oluşmaktadır. Bunlar ilk olarak çocuk ve terapistin birlikte çalışma ilişkisi inşa etmeye başladıkları ilk seansları içeren "dayanışma ilişkisi geliştirme" aşaması, daha sonra terapötik değişimin çoğunun ortaya çıktığı

"ayrıntılı çalışma" aşaması ve son olarak çocuğun ve ailenin, ortaya çıkmış değişimlerin sahipliğini üstlenmelerine ve devam etmekte olan gelişmeler için kendilerini hazırlamalarına imkan tanınmasını amaçlayan "sonlandırma" aşamasıdır. Dayanışma ilişkisi geliştirme, ayrıntılı çalışma ve sonlandırma aşamalarının her birinde çocuğun içinde bulunduğu durum anlaşılmasına çalışılır, çocuğun kendisini oyun yoluyla ifade etmesine olanak tanınır ve çocukta gerçekleşmesi istenen değişimler için adımlar atılır. Burada önemli olan çocuğu anlamaya odaklanmak ve çocuğun esas sorun ve gereksinimini doğru biçimde belirleyerek bunların üzerine eğilmektir. Bu açıdan oyunun çocuk üzerindeki olumlu etkilerinin neler olduğunun bilinmesi önemlidir. Oyunun yukarıda söz edilen olumlu etkilerinin yanı sıra terapötik anlamda iyileştirici bazı özelliklerine de yer verilmesi önemlidir. Shaefer (2013, s. 16-21) oyunun iyileştirici etkilerini kendini ifade etme, bilincine erişim, doğrudan ve dolaylı öğretim, duygusal sağaltım, stresle baş etme, olumsuz duyguların karşı şartlandırılması, katarsis, olumlu duygulanım, yüceltme, bağlanma ve ilişki geliştirme, ahlaki yargı, empati, güç ve kontrol, yeterlilik ve özdenetim, benlik algısı, hızlanmış gelişim, yaratıcı problem çözme, hayallerin dengelenmesi, gerçekliğin sınanması, davranışların prova edilmesi ve dayanışma ilişkisi inşa etme olarak sıralamıştır. Burada da görüldüğü gibi, terapötik süreç içerisinde yer alan çocuğun kendisini ifade edebilmesi, duygusal sağaltım yaşayabilmesi, olumsuz duygu ve düşüncelerinin yerini olumlu duygu ve düşüncelerin alabilmesi, empati duygusunun, benlik saygısı, sosyal uyum gibi özelliklerinin geliştirilebilmesi

gibi açılardan oyun önemli bir araçtır. Çocuğun herhangi bir engele sahip olması durumunda ise söz edilen bu kavramlar ve çocukta sağlanacak gelişmeler daha da belirginleşebilmektedir. Engelli bir çocuğun olumsuz duygu ve düşüncelerinin yerini olumlu duygu ve düşüncelerin almasının sağlanması, kendisini ifade edebilmesi ve duygusal sağaltım yaşaması, yaşadığı sorun ve gereksinimlerin giderilmesi açısından önemli adımlardır ve bu adımların atılmasında oyun önemli bir yere sahiptir. Engelli çocuklar açısından oyun terapisinin önemi konusuna çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı biçimde yer verilecek olup, bunun öncesinde çocuk merkezli oyun terapisine yer verilmesi uygun görülmektedir.

Çocuk Merkezli Oyun Terapisi ve Özellikleri

Çocuk merkezli oyun terapisi, çalışmanın önceki bölümünde de söz edildiği gibi, farklı sorun ve gereksinimlere sahip çocuklara yönelik olarak geliştirilen oyun terapisi yaklaşımlarından biridir. Hümanistik modellerin içinde yer alan bu terapi yaklaşım, Carl Rogers'ın birey merkezli yaklaşımına dayanmaktadır.

Virginia Axline (1947), Rogers'ın birey merkezli yaklaşımını çocuklara uyarlayan ilk kişidir. Axline çocuk ve oyun terapisine daha hümanist ve birey merkezli bir yaklaşım getirmiştir (Shaefer, 2013, s. 5). Axline (1947), çocukların uygun terapötik koşullar sağlandığında kendilerini iyileştirebilmelerini sağlayacak içsel bir güçten gelen inançlarını temel alan bir oyun terapisi ekolü geliştirmiştir ve bu ekol çocuk merkezli oyun terapisi olarak adlandırılmıştır (Le

Blanc ve Ritchie, 2001; akt. Porter ve diğ., 2009, s. 1026).

Oyun terapisinin öncülerinden Virginia Axline, oyunun çocukların kendilerini ve duygularını ifade edebilmeleri ve yeni davranışlar keşfedebilmeleri açısından oldukça önemli olduğunu vurgulamakta (1947; akt. Astramovich ve diğ., 2015, s. 30); özellikle terapötik değişim için gerekli koşulların koşulsuz olumlu kabul, empatik anlayış ve sahicilik olduğu inancını benimsediğini ifade etmektedir. Ayrıca çocukların düşünce, duygu ve isteklerini kelimelerden yararlanmaktansa oyun yoluyla daha iyi ifade edebildiklerini belirtmektedir (Shaefer, 2013, s. 5). Bu oyun terapisi, terapistin çocuğun bakış açısını anlamasını, değer vermesini ve kabul etmesini, inanç veya çözüm yolu empoze etmemesini ve daha fazla işbirliği ve olumlu sonuçlar alabilme fırsatlarını geliştirmek için çocuğun kültürel ve ailevi değerleriyle çalışmasını amaçlamaktadır (Ramirez ve diğ., 2005). Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, çocuk merkezli oyun terapisinde çocuğun kendini iyileştirebilme potansiyeline, güçlü yanlarına odaklanılmakta, kendini ifade edebilme, benlik saygısı, sosyal uyum, empati gibi konularda gelişme sağlanmasına önem verilmektedir. Bunu yaparken önemli olan ise, çocuğun kendini ifade etme biçimine müdahale edilmemesi, onun değerlerine saygı gösterilmesidir. Kargı ve Akin (2005) da oyun sırasında çocuğun duygusal doyum yaşadığını, oyunun esnek olduğunu ve çocuğun kontrolü elinde tuttuğu fırsatlardan biri olduğunu ifade etmişlerdir. Porter ve diğ. (2009, s. 1028) de benzer biçimde, çocuk merkezli oyun terapisinde sürecin akışının çocuk tarafından oluşturulduğunu; bu terapideki temel noktalardan

birinin, çocukların daima iletişim kurulabilir olması olduğunu ve bu iletişimin her zaman sözel olmayabileceğini, beden dili veya oyunun söz konusu olabileceğini, bu nedenle de çocukların duygularını, öykülerini veya sorunlarını sözel olarak ifade etmek zorunda olmadıklarını belirtmişlerdir. Çocuk merkezli oyun terapisinin bu özelliğine ilişkin olarak Landreth ve Sweeney (2009) oldukça açıklayıcı bir ifadeye bulunmuşlar ve çocuk merkezli oyun terapisinin bir uygulama prosedürünün aksine çocuklarla birlikte olma sürecine dayandığını ve bir onarım sürecinden ziyade bir varoluş süreci olduğunu belirtmişlerdir.

Sürecin akışını çocuğun kendisinin belirlediği, önemli olanın çocuğu anlamaya çalışmak olduğu çocuk merkezli oyun terapisinin temel amaçları Landreth (2002, s. 87-88) tarafından olumlu bir benlik kavramı geliştirme, sorumluluk üstlenme, kendini kabul etme, özerk olma, kendi kararlarını verebilme, baş etme becerileri kazanma, içsel değerlendirme yapabilme ve kendine daha fazla güvenme olduğu belirtilmektedir.

Çocukların kendi yaşamlarına ilişkin sorumluluklar almaya başlamaları ve böylelikle benlik saygılarının da gelişmesi yaşamları açısından önemli bir özelliktir. Çocuk merkezli oyun terapisinin bu gelişmeyi sağlamada etkisi büyüktür. Bununla birlikte baş etme becerilerini artırma konusunda da yine çocuk merkezli oyun terapisinin önemli katkıları bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, engelli çocukların yaşadıkları sorunlarla baş etmelerinin, kendi yaşamlarına ilişkin sorumluluklar almayı öğrenmelerinin ve benlik saygılarının gelişmesinin, çocuk merkezli oyun terapisi aracılığıyla

sağlanabilecek ve yaşamlarını olumlu yönde etkileyecek özellikler olduğu açıkça görülmektedir. Landreth, Baggerly ve Tyndall-Lind (1999), Ray, Stulmaker ve Lee (2013) gibi araştırmacıların da belirttikleri gibi (akt. Davis ve Pereira, 2014, s. 263), çocuk merkezli oyun terapisi çocukların keşfetmeleri için yaratıcı, kabul edici ve güvenli bir ortam sağlamaktadır.

Çocuk merkezli oyun terapisinin çocukların yaşamlarına ilişkin bu gelişmelerin sağlanmasında etkili olabilmesi açısından, farklı özelliklere sahip tüm çocuklara yönelik kabul edici ve hoşgörüyü dayalı bir anlayışın geliştirilmiş olması önemli bir gerekliliktir. Davis ve Pereira (2014, s. 263)'nin de belirttikleri gibi, çocuk merkezli oyun terapisi çocuklarla terapötik çalışmaya yönelik insancıl bir bakış sunmaktadır ve onların kültürel özelliklerini yargılamadan, dünyalarını ve sorunlarını keşfetmelerine izin vererek çok kültürlü biçimde bir dayanışmanlık yapma yetkinliğine karşılık gelmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi, çocuk merkezli oyun terapisinde, çocuğun sahip olduğu özellikler göz önünde bulundurularak onu anlamaya çalışmak esas alınmalıdır. Bu noktada ise, ebeveynlerin de çocuğun terapi sürecinden haberdar olması ve terapistin ebeveynlerle işbirliği içerisinde olması önemli bir gerekliliktir. Shaefer (2013, s. 138) da terapistin çocuğa yardımcı olabilmesi için ebeveynlerle geliştireceği ilişkinin ve ebeveynlerin terapiye nasıl dahil edileceklerinin önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Çocuk merkezli oyun terapisinde, söz edilen bu gerekliliklerin yerine getirilebilmesi açısından oyun terapistlerine önemli sorumluluklar

düşmektedir. Öncelikle terapistin, önceliği çocuğa anlamaya vermesi, kendisini geri planda tutabilmesi gerekmektedir. Landreth (2012), Davis ve Pereira (2014) gibi araştırmacılar, oyunun çocuğun dünyasının bir izlenimi olduğunu ve terapistin çocuğun bakış açısını anlayabilmek, duygularını nasıl ifade ettiğini anlayabilmek ve bu duyguları ona geri yansıtılabilmek için çalışması gerektiğini belirtmişlerdir. Homeyer ve Sweeney (2011)'in de ifade ettikleri gibi, çocuk merkezli oyun terapisinde, problem durumu yerine çocuk üzerine odaklanılması gerekmektedir ve dolayısıyla tanı koyma ve değerlendirme gibi konulara ağırlık veren terapistlerin, çocuğun bakış açısını kaybetme ihtimali de daha yüksek olacaktır ve bu nedenle de asıl odak noktası çocuk olarak kalmalıdır. Shaefer (2013, s. 129-133), diğer birçok yaklaşımdan farklı olarak, çocuk merkezli oyun terapisti yaklaşımında terapistin tanı, semptomlar ya da vakaya özgü tedavi teknikleri üzerine odaklanmadığını; değerlendirmenin her türlüünden kaçınılması gerektiğini, çocukların övülmemeleri yalnızca cesaretlendirilmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü övgü, değerlendirmeyi de içinde barındırmaktadır ve öncülük yetişkine ait olacağı için değerlendirici ifadeler çocuğu içsel motivasyondan mahrum bırakabilmektedir. Bu yüzden terapist çocuğun öncülük etmesine izin vermemeli ve çocuğun oyununa müdahale etmekten kaçınmalıdır. Bu konuya ilişkin olarak Landreth ve Sweeney (2009, s. 123) ise, çocuk merkezli oyun terapisinin, oyun terapistinin oyun odasına girerken giydiği ve odadan ayrılırken çıkardığı bir pelerin olmadığını, bir felsefe olduğunu ifade etmişlerdir. Dolayısıyla çocuk merkezli oyun terapisti

sadece birkaç ilişki geliştirici tekniğin uygulanması değil, tam bir terapötik sistemdir.

Shaefer (2013, s. 149) çocuk merkezli oyun terapistini kullanan bir terapistin olmasının, çocukların kendilerinin öncülük ettikleri bir oyun deneyimi yaşamalarının ve böylelikle canlanan içsel kaynaklara sahip olabilmelerinin sağlanabileceğini, bunun da ağaçların sonbaharda içsel bir süreçten geçerek renk değiştirmesine benzediğini ifade etmektedir. Sürekli devam edecek olan bu keşif sürecinin ise, terapistin tutarlı bir şekilde anlayış ve kabul sergilemesine bağlı olduğunu belirtmektedir. Terapistin bu tutumu güvenli bir ilişki yaratmakta ve çocuğun genellikle diğer yetişkinlerle paylaşılmamış benlik boyutlarını keşfetmesini ve ifade etmesini özgür bırakan yollarla çocuk tarafından içselleştirmektedir. Shaefer'a göre çocuk merkezli oyun terapisti çocuğun sorunlarının aksine, tamamen çocuk üzerine odaklanan tek kişi olma fırsatına sahiptir.

Çocuk merkezli oyun terapisinde, terapistin geliştirdiği anlayışın ve çocuğa yönelik tutum ve davranışlarının, terapötik sürecin verimliliği, çocuğun duygusal sağaltımı ve kendini ifade edebilmesi, çocukta sağlanması amaçlanan gelişmeler konusunda önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Buna yönelik olarak Mountain (2016, s. 3-9), oyun terapisinin, terapist ile çocuk arasındaki spiritüel denilebilecek türde, yargılayıcı olmayan ve destekleyici bir ilişkiye dayandığını belirtmekte, bu ilişkide çocuğun içsel yaşamına ve deneyimlerine saygı, güven duygusu ve güçlendirmenin yer alması gerektiğini vurgulamaktadır. Mountain'a göre çocuğun

spirütelliğini anlamak, yaşamın, gelişmenin ve iyileşmenin temelinde yer almaktadır ve bağlantı kurma açısından içsel bir hediyedir. Çocuğun ruhuna saygı duymak, oyun terapisinde iyileşme ve onarma sürecinde temel bir nitelik taşımaktadır. Bu süreçte terapist nazikçe ilerlemekte, çocuğun dünyasıyla bağlantı kurmakta, onu dinlemekte ve izlemekte, kendisini ifade etme biçimlerini ve gereksinimlerini oyun yoluyla anlamaya çalışmaktadır.

Çocuk merkezli oyun terapistinin çocuğun içsel süreçlerini anlamaya yönelik bu bakış açısına sahip olmasının yanı sıra, oyun terapisti sürecinde özen göstermesi gereken diğer bazı konular da bulunmaktadır. Bunlardan birisi de oyun terapisinin gerçekleşeceği ortamın yani oyun odasının koşulları ve oyunlarda araç olarak kullanılacak oyuncakların özellikleridir. Shaefer (2013, s. 7)'a göre oyun odasındaki her malzeme terapötik bir amaca hizmet etmelidir. Bu nedenle oyun malzemeleri gelişigüzel toplanmamalı, dikkatli bir şekilde seçilmelidir. Astramovich ve diğ. (2015, s. 34), çocuk merkezli oyun terapistinin güvenli ve bol oyuncaklı bir ortam sağlaması gerektiğini ve çocukla içtenlik, empati ve koşulsuz olumlu saygı içeren terapötik bir iletişim geliştirmeye odaklanması gerektiğini belirtmektedir. Porter ve diğ. (2009, s. 1028)'a göre de terapist, belli bir amaç doğrultusunda seçtiği çeşitli oyuncaklarla güvenli ve samimi bir ortam sağlayabilir (örneğin çocuğun yaratıcı drama becerilerinin geliştirilmesi amacıyla kıyafetler getirebilir). Çocuk oynarken, terapist çocuğun yaptıklarını taklit edebilir veya sözel olarak dile getirebilir. Oyun odasındaki oyun materyallerinin terapi sürecindeki önemini vurgulamak

amacıyla Kotman (2001; akt. Shaefer, 2013, s. 7), çocukların gereksinim duydukları malzemelerin kullanılabilir ve kolayca ulaşılabilir olduğunu bilmelerinin önemli olduğunu, sürekli alışık olmadıkları malzemelerle karşılaşılırsa, terapi seansının çoğunu oynamak yerine bunları keşfetmekle geçirebileceklerini ifade etmektedir.

Çocuk merkezli oyun terapisine ve önemine ilişkin bu bilgilerin ardından, bu çalışmanın da konusunu oluşturan çocuk merkezli oyun terapisinin engelli çocuklar açısından önemi konusuna yer verilmesinde yarar görülmektedir.

Çocuk Merkezli Oyun Terapisinin Engelli Çocuklar Açısından Önemi

Çocuk merkezli oyun terapisti, farklı özelliklere, sorun ve gereksinimlere sahip tüm çocuklar açısından önemli gelişmeler sağlamaktadır. Çocuklarda farklı sorun ve gereksinimlere yol açan durumlardan biri de engelliliktir. Engelli çocukların yaşadıkları sorunların temelini bakıldığında, bu çocukların çevrelerinden gelen olumsuz tepkilerin, onların benlik saygılarını zedelediği görülmektedir. Örneğin bedensel bir engele sahip olmak çocuğun akranları tarafından garipsenmesine, acınmasına veya dışlanmasına neden olabilmektedir. Bununla ilgili olarak Landreth ve Sweeney(2009), tüm uyumsuzlukların, çocuğun gerçekten yaşadığı ile çocuğun benlik kavramı arasındaki tutarsızlıktan kaynaklandığını belirtmiştir ve buna göre eğer bir çocuğun bir yaşantıya ilişkin algısı çarpıtılır ya da reddedilirse, benlik kavramı ve yaşantı arasında tutarsızlıklar ve dolayısıyla da psikolojik sorunlar ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak küçük yaşlardaki

çocuklar, akranlarına karşı tutum ve davranışlarında acımasız olabilmekte, ebeveynleri tarafından doğru yönlendirilmemeleri durumunda ise bilinçsiz tutum ve davranışlar sergileyebilmektedirler. Bu açıdan bakıldığında engelli çocukların yaşadıkları sorunların giderilmesi açısından çocuk merkezli oyun terapisinin olumlu sonuçlar ortaya çıkaracağı açıkça görülmektedir.

Herhangi bir engele sahip olan çocuklar da, karşılaştıkları çeşitli yaşam olayları karşısında, bu olayları kendi algılarıyla da şekillendirerek farklı sonuçlara ulaşmakta ve bunların bazılarında olumsuz biçimde etkilenmektedirler. Bu etkiler de engelli çocukların özellikle benlik saygılarının düşmesi ve sosyal uyumlarının azalması, sosyal ilişkilerinin olumsuz etkilenmesi şeklinde olabilmektedir. Lowenfeld (1939; akt. Shaefer, 2013, s. 5)'in de ifade ettiği gibi çocuklar, gerçekçi ya da fantastik, barışçı ya da saldırgan, düzenli ya da kaotik dünyalar yaratabilmektedirler. Buradan hareketle, çocuğun oyun esnasında ortaya koyduğu durumun anlaşılmasının, kendisine, yaşamına ve ilişkilerine dair algısının anlaşılması açısından önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Literatüre bakıldığında, engelli çocukların yaşamlarına ilişkin çeşitli konularda göstermesi beklenen gelişmelerin sağlanmasında oyun terapisinin etkilerine yönelik araştırma sonuçlarının bulunduğu görülmektedir. Örneğin engelli çocuklarla oyun konusuna ilişkin çalışmalarda, genellikle engelli olmayan çocuklardan oluşan bir kontrol grubu bulunmaktadır ve engelli olan ve olmayan çocukların oyun davranışları karşılaştırılmaktadır. Birçok çalışmanın sonucunda, engelli

çocukların belirlenen standartlara göre işlevsellik gösteremedikleri ortaya çıkmaktadır (Almqvist, 1993; akt. Brodin, 2005, s. 636). Ancak Malone ve Langone (1995), çocukların performansları açısından bir fark bulunmadığını belirtmektedirler. Birçok araştırmacı, bu konuda bir kıyaslama yapmanın ve çocuğun belli bir zamanda neyi yapabildiğini ölçmenin oldukça zor olduğunu, çocuğun gelişimi hakkında yeterli bilgi elde etmenin mümkün olmadığını belirtmektedir (Brodin, 2005, s. 636).

Engelli çocukların oyun terapisi sürecinde yer almalarına yönelik olarak engel türleri ve dereceleri açısından da çeşitli araştırma bulguları bulunmaktadır. Örneğin Porter ve diğ. (2009, s. 1029)'nin yapmış oldukları çalışmanın sonuçlarına göre, fiziksel engelli çocukların neyi başarabileceklerini ve kim olduklarını keşfetmeleri konusunda oyun terapisi destekleyici olmaktadır. Fiziksel engelli çocuklar örneğin düşük benlik saygısına sahip olabilirler ve yetersizlik hissedebilirler. Bu çocukların yaşadıkları en önemli sorunlardan biri başkaları tarafından kabullenilmeme duygusudur. Birey odaklı/danışan odaklı oyun terapisi yoluyla bu çocukların kendini kabullenmeleri geliştirilebilmektedir. Fiziksel engelli çocuklara yönelik oyun terapisine ilişkin bulguların yanı sıra, işitme ve görme engelli çocuklara yönelik oyun terapisine ilişkin çeşitli araştırma bulgularından da söz etmek mümkündür. Preisler ve Palmer (1987), duyma bozukluğu olan çocukların yaşlarına uygun bilişsel düzeyde oyun davranışları sergilemediklerini belirtmektedirler. Oyun davranışı çocukların iletişim becerileriyle değil, daha çok oynadıkları kişilerin davranışlarıyla

veya oynadıkları malzemelerle ilgili görünmektedir. Bu çocukların, duyma bozukluklarını görsel yollarla telafi ettiklerini, gerçekliklerini görsel yollarla oluşturduklarını belirtmektedirler. Ayrıca Preisler ve Palmer (1987) görme engelli çocuklarda oyun üzerine de çalışmışlardır ve görme engelli çocukların oyunları, görebilen çocuklarınkinden farklılıklar göstermektedir. Bu çocuklar, geleneksel oyuncaklara çoğunlukla ilgi göstermezler, normalde oynanmayan nesnelere oynama davranışları gösterilebilir. Bu çocukların oynaması için uygun malzemelerin bulunmasına ilişkin bazı güçlükler bulunmaktadır. Görme engelli bir çocuğa ilginç duyuusal deneyimler edindirmek zordur ve çocukla çalışan sosyal hizmet uzmanı, psikolog gibi meslek elemanları görme engelli çocuğun oyun biçimini anlamakta zorlanabilirler (özellikle de çocuk bu oyunu kendisi seçtiyse). Görme engelli çocuklar işleve dayalı (oyuncaklı oyunlar gibi) oyunlardansa el becerisine dayalı oyunlara kendilerini daha kolay verebilmektedirler ve ayrıca kendilerini diğer çocuklarla oynamaktan geri çekebilmede, tek başlarına oynamayı tercih edebilmektedirler (Preisler ve Palmer, 1987; akt. Brodin, 2005, s. 637).

Mahony (1992)'ye göre ağır düzeyde engelli olan çocuklarla engelli olmayan çocuklar açısından oyun aynı şeyi ifade etmemektedir. Engelli olan ve olmayan çocuklar açısından oyun hem bazı benzerlikler hem de bazı farklılıklar göstermektedir. Ağır düzeyde engelli olan çocuklar açısından oyunun farklı kuralları vardır ve çevreye ilişkin odak daha çok eğitime ve teşvik etme üzerindedir. Bir diğer farklılık ise bu çocukların oyunlarında çoğunlukla yetişkinlerin yer almasıdır. Diğer çocukların oyunlarında

yetişkinler yer almazlarken, bu çocukların ebeveynlerinin veya bakım verenlerinin desteğine gereksinim duymaları nedeniyle, oyunlarında yetişkinlerin yer almaları gerekmektedir (akt. Brodin, 2005, s. 644). Oyun tüm çocuklar için önemlidir, ancak çocuklar farklıdır ve oyunda farklı öncelikleri ve gereksinimleri bulunmaktadır. Ağır düzeyde engelli olan çocuklar için oyunun bu çocuklarda hangi düzeylerde ne gibi bir gelişme sağladığını belirlemek oldukça güçtür (Brodin, 2005, s. 645). Ağır düzeyde zihinsel engelli çocuklarla çalışırken, oyun terapisi bu çocukların gelişimine yardımcı olabilir ve önemli sosyal etkileşimler sağlayabilir (Porter ve diğ., 2009, s. 1029).

Öğrenme geriliği olan çocuklara yönelik oyun terapisinin hedefleri, diğer tüm çocuklara yönelik oyun terapisinin hedefleriyle aynıdır (Hellendoorn, 1994; Leland, 1983; Li, 1985; akt. Astramovich ve diğ., 2015, s. 30). Bronfenbrenner (1975), gelişimsel geriliği bulunan çocuklarda iyi yapılandırılmış ve bilişsel uyumlu programlar yoluyla olumlu sonuçlar alınabileceğini belirtmiştir (akt. Brodin, 2005, s. 640). Öğrenme bozukluğu olan çocuklar, olmayan çocuklara kıyasla daha yapılandırılmış oyuncaklarla oynamayı tercih ederler, örneğin sanat malzemeleri gibi ucu açık oyuncaklar yerine, yapbozla oynamayı tercih edebilirler (Hughes, 1991; akt. Astramovich ve diğ., 2015, s. 29). Li (1981; akt. Astramovich ve diğ., 2015, s. 29), öğrenme bozukluğu olan çocukların genellikle oyunlarında nesnelere birleştiremediklerini, ayrı ayrı ele alarak oynayabildiklerini belirtmiştir. Dolayısıyla engelli olmayan çocuklar ile öğrenme geriliği olan çocuklar arasında oynama biçimindeki en belirgin

farklılığın, oyuncakları birleştirerek kullanabilmenin eksikliği olduğunu ifade etmiştir. Murphy ve diğ. (1985) öğrenme güçlüğü olan, aslında 14 yaşında olmasına rağmen zeka yaşları 1 olan 20 çocuğun oyun oynama davranışı üzerine bir çalışma yapmışlardır. Çalışmanın sonunda, düşük ve orta düzeyde öğrenme güçlüğü olan çocukların zeka yaşlarıyla uyumlu oyun oynama davranışı gösterirken, ağır düzeyde öğrenme güçlüğü olanların olası gelişimsel düzeylerinin altında oyun oynama davranışı gösterdikleri bulunmuştur. Bu çocukların, günlük yaşamlarına ilişkin diğer her şeyi öğrenmeleri gibi, oyun oynamayı da öğrenmeye gereksinimleri bulunmaktadır. Ayrıca diğer çocuklar gibi, başladıkları bir etkinliğe ilişkin ilgilerini kaybetmeden sürdürmeyi öğrenmeleri gerekmektedir. Bu çocuklara yönelik eğitimler hem süreklilik hem de kapsam açısından yetersizdir (Murphy ve diğ., 1985; akt. Brodin, 2005, s. 638). Musselwhite (1986)'a göre grup oyun terapisi boyunca öğrenme geriliği olan çocuk paylaşmayı, sıra almayı ve akranlarıyla etkileşime geçmeyi öğrendikçe sosyal beceriler de gelişir. Ayrıca öğrenme geriliği olan çocuk, terapötik oyunun gerçekleştiği güven ortamında kendine yardım becerilerini de geliştirir. Öğrenme geriliği olan bir çocuğun iletişim becerileri de yine sözel ve sözel olmayan ifade biçimi ile gelişir (akt. Astramovich ve diğ., 2015, s. 31). Öğrenme geriliği olan çocuklara yönelik oyun terapisi yaklaşımlarının temel hedeflerinden biri istenmeyen davranışların azaltılmasıdır (Booth ve Jernberg, 2010). Öğrenme geriliği olan çocuklara yönelik oyun terapisinin başarısı oyun terapistinin çocuğa uygun davranışlar geliştirmede yardımcı olabilme

becerisine bağlıdır. Böylece çocuk ebeveynleriyle ve çevresiyle daha uygun biçimde etkileşime geçebilecektir (Astramovich ve diğ., 2015, s. 31).

Tüm bu araştırma bulgularında da görüldüğü ve daha önce de belirtildiği gibi, çocukların benlik saygısı, sosyal uyum ve bunlar gibi diğer gelişimsel ve sosyal özelliklerinin gelişimlerinin sağlanabilmesi açısından çocuk merkezli oyun terapisi önemli bir yere sahiptir. Örneğin, engelli çocuklarda oyun ile ilgili önemli bir konu da İsveç'teki oyuncak kütüphaneleridir. Bu oyuncak kütüphaneleri, engelli çocuklara bireysel destek vermek ve ailelere danışmanlık yapmak açısından büyük önem taşımaktadır. Aileler oyuncak ödünç alabilirler ve çocuklarının gelişimlerini veya işlevsel bozukluklarını uyararak bu oyunculardan yararlanabilirler. Oyun yoluyla eğitmek oldukça önemli görünmektedir. Oyuncak kütüphaneleri başta okul öncesi çocuklar olmak üzere, diğer pek çok engelli çocuğa ve ailelerine de hizmet vermektedir (Brodin, 2005, s. 642). Engelli çocukların çeşitli özelliklerinin ve sosyal ilişkilerinin gelişimine yönelik bu gibi uygulamaların yaygınlaştırılmasıyla, istenen gelişmelerin sağlanmasının da kolaylaşacağı düşünülmektedir. Çocuk merkezli oyun terapisi Bratton, Ray, Rhine ve Jones (2005)'un da belirttikleri gibi, davranış bozukluğuna, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğuna, endişeye, depresyona, özgüven eksikliğine, cinsel travmalara, ilişki sorunlarına, akademik başarısızlığa ve konuşma becerilerinde sorunlara sahip olan çocuklar için etkili bir müdahaledir.

Engelli Çocuklara Yönelik Çocuk Merkezli Oyun Terapisinin Sosyal Hizmet Uygulamalarındaki Yeri ve Önemi

Engelli çocuklar açısından olumlu etkileri vurgulanan çocuk merkezli oyun terapisinin, bu çocuklara yönelik sosyal hizmet uygulamaları açısından önemine değinilmesi bir gereklilik olarak görülmektedir. Sosyal hizmet uygulamalarında engelli çocukların, iç dünyalarının keşfedilmesi, sosyal çevreleriyle yaşadıkları uyumsuzlukların anlaşılabilmesi ve giderilmesi, benlik saygılarının gelişmesinin sağlanması gibi konularda, oyun terapisinden önemli bir araç olarak yararlanılabilir. Burada sosyal hizmet uzmanı, çocuğun kendisini ifade edebilmesi, sorun ve gereksinimlerini ortaya koyabilmesi açısından çocuk merkezli oyun terapisinin özelliklerinden yararlanabilir ve bu süreçte bir kolaylaştırıcılık/terapistlik rolü üstlenerek, çocuğun sorun ve gereksinimlerini daha doğru biçimde anlayabilir. Dolayısıyla, sosyal hizmet uzmanlarının uygulamalarında çocuklarla iletişim kurmaya yönelik bilgi ve becerilerinin içerisinde oyun terapisi tekniklerine ilişkin bilgi ve becerilerin de yer alması, çocukların yaşamlarına ilişkin algılarının, sorun ve gereksinimlerinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından önemlidir. Bu noktada öncelikle sosyal hizmetin ve temel amacının ne olduğuna, temel ilkelerine ve bu temel ilkelerinin oyun terapisiyle olan bağlantısına yer verilmesinde yarar görülmektedir.

Sosyal hizmet, sosyal değişim ve gelişim ile sosyal bağlılığı destekleyen, insanları özgürleştiren, uygulamaya dayalı bir meslek ve akademik bir disiplindir. Sosyal hizmetin temelinde

sosyal adalet, insan hakları, karşılıklı sorumluluk ve farklılıklara saygı yer almaktadır. Sosyal hizmet teorileri, sosyal bilimler, beşeri bilimler ve yerel bilgi ile desteklenmektedir. Sosyal hizmette insanların iyilik halini geliştirme ve yaşam zorlukları ile baş etme önemli bir yere sahiptir (IFSW, 2014). Sosyal hizmetin tanımına bakıldığında, bireylerin iyilik hallerine ve gelişimlerine yapılan vurgu dikkat çekmektedir. Bu açıdan bireyin kendi sorunlarıyla baş etme becerilerinin artırılması ve bu noktada ise insan hakları ve sosyal adalet gibi ilkelere özen gösterilmesi gerekmektedir. Çocuklarla ve engelli çocuklarla ilgili olarak gerçekleştirilecek sosyal hizmet uygulamalarında da yine bu hususlara dikkat edilmesi önemlidir. Engelli bir çocuğun iyilik halinin sağlanabilmesi ve bu iyilik halinin sürdürülmesi, çocuğun gelişiminin sağlanması açısından, onun kendi baş etme becerilerinin geliştirilmesinin sağlanması önemlidir. Sosyal hizmet uzmanlarının engelli çocuklarla çalışırken onlar adına değil onlarla birlikte bu çalışmalarını sürdürmeleri ve çocuğun süreçteki liderliği üstlenmelerine izin verme becerisine sahip olmaları gerekmektedir. Oyun terapisine ilişkin önemli hususlardan birinin bireyin, sürecin sorumluluğunu üstlenmesine izin vermek olduğu daha önce de vurgulanmıştı. Süreç boyunca çocuğa müdahale edilmemesi, onun kendisini kendi istediği biçimde ortaya koymasına ve sürece hakim olmasına izin verilmesi, yaşamına ilişkin algısının ve daha pek çok konuda yaşadığı sorunların anlaşılabilmesi ve bu doğrultuda gereksinimlerinin giderilmesine yönelik stratejilerin belirlenmesi hem sosyal hizmet uygulamalarının, hem de çocuk merkezli oyun terapisinin ortak biçimde üzerinde durduğu konulardır.

Bu nedenle daha önce de belirtildiği gibi sosyal hizmet uzmanlarının oyuna ilişkin temel bazı becerilere sahip olmaları önemlidir.

Sosyal hizmet bilgi, beceri ve değer temelinden oluşmaktadır. Sosyal hizmet eğitiminde de öğrencilerin bu üç temele ilişkin eğitim alması sağlanmaya çalışılmaktadır. Bilgi temelinin içerisinde sosyal hizmete ilişkin teorilere, insan davranışı ve sosyal çevreye, sosyal politikalara dair yani hem bireye hem de topluma dair bilgiler yer alırken; beceri temeli bu bilgilerin uygulamalarda nasıl kullanılabileceğine dair bilgileri kapsamaktadır. Örneğin gelişim dönemlerinin özelliklerini öğrenen sosyal hizmet uzmanı adayı öğrencilerin, bu gelişim dönemlerinde yer alan bireylere uygun iletişim becerilerini kullanabilme becerilerini kazanmaları sağlanmalıdır. Bununla birlikte bireyin duygusal sağaltımının sağlanması, empati kurma gibi beceriler de yine uygulamalarda bireylerin kendilerini ifade edebilmelerini, sorunlarının anlaşılabilmesini kolaylaştıracak becerilerdir. Oyuna ve oyun terapisinin özelliklerine, tekniklerine ilişkin bilgi ve beceriler de bu noktada devreye girmektedir. Özellikle çocuklarla iletişim kurmayı kolaylaştırması bakımından çocuk temelli oyun terapisine ilişkin bilgi ve becerilere sahip olmalarının, sosyal hizmet uzmanlarının çalışmalarının etkililiğini artıracığı düşünülmektedir.

Engelli çocuklarla yapılacak sosyal hizmet uygulamalarında, iyi bir uygulamanın gerçekleştirilebilmesi ve çocukların kendilerini ifade edebilmeleri iyi bir kolaylaştırıcılığı gerektirmektedir. Bu konuda oyun, çocukların kendilerini daha iyi ifade edebilmeleri, sorun ve gereksinimlerinin daha iyi

anlaşılabilmesi ve bu sorun ve gereksinimlerinin uygun biçimde karşılanabilmesi açısından bir fırsattır. Bu nedenle de sosyal hizmet uzmanlarının oyuna ilişkin bilgi ve beceri donanımına sahip olmaları çalışmalarını güçlendirecektir. Çocuklarla, yetişkinlerle olduğu gibi mülakat tekniklerini kullanmak tek başına yeterli olmayacaktır. Çocuğun kendisini daha rahat ve açık biçimde ifade edebilmesi açısından farklı iletişim becerilerinden yararlanılması gerekmektedir. Engelli bir çocuğun, sorunlarının veya gereksinimlerinin ne olduğunu yalnızca sözel olarak ifade etmesi, gerçekte yaşadığı duyguları ortaya koyabilmesi bakımından yetersiz kalacaktır. Bunun mutlaka çocuğun kendi kullandığı iletişim türleriyle desteklenmesi gerekmektedir. Bu ise çoğunlukla oyun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk merkezli oyun terapisi de tam bu noktada kendisiyle birlikte çalışılacak çocuğun, kendisini istediği biçimde ifade edebilmesi, daha olumlu bir benlik saygısı geliştirebilmesi, empati duygusunun geliştirilmesi, sosyal uyumunun artırılması gibi konularda onun neye gereksiniminin olduğunu, onun kendi algılaması doğrultusunda ortaya koyabilmek açısından destekleyici olacaktır. Engelli çocuklarla çalışırken, çocuk merkezli oyun terapisinin bakış açısından ve tekniklerinden yararlanabilecek bilgi ve beceriye sahip olmak, onun bulunduğu yerden başlayabilmek açısından önemlidir. Daha önce de belirtildiği gibi, sosyal hizmet uygulamalarında bireyin bulunduğu yerden başlama, bireyi çevresi içinde ele alma ve kendi kaderini tayin etme hakkına saygı duyma gibi ilkeler olmazsa olmazlardandır. Engelli çocukların kendi kararlarını verebilmelerini, yaşamlarına ve dolayısıyla sosyal

uyumlarına olumsuz etki eden çevresel özelliklerini anlamayı, kendileriyle ilgili sorun olarak gördükleri şeylerin neler olduğunu onların bakış açıları doğrultusunda anlamayı ve buna saygı duymayı kolaylaştırıcı özelliklere sahip çocuk merkezli oyun terapisine ilişkin bilgi ve becerilere sahip olmak sosyal hizmet uzmanları açısından önemli bir gereklilik olarak görülmektedir. Bu konuya ilişkin olarak Munro (2011), sosyal hizmet uzmanlarının çoğunlukla doğrudan müdahale teknikleriyle uğraştıklarını ve bu nedenle de bir süre sonra kendi yeteneklerine ilişkin güvenlerini yitirdiklerini belirtmektedir. Dolayısıyla oyun teknikleri gibi uygulayıcının yaratıcılığını geliştirecek bilgi ve becerilere sahip olmak çocuklarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının uygulamaları açısından önemli bir yere sahiptir. Ayling(2012, s. 765)'in de belirttiği gibi, uygulayıcıların yaratıcı olmaları ile bireylerin katılımını ve kendi kararlarını verebilme konusunda güçlendirmeleri gerekmektedir.

Sosyal hizmette çocuklarla doğrudan çalışma geleneği (Aldgate ve Simmonds, 1987), sosyal hizmet uzmanları için belirli teknikler geliştirmektedir. Bu teknikler çoğunlukla örneğin çocuğun evlat edinme ve koruyucu bakım gibi gereksinimlerine (Ryan ve Walker,2007; Fahlberg, 2008; Luckock ve Lefevre, 2008; akt. Ayling, 2012, s. 765) veya çocuğun istismar ve travma gibi deneyimlerinin ardından desteklenmesine ilişkin terapötik hizmetlere yönelik olabilmektedir (Bray, 1997; Doyle, 2006; akt. Ayling, 2012, s. 765). Ancak bu tekniklerin yanı sıra, çocukla iletişimi geliştirebilmeye yönelik başka uygulamalardan da yararlanmak önemlidir. Ayling (2012, s. 765)'in de belirttiği gibi sosyal hizmet uygulamalarını

destekleyebilecek olan bir kaynak olarak oyunun potansiyel değerine daha fazla önem verilmesi uygulamaların verimliliğini de artıracaktır.

Sosyal hizmetin değer temelinde ise insan haklarına, sosyal hizmete, insanın onuruna ve değerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Sosyal Hizmet İçin Ulusal Mesleki Standartlar (TOPSS, 2002, s. 2; akt. Ayling, 2012, s. 765)'da da belirtildiği üzere, sosyal hizmet uzmanlarının rollerini ve güçlerini yaş, etnisite, kültür, anlayış ve gereksinim gözetmeksizin herkesin anlayabileceği bir biçimde ifade edebilmeleri gerekmektedir. Çocukların sahip oldukları pek çok farklı özellik bulunmaktadır ve sosyal hizmet uzmanları çocukların bu farklılıklarını gözetenek uygulamalarını sürdürmelidirler. Söz konusu bu farklılıklardan biri de engelliliktir. Engelli çocukların sorun ve gereksinimlerinin anlaşılmasına veya kendilerini ifade etmelerinin sağlanmasına yönelik uygulamalarda oyundan yararlanılması sosyal hizmet uzmanlarının müdahalelerinin verimliliğini artıracaktır.

Çocukların sağlıklı gelişimi açısından oyunun değerini destekleyen kuram temeli ve araştırmalar giderek gelişmektedir (Perry, 2009; Bruce, 2011; akt. Ayling, 2012, s. 765). Örneğin Lefevre ve diğ. (2008), sosyal hizmet uygulamalarında yararlanılabilecek ve çocuklarla iletişimi geliştirmeye yönelik olan üç boyuttan oluşan bir çerçeve önermiştir. Buna göre ilk boyut "bilme"dir ve bu kavram normal ve anormal çocuk gelişimi, travma ve istismar gibi konuları ve müdahale tekniklerini bilmeyi ifade etmektedir. İkinci boyut "olma"dır ve bu kavram hem uygulamada çocuk hakları yaklaşımına,

katılımın ve savunuculuğun artırılmasına ilişkin bir onaylamayı hem de çocuğun duygusal gereksinimlerini ve refah gereksinimini karşılama becerisini içermektedir. Burada öz farkındalık ve duygusal zeka uygulamacının sahip olması gereken önkoşullardır. Üçüncü boyut ise "yapma"dır ve bu kavram çocuğun liderliğini kabul edebilmeyi, medyayı ve teknikleri kullanabilmeyi, oyunu, genç hizmet kullanıcıların yaşlarına uygun biçimde kendilerini ifade edebilmelerini kolaylaştırabilmeyi kapsamaktadır (Lefevre ve diğ., 2008). Bu üç kavram açısından bakıldığında, sosyal hizmet uzmanlarının engelli çocuklara yönelik mesleki uygulamalarında hem bu çocukların yaşadıkları sorunların temelinde ilişkin bilgiye sahip olmaları, hem gereksinimlerinin karşılanması açısından haklarını savunmaları ve kendi haklarının savunucusu haline gelmelerini sağlamaları, hem de bu çocukların kendi yöntemleriyle kendilerini ifade edebilmelerine ve sürecin liderliğini üstlenmelerine izin verebilecek yetkinlikte olmaları beklenmektedir. Bu ise, daha önce söz edilen sosyal hizmetin bilgi, beceri ve değer temelleri ile ilişkili olarak düşünülebilir. Bu nedenle Ayling (2012, s. 765)'in de belirttiği gibi, sosyal hizmet öğrencilerinin, uygulamalarında oyun becerilerinin temellerinden nasıl yararlanabileceklerini öğrenmeleri, çocuklarla ve gençlerle iletişimlerinin etkililiğinin artmasına katkı sağlayacaktır. Sosyal hizmet eğitimcileri, öğrencilerin gereksinim duydukları diğer iletişim becerileri gibi, oyun temelli tekniklerin de etkin biçimde kullanılmasına önem vermelidirler. Oyun temelli teknikleri sosyal hizmet uygulamalarına uyarlamak, çocuklarla iletişimde ve onların kendi kararlarını vermelerini sağlamada destekleyici olacaktır. Bu

bağlamda oyun temelli teknikler hem çocuk hakları gibi yaklaşımlar hem de çocuğun gereksinimlerinin karşılanması açısından önemlidir (Ayling, 2012, s. 772) ve çocuk merkezli oyun terapisine ilişkin bilgi ve farkındalığa sahip olmak sosyal hizmet uzmanları açısından önemli bir gerekliliktir. Çocuk temelli oyun terapisinin engelli çocuklara yönelik sosyal hizmet uygulamalarında kullanılması, çocukla kurulacak iletişimin geliştirilmesi, çocuğun kendisini, sorun ve gereksinimlerini daha iyi ifade edebilmesi, kendi yaşamına ilişkin algısını ortaya koyabilmesi gibi konularda etkili olacağı düşünülmektedir.

SONUÇ

Çocuk merkezli oyun terapisi, engelli çocukların kendilerini daha iyi ifade edebilmelerini, olumsuz benlik kavramı geliştirme ve sosyal uyum sağlayamama gibi sorunlarının anlaşılmasını ve giderilmesini, gereksinimlerinin kendi algılamaları doğrultusunda anlaşılmasını ve giderilmesini sağlayacak bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın sosyal hizmet uygulamalarının içine entegre edilebilmesi, sosyal hizmet uzmanlarının oyun ve oyun terapisine ilişkin bilgi ve becerilere sahip olmalarının sağlanması, uygulamaların etkililiğini ve verimliliğini artıracaktır. Bunun için ise sosyal hizmet eğitiminde bu konuya daha fazla önem verilmesi gerekmektedir. Sosyal hizmet eğitiminde yer alan ders ve uygulamaların içerisinde oyuna ve çocuk merkezli oyun terapisinin temellerine ve tekniklerine ilişkin bilgilerin yer almasının sağlanması önemlidir. Örneğin gelişim dönemlerinin özellikleriyle birlikte,

farklı gelişim dönemlerinde yer alan çocuklarla iletişim kurulurken oyundan ne şekilde yararlanılabileceği, benzer şekilde farklı özelliklere ve gereksinimlere sahip çocuklarda (örneğin engelli çocuklar) oyunun nasıl kullanılabileceği gibi konuların sosyal hizmet eğitiminin içinde yer alması sağlanmalıdır. Oyun ve iletişim konusuna ilişkin yalnızca seçmeli derslerin yer alması yeterli olmayacaktır ve bu nedenle de tüm derslerin içerisinde iletişim becerileriyle birlikte oyun ve oyuna ilişkin bilgi ve becerilere yer verilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte sosyal hizmet uzmanlarının yalnızca örgün eğitim süreçlerinde değil, tüm meslek yaşamları boyunca da yine aynı şekilde iletişim becerilerini geliştirmeyi sürdürmeleri, çocuklarla ve engelli çocuklarla gerçekleştirecekleri uygulamalarda oyuna ilişkin özelliklerden yararlanmaları bu çocuklar açısından olumlu sonuçlar verecektir. Böylelikle bu çocukların daha iyi biçimde anlaşılabilmesi, sorun ve gereksinimlerinin giderilmesi de daha kolay olacaktır.

KAYNAKÇA

Ayling, P. (2012). Learning through playing in higher education: Promoting play as a skill for social work students, *Social Work Education*, 31 (6), s.764-777.

Astramovich, R. L., Lyons, C. ve Hamilton, N. J. (2015). Play therapy for children with intellectual disabilities. *Journal of Child and Adolescent Counseling*, 1 (1), s. 27-36.

Baker, K. ve Donnelly, M. (2010). The social experiences of children with disability and the influence of environment: A framework for intervention. *Disability&Society*, 16 (1).

Bannink, F., Stroeken, K., Idro, R. ve Hove, G.(2015). Community knowledge, beliefs, attitudes, and practices towards children with Spina Bifida and Hydrocephalus in

Uganda. *International Journal of Disability, Development and Education*, 62 (2).

Boerner, K. (2004). Adaptation to disability among middle-aged and older adults: The role of assimilative and accommodative coping. *The Journals of Gerontology. Series B, Psychological Sciences and Social Sciences*, 59 (1), s. 35-42.

Booth, P. B. Ve Jernberg, A.M. (2010). *The-raplay: Helping Parents and Children Build Better Relationships Through Attachment-Based Play*.(3. Basım). San Francisco: Jossey-Bass.

Brodin, J. (2005). Diversity of aspects on play in children with profound multiple disabilities. *Early Child Development and Care*, 175 (7-8), s. 635-646.

Bratton, S. C., Ray, D., Rhine, T. Ve Jones, L. (2005). The efficacy of play therapy with children: A meta-analytic review of treatment outcomes. *Professional Psychology: Research and Practice*, 36, s. 376-390.

Davis, E. S. ve Pereira, J. K. (2014). Child-centered play therapy: A creative approach to culturally competent counseling. *Journal of Creativity in Mental Health*, 9 (2), s. 262-274.

Feldman, M. A., Battin, S. M., Shaw, O. A. ve Luckasson, R. (2013). Inclusion of children with disabilities in mainstream child development research. *Disability and Society*, 28 (7).

IFSW. (2014). <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>; Erişim Tarihi: 19.11.2016.

Homeyer, L. ve Sweeney, D. (2011). *Sand-tray therapy: A practical manual* (2. Basım). New York, NY: Routledge.

Jinnah-Ghelani, H. A. ve Stoneman, Z. (2009). Elements of successful inclusion for school-age children with disabilities in child care settings. *Child Care in Practice*, 15 (3).

Kargı, E. (2007). Oyun: Çocuklar için hastalıkla baş etme sürecinde güçlü bir psiko-

- sosyal destek aracı. *Toplum ve Hekim*, 22 (5).
- Kargı, E. ve Akın, Y. (2005). Play and toy needs children's with chronic illness in hospital. *V. National Child Culture Congress: Popular Culture and Child*. 12-14 October, Ankara, Türkiye.
- Kargın, T. ve Demir, T. Ş. (2004). Üç altı yaş grubundaki işitme engelli çocukların oyun davranışlarının incelenmesi. *4. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Kitabı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Landreth, G.L. (2002). Therapeutic limit setting in the play therapy relationship. *Professional Psychology: Research and Practice*, 33, s. 529-535.
- Landreth, G. L. (2012). *Play therapy: The art of the relationship*. (3. Basım). Florence, KY: Accelerated Development.
- Landreth, G. L. Ve Sweeney, D. S. (2009). *Child-centered play therapy*. In K. J. Lefevre, M., Tanner, K. ve Luckock, B. (2008). Developing social work students' communication skills with children and young people: A model for the qualifying level curriculum. *Child and Family Social Work*, 13 (2), s. 166-176.
- Mitchell, R. A., Zhou, D., Lu, Y. Ve Watts, G. (2009). Community-Based Rehabilitation: Does it change community attitudes towards people with disability? *Disability and Rehabilitation*, 15 (4).
- Mountain, V. (2016). Play Therapy-respecting the spirit of the child. *International Journal of Children's Spirituality*.
- Munro, E. (2011). *The Munro Review of Child Protection: Final Report. A Child Centred System*, HMSO, London.
- Öztürk, S. (2006). İşitme, görme ve ortopedik engelli ilköğretim öğrencilerinin benlik kavramlarının özel eğitim okullarına veya kaynaştırma eğitimine devam etme durumlarına göre incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Programı.
- Piaget, J. (1962). *Play, dreams, and imitation in childhood*. New York: Routledge.
- Pişkin, Ü. (1993). Otistik çocuklarda oyun. *Özel Eğitim Dergisi*, 1 (3), s. 43-46.
- Porter, M. L., Hernandez-Reif, M. ve Jesse, P. (2009). Play therapy: A review. *Early Child Development and Care*, 179 (8), s. 1025-1040.
- Ramirez, S. Z., Flores-Torres, L.L., Kranz, P. L. ve Lund, N.L. (2005). Using Axline's eight principles of play therapy with Mexican-American children. *Journal of Instructional Psychology*, 32, s. 329-337.
- Russ, S. W. (2003). Play and Creativity: Developmental Issues, *Scandinavian Journal of Educational Research*, 47 (3).
- Schaefer, C. E. (2013). *Oyun terapisinin temelleri*. İkinci Basımdan Çeviri. Çeviren Uzm. Psik. Banu Tortamış Özkaya. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Serafica, F. C. ve Harway, N. I. (2009). Social relations and self-esteem of children with learning disabilities. *Journal of Clinical Child Psychology*, 8 (3).
- Vygotsky, L. S. (1981). The instrumental method in psychology. İçinde: *The concept of activity in Soviet psychology*. J. V. Wertsch (Ed.), (s.134-144). Armonk, NY: M.E. Sharpe.
- Wickman, K., Nordlund, M. ve Holm, C. (2016). The relationship between physical activity and self-efficacy in children with disabilities. *Sport in Society*.
- Winnicott, D. W. (1982). *Playing and reality*. London: Routledge.

Derleme

MAKRO SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA KULLANILAN MODELLER, TEKNİKLER VE SOSYAL HİZMET UZMANLARININ ROLLERİ

The Models, Techniques and Social Workers' Roles in Macro Social Work Practice

Gözde KEÇECİ, Dr. (PhD)

* Dr. (PhD), Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Toplumla çalışma olarak da adlandırılan makro sosyal hizmet uygulaması genel olarak toplumların/toplulukların ilerici bir değişim için eşitlik, adalet, kalkınma gibi hedefler ekseninde örgütlenmesine ve savunuculuğa odaklanmaktadır. Uygulamanın şekillenmesinde Freire ve Alinsky gibi sosyal eylem teorisyenlerinin önemli katkıları bulunmaktadır. Ancak bu teorilerin çoğu sınıf ve çatışma kuramlarına dayanmaktadır. Özellikle 21.yy'da hızla artan neoliberal

politikalar, küreselleşme dinamikleri, uluslararası göçler, mülteci sorunu, çevre, kadın, çocuk ve LGBTİ hakları gibi yeni oluşan toplumsal hareketler ile uygulamanın birçok teori ve söylemle harmanlandığı, tartışıldığı ve yeni yöntemlerin arayışına girildiği görülmektedir. Bu makale ile uluslararası kuruluşların yürüttüğü toplumsal kalkınma programlarıyla gittikçe önemi artan makro sosyal hizmet uygulamasının tarihsel süreçteki gelişimi, teorisi, uygulanan teknikler, toplumla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının rolleri aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Makro sosyal hizmet, makro sosyal hizmet modelleri, makro sosyal hizmet teknikleri, toplumla çalışma, sosyal eylem, topluluk örgütlenmesi, toplum kalkınması.

ABSTRACT

The practice of macro social work, named as community work, generally focuses on the organization and advocacy of societies and communities on the axis of goals such as equality, justice and development for a progressive change. Social action theorists like Freire and Alinsky have important contributions to the embodiment of the practice. However, most of these theories are based on class and conflict analysis. The practice of social work is blended and discussed with many new theories and discourses and there is a search for new methods of practice, due to rapidly growing neo-liberal policies, globalization dynamics, international migrations, refugee problem, and new social movements such as environment, women, children and LGBTI rights in the 21th century. The aim of this article is to discuss not only the social development programmes carried out by international organisations, but also the historical development process of increasingly growing importance of macro social work practice and theory, and finally, the roles of social workers working with the communities.

Keywords: *Macro social work, macro social work models, macro social work techniques, community work, social action, community organization, community development*

GİRİŞ

Sosyal hizmet uygulamaları, bireylere, ailelere, gruplara, örgütlere ve toplumlara yönelik planlı değişim müdahaleleridir. Toplumla sosyal hizmet uygulamaları, sosyal çevre içerisindeki bireylerin sosyal problemlerine yönelik politikaların, toplum ve mahallelerin değişimi için kolektif bir biçimde yapılan düzenleme ve planlamalardır. Makro uygulama olarak da bilinen toplum uygulaması kavramı, daha geniş bir bakış sunarak topluluklar, kuruluşlar ve sosyal politika kurumları ile birlikte çalışmayı kapsar. Dolayısıyla uygulama, politika yürütme, kurum ve program yönetimi, topluluk örgütlenmesiyle ilgili bilgi ve becerileri içerir (Austin ve diğ., 2005: 11).

Tarihsel olarak toplum çalışmaları 19.yy'da ve 20.yy'ın başlarında ortaya çıkan vaka çalışması ve grup çalışması ile Amerika ve İngiltere'de aynı zamanda gelişmiştir (Lappin, 1985; akt: Payne, 1997:202). Toplum uygulamasının kökeni; yerleşim evleri hareketi (settlement house), yardım kuruluşları hareketi, kırsal kalkınma hareketi, demokratik katılım teorileri, çeşitli etnik ve ırk gruplarının kalkınma ve örgütlenme tarihine dayanmaktadır (Weil, 2005:117).

Toplum uygulaması^{1*}, vatandaşların, et-

nik grupların, örgütlerin ya da toplulukların; insan hakları, fırsatlar ve yaşam seçenekleri gibi alanların geliştirilmesi için hizmet kurumları ile çalışmalarına; adalet ve politik eşitlik konusunda bu kurumlar üzerinde baskı kurmalarına vurgu yapar (Weil, 2005:9).

Ledwith (2011: 20)'e göre, teorinin ve uygulamanın tarihsel gelişim sürecinde, Gramsci'nin "Hapishane Defterleri" (1971) ve Freire'nin "Ezilenlerin Pedagojisi" (1968) kitaplarının İngilizceye çevrilmesi, toplum kalkınması uygulamalarını çok etkilemiş ve yine Alinsky'nin "ReveilleforRadicals" (1969) kitabı toplum aktivistleri için bir cep kitabı olmuştur. Bu eserler, radikal toplum kalkınması için teori ve uygulamanın bir araya gelmesini sağlamıştır. Alinsky (1969), Freire (1972), Piven ve Cloward (1977), genel olarak toplum örgütlenmesinin temsilcileri değildir, ancak toplumsal eylemle ilgili sosyal hizmet disipline eleştirel bir pozisyon yerleştirmişlerdir.

Kökeni 1960'lı yıllarda Freire'nin geliştirmiş olduğu eğitim metodolojisine dayanan güçlendirme kavramı 1976 yılında Barbara Solomon'un Afro-Amerikalı topluluklarla sosyal hizmet uygulaması üzerine yazdığı "Black Empowerment" kitabı ile sosyal hizmet literatürüne girmiş ve 1989 yılında Carolina Moser'un ırk üzerine yaptığı çalışmalar ile popüler bir kavram olmuştur. 1990'lı yıllarda ise güçlendirme kavramı, hükümet dışı organizasyonların egemen politikaların stratejilerinin geliştirilmesi için farklı sektörler, alanlar, coğrafi bölgelerde ve yerel aktörler arasında katılım

1 *Makro sosyal hizmet uygulamaları hem yabancı literatürde hem de ülkemizde farklı adlandırılmaktadır. Dolayısıyla çevrilen makalelerde farklılıklar mevcuttur. Araştırmada

geçen "toplumla çalışma", "toplum uygulaması" makro sosyal hizmet uygulamasıyla aynı anlamda kullanılmaktadır.

kavramının geliştirilmesi için kullanılmıştır (Development Backgrounder, 2006).

Freire, Piven ve Cloward (1975)'in "toplumda baskı araçlarını ve sermaye araçlarını kontrol edenler, bu kontrole sahip olmayanlar üzerinde güce sahiptirler" varsayımını kabul etmektedir ve bu nedenle teorisi çatışma analizine dayanmaktadır. Brager ve Specht (1973:125,akt: Lee ve Weeks, 1991: 222)'e göre bu teorisyenler toplumu, sınıf mücadelesi olan bir arena ya da en azından bazı grupların güç ve kaynaklara diğerlerinden daha az erişim fırsatı olan bir yer olarak karakterize etmektedir. Bir anlamda bu yazarlar, insanların yabancılaşma sorununda güçsüzlüğün etkisiyle ve maruz kaldıkları bu olaylarla ilgili anlayış eksikliğiyle ilgilidirler.

Bu nedenle Lee ve Weeks (1991), Brager ve Specht'in Rothman (1973)'nin yarattığı tanınmış "analitik uçlar" (analytical extremes) topolojisine bakış açısını kabul ederek, bu dört yazarı toplumsal eylem kategorisinin içerisine yerleştirmektedir. Başka bir deyişle bu yazarlar, dezavantajlı grupların çıkarlarını, güce sahip olanlardan radikal olarak farklı görürler ve bu bakış açısı, onları toplum örgütlenmesi teorisi içerisinde bir konuma yerleştirir. Onlar toplum örgütlenmesini ya da toplumsal eylemi, gücün dağılımında değişiklik yapmak ya da resmi kurumların politikalarını değiştirmek için bir girişim olarak algırlar.

Makro sosyal hizmet uygulamasındaki en önemli alanlarından biri de makro feminist sosyal hizmet uygulamalarıdır. Tarihsel olarak baktığımızda toplum çalışması teorisi ve uygulamalarındaki ilk feminist etkinin habercileri Marjorie

Mayo's (1977) Toplumda Kadınlar (Women in the Community), O'Malley (1977), Jalna Hanmer (1979) , Hanmer ve Hilary Rose (1980)'un yazıları olmuştur. Sheila Rowbotham, Lyn Segal ve Hilary Wainwright'ın Beyond the Fragments (1979) kitabı feminizmin siyaseti nasıl anlamlandıracağını şekillendirilirken aynı zamanda ana akım siyasi yaşama nasıl dâhil edilebileceği konusunda önemli bilgiler vermiştir (Dixon, 1993).

Sosyal hizmet literatüründeki feminist eleştiri, sosyal adaletin ve eşitliğin sağlanması için politik, kültürel, ekonomik unsurların değişimi hedefine dayanan tüm makro sosyal hizmet uygulamalarının, kadınların ihtiyaçlarının, farklılıklarının ve sorunlarının feminist perspektifte değerlendirilmesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu nedenle Gutierrez ve Lewis (1994, 1997, 1999); Weil, Gamble ve Williams (1998); Hyde, (1989, 1996); Weil (1986, 1996); Dominelli (1995), Lee ve Weeks (1991) gibi yazarlar, sosyal hizmet yazınında toplum uygulamalarındaki feminist ilkeleri geliştirmişlerdir. Dominelli ve McLeod (akt: Dixon, 1993: 22)'a göre cinsiyet, baskının diğer şekillerinden ayrılamaz, özellikle sınıfsal ve etnik farklılıklar sebebiyle kadınlar özel bir deneyime sahiptir. Her iki yazar da ataeril ideolojide ezilen kadınların sınıfsal ve etnik özelliklerine göre yaşadıkları ayrımcılığın farklılaştığına vurgu yapmaktadırlar.

Önceki yıllarda yapılan çalışmaların birçoğu, kadın faaliyetlerine teorik olarak odaklanırken toplum odaklı uygulamanın çeşitli aşamalarında kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların (ya da benzerlikleri belirten) karşılaştırılmasına nispeten daha az amprik bir katkı göstermişlerdir. Bu

nedenle toplum uygulamaları, toplumsal hareketler ve mahalle kalkınmaları ile ilgilenen feminist bilim, problemlerin, örgütsel performansların, eylem planlarının cinsiyet farklılıkları üzerinden algılanmaları üzerine odaklanmaya başlamıştır. (Campbell ve Lee, 1990; Gittell, Ortega- Bustamante ve Steffy, 2000; Gutierrez ve Lewis, 1994; Hyde, forthcoming; Naples, 1998; Paulsen ve Bartowski, 1997; Weil, Gamble ve Williams, 1998; akt: Hyde, 2003: 46).

Toplumla çalışma, özellikle dezavantajlı gruplar için sosyal adaletin ve eşitliğin sağlanması ve gücün eşit bir biçimde dağılmasını hedeflediği için doğası gereği baskı karşıtı bir uygulamadır. Dominelli (2015:87)'ye göre baskı karşıtı uygulama sosyal problemlerin yapısal nedenlerini anlamaya çalışır ve uygulayıcı tek bir çalışmada bütün boyutlara müdahale edemeyecek olsa da, makro boyuttan mikro boyuta kadar bütün olası düzeylerdeki sosyal ilişkileri değiştirme yoluyla bu yapısal sorunların sonuçlarını ortaya koymaya çalışır.

Makro uygulamalar, sosyal ve ekonomik sistemlerde büyük resmi görmeyi ve müdahale yeteneğini içerir (Long ve diğ.,2006: 3). Genel olarak uygulama, çevresi içinde bireyi esas alarak, bireyin etkileşim içinde olduğu ve doğrudan ya da dolaylı olarak etkilendiği bütün sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik bağlamların araştırılarak sosyal adalet ve eşitlik temelinde dönüştürülmesi hedefindedir. Sosyal hizmet mesleği daha çok bireylere ve gruplara yönelik müdahalelere odaklanmaktadır. Ancak müracaatçıların yaşadığı sorunların birçoğunun toplumsal, ekonomik, kültürel yapıdan kaynaklandığı bir gerçektir. Bireyin içinde bulunduğu ve onun yaşamını etkileyen koşulların,

hizmetlerin ve politikaların iyileştirilmesi de etkili bir sosyal hizmet müdahalesi için zorunludur. *Örneğin son zamanlarda sıklıkla karşımıza çıkan kadına yönelik şiddet vakalarının en önemli nedeni ataerkil değerlerden ve toplumun kadına bakış açısından kaynaklanmaktadır. Şiddet mağduru kadınlar için sunulan koruyucu, önleyici ve güçlendirici hizmetler kadar kadına yönelik şiddeti olağanlaştıran kültürel yapı ile de çalşıılması ve bunun dönüştürülmesi gerekmektedir. Tüm dezavantajlı gruplar için sosyal adaletin ve eşitliğin sağlanabilmesi bu grupların çıkarlarını koruyan ve gözeten hizmet ve politikaların oluşturulması ile mümkün olabilir.*

Makro Sosyal Hizmet Modelleri

Makro sosyal hizmet uygulaması, her ülkenin kendi sosyo-politik ve kültürel dinamikleri içerisinde farklı şekillerde hayat bulmuştur. Özellikle dünya savaşları, sanayileşme, modernleşme, kentleşme, ekonomik krizler, vb. süreçlerin toplum üzerindeki olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılmaya çalışılması, uygulamanın teori ve pratiği için önemli dinamikler olmuştur. Payne (2005:208)'nin vurguladığı gibi Birleşmiş Milletlerin programlarında kullanılan toplumsal kalkınma projeleri sıklıkla makro sosyal hizmet uygulamalarından etkilenmiştir. Türkiye'de son yıllarda uluslararası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ve resmi kurumlar ortaklığıyla gerçekleşen proje çalışmalarında, toplum uygulaması alanının politika uygulamaları ile ilişkisi artmıştır. Özellikle Avrupa Birliği uyum kriterleri ve Birleşmiş Milletler Bin Yıllık Kalkınma Hedefleri doğrultusunda, kadın, çocuk, işçi, eşcinsel hakları, ırkçılık ve ayrımcılıkla

mücadele kapsamında sosyal politikalarındaki düzenlemelerin bu kriterleri yerine getirebilmek adına hız kazandığını görmekteyiz.

1950'lerde C.F. McNeil, Capmbell, G.Murphy, V.M. Sider, G.W. Carter, ve M.G. Ross gibi yazarlar yöntemin teorik çerçevesinin oluşmasında önemli katkılar sağlamışlardır (Koşar, 1986). Özellikle Rothman'ın 1979'da geliştirdiği ve 1996'da üzerinde değişiklikler yaptığı üç toplum örgütlenmesi modeli, literatürde sıklıkla kullanılmaktadır: Bölgesel gelişme modeli, sosyal planlama modeli ve sosyal eylem modeli (Cox, 2001).

Zatsrow (1994:314) Bölgesel Gelişme Modeli (toplumsal kalkınma), Sosyal Planlama Modeli ve Sosyal Eylem Modellerini aşağıdaki şekilde aktarmaktadır:

Bölgesel Gelişme Modeli (Toplumsal Kalkınma): Bu modelde, toplumsal değişimin ancak yerel düzeyde geniş çaplı toplum katılımının sağlanmasıyla gerçekleşebileceği vurgulanır. Model, toplumun farklı kesimlerinden insanları (dezavantajlı grupları ve güç yapılarını), sorunların tanımlanması ve çözümlenmesi aşamalarına dâhil etmeyi amaçlar. Demokratik süreç, uzlaşma yaklaşımı, gönüllü işbirliği, yerel liderliğin gelişimi ve kendine yardıma vurgu yapılır. Toplum çalışanının rolü (community practioner); kolaylaştırıcı, katalizör, problem çözme becerilerini ve etik değerleri öğreticidir.

Sosyal Planlama Modeli: Bu model problem çözmenin teknik sürecine vurgu yapar. Karışık ve endüstriyel çevrede toplumsal değişimin sağlanabilmesi için iyi derecede eğitim görmüş, yetenekli planlılara ihtiyaç vardır.

Böylelikle bu uzmanlar, karışık bir değişim sürecine rehberlik edebilirler. Yaklaşım, uzmanın rolünü, sosyal problemlerin tanımlanması ve çözümlenmesi olarak belirler. Uzman ya da planlama uzmanı, güç yapıları birimlerinden biri tarafından istihdam edilir: örneğin bölgesel planlama ajansı, şehir planlama bölümü, toplumsal refah konseyi, akıl sağlığı merkezi vb. Sosyal planlama uzmanı güç yapılarından biri tarafından istihdam edildiği için uzman, bu yapılarının çıkarlarına hizmet eder. Toplumsal kapasitenin yapılandırılması ya da radikal bir sosyal değişim vurgulanmaz. Uzman verileri bir araya toplayarak ve analiz ederek program tasarlayıcı, uygulayıcı ve kolaylaştırıcı olarak çalışır. Toplumun katılımı; tanımlanan soruna ve toplumun tutumuna bağlı olarak önemli ölçüde azalabilir. Sosyal planlama yaklaşımı ihtiyaçların tespit edilmesi ve insanların ihtiyaç duyduğu hizmetlerin ve kamu mallarının düzenlenmesine ve sunulmasına odaklanır.

Sosyal Eylem: Bu modelde nüfusun dezavantajlı bölümü (sıklıkla ezilenler) ile güç yapılarını temsil eden gruplar arasında ittifak kurularak, kaynakların artırılması ya da iyileştirilmesi için hizmet ve politikaların sosyal adalet ve demokrasi ile uyum içerisinde yeniden düzenlenmesi gerektiği savunulur. Sosyal eylem yaklaşımları, örgütlerin temel politikalarını ya da kurumları değiştirme yollarını araştırır. Amaç, kaynakların ve gücün yeniden dağıtılmasıdır. En iyi bilinen sosyal aktivist Saul Alinsky (1972)'dir (Zatsrow, 1994: 315). Sosyal eylem tarihinin önemli bir bölümünde kadınların, etnik grupların ve göçmenlerin (Dominelli, 1990; Ohri ve diğ., 1982, Solomon, 1985) ihtiyaçlarına odaklanılmıştır. Ayrıca sosyal eylem

modeli, baskı karşıtı uygulamanın da önemli bir boyutunu oluşturmaktadır (Payne, 1997:204).

İlerleyen dönemde küreselleşme, yeni toplumsal hareketlerin doğuşu, neoliberal politikalar toplum kalkınması modellerinin alanın ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamamasına sebep olmuş ve bu nedenle Rothman'ın geliştirdiği üç modele karşılık birçok alternatif model geliştirilmiştir. Bu modellerden en önemlilerini Cnann ve Boehm (2012) aşağıdaki şekilde sıralamaktadır:

Feminist Model (Hyde, 1989; Sanders, Weaver ve Schnabel, 2007), politika uygulama (policy practice) (Droppa, 2007; Hong, 2007), ekonomik kalkınma (economic development) (Hoyman, Franklin, ve Faricy, 2009), topluluk oluşturma (community building) (Foster-Fishman ve diğ., 2007; Mulroy ve Lauber, 2002; Naparestek ve Dooley, 1997), topluluk kapasitesi (community capacity) (Fawcett, 2007; Saunders ve Marchik, 2008), topluluk savunuculuğu (community advocacy) (Crampton ve Coulton, 2009; Otis, 2006), ve topluluk katılımı (community engagement) (Butler ve Eckart, 2007; James, Green, Rodriguez, ve Fong, 2009) ve çeşitli çerçeveler sunan bir dizi modeller (Checkoway, 1995; Popple, 1996; Rothman, Erlich, ve Tropman, 2009; Wandersman, 2004; Weil ve Gamble, 1995).

Weil ve Gamble (1995, akt: Cox, 2001:38), toplum uygulaması için sekiz model ortaya koyar. Bu modeller: Mahalle ve topluluk örgütlenmesi; işlevsel toplum örgütlenmesi; toplumsal, sosyal ve ekonomik gelişme; sosyal planlama; program geliştirme ve toplumsal

işbirliği; politik ve sosyal hareket; güç birliği ve toplumsal hareketlerdir.

Weil(2005:9), toplum uygulamasını dört temel süreçte aktarmaktadır: Gelişim, düzenleme, planlama ve ilerici değişim için sosyal eylem.

Gelişim: Toplumsal ve ekonomik kalkınma süreci, vatandaşlarla birlikte çalışarak onların yaşam ve çevre koşullarını; toplumun ekonomik, sosyal ve istihdam yapılarını değiştirmek için vatandaşları etkinleştirmeye ve güçlendirmeye odaklanır. Kalkınma; toplumsal, sosyal, ekonomik ve sürdürülebilir kalkınma olarak farklılaşabilir.

Düzenleme: Toplum örgütlenmesi ve güçlenme süreci, vatandaşların sosyal, ekonomik ve siyasi koşullarını projelerle değiştirmekle ilgilidir. Düzenleme, yerel kalkınma, mahalle örgütlenmesi, toplum çıkarlarının düzenlenmesi, yerel liderliğin ve işbirliğinin geliştirilmesini içerir.

Planlama: Sosyal planlama süreci; savunuculuk gruplarının, savunucu planlamacıların (advocate planners), özel ve gönüllü sektör planlamacılarının toplumlara, şehirlere ve bölgelere uygun hizmet ve programlar tasarlaması ile ilgilidir. Planlama, daha etkili hizmetlerin tasarlanması, hizmetlerin koordinasyonu, sosyal hizmet sisteminin kapsamlı reformu ile ilişkilidir. Bu nedenle program geliştirme ve koordinasyon modellerini içerir.

İlerici Değişim İçin Sosyal Eylem: Sosyal, ekonomik ve siyasi değişimi olumlu etkilemek için gruplar tarafından gerçekleştirilen eylemlerdir. Sosyal değişim; sosyal eylem, çoğulculuk ve katılım, liderliğin geliştirilmesi, işbirliği, toplumsal hareketlere katılımı

içerir. Yerelden küresele değişim evrelerini kapsar.

Son yüzyıl içerisinde toplum uygulaması, sosyal hizmetin resmi bir ögesi olarak değişmiş ve ilerleme kaydetmiştir. Uygulama, pek çok farklı ad ve şekilde varlığını sürdürürken sosyal hizmet tarihi, toplum uygulaması için günümüze kadarki süreçte güvenilir destek arayışı mücadelesi vermiştir (Axinn ve Levin, 1997; Day, 1997, akt: Cox, 2001:37). Uygulama, dönemin politik, sosyal ve ekonomik şartlarıyla yakından ilgilidir ve tarihin pek çok döneminde vurgu ve odak noktalarının değişmesiyle farklı şekillerde ortaya konmuştur. Toplum uygulaması, sosyal hareketlerle de şekillenmiş, bu nedenle diğer sosyal hizmet modelleriyle zaman içinde ilişkisi gelişmiştir (Vaka çalışması, ekip çalışması, sosyal hizmetler planlaması, idaresi ve şimdi de politika uygulaması). Uygulama alanı, dönemin siyasi şartlarına bağlı olarak, farklı etnik kökenlerden gelen insanların kültür ve çıkarlarına da ilgi göstermiştir (Cox, 2001:38).

Bu bağlamda hızla değişen sosyal ve ekonomik koşullara vurgu yaparken uygulamanın merkezindeki beş sorun şu şekilde aktarılmaktadır:

1. Uygulama ile ilgili yaklaşımların genişletilerek ve rafine edilerek sosyal ve ekonomik adalet yönünde yeniden inşa edilmesi,
2. Erkek, kadın ve çocukların temel insan haklarının genişletilmesi yönündeki uygulamalara odaklanması,
3. Dezavantajlı nüfuslar için fırsatların oluşturulması, özel durumlara ve genel insan ihtiyaçlarına dayalı olumlu sosyal değişimler için

işbirliği ve çok kültürlü stratejilerin oluşturulması,

4. Siyasi ve sivil katılımın genişletilmesi, sivil toplumun güçlendirilmesi, ekonomik ve sosyal kalkınma için toplum uygulamaları faaliyetlerine odaklanması,
5. Mutlak yoksulluğu azaltmak için etkili çok uluslu yaklaşımların bulunması (Drake, 2001; Figueira, Mc Donough, 2001; Freidman, 1992, Gil,1998; akt: Weil, 2005:4).

Cox (2001:39), içinde bulunduğumuz hızlı toplumsal değişim çağında, toplum uygulayıcılarının, toplum üyelerinin hayatlarını önemli ve karmaşık bir biçimde etkileyen faktörlerle karşılaştıklarını belirtmektedir. Çoğunlukla toplumların doğrudan karar kapasitelerinin dışında belirlenen altı önemli faktörü de şu şekilde sıralamaktadır:

1. Özelleştirme ve kamu destekli toplumsal refah programlarında gidilen kesintiler (vatandaşların katıldığı meşru alanların, medeni hakların ve yardımların kaybı),
2. Sanayileşmenin azalması ve ekonominin küreselleşmesi (hızla değişen iş ortamı),
3. Ağırlık kazanan bireyselleşme vb. kolektif çabalar (toplum konseptinin kaybı ve izole yaşam tarzları),
4. Sürekli değişen iletişim teknolojilerine yüksek erişim,
5. Çeşitlilik odaklı şekillenmiş yeni toplumsal hareketler; etnik ve özel çıkar merkezli örgütlenme biçimleri,
- 6) Postmodernist teorinin uygulama ve özellikle değerlendirme üzerindeki etkileri.

Weil (2005:3) 21 yy. da toplum çalışmaları için çok eski bir sorun olan mutlak yoksulluk ile son yüzyılda önemli bir sorun olan küreselleşme ve bu iki sorunun etkileşimi ile ortaya çıkan yeni sorun alanlarına dikkat çekmektedir: “Günümüzde toplum uygulayıcıları, gelişen ekonomiler ve post endüstriyel toplumlarda artan yoksulluk ve küresel ekonominin ortak etkileri sonucu ortaya çıkan uluslararası ve iç savaşlar, sınırlar ötesindeki terörizm, kitlesel mülteci hareketleri, çok kültürlü nüfus yapısındaki artış nedeniyle ortaya çıkan gerilim, köleliğin devam etmesi, birçok toplumda var olan ırksal ve etnik ayrımcılık gibi sorunlarla ilgilenmek zorundadır.”

Cox (2001:41) da aynı şekilde postmodernizmin ve küreselleşmenin uygulama üzerindeki etkilerine dikkat çekerek şunları belirtmektedir: “Postmodernizm, çok kültürlülük ve yeni sosyal hareketler, etkin bir toplum uygulaması ve bu uygulamanın geleceğini tehdit edecek konuma gelmiştir. Postmodernist teori, farklı nüfus grupları ve durumlar için eski evrensel görüş ve teorilerin yakından incelenmesini savunur. Çok kültürlülük, farklı nüfus gruplarının değerlerini, inançlarını, hayat tarzlarını ve ihtiyaçlarını anlayıp onlara saygı duymamız gerektiğini vurgular. Her iki algı da, literatürde yeni toplumsal hareketler denen toplumdaki devamlı değişim sürecini anlamamıza yardım eder. Örneğin, Giddens, (1994) ve Leonard (1997) toplumsal hareketleri sınıf ve çatışmaya bağlı olan eski toplumsal hareketlerden cinsiyet, etnik köken, cinsellik, insan hakları ve ekoloji temelli hareketlere geçiş olarak tanımlar. Pek çok araştırmacının üzerinde durduğu diğer önemli bir nokta, güç ve baskı

gibi büyük sosyal meselelere sosyal hareket yoluyla nasıl değinilebilir, sorusudur. (Leonard, 1997; Fagan and Lee, 1997; Fisher and Kling, 1994)”.

Her iki yazarın da üzerinde durduğu gibi küreselleşme ve sonuçları, sosyal hizmetin müdahale alanını daha da genişletmiştir. Çünkü sadece ekonomi değil, kentler, kültürler ve yoksulluk da küreselleşmiştir. Bunun yanı sıra toplumsal hareketlerin insan hakları temelinde kadın ve çocuk hakları, etnik köken, cinsel yönelim, çevre sorunları, ırkçılık, ayrımcılık vb. gibi birçok alanda genişlemesi ve hareketlenmesi alana yönelik teorik çerçevenin yetersizliğini ortaya koyarak özellikle de üniversitelerdeki makro sosyal hizmet uygulamaları eğitimini sorgular hale getirmiştir. Uygulamanın politika ile iç içe geçmiş olması da alandaki önemli sıkıntılardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Duyan (2010:3) bu durumun sosyal hizmet üzerindeki etkisini şu şekilde aktarmaktadır: “Sadece toplumsal yaşamda, sosyal refah politikalarında ve ideolojilerde meydana gelen değişim değil ayrıca örgütsel ve yönetsel yapılardaki değişimler de sosyal hizmet uzmanlarının rol ve işlevlerini etkilemiştir. Yerel yönetimlerin yeniden düzenlenmesi ve müracaatçılara verilen bazı hizmetlerin yerel yönetimlerce üstlenilmesi, sosyal hizmet uygulamalarını etkileyen değişiklikler arasındadır. Müracaatçılara verilen hizmetlerin eşgüdümü için giderek artan çabalar hem profesyoneller hem de kurumlar arası işbirliğini de gündeme getirmiştir. Genel olarak belirtilen değişim ve gelişmeler; sosyal hizmetin profesyonel kimliğini ve sınırlarını, toplum tarafından kabul edilme düzeyini, nitelikli sosyal hizmet uzmanlarına olan

gereksinimi, çalışma koşullarını ve etkili hizmet verebilmek için gerekli kaynakları doğrudan etkilemiştir”.

Makro Sosyal Hizmet Uygulamalarında Kullanılan Teknikler

Birey ve gruplarla gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamalarında olduğu gibi toplum uygulamalarında da kullanılan belirli teknikler vardır. Teknikler, sosyal hizmet uzmanlarının hedefledikleri değişimi gerçekleştirmelerini ve teorileri uygulamaya aktarmalarını sağlamaktadır. Sosyal hizmet uzmanının çalışmaya başlamadan önce toplumun ihtiyaçlarını belirlemesi, sorunları analiz etmesi, toplumla ilgili gerekli verileri toplanması gibi üzerinde çalıştığı toplumu/toplulukları tanımasını sağlayacak bazı çalışmalar yapması gerekmektedir. Bu çalışmaları yaparken kullanacağı teknikler, sosyal hizmet uzmanlarına modellerin uygulanmasında gerekli desteği sağlamaktadır.

Pippbard ve Bjorklund (2004) topluluk örgütlenmesi, toplumsal kalkınma ve sosyal planlama gibi toplum uygulamalarında kullanılan teknikleri; Güç Alanı Analizi (Force Field Analysis – FFA); Program Değerlendirme ve Gözden Geçirme Teknikleri (Program Evaluation Review Techniques - PERT), Nominal Grup Tekniği (Nominal Group Technique – NGT), Q-Sort olarak belirlemektedir:

Güç Alanı Analizi (Force Field Analysis – FFA): 1969 yılında Lewin tarafından geliştirilen bu teknik, problem çözmeyi ve değişimi planlamaya yardım eder. Sosyal hizmet uzmanları, toplum uygulamalarında güç alanı analizini kullanarak, sorunlara yol açan

faktörlere ve bunu ortadan kaldırılabilecek “güç odaklarına” yönelerek değişimi gerçekleştirme hedefindedir. Analizlere dayalı bir eylem planı geliştirilir. Konuyla ilgili bireyleri, grupları ve koalisyonları belirten bir güç alanı envanteri oluşturulur.

Program Değerlendirme ve Gözden Geçirme Teknikleri (Program Evaluation Review Techniques - PERT): ABD savunma bakanlığı tarafından bir yönetim aracı olarak geliştirilen bu teknik günümüzde yaygın olarak sosyal planlama çalışmalarında kullanılmaktadır. Bir projenin görünümünü, zaman, kaynak ve aktiviteler bağlamında görünür kılar. PERT bir proje sürecindeki faaliyetlerin izlenmesini ve ortaya çıkabilecek sorunlarda değişiklikler ve iyileştirmeler yapılmasını sağlayan akış ve zaman şemasıdır.

Nominal Grup Tekniği: Nominal grup tekniği Delbecq, Van De Ven ve Gustafso (1975) tarafından geliştirilmiştir. Yapılandırılmış bir grup içinde kullanılır; temel bir konu üzerinde grup üyelerinin kişisel fikirlerini tanımlaması ve yeni fikirlerin üretilmesi yoluyla grubun bir karara varması üzerine odaklanır. Hedef, tüm grup üyeleri tarafından katılımın sağlanmasıdır, seçilmiş birkaç kişinin grupta baskın olma ihtimalini en aza indirmek için her grup üyesine eşit söz verilir.

Delphi Tekniği: Bu teknik, ismini geleceği gören Yunanlı rahip Delphos’dan almıştır. Önemli kararlarda uzman görüşünden faydalanılan bir tekniktir (Faherty, 1997; akt: Pippbard ve Bjorklund, 2004). Planlamacılar, Delphi’yi etkili bir tahmin aracı olarak görmektedirler. Delphi tekniği, bir uzlaşmaya varmanın, insanların bir karar almak için

çoğunluk kuralı ile oy kullanmasından daha önemli olduğu yüz yüze yapılan toplantılara bir alternatiftir. Bireysel, bağımsız, yalıtılmış ve anonim uzmanlardan oluşan bir panelde bir dizi soru yazılarak fikirler üretilir. Daha yaratıcı fikirler çıkması için, ilk turda verilen cevapların bir özeti daha sonraki turda tekrar verilir ve eklenen cevaplar ortaya çıkarılır. Cevaplar ya da özetler anlaşma ya da uzlaşma yönündedir (Brooks, 1979, akt: Pippbard ve Bjorklund, 2004).

Q-Sort Tekniği: Aslında psikoloji araştırmalarında kullanılan bir tekniktir. Toplum uygulamalarında küçük ya da büyük grupların önceliklerini belirlemelerine ya da seçenekleri sıralamasına yardımcı olmak amacıyla kullanılır. Q-Sort tekniği toplantılarda kolaylaştırıcı bir yöntem olarak birçok öneri ve sorunun grup önceliği ile üç ya da beş seçeneğe inmesini sağlar.

Pippbard ve Bjorklund (2004)'a göre, toplum uygulamasının iyi anlaşılabilmesi için bu teknikler sosyal hizmet bölümlerinin müfredatlarına eklenmelidir. Aksi halde, öğretim gerçekçi olmayan bir hale bürünmektedir. Sosyal hizmet öğrencileri, yüksek bir teori ancak çok düşük bir teknik beceri düzeyiyle mezun olmaktadır. Aynı zamanda toplum uygulaması teknikleri konusunda da bir anlaşmaya ihtiyaç vardır ve bu konuda ampirik bilgi üretimine de ihtiyaç bulunmaktadır.

Toplumla Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Yetenek ve Roller

Sheafor ve Horejsi (2006: 42)'ye göre makro sosyal hizmet uygulamalarının hedefindeki örgütler ve topluluklar karmaşık ve çok katmanlı karar alma

mekanizmalarıdır. Dolayısıyla bu mekanizmalarda değişim meydana gelmesi zaman alıcı ve yoğun çaba gerektiren süreçlerdir. Her ne kadar belirli bir zaman diliminde ve yoğun bir çalışmayla yapılan projeler etkili olsa da değişimi meydana getirecek olan çalışmalar, uzun bir dönem süregelmelidir. Başarılı neticelerin ortaya çıkması için gereken koşulları aşağıdaki şekilde aktarmaktadırlar:

1. Zamanlama (Örgüt veya topluluk farklı bir şekilde faaliyet göstermeye ya da birlikte hareket etmeyi düşünmeye hazır mıdır?)
2. Bilgi ve alternatif programlar (Ele alınan konulara yönelik gerçekleştirilebilir çözümler var mıdır?)
3. Örgüt ve topluluktaki önemli kişilerin sürece dâhil edilmesi.

Toplumla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının yukarıda aktarılan bu koşulları yerine getirebilmesi için bir takım bilgi ve becerilere sahip olması gerekmektedir. Bu bilgi ve becerilerin birçoğu her uygulama türü için zorunludur. Makro uygulamalarda sosyal hizmet uzmanlarının sahip olması gereken genel yetenekleri Zatsrow (1995:290) şu şekilde aktarmaktadır:

İletişim Becerisi: Bire bir ya da grup çalışmalarından daha büyük bir ölçekte insanlarla ve kişiler arası çalışmak için iletişim becerisi vazgeçilmezdir, bunun yanı sıra empati ve saygı göstermek sadece danışmanlık hizmetleri ile sınırlı değildir ve toplumla çalışırken mutlaka gereklidir.

Planlama Yeteneği: Googins, Capoccia ve Kaufman (1983), sosyal hizmette planlama makalelerinde sosyal hizmet uzmanlarının planlamada

analitik ve bilişsel boyutlarının yanı sıra interaktif açıdan yeterliliğine değinmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının, bütün insanların planlama sürecine dahil olması amacıyla kolaylaştırıcı ve entegre edici çabaları etkili bir biçimde kullanması, çok önemli bir yetenektir.

Problem Çözme Becerisi: Problem çözme becerisi, mikro ve mezzo düzeyde olduğu kadar makro düzey için de gereklidir. İnsanlara yardım etme yeteneği, sorun ve problemleri netleştirmek, bunlardan hangisinin çalışmak için öncelikli olduğuna karar vermek, uygun hedefleri belirlemek, eylem için seçenekleri değerlendirmek, en uygun eylem biçimine karar vermek, planı uygulamak ve değerlendirmek bireysel çalışmada olduğu kadar toplum projelerinde ve vatandaş grupları ile çalışırken de önemlidir.

Muktedir Kılıcı ve Hızlandırıcı: Sosyal hizmet uzmanı insanlara yardım ederken (kendine yardım gruplarında olduğu gibi) gruplarla çalışırken kullandığı muktedir kılıcı ve hızlandırıcı yeteneklerini bu alanda da kullanır.

Gamble ve Weil (2010:39), toplumla çalışma için belirledikleri sekiz modelde sosyal hizmet uzmanlarının öncelikli rollerini savunucu, lider, örgütleyici, planlayıcı ve araştırmacı olarak belirlemişlerdir. Liderlik, bir gruba, yerel, bölgesel, ulusal ya da küresel seviyede kaynaklara ya da hizmetlere erişimde yaşanan eşitsizlik, fırsat eksikliği, insan hakları ihlali ve sosyal adaletsizlik gibi durumların belirlenmesinde yönetici olarak hizmet etmektir. Örgütleyici rolü, toplumsal sorunlarda problemin çözümü, yaşam kalitesinin geliştirilmesi ve değişimin başlatılmasında kişisel çabaların örgütsel olarak bir araya

getirilmesi için birey ya da küçük gruplarla sistematik bir biçimde planlama ve çalışmayı içerir. Planlayıcı rolü, bir grupla problem tanımlama, problem çözme, program ya da plan uygulama, izleme ve değerlendirme için bir dizi teknik ve süreç becerileri gerektirir. Araştırma sürecinde veriler toplanır ve çözümlenir. Bu nedenle araştırmacı rolü, değerlendirici rolü ile yakından ilişkilidir. Sistemli araştırma politika, program ve uygulamalardaki değişim için, sosyal adalet ve insan haklarının nasıl geliştirilebileceği ya da geliştirilemeyeceğinin görülmesini sağlar.

Sosyal hizmet uzmanları, tarihsel süreçte ezilen ve savunmasız nüfuslara, politik değişiklik için uygulayıcı, araştırmacı ve savunucu olarak hizmet etmişlerdir. Bu, zorunlu olarak kuruluşlar arasında ortaklıkların geliştirilmesi çabalarını da içerir. Sosyal hizmet uzmanları, ezilen toplulukların, bireylerin ve grupların belirlenmiş ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamak amacıyla mikro, mezzo ve makro düzeyde çeşitli grupları güçlerine doğruca erişmeleri için hareket geçirmek, sürdürülebilir kılmak ve dengede tutmak zorundadır. Bu tür işbirlikleri, aktif paylaşım, örgütsel altyapıyı oluşturmak, görünürlüğü yükseltmek, bireysel ve toplumsal seviyede esnekliği geliştirmek için çok önemlidir. Toplum ortaklığı çoğunlukla kar amacı gütmeyen kamu kuruluşlarında oluşmaktadır, genellikle karmaşık durumdaki sağlık ve insani hizmetlere hitap eden ihtiyaçlara odaklanılır (Den-tato ve diğ.,2010:324).

Burada toplum çalışanları şu soruyu soracaktır: İnsanların kendilerini bu baskıdan kurtarabilmeleri ve özgürleştirebilmeleri için kendileri adına konuşmaları nasıl sağlanabilir? (Fritze,

2006). Freire bu değişim sürecinde sosyal hizmet uzmanının toplumsal seviyede ve kişisel olarak dönüşümü kolaylaştırıcı bir rolü olduğunu sunar. Onun sözleriyle sosyal hizmet uzmanının rolü, değişim için birlikte çalıştığı insanlarla hareket etmek ve bunu yansıtmaktır. Sosyal hizmet uzmanlarının amacı, var olan toplumsal zorluklar hakkında toplumla birlikte bilinçli olmaktır. Bu şu demektir: Sosyal hizmet uzmanı bilgisini sadece metodolojik ve teknik olarak değil yüzleştığı nesnel sınırlar açısından artırmalı ve genişletmelidir (Caroll ve Minkler, 2000:26).

Freire'ye göre sosyal adaletin sağlana bilmesinde toplumdaki eşitsiz güç ilişkilerinin dönüştürülmesi gerekmektedir. Bunun gerçekleşme bilmesi için hem eğitimciler hem de sosyal hizmet uzmanlarına ilerici bir rol biçmektedir. Sosyal hizmet uygulaması ister vaka çalışması ya da grup çalışması isterse toplum çalışması olsun, doğal olarak ve önemli ölçüde eğitici ve pedagojiktir. Sosyal hizmetin doğasında belli bir oranda pedagoji vardır ve sosyal hizmet uzmanları belirli konuları daha iyi anlayabilmek için yapılan araştırmalardan yararlanırlar. Sosyal hizmet uzmanları, yaşadıkları toplumların yapısı tarafından koşullanırlar ve şekillenirler. Sosyal hizmet uzmanları, sosyal ilişkilerde bir rüyayı gerçekleştirmek isterler ki bu da politik bir rüyadır. Sonuçta sosyal hizmet uzmanları aynı zamanda politik varlıklardır ve işleri her eğitimci gibi estetik, etik ve anlayışlı olmalıdır (Moch, 1988:93).

Sosyal hizmet teorisyenlerine göre de sosyal hizmet eğitimi, sosyal hizmet uygulamasının doğası gereği siyasidir ve sosyal hizmet uzmanlarının politik olarak aktif olmaları mesleki

bir yükümlülüktür (Abo el Nasr, 1991; Witherspoon and Phillips, 1987; Daniel and Wheeler, 1988; akt: Narayan 2000:197). Sosyal eylem modeli (Rothman, 1987) ve sosyal hizmet uygulamalarına entegre edilen diğer modeller (Pincus and Minahan, 1973; Parsons et al., 1994), müdahalenin bir parçası olarak çelişki ve çatışmaları kabul eder ve politik uygulamalar için bir kapsam sağlar. Ancak Midgley (2001:29)'e göre sosyal aktivizmin sosyal hizmet uzmanları arasında hızla yayıldığını ya da sosyal hizmet içerisinde çok popüler olduğunu söyleyemeyiz. Birçok sosyal hizmet uzmanı, bu aktivizme çok az önem verirken birçoğu da bu tarz eylemleri uygunsuz bulmaktadır. Buna karşılık sosyal eylemi savunan sosyal hizmet uzmanları, terapötik uygulamaları elitlerin çıkar çevrelerini destekleyen ve köklü eşitsizlikleri sürdüren bir araç olarak görmektedirler.

Özellikle sosyal eylem gibi politik uygulamalarda sosyal hizmet uzmanlarının en önemli rollerinden biri savunuculuktur. Sheafor ve Horejsi (2006:443) toplum çalışmalarında yapılan sınıf savunuculuğunu, bir grup ya da sınıf adına gerçekleştirilen eylemler olarak tanımlamaktadırlar. Amaç, grubun ya da sınıfın hak ya da yetkilere ulaşması için kaynak ve fırsatların geliştirilmesidir. Sınıf savunuculuğu, seçilmiş ve üst düzey idarecileri etkileyerek, yerel ve ulusal düzeydeki yasa ve kamu politikalarında değişiklik için uğraşları içerir. Aynı kaygılara sahip grup veya örgütlerle koalisyonlar kurulur. Sosyal hizmet uzmanı, bu çalışmalarda bağımsız bir uygulayıcıdan ziyade örgüt temsilcisidir. Amaç değişim olduğu için direnme ve muhalefet beklenmelidir. Başarı elde edilebilmesi için aşağıdaki noktalara dikkat edilmesi gerekir:

1. Savunuculuk, kanun, politika ve programlarda ihtiyaç duyulan değişikliklerin gerçekleştirilebileceğinin farkında olmaktır. Değişim zordur fakat imkânsız değildir.
  2. Savunuculuk tek başına yapılamaz. Başkaları ile hareket etmek gerekir.
  3. Kuruluşlarda pek çok iyileştirme yapılması gerekli olduğundan, bir öncelik sırası belirlenmelidir.
  4. Gerçekleştirilebilecek bir amaç seçilmesi önemlidir.
  5. Başarılı bir savunuculuk dikkatli bir analiz ve planlama üzerine kurulmuştur.
  6. Eyleme geçilmeden önce, hedefe ulaşılması için zaman, enerji, para ve diğer kaynaklar açısından neyin gerekli olduğu dikkatli bir şekilde değerlendirilmelidir.
  7. Size karşı muhalefet yapanların anlaşılması gereklidir.
  8. Başarılı bir savunuculuk disiplinli olmaktan geçer, ani kararlar verilmemelidir.
  9. Gücün kullanımını içerir (Başkalarının istenilen tarzda hareket etmesini sağlama, bilgi ve tecrübeden gelen güç, yasa yapıcılar ve idareciler üzerinde etkisi olanlar ve saygı duyulanlar, kendini adama, zaman ve enerji, örgütsel dayanışma, karizma).
  10. Sınıf savunuculuğunun bir davaya dönüştüğü zamanlar olabilir (Birçok değişim ya da reform, dava yolu ve mahkeme kararı ile olabilir).
  11. Anlaşılabilirlik ve kamuoyunun desteği almak için medya ile hareket etmek önemlidir.
- Savunuculuk faaliyetinde savunulan grup ile hareket etmek çok önemlidir. Aslında sosyal hizmet uzmanlarının; değişimin imkânsız olduğu, insanların onlar için en iyi olanı bilmekten aciz olduğu gibi kaderci fikirlere meydan okuması ve toplum temelli ortaklıklar içinde savunmasız nüfus gruplarının program tasarımına, uygulama ve araştırma çabalarına dâhil olması konusunda kararlılık göstermesi gerekir. (Houston 2002; akt: Dentato ve diğ.,2010:324). Son olarak sosyal hizmet uzmanının anahtar rolü, bütün insanların ihtiyaç duydukları bilgi, hizmet ve kaynaklara açık erişimleri ve karar verme sürecine katılımları için eşit fırsatların sağlanmasıdır (NASW, 2008). Katılımcı eylem araştırması, işbirliği sürecini içerir bu katılımı ilgilidir ve geleneksel araştırma süreçlerinde dışlanmış olan fikirlerin, bakış açılarının ve endişelerin diyaloglarla yansıtılmasıdır (Guishard2009; akt: Dentado ve diğ.,2010:324).Diğer yandan Zatsrow (1995: 210)'un da vurguladığı gibi toplumla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının toplumla ilgili gerekli bilgilere sahip olması gerekir. Etkili bir sorun analizi ve bu sorunları gidermek için gerçekleştirilecek bir makro sosyal hizmet uygulamasında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının ulusal ve yerel düzeyde toplumun yapısını ve kaynaklarını çok iyi bilmesi gerekmektedir. Cinsiyet, yaş, eğitim, istihdam, etnik yapılar gibi demografik özellikler, kültürel değerler, kurumsal yapılar, sosyal politikalar, bu politikalara bağlı olarak sunulan sosyal, sağlık ve eğitim hizmetleri; finansman kaynakları, kar amacı gütmeyen kuruluşlar, var olan dernek ve sivil toplum kuruluşları ve çalışma alanları gibi bilgiler, tespit edilen sorunlara uygun

çözümler üretilebilmesi için gerekli bilgilerdir.

SONUÇ

Sosyal hizmet alanı içinde çalıştığımız müracaatçı grupların sorunları var olan toplumsal koşullarla, sosyal politikalarla ve hizmetlerle doğrudan ilişkilidir. Küreselleşme ve postmodernizme bağlı olarak makro sosyal hizmet uygulamasının tarihsel süreçte kendini yeteri kadar yenileyemediği ve tıkanmış noktalar olduğu görülmektedir. Bu nedenle kadın hareketi, çevre hareketi, eşcinsel hakları, göçmen ve sığınmacılar gibi yeni toplumsal hareketlere yönelik sosyal ve kültürel farklılıkları göz önünde bulunduran yeni eylem teorilerine ağırlık verilmesi gerekmektedir. Yeni teorilerin ve uygulamanın geliştirilebilmesi için sosyal hizmet bölümleri tarafından, uluslararası düzeyde gerçekleştirilen başarılı sosyal eylemlerin, toplumsal kalkınma projelerinin ve yaşanan deneyimlerin araştırılması, paylaşılması faydalı olacaktır. Ayrıca Türkiye'deki sosyal hizmet bölümlerinin hak temelli çalışma, toplum kalkınması, savunuculuk, sosyal eylem ve topluluk örgütlenmesi gibi konuları içinde barındıran makro sosyal hizmet uygulamalarına akademik olarak ağırlık vermesi gerekmektedir. Böylece sosyal hizmet bölümlerinden mezun olacak öğrencilerin makro uygulamaların teorik çerçevesine, kullanılan tekniklere, rol ve becerilere hâkim olması sağlanabilir. Bu çalışmayı yürütecek olan uzmanların akademik alan dışında da dezavantajlı gruplara yönelik sivil toplum kuruluşları içinde aktif olarak yer almalarının teşvik edilmesi, örgütlenme ve savunuculuk deneyimlerini pekiştirecektir.

Diğer yandan toplum uygulamanın sağlıklı bir şekilde alana aktarılabilmesi için bir dizi koşullar sağlanmalıdır. Politika dönüşümünü ve hizmet kalitelerinin artırılmasını hedefleyen toplum çalışması topluluklar, kamu kurumları ve sivil örgütlenmeler başta olmak çok aktörlü bir çalışmanın ürünüdür. Sosyal adalet ve demokrasi çerçevesinde kaynakların artırılması ya da iyileştirilmesi için sivil toplum kuruluşları ve dezavantajlı gruplarla ittifak kurularak güç yapılarının yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle bu çok aktörlü çalışmanın gerçekleştirilmesi için en önemli koşul, diyalog, katılım ve işbirliği ortamının yaratılmasıdır. Sivil örgütlenmeler ile yürütülecek toplum çalışmaları ya da politika dönüştürücü projelerin gerçek anlamda hayata geçebilmesi için, kamu örgütlenmeleri şeffaflık, hesap verebilirlik, bilgi edinme hakkı gibi demokratikleşmenin temel unsurlarını hayata geçirmeli ve yasalarla güvence altına almalıdır.

KAYNAKÇA

- Austin, M., Coombs, M., and Barr, B. (2005). Community-Centered Clinical Practice: Is the Integration of Micro and Macro Social Work Practice Possible?. *Journal of Community Practice*, 13(4), 9-30.
- Cnann, R. ve Boehm, A. (2012). Towards a Practice-based Model for Community Practice: Linking Theory and Practice. *Journal of Sociology & Social Welfare*, March 2012, Volume XXXIX, Number 1, 140-167.
- Cox, E. (2001). Community Practice Issues in the 21st Century: Questions and Challenges for Empowerment-Oriented Practitioners. *Journal of Community Practice*, Vol. 9(1), 37-55.
- Dentato, M., Craig, S.L., Smith, M. (2010). The Vital Role of Social Workers in Community Partnerships: The Alliance for Gay,

- Lesbian, Bisexual, Transgender and Questioning Youth. *Child Adolescent Social Work J*, v. 27, 323–334.
- Development Backgrounder (2006) Empowerment, Çev. Stephanie S. Gough. *Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior (FRIDE)* May 01, erişim: 15/12/2015www.fride.org
- Dixon, J. (1993). *Feminist Community Work's Ambivalence with Politics*. *Australian Social Work*, 46(1), 22-27.
- Dominelli, N. (2015). *Baskı Karşıtı Uygulama: Yirmi Birinci Yüzyılın Zorlukları*. Çev. Ed: Tarık Tuncay, *Sosyal Hizmet Temel Alanlar ve Eleştirel Tartışmalar*, (1. Baskı,s:83-95).Nika Yayınevi, Ankara.
- Duyan, V. (2010). *Sosyal Hizmet Temelleri Yaklaşımlar Müdahale Yöntemleri*. *Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi*, Yayın no:16, Ankara.
- Fritze, C.(t.y.). *The Theory of Paulo Freire; (a communityworker/organizer in London, England)*. Erişim: 25.03.2013,<http://stclares.ca/pdfs>
- Gamble, N.D., Weil,M. (2010). *Community Practice Skills: Localto Global Perspectives*.Colombia Press. New York.
- Hyde, C. (2003). *A feminist model formacro-practice: Promises and problems*. *Journal of Community Practice*, 11 (1), 39-59.
- Koşar, N. (1986). *Sosyal Hizmet Mesleğinde Toplum Örgütlenmesi Yönetiminin Gelişmesi*. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi*, Cilt 4, Sayı. 2-3,85-103.
- Lee, B.,Weeks, W. (1991). *Social Action The oryand the Women's Movement: An Analysis of Assumptions*. *Community Development Journal*.26(3), 220-226.
- Ledwith, M. (2011). *Community Development: A Critical Approach*. Bristol. The Policy Press. ISBN 978 184742 646 8,ISBN 978 84742 647 5.
- Long, D., Tice. C. J.,& Morrison, J. (2006). *Macro social work practice: A strengths perspective*. Belmont, CA: Thomson Brooks / Cole.
- Midgley, J. (2001). *Issues in international social work*. *Journal of Social Work*, 1, 21-35.
- Monch, M. (1988). *A Critical Understanding of Social Work by Paulo Freire Social Workers, World Conference, Stockholm, Sweden, July 30, 1988*. *Journal of Progressive Human Services*, 20(1), 2009, 92-97.
- Narayan, L. (2000). *Freire and Gandhi: The irrelevance for social work education*. *International Social Work*, April 2000, 43, 193-204.
- Payne, M. (1997). *Modern Social Work Theory*. (2nd ed). London, Macmillan Press.
- Payne, M. (2005). *Modern Social Work Theory*. (3rd ed.) London, Macmillan Press.
- Pippard James L., Bjorkland Robert W. (2004). *Identifying Essential Techniques for Social Work Community Practice*, *Journal of Community Practice*, 11(4), 101-116.
- Sheafor W.B., Horejsi R.C.(2006). *Techniques and Guidleness for Social Work Practice*, (7th ed.).Pearson, Boston.
- Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (2011). [fromhttp://www.ifsw.org](http://www.ifsw.org)
- Weil, M. (2005). *Context and Challenges for 21st-Century Communities. The Handbook of Community Practice*,(1-34) .In Weil.,M. (Ed). Sage Publications, USA.
- Zatsrow, C. (1995). *The Practice of Social Work*. (5th ed). Pacific Grove, California. Brooks / Cole Publishing Company.

Derleme

BİR MESLEKİ UYGULAMA ALANI OLARAK GEÇMİŞTEN GELECEĞE KLİNİK SOSYAL HİZMET¹

Clinical Social Work as a Professional Practice Field: From the Past to the Future

Melek ZUBAROĞLU YANARDAĐ²
Emine ÖZMETE³

ÖZET

Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de toplumsal değişim sürecinde sosyal sorunların çeşitliliğinin artması sosyal hizmet mesleğinin uygulama alanlarını da giderek genişletmektedir. Sosyal hizmet mesleğinin en önemli uygulama alanlarından biri klinik sosyal hizmettir. Klinik sosyal hizmet, ilk olarak

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD'de) tanımlanmış ve gelişmiştir. ABD'de, klinik sosyal hizmet uzmanlarının kaydı 1976 yılından beri Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (NASW) tarafından alınmakta ve bu uzmanların bağımsız özel uygulama yapmalarına izin verilmektedir. Ülkemizde ise, klinik sosyal hizmet alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları bulunmasına karşın, ülke genelindeki tanımlamalara ve uygulama izinlerini içeren yasa/ mevzuat alt yapısına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu makalede klinik sosyal hizmet alanı; gelişimi, tanımlanması, özgünlüğü ve uygulama paradigmaları kapsamında incelenecek; gelecek perspektifi ile ülkemizde klinik sosyal hizmet alanının gelişimi için gerekli süreçler açıklanacaktır.

Anahtar Sözcükler: Klinik Sosyal Hizmet, Klinik Sosyal Hizmet Uzmanı, Uygulama Paradigmaları

ABSTRACT

As in the world, the increasing diversity of social problems in the process of social change in Turkey is also widening the application areas of social work profession. One of the most important practice fields of social worker is clinical social work. Clinical social work was first described and developed in USA (United States of America). Since 1976, registration of clinical social work specialists has been taken by the National Association of Social Workers (NASW) and these specialists are allowed to practice independently in USA. However, in our country, although we have the social worker's work in clinical areas, countrywide descriptions and licences for practising need to be defined by the laws/ legislations. In this article, the clinical social work field/branch will be examined within the scope of its development, its definitions, uniqueness and practical paradigms and the required processes for development of clinical social work field will be explained with future projection.

- 1 Bu makale, Prof. Dr. Emine Özmeye danışmanlığında, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Doktora Programı kapsamında, birinci yazar tarafından tamamlanan doktora tezinin bir kısmından üretilmiştir.
- 2 Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü, ezgimlk@gmail.com
- 3 Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, eozmete@gmail.com

Keywords: *Clinical Social Work, Clinical Social Worker, Practical Paradigms*

GİRİŞ

Klinik sosyal hizmet, sosyal hizmetin ruh sağlığı alanındaki uygulama alanı olarak öne çıkmaktadır. Klinik sosyal hizmet ve klinik sosyal hizmet uzmanı kavramları ülkemizde yeterince kurumsallaşmamıştır. Bunun nedeni yeterli yasal çerçeve ve mevzuat alt yapısının olmamasıdır. Türkiye’de lisans eğitimi düzeyinde, genelci sosyal hizmet perspektifinde eğitim verilmekte, klinik sosyal hizmeti içeren eğitim programlarına lisansüstü eğitim düzeyinde (yüksek lisans ve doktora) odaklanılmaktadır.

Bir başka deyişle klinik sosyal hizmet, henüz ülkemizde gelişme süreci devam eden bir uygulama alanıdır. Klinik sosyal hizmet alanında, bizzat bu isimle ülkemizde iki üniversitede lisansüstü eğitim programı (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi ve Başkent Üniversitesi) yürütülmektedir. Bunun dışında psikiyatri kliniklerinde, psikososyal danışma merkezlerinde, aile terapisi ve aile danışma merkezlerinde çalışan pek çok sosyal hizmet uzmanı bulunmaktadır. Bu uzmanların sayısı ile ilgili son yıllara ait kesin bir veri bulunmamaktadır. Ancak sayılarının diğer alanlarda çalışan uzmanlara göre daha az olduğu bilinmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü’nün 2005 yılı verileri incelendiğinde ülkemizde psikiyatri hizmetlerinde çalışan insan gücünün oldukça düşük oranda olduğu görülmektedir. Söz konusu dönemde Türkiye’de her yüz bin kişiye düşen sosyal hizmet uzmanı sayısı 1 olarak belirtilmiştir. Bu sayı psikolog ve psikiyatri uzmanları

için de aynı orandadır. Aynı raporda her yüz bin kişiye düşen sosyal hizmet uzmanı oranı; Yunanistan için 56, Hollanda için 176 ve Almanya için 477 olarak bildirilmiştir (Ulaş, 2008). Ülkemizde, 2011-2023 yıllarını kapsayan döneme yönelik hazırlanan Sağlık Bakanlığı Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planında da; ruh sağlığı alanında, toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinde sosyal hizmet uzmanlarının oldukça önemli bir yere sahip oldukları belirtilmektedir. Türkiye’de 2011 yılında sağlık alanının tüm branşlarında toplam 613 sosyal hizmet uzmanı çalıştığı ve her yüz bin kişiye düşen aktif çalışan sosyal hizmet uzmanı (sosyal çalışmacı) sayısının 0,92 olduğu ortaya konulmuştur. (Sağlık Bakanlığı Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı, 2011-2023). 2015 yılı verilerine göre ise Sağlık Bakanlığı bünyesinde 938 sosyal hizmet uzmanı çalışmaktadır. Üniversitelerde çalışan sosyal hizmet uzmanı sayısı ise 98’dir. Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanı sayısı da toplam 4625 olarak belirtilmiştir (Karakuş, 2015).

Bu makalede klinik sosyal hizmet alanının geçmişten geleceğe gelişimi; özellikle ABD’deki tanımlanma süreci, özgünlüğü, işlevi ve uygulama paradigmatları (psikodinamik, bilişsel, insancıl/ varoluşçu, benötesi/ transpersonel paradigmatlar) incelenecek ve ülkemizde klinik sosyal hizmet alanının gelişimi için gerekli süreçler gelecek perspektifi ile açıklanacaktır.

Klinik Sosyal Hizmet: Tariçesi ve Tanımı

Klinik sosyal hizmet, Amerika Birleşik Devletleri’nde 1970’lerde bir uygulama alanı olarak kabul edilmiştir.

Klinik sosyal hizmet uygulaması, ortaya çıktığı günden bu yanatoplumun ihtiyaçlarına göre değişmekte, uyum sağlamakta, yeni araştırmalar ve müdahaleci stratejiler temelinde evrim geçirmektedir (Maguire, 2002). Klinik sosyal hizmet, öncül formları olarak; "psikiyatrik sosyal hizmet", "mikro uygulama", "birey ve ailelerle sosyal hizmet" kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir. Mary Richmond'un "Sosyal Tanı" kitabına dayanan bireylerle sosyal hizmet uygulaması, bilimsel olarak kısaca bireylere yardım etmenin bir yöntemi olarak açıklanabilmektedir (Duyan, 2014: 207). F. Hollis 'in tanımına göre bireylerle sosyal hizmet; bir psikososyal tedavi yöntemi olup, bireyin sosyal sorumluluklarındaki aksaklıkların psikolojik ve çevresel nedenleri üzerinde odaklanır; bireyin ihtiyaçlarını karşılaması ve sosyal ilişkilerini başarıyla sürdürmesine destek olur (Turan, 2012).

Sosyal hizmet 1900'lü yılların başlarında öncelikle yoksul ve dezavantajlı gruplara yardım mesleği olarak gelişmiştir. Dolayısıyla bu dönemde sosyal hizmet, daha geneli bir perspektif içermektedir. Daha sonraki dönemde, meslekle ilgili kimlik, sosyal güçler ve dezavantajlılık odağında gelişmeye devam etse de, benimlenen yaklaşım giderek daha bilimsel ve mesleki bir boyut olarak "psikoanalitik yaklaşım" odağında olmuştur (Maguire, 2002: 34-35).

Daha sonra gelişen yeni modelin temsilcileri, Pensilvanya Üniversitesi sosyal hizmet bölümü yöneticisi Jessie Taft başta olmak üzere, Sigmund Freud'un teorilerinden daha çok Otto Rank'ın ruhbilimsel teorilerini temel alan, "fonksiyonel sosyal hizmet" ekolünü geliştirmişlerdir. Carl Rogers

da bu alternatif okulla aynı yönde ilerlemiştir. Bu fonksiyonel model, bireysel davranış sorunlarının üstesinden gelebilmede insan iradesinin önemi ne dikkat çekmektedir (Gilbert, Miller & Specht, 1980; Boyle vd., 2006: 3-27).

Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Florence Hollis ve diğer sosyal hizmet uzmanları sosyal hizmet mesleğinin, yardım etmedeki eşsiz psiko-sosyal yönelimi üzerinde durmuşlardır (Hollis, 1964; Maguire, 2002: 35).

Klinik sosyal hizmetin gelişimi ile ilgili önemli olayların yer aldığı yukarıdaki çizelgede de görüldüğü gibi Amerika Birleşik Devletleri'nde 1949 yılında kurulan Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü (NIMH- National Institution of Mental Health), ruh sağlığı alanında çalışan profesyonellerin yetişmesi için büyük fonlar harcamıştır. Ruh sağlığı kurumu olarak işlev gören NIH'nin beklentilerini yansıtan sosyal hizmet psikoterapi modeli, sosyal hizmette özel bir uygulamanın gelişimine kolayca uyarlanmıştır. Ailelere yönelik hizmet kurumlarını içeren ruh sağlığı odaklı kurumlarda bireylerle çalışan sosyal hizmet uzmanları (individual social workers) özellikle 1950lerde yarı zamanlı ücretli özel hizmet uygulamalarını geliştirmeye başlamışlardır. Amerika Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (NASW- National Association of Social Workers) 1960ların ve 1970lerin sonlarına kadar özel uygulamalara resmi mesleki kimlik kazandırmak ve yasal tanıma hakkı getirmek üzere çalışmalar yapmış ve gelişmeler sağlamıştır. Klinik sosyal hizmet uzmanlarının ulusal kaydı NASW tarafından 1976'da oluşturulmuştur (Austin, 1986: 12-26). Özellikle 90'lı yıllardan sonra sertifikasyon sistemi geliştirme ve akreditasyon

Çizelge 1. ABD’de Klinik Sosyal Hizmetin Gelişimi ile İlgili Önemli Tarih ve Olaylar

1905*	Massachusetts Genel Hastanesinde Dr. Richard Cabot’un bir sosyal hizmet uzmanı istihdam etmesiyle “medikal sosyal hizmet uygulamaları” başladı. Aynı tarihte aynı hastanenin Nöroloji Kliniğinde Dr. James Putnam bir “psikiyatrik sosyal hizmet uzmanı” çalıştırdı.
1909*	Freud, Clark Üniversitesinin 20. yılında bir konuşma yaptı ve öğretisini yaymaya başladı.
1917*	Mary Richmond Sosyal Tanı isimli kitabını yayımladı.
1926*	ABD’de Psikiyatrik Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği kuruldu.
1930 ve 1940’lar*	Tanı odaklı sosyal hizmet ve fonksiyonel modeli benimseyen sosyal hizmet akademisyenleri arasında tartışmalar yaşandı ancak Freudyen kavramlar yine de birçok sosyal hizmet okulunda etkiliydi.
1949*	Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü (NIMH) kuruldu.
1952*	Sosyal Hizmet Eğitimi Konseyi (CSWE) kuruldu.
1955*	Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği(NASW) kuruldu.
1976*	NASW tarafından “Klinik Sosyal Hizmet Uzmanı” kaydı yapılmaya başlandı.
1983*	Klinik sosyal hizmet uzmanlarının kaydı ve ruhsatlama işlemleri Birleşik Devletlerdeki eyaletlerin 2/3’sinde alınmaktaydı.
1990’lar***	Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (NASW) etik kodların revize edilmesi ve geliştirilmesiyle ilgili yoğun çalışmalarda bulundu.
2015***	Yaklaşık 620 bin sosyal hizmet uzmanı içinde ruh sağlığı alanında çalışanların sayısı 110 bine ulaştı.

*(Austin, 1986), *** (US Bureau of LaborStatistics, 2015),

*** (<https://www.socialworkers.org/nasw/ethics/ethicshistory.asp>)

açısından ilerlemeler sağlanmış ve bu süreç, kalifiye personel tarafından bu mesleğin uygulandığını topluma ve diğer profesyonel meslek gruplarına göstererek sosyal hizmetin meslek olarak tanınmasına da yardımcı olmuştur (Zastrow, 2013: 4-6).

Daha sonra da verilerle değinileceği üzere günümüzde Amerika Birleşik

Devletleri’nin tüm eyaletlerinde sosyal hizmet eğitimi veren akredite olmuş yüzlerce lisans ve yüksek lisans programı bulunmaktadır (CSWE, 2017).

Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (NASW) tarafından ilk olarak klinik sosyal hizmet uzmanlarının ulusal kaydının 1976 yılında oluşturulması, klinik sosyal hizmetin tanımının yaklaşık olarak

son 40 yıl içinde geliştiğini göstermektedir. Bu süreçte, birçok bilim insanı ve kurum klinik sosyal hizmetin tanımını yapmıştır.

İleri uygulamaları sertifikalandırmak için oluşturulan Amerika Klinik Sosyal Hizmet Denetmenleri Kurulu (The American Board of Examiners in Clinical Social Work, ABE) aşağıdaki klinik sosyal hizmet tanımını kullanmaktadır (Munson, 2002: 8-11):

“Klinik sosyal hizmet uygulaması, psikososyal işlevsizliğin, ruhsal ve duygusal bozukluklar da dâhil olmak üzere engellilik veya sakatlığın tedavisi ve önlenmesi için sosyal hizmet teori ve yöntemlerinin profesyonel kullanımına işaret eder. Klinik sosyal hizmet uygulaması, “psikososyal gelişim, davranış, psikopatoloji, bilinçdışı motivasyon, kişilerarası ilişkiler, çevresel stres, sosyal sistemler ve kısmi olarak çevresi içinde bireyi kapsayan kültürel çeşitlilik” konularını içeren bir bilgi temeline dayanır. Klinik sosyal hizmet, diğer sosyal hizmet alanlarında olduğu gibi; birey, aile ve küçük gruplar için psikososyal işlevselliği artırma ve sürdürme amacını taşır” (ABE, 1989: 7).

NASW'nin klinik sosyal hizmetle ilgili tanımını ise şöyledir:

“Klinik sosyal hizmet, diğer sosyal hizmet alanlarında olduğu gibi; birey, aile ve küçük gruplar için psikososyal işlevselliği artırma ve sürdürme amacını taşır. Klinik sosyal hizmet uygulaması, psikososyal işlevsizliğin, ruhsal ve duygusal bozukluklar da dâhil olmak üzere engellilik veya sakatlığın tedavisi ve önlenmesi için sosyal hizmet teori

ve yöntemlerinin profesyonel kullanımına işaret eder. Uygulama, psikososyal bağlamda insan gelişimi teorilerinden bir veya daha fazlasının bilgi temeline dayanır.

Bireyin içinde bulunduğu durum perspektifi, klinik sosyal hizmet uygulamasında odak konudur. Klinik sosyal hizmet, kişilerarası etkileşimlere yönelen müdahaleleri, intrapsişik dinamikleri, yaşam desteğini ve yönetsel konuları içerir. Klinik sosyal hizmet, değerlendirme, psikoterapi ve danışmanlığı içeren teşhis ve tedavi, müracaatçı/danışan odaklı savunuculuk, konsültasyon ve değerlendirmeden oluşur. Klinik sosyal hizmet süreci sosyal hizmetin amaçları ve NASW'nin etik kuralları içinde belirttiği ilke ve değerlerle sunulur”(NASW, 1990: 1).

Walsh ve Virginia Commonwealth Üniversitesi sosyal hizmet bölümü klinik sosyal hizmet uygulamasını kısaca şu şekilde tanımlamışlardır (Walsh, 2010):

“Klinik sosyal hizmet uygulaması, birey, aile ve gruplar tarafından deneyimlenen psikososyal problemlerin çözümlenmesi ve önlenmesi için sosyal hizmet teori ve yöntemlerinin uygulanmasıdır. Bu problemler; ruhsal, duygusal ve davranışsal bozuklukları içeren meydan okuma, engellilik ve sakatlık gibi konuları kapsayabilir. Klinik uygulama, sosyal hizmet mesleğinin değerlerini temel alır ve problemleri durum karşısında baskıya maruz kalan, incinebilir bireylerin güçlendirilerek sosyal ve ekonomik adaletin geliştirilmesini sağlar. Klinik uygulama psikososyal bağlam içinde gelişim teorilerini temel alır ve insan çeşitliliği ve çokkültürcülük konularına

odaklanır. Klinik sosyal hizmet uzmanları, müracaatçılara psikolojik ve kişilerarası değişim sağlamalarında, sosyal ve ekonomik kaynaklara erişim ve elde ettikleri kapasite ve güçlerini sürdürmelerinde yardımcı olurlar. Klinik değerlendirme müracaatçının işlevselliğinde sosyal ve politik sistemlerin etkisini içerir. Müdahaleler ise; terapötik, destekleyici, eğitsel ve savunuculuk etkinliklerini kapsayabilmektedir (Walsh, 2010: 18).

Tanımlarda genel olarak, psiko-sosyal işlevsizlik, ruhsal ve duygusal bozukluklar ile ilgilenildiği ve özellikle NASW'nin tanımında klinik sosyal hizmet uzmanları tarafından; değerlendirme, psikoterapi ve danışmanlığı içeren teşhis ve tedavi, savunuculuk, konsültasyon ve son değerlendirmeden oluşan bir yol izlendiği; bu aşamalarda sosyal sistem kuramı ve çevresi içinde birey yaklaşımının göz önünde bulundurulduğu açıklanmaktadır.

Sosyal hizmet uzmanları ABD'de psikoterapi hizmetlerini veren en büyük meslek grubudur. Bunun yanında NASW, sosyal hizmet uzmanlarının, ruh sağlığı merkezlerinde tedavi hizmeti veren en büyük tek profesyonel grup olduğunu ve sayılarının giderek arttığını belirtmektedir (Munson, 2002: 3). ABD işgücü istatistiklerine göre tüm eyaletlerde toplam 620 bin civarında sosyal hizmet uzmanı çalışmaktadır. Bunlar arasında ruh sağlığı alanında çalışanların sayısı 110 bin, sağlık bakım ortamlarında çalışanların sayısı 155 bin, çocuklar, aileler ve okullarda öğrencilerle çalışanların sayısı 295 bin ve geriye kalan alanlarda çalışanların sayısı 60 bin civarındadır (US Bureau of LaborStatistics, 2015). Aynı tarihte

bildirilen klinik, danışma ve okul psikoloğu sayısı 105 bin ve psikiyatrist sayısı 24 bin civarındadır (US Bureau of LaborStatistics, 2015).

Klinik Sosyal Hizmetin Özgünlüğü

Klinik uygulamayı tanımlayan terimler; mikro uygulama, doğrudan uygulama, birey ve ailelerle sosyal hizmet (socialcasework) olarak ifade edilmektedir. Klinik sosyal hizmet uzmanlarının baskın rolü danışmanlık ve terapistlik olsa da diğer ortak roller; hizmetler için aracı olma (broker of services), vaka yöneticiliği, eğiticilik, arabuluculuk ve savunuculuktur. Klinik uygulayıcılar, çocuk refahı kurumları, aile hizmetleri kurumları, çocuk ve yetişkin ruh sağlığı merkezleri, hastaneler, okullar, rehabilitasyon merkezleri ve özel uygulama (bağımsız klinik uygulama) olmak üzere geniş bir alan çeşitliliği içinde çalışırlar. Klinik sosyal hizmet uygulamasındaki çeşitlilik incelenecek olursa, uzmanların; depresyon, anksiyete, çift ve aile/çocuk ilişkilerindeki güçlükler, çocuk ihmal ve istismarı ile çevresel ve sosyal stres nedenlerini oluşturan faktörlerin varlığı (yoksulluk, sosyal desteğin azlığı, baskının çeşitli türleri) gibi problemlerle karşılaşmakta oldukları görülmektedir. Birçok çalışma alanında klinik sosyal hizmet uzmanları psikolog ve psikiyatristlerle yakın çalışmaktadırlar. Bu meslek elemanlarının bazı rolleri klinik sosyal hizmet uzmanlarından ayrılabilenekte (örneğin; psikologlar psikolojik testler uygulayarak, psikiyatristler ruhsal bozukluğu teşhis eder ve gerektiğinde ilaç tedavisini planlarlar) ve insanlarla yüz yüze çalışan bu mesleklerin, danışmanlık ve terapistlik rolleri de örtüşmektedir. Elbette her bir meslek elemanının kendi

mesleğine özgü daha pek çok görevi ve rolü bulunmaktadır. Bu roller her bir mesleğin bireye bakış açısı ile şekillenmektedir. Örneğin psikiyatristler için semptomların azaltılarak patolojinin giderilmesi ve medikal tedavinin başarıya ulaşması önemlidir. Psikologlar, bireyin kendisi ve yakın çevresi dışında çalışma alanlarını genişletmeyi tercih etmezler, bireyin ekonomik ve hukuksal problemlerine yönelik destek sağlayamazlar, sosyal hizmet uzmanları ise gerektiğinde savunuculuk çalışmalarında bulunur ve terapi verdikleri müracaatçıların sosyal işlevselliklerinin artmasına yönelik daha sistemik çalışmalarda bulunabilirler. Klinik sosyal hizmetin ayırıcı özellikleri aşağıdaki konulara yaptığı vurgu ile açıklanmaktadır (Turner, 2005: 69-70):

- Kişinin problemiyle ilgili çevresel ve sosyal faktörlerin incelenmesi ve çevresi içinde birey perspektifi,
- İnsan probleminin doğallığı,
- Müracaatçı(danışan), müracaatçının güçleri, kaynakları,
- Müracaatçıyı destekleme ve güçlendirmeye odaklanan işbirlikçi ve eşitlikçi çalışma ilişkisi (Turner, 2005: 70).

Klinik sosyal hizmet uzmanları uygulamada, sosyal hizmet mesleğinin bilgi, teori ve beceri temelinden yararlanmaktadır. Bir meta teoriye göre klinik sosyal hizmet uzmanları ekolojik sistem teorisine inanmaktadır (Rothery, 2001; Turner, 2005: 70) ve çevresi içinde birey perspektifini kullanmayı daha çok benimsemektedirler. Yardım sürecine rehberlik etmek üzere klinik alanda çalışanlar, genelci ilkeler ve problem çözme becerisi modeline

başvurmaktadırlar; bu ilke ve beceriler bağlantı kurma, veri toplama ve değerlendirme, planlama ve sözleşme yapma, müdahale, son değerlendirme ve sonlandırma ile ilgilidir (Coady, Lehmann, 2001; Turner, 2005: 70).

ABD’de, klinik alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının, gerekli ünvanı edinebilmeleri için belirli eğitimlerinin ve alan deneyimlerinin olması gerekmektedir. Her ne kadar lisans eğitiminde klinik uygulama ile ilgili dersler alınmış olsa da, klinik sosyal hizmet uzmanı olarak bağımsız uygulama yapabilmenin ilk adımı bir master programını bitirmiş olmaktır (Groshong, 2009: 6). Sosyal Hizmet Eğitimi Konseyi’nin yayınladığı verilere göre; ABD’nin tüm eyaletlerinde şuanda akredite olmuş 527 sosyal hizmet lisans programı bulunmaktadır, lisansüstü düzeyde eğitim veren bölümlerin sayısı ise 266’dır (CSWE, 2017).

ABD’nin tüm eyaletlerinde klinik sosyal hizmet uzmanı olabilmek için Sosyal Hizmet Eğitimi Konseyi (CSWE) tarafından akredite edilmiş sosyal hizmet okullarından birinde en az yüksek lisans derecesi edinmiş olmak, mezuniyet sonrası ilgili sınavlara girdikten sonra hastaların tedavisiyle ilgili doğrudan uygulama alanında klinik süpervizyon altında çalışmış olmak ve ardından devlet lisansı (izin belgesi) almış olmak gerekmektedir. Süreç içindeki sınavlar, süpervizyon altında minimum ve maksimum uygulama süreleri, uygulama izin belgesi başvuru aşamaları her eyalette bazı küçük farklılıklar göstermektedir. Örneğin Colorado Eyaleti’nde lisanslı klinik sosyal hizmet uzmanı olabilmek için aşağıdaki aşamaların tamamlanması gerekmektedir (NASW Colorado Chapter, 2015):

1. Adayların, Sosyal Hizmet Eğitim Konseyi (CSWE) tarafından onaylanmış bir sosyal hizmet yüksek lisans programını tamamlamaları, mezuniyet sonrasında Eyalet Ruh Sağlığı Mevzuatı Sınavına girmeleri ve ilgili kuruma (DORA - Division of Registrations within the Department of Regulatory Agencies) lisanslı sosyal hizmet uzmanı (LSW) başvurusunda bulunmaları gerekmektedir.
2. Başvuru kabulünden sonra adaylar, Sosyal Hizmet Kurulları Derneği (Association of Social Work Boards - ASWB)'nin mevcut bir dizi sınavı arasından seçim yaparak sınava girerler. Aday eğer lisanslı sosyal hizmet uzmanlığı sınavına girmişse ancak klinik alanda çalışmak istiyorsa, ikinci olarak lisanslı klinik sosyal hizmet uzmanlığı (LCSW) sınavına girer. Birçok aday zaman kazanmak için bu iki sınavlı yolu tercih etmektedir. Doğrudan klinik sosyal hizmet veya ileri genelci uygulama sınavlarına girerek başarılı olan adaylar ise tek bir sınava girmektedirler.
3. Bu sınavlar geçildikten sonra süpervizyon altında uygulama süreci başlamaktadır. Colorado Eyaleti'nde ruh sağlığı alanında 3360 saatlik doğrudan uygulama ve bu uygulamaya eşlik eden 96 saatlik klinik süpervizyon almış olma koşulu bulunmaktadır. Bu sürecin en az 2 yıl en çok 5 yılda tamamlanması gerekmektedir. Süpervizyon konusunda belirtilen diğer bir konu ise; 96 saatlik süpervizyonun 48 saatinin bireysel ve yüz yüze olması gerektiği ve kalan kısmının 10 kişilik grup üyesi sayısını geçmeyecek şekilde grup süpervizyonu altında verilebileceği şeklindedir.

Colorado Eyaleti'nde yukarıdaki koşulları sağlayarak klinik sosyal hizmet uzmanı (LCSW) olarak çalışmak mümkün olabilmektedir (NASW Colorado Chapter, 2015).

Ülkemizde henüz, yukarıda belirtildiği gibi benzer kriterler oluşturulmamıştır. Yine de klinik alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları diğer ruh sağlığı uzmanlarına göre özgünlüklerini korumaktadırlar.

Türkiye'de Tıbbi Psikiyatrik ve Klinik Sosyal Hizmet

Tıbbi sosyal hizmet, "Hastanelerde ve diğer sağlık bakım ortamlarında hastaların ve ailelerinin hastalıkla ilgili sosyal ve psikolojik problemlerini çözmeyi amaçlayan sosyal hizmet uygulamasıdır" (Barker, 1999: 296). Psikiyatrik ve klinik sosyal hizmet tıbbi sosyal hizmetin alt alanları olarak ele alınabilir. Esasında, klinik sosyal hizmet de psikiyatrik sosyal hizmetin bir uygulama alanıdır.

Psikiyatrik sosyal hizmet uygulamalarında biyopsikososyal yaklaşımla bütünleşen "çevresi içinde birey" bakış açısının benimsenmesi esastır. Psikiyatrik sosyal hizmet, kişilerarası etkileşimler, intrapsişik dinamikler gibi konularla ve sosyal destekle ilgili problemlere yönelik müdahaleler ile ilgilenmektedir. Psikiyatrik sosyal hizmet alanında çalışanların, değerlendirme yapma, psikiyatristin koyduğu tanı ışığında psikoterapi ve danışmanlık hizmeti verme, müracaatçı odaklı savunuculuk, konsültasyon ve tedavinin sonucunu değerlendirme gibi görevleri bulunmaktadır (Oral ve Tuncay, 2012).

Türkiye’de tıbbi ve psikiyatrik sosyal hizmet uygulamalarını doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendiren pek çok önemli olay ve yasal belge bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla Çizelge 2.’deki gibi özetlenebilir.

Çizelge 2’de ruh sağlığı alanında sosyal çalışmacıların (sosyal hizmet uzmanlarının) görevlerini, şimdiki kadar yayınlanmış mevzuat içinde en açık şekilde tanımlayan metin Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri Hakkında Yönerge (2011)’dir. Bu yönergede toplum ruh sağlığı merkezlerinde sosyal çalışmacıların diğer personelle ortak görevleri ve diğer meslek elemanlarından ayrılan görevleri aşağıdaki gibi belirtilmektedir:

Sosyal çalışmacının merkezdeki diğer meslek elemanlarıyla ortak görevleri:

- Merkeze gelen hasta veya yakınlarına merkezin amacı ve işleyişi hakkında bilgi vermek,
- Hastalara bireysel danışmanlık hizmeti vermek, grup terapisi yapmak ve psikososyal beceri eğitimi vermek,
- Hasta ve ailelerine psiko-eğitim vermek,
- Gezici ekibinin çalışmalarına katılmak,
- Ev ziyareti sırasında yatış endikasyonu gerektiren bir durum tespit edilirse, hastanın ilgili kliniğe nakledilmesini sağlamak,
- İstatistiksel bilgilerin toplanmasında ve değerlendirilmesinde görev almak,
- Merkeze devamı sağlanamayan hasta veya yakınlarıyla irtibat

kurmak ve merkezin hastayla bağlantısını oluşturmakla ilgili görevler yer almaktadır.

Sosyal çalışmacının merkezdeki diğer meslek elemanlarından ayrılan görevleri:

- Merkezin sorumlu olduğu bölgedeki hastaların tespit edilmesinde ve merkeze kayıtlarının yapılması konusunda ilgili kurum ve kişilerle irtibat kurmak,
- Hasta ve/veya yakınlarıyla irtibat kurarak merkezle ilgili bilgi vermek ve merkeze davet etmek,
- Hastaneye yatışı gereken, bakıma muhtaç ya da çalışabilecek duruma gelmiş hastaların; hastane, bakım kurumu, korumalı iş yeri ihtiyacına cevap verebilmek için ilgili kurumlarla irtibat kurmak,
- Damgalama karşıtı çalışmalar için kurumlar arası işbirliğini sağlamak ve geliştirmek,
- Hastaları sosyal ve hukuki hakları konusunda bilgilendirme yapmak ve hastaların karşılaştıkları güçlüklerin çözümlenmesi konusunda destek hizmeti vermek,
- Sivil toplum kuruluşları ve diğer kurumlarla ilişkileri sağlamak.

Yukarıdaki görevlerle yakın bir şekilde, Oral ve Tuncay (2012), psikiyatrik sosyal hizmet uzmanının rollerini klinik düzey roller ve toplumsal düzey roller olarak iki başlıkta sınıflamışlardır. Buna göre klinik düzey roller; “sosyal inceleme, psiko-eğitim ve danışmanlık, taburculuk planlaması, bireyle çalışma, grup çalışması, savunuculuk, psikoterapi ve hizmet içi eğitim koordinasyonu”, olarak sıralanmıştır. Toplumsal düzey

Çizelge 2. Türkiye’de Tıbbi ve Psikiyatrik Sosyal Hizmet Alanını İlgilendiren Olaylar

1959*	7355 Sayılı Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulmasına Dair Kanun yayımlandı. Kanunda dört yıllık sosyal hizmet eğitimi sonrasında mezunlara sosyal hizmet mütehassısı unvanı verileceği açıklandı.
1961*	Sosyal Hizmetler Akademisi kuruldu.
1965*	Mezun olan ilk sosyal hizmet mütehassıslarının bir kısmı akademide kalmış bir kısmı da Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na bağlı olarak tıbbi sosyal hizmet alanında çalışmaya başlamışlardır.
1965*	657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu yayınlanarak, sosyal hizmet mütehassıslarının sağlık hizmetleri sınıfına dâhil oldukları kanunda belirtildi.
1967*	Hacettepe Üniversitesi’nde sosyal çalışma bölümü kuruldu.
1972*	Sosyal Hizmetler Akademisi Mezunları Derneği kuruldu ve 1980 yılında kapatıldı.
1982*	Sosyal Hizmetler Akademisi ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Çalışma Bölümü birleşerek Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu adıyla öğretim faaliyetleri sürdürmeye devam etti.
1983	2828 Sayılı Kanunla Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu resmi olarak kuruldu. Kanunda sosyal hizmet uzmanı unvanına yer verildi. Aynı yıl kadro unvanı “sosyal çalışmacı” olarak tanımlandı.
1983	Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdi ve Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rol ve Sorumlulukları tanımlandı.
1988*	Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği kuruldu.
1998	Hasta Hakları Yönetmeliği yayımlandı.
2003	Sağlık Tesislerinde Hasta Hakları Uygulamalarına İlişkin Yönerge yayımlandı.
2006	Ulusal Ruh Sağlığı Politikası yayımlandı.
2005	Hasta Hakları Uygulama Yönergesi yayımlandı.
2007	SHÇEK Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği yayımlandı.
2009-2012	Özel sektörde açılan Aile Danışma Merkezlerini kapsayan şekilde yeni bir Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği yayımlandı. 2012 yılında yenilendi.

2010	Çıkarılan yönerge ile evde sağlık hizmetleri Sağlık Bakanlığı bünyesinde verilmeye başlandı ve 2015 yılında ilgili yönetmelik yayımlandı. Sosyal çalışmacıların vereceği hizmetler bu alanda da tanımlandı.
2011	Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi yayımlandı. Buna göre sağlık kurumlarındaki sosyal hizmet uygulamaları yasal bir alt yapıya kavuştu.
2011	Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri Hakkında Yönerge yayımlandı. Bu merkezlerde bir ruh sağlığı çalışanı olarak sosyal hizmet uzmanlarının görevleri tanımlandı.
2011	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında 633 Sayılı Kanun hükmünde kararname yayımlandı. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun görev ve sorumluluk alanları ve yetkileri kurulan bu Bakanlığa devrildi.
2011	Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı yayımlandı.
2012	2012/23 Sayılı Çalışan Hakları ve Güvenliği Genelgesi yayımlandı. Buna göre Çalışan Hakları ve Güvenliği Birimleri kuruldu.
2012	Başkent Üniversitesi'ne bağlı "klinik odaklı yüksek lisans programı" açıldı.
2013	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'ne bağlı "klinik sosyal hizmet doktora programı" açıldı.
2014	Yayımlanan 2014/32 numaralı Sağlık Bakanlığı Genelgesi'ne göre Hasta Hakları Birimi" isim değiştirilerek "Hasta İletişim Birimleri" olarak tanımlandı.

*(Karakuş, 2008)

roller ise; ruhsal risk taraması ve araştırma, koruyucu ruh sağlığı hizmetleri, sosyal içerme, toplum eğitimi ve hizmet geliştirme" şeklinde belirtilmiştir.

Bu makalede daha çok klinik düzey üzerinden bir açılım yapılmıştır. Sosyal hizmet uzmanlarının klinik düzeydeki uygulamaları pek çok yaklaşım çerçevesinde yürütülmektedir. Bu konudaki başlıca yaklaşımlara sonraki bölümde yer verilmektedir.

UYGULAMA YAKLAŞIMLARI

Sosyal hizmet uygulamasında, esas olan konulardan biri de uzmanın

müdahalede kullandığı kuramsal yaklaşımdır. Uzmanın seçtiği yaklaşım, bize onun yöneldiği ekollerle ilgili bilgi verir. Uzmanların, sosyal hizmet uygulamalarında genel olarak tek bir yaklaşıma yönelmeleri ya da farklı vakalarda farklı yaklaşımlara yönelmeleri mümkündür. Bu konu uygulayıcının benimsediği mesleki bakış açısıyla ilgilidir.

Bu yaklaşımları; sosyal hizmet uygulamalarında yararlanılan temel paradigmlar ve sosyal hizmet uygulamalarında kullanılan diğer güncel yaklaşımlar şeklinde ele almak mümkündür.

a. Temel Paradigmalar

Psikodinamik Paradigma: Freud'un geliştirdiği psikodinamik ve psikoanalitik yaklaşımlar 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Önce psikoanalitik yaklaşım ortaya çıkmış ve sonrasında psikodinamik yaklaşım geliştirilmiştir.

Her iki yaklaşımla ilgili değerlendirmelerde ilk olarak geçmiş vurgusu yer almaktadır. Bu yaklaşımların altında yatan varsayımlara göre; psikolojik yaraları doğru bir şekilde iyileştirmek için, problemin kök kaynağına değinilmelidir (Boyle vd., 2006: 156).

Psikodinamik yaklaşımın sosyal hizmet tarihindeki yerine bakılırsa; 1920'lerden 1960'lara kadar ABD'de sosyal hizmet uzmanları tarafından uygulamada psikodinamik yaklaşımın sıklıkla tercih edildiği görülebilir (Zastrow, 2013: 4).

Psikodinamikterapi, müracaatçının davranışında açığa çıkan bilinçaltındaki düşünce süreçlerine odaklanır. Bu yaklaşım, geçmişin şimdiki düşünce ve davranışları nasıl etkilediği ile ilgili müracaatçının farkındalığını ve anlayışını artırmayı amaçlar. Psikodinamikterapinin, psikoanalitik terapiden farkı; psikodinamik terapide daha acil problemler için daha çabuk çözüm bulma esastır. Psikodinamikterapide müracaatçılar, çözümlenemeyen sorun ve çatışmaları keşfetmeleri ve yaşamlarındaki önemli insanlar/ilişkilerle ilgili konuşmaları konusunda cesaretlendirilir (<http://www.counselling-directory.org.uk/psychoanalytical.html>).

Bu yöntemde bilişsel gelişim (geçmiş ve şimdi arasındaki ilişkilerin iç yüzünü anlamak) ve psikososyal gelişim süreçlerine vurgu yapılır. Uzman ve müracaatçı arasında dikey bir ilişki

vardır. Psikodinamik çalışmada kullanılan bazı müdahale teknikleri; yorumlama, empatik tepki, sanatsal teknikler, psiko eğitim, öykülemidir. Psikodinamik yönelimli sosyal hizmet uzmanı; dinleme, soru sorma, yüzleştirme, açıklama gibi ek teknikleri de kullanabilmektedir (Derezotes, 2000: 95-103). Sosyal hizmet uzmanları; ilişkisel problemlerde, kaygı problemlerinde ve daha birçok sorun tipinde bu yaklaşımı kullanabilirler.

Bilişsel Davranışsal Paradigma: Bilişsel davranışçı terapinin modern hali 1950 ile 1960'larda Wolpe ve arkadaşlarının geliştirdiği davranışçı terapiler ve 1970'lerde Ellis ve Beck'in öncülüğünde gelişen bilişsel terapilerdir (Batur ve Demir, 2009: 19-56).

Bu modelde müracaatçının işlevsel bilişsel ve davranışsal değişiminin sağlanması amaçlanır. Uzman ve müracaatçı arasında dikey bir ilişki söz konusudur. Bilişsel Davranışsal müdahalede kullanılan bazı teknikler aşağıdaki gibidir:

- Yararsız düşüncelerin yararlı düşüncelerle değiştirilmesi
- Yararsız davranışların yararlı davranışlarla değiştirilmesi
- Çatışma çözme ve diğer problem çözme becerilerinin geliştirilmesi
- Terapötik manevralar yapma; yenden çerçeveleme, mizah kullanma, paradoksal çalışma(mantığa aykırı), bilgi ve yaşama becerisipsiko eğitimi (Derezotes, 2000: 105-114).

Ayrıca özellikle fobik ve obsesifkompulsif bozuklukların tedavisinde sıkça kullanılan yaygın bilişsel davranışçı

müdahale teknikleri; maruz bırakma ve sistematik duyarsızlaştırma teknikleridir. Sosyal hizmet uzmanları bilişsel davranışçı terapiyi uygularken; müracaatçının düşünce, davranış ve duygularını değerlendirerek bunların müracaatçının problemine nasıl katkı verdiğini fark etmesini ve bunları olumlu sonuçlar verecek süreçlerle değiştirmesini sağlamaya çalışır (Teater, 2010: 141-161).

İnsancıl/Varoluşçu Paradigma: Alman filozof Martin Heidegger varoluşçu felsefenin kurucusu olarak bilinmektedir. Varoluşçu psikoloji yaklaşımında, insanın kendi sorumluluğunu yüklenmesinin onu özgürleştireceği savunulur (Geçtan, 1974: 13-17).

1940'ların sonlarında Avrupa'da ortaya çıkan varoluşçuluk düşünce akımı, daha sonra ABD'ye kadar yayılmıştır. 1950 ve 1960'larda Rogers, May ve Maslow'un Hümanist Psikolojinin gelişmesi adına büyük çaba gösterdikleri bilinmektedir. Böylece psikolojide üçüncü paradigma ortaya çıkmıştır.

Bu yaklaşımdaki vurgu, kişisel farkındalık, kendini kabul etme ve kendini ifade etme yoluyla kendini gerçekleştirmeye doğru bir büyüme sağlanması üzerinedir. İnsancıl/varoluşçu yaklaşımda duyuşsal gelişim üzerinde durulmaktadır. Müracaatçı birçok şeyi hayata geçiremiyor, kendisiyle ilgili iyi şeyler düşünmüyor, kişisel deneyimlerine güvenmiyor ve bastırıyorsa, hayatın anlamını bulamıyorsa insancıl/varoluşçu yaklaşımla müracaatçıya yaklaşmak yararlı olabilir. İnsancıl/varoluşçu yaklaşımda uzman ve müracaatçı arasında yatay(eşit) bir ilişki kurulur. Bu metot yardım ilişkisine ve "şimdi ve burada" deneyimlenen konulara enerji sağlar.

Bu süreç, bir bakıma bir olgunlaşma sürecidir ve bazı müracaatçılar sorumluluk almaya hazır olmayabilir. Bu yaklaşımda bazı müdahale teknikleri; yüzleştirme, deney, özgüven çalışması olarak sıralanabilir (Derezotes, 2000: 115-121). Sosyal hizmet uzmanları, özellikle kendini tanıma ve kabul etme, varoluşsal problemler gibi konuları bu yaklaşım çerçevesinde ele alabilirler.

Ben Ötesi (Transpersonal) Paradigma: Önceki yaklaşımların eleştirisi olarak 1970'lerde Abraham Maslow ve arkadaşlarının çalışmaları sonucunda transpersonal/ben ötesi yaklaşım geliştirilmiştir (Grof, 2008: 46-54). Bu paradigma gelişmemiş ya da kaybedilmiş kendilik kısmının en yüksek refah düzeyi ve benlikle ilgili kapalı kısımların uyumunun yönetimini içeren spiritüel olgunlaşmaya odaklanmaktadır.

Bu paradigmanda asıl vurgu spiritüel gelişim üzerinedir. Kişi, spiritüel olarak gelişirken, en iç benliği(ruh) ve evren ile büyük bir bağlantı geliştirir. Birey, spiritüel yolda özel bir evrede; benlik öncesi, benlik ya da benlik ötesi gelişim dönemlerinin birinde başarılı bir süreci takip etmekte zorlanabilir. Örneğin bir kişi; varlığı, gücü, statüsü ile ego-bağlantılı olabilir. Müracaatçının yönü belli/açık olmadığında belki de iç dünyasında huzursuzlukları olabilir. Transpersonal çalışmalarda tüm gelişim dönemleri dikkate alınmaktadır. Müdahale teknikleri, diğer üç paradigmanda kullanılanlara ek olarak; kendisiyle çalışma(selfwork) ile farkındalık ve meditasyondur (Derezotes, 2000: 123-139). Ben ötesi yaklaşımda kişi adeta benliğiyle ilgili bir yolculuk yaşar, terapistin bu aşamada gerçek yaşamla bağlantıyı dengeli bir şekilde kurması oldukça önemlidir.

Özellikle belirli yaş gruplarına göre transpersonel yaklaşımın uygulamadaki formu farklılaşabilir. Genellikle yaşlı gruplarla çalışmada kullanıldığı düşünülen bu yaklaşım spritüel çalışmalara açık olan her yaş grubuna uygulanabilir.

Tüm bu uygulama paradigmaları, sosyal hizmetin işlevleri açısından “danışmanlık” rolü altında ele alınır. Danışman ve klinisyen rolüyle, sosyal hizmet uzmanı bu paradigmalardan herhangi birini vakalarıyla çalışmaları sırasında seçerek kullanır.

b) Sosyal Hizmet Uygulamalarında Kullanılan Diğer Güncel Yaklaşımlar

Daha yakın geçmişte özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonrasosyal hizmet uygulamalarında işlevsellik kazanan yaklaşımlar incelendiğinde, sistem yaklaşımı, ekolojik yaklaşım, güçler perspektifi, feminist perspektif, birey merkezli yaklaşım, çözüm odaklı yaklaşım, görev merkezli yaklaşım, kriz müdahalesi gibi başlıca klinik yaklaşımlar dikkat çekmektedir. Bu bölümde söz konusu yaklaşımlara kısaca değinilmektedir.

Sistem Yaklaşımı ve Ekolojik Yaklaşım: Genel sistem yaklaşımının sosyal hizmet uygulamalarındaki görünümü 1970’lerde belirgin hale gelmiştir. Sistem teorisine göre; sistemin bütünü sistem parçalarının toplamından daha fazladır. Sistem birbirine bağlı parçalarla birlikte bir bütündür ve her bir parça sistemin içinde var olmadan tamam olamaz. Örneğin; aile ana sisteminde ebeveyn-çocuk sistemi bir parça yani ve aynı zamanda alt sistemdir (Teater, 2010: 16-37).

Sistemler açık ve kapalı olma özelliğine sahiptirler; açık sistemler

çevreleriyle etkileşim halindeyken (Alexander, 1985), kapalı sistemler bu etkileşime karşı dirençli ve kapalıdır (Preston-Shoot ve Agass, 1990). Her bir sistem diğer bir sistemlerle arasında belirli sınırlara sahiptir, bu sınırların esnekliği bilgi girişini kolaylaştırır veya zorlaştırır (Preston-Shoot ve Agass, 1990). Sistem aynı zamanda bir dengeye sahiptir çevreye geri bildirim verirken sabit bir durum yaratma ve sürdürme gereksinimindedir. Çevreden gelen mesajlara geri bildirim veren sistem, kimi zaman dengesini koruyarak eşitliğe kavuşmakta iken kimi zaman da olumlu bir gelişme sağlayamayarak eşitsizlik denilen durumu yaşar. Herhangi bir sistem, durulum denilen süreci, belirlediği hedefine ulaştıkça ve yeni hedeflere yöneldikçe deneyimler. Her bir sistemin karşılaştığı soruna yönelik pek çok çözüm yolu mevcuttur bu da sistemin “eşsonuçluluk” (Kirst-Ashman ve Hull, 2002) kavramını açıklamaktadır (Teater, 2010: 16-37). Sosyal hizmet uzmanları sistem kuramını kullanırken hedef sisteme odaklanırlar, hedef sistem, değişimin arzulandığı müdahale edilen sistem birimidir.

Sistem işlevselliği 4 bağlantılı etkinlikten oluşur: 1) girdi (enerji ve bilgi alımı), 2) işlemleri dönüştürme (bilgiyi işleme ve işlevselliğin sürmesi için sistem tarafından kullanılabilir hale dönüştürme), 3) çıktı (diğer sistemlerle etkileşim) 4) geri bildirim (sistemin kendi işlevselliğini izlediği ve sabit konumu sürdürmede gerekli uyumu sağladığı süreçler) (Sheafor&Horejsi, 2002: 82-118).

Sistem teorisiyle birlikte ekolojik yaklaşım, bireylerin çevreleriyle olan ilişkilerine ve bağlılıklarına vurgu yapmaktadır. Ekolojik yaklaşım, 1970’lerin sonu 1980’lerin başında genel sistem

teorisinin bir türü olarak kabul edilerek sosyal hizmette baskın bir şekilde yer almaya başlamıştır. Sistem yaklaşımı ve ekolojik yaklaşım prensipleri açısından oldukça benzerdir. Ancak, ekolojik yaklaşımın kendine özgü bir terminolojisi vardır. Terminolojideki en temelde birey ve çevre uyumuna kısacası çevresi içinde birey perspektifine odaklanır. Buna göre kişinin gelişebilmesi için olumlu bir birey-çevre uyumu olmalıdır. (Teater, 2010: 16-37).

Biyoloji biliminden ödünç alma kavramı alındığından beri, ekolojinin, organizma türlerinin uyum ve işlevselliğine odaklandığı bilinmektedir, ancak sosyal hizmet bu türler arasında özellikle insan üzerinde odaklanmaktadır. Her birey bazı çevrelerde diğerlerine oranla daha iyi işlevsellik gösterebilir. Başka bir deyişle uyum sağladığımız yerlerde hücrelerimiz var olur. (Sheafor&Horejsi, 2002: 82-118).

Sosyal hizmet uzmanları sistem ve ekolojik yaklaşımı kullanırken hangi sistem veya çevreye müdahale edileceğini belirleyerek çalışmalarını bu yönde şekillendirir.

Güçler Perspektifi ve Güçlendirme:

Güçler perspektifi adında anlaşılacağı üzere, sosyal hizmet uygulamasında müracaatçının güçlerine, becerilerine, kaynaklarına ve başarılarına odaklanır. Birey düzeyinde sıralanabilecek bazı güçler; istek, yetkinlikler ve güven olabilirken, topluluklar için; imkân ve fırsatlar, sosyal ağlar, kaynaklar ve somut hizmetler olabilir. Bu perspektif herkesin belirli güçleri olduğunu savunur. Bu perspektif, güçler ve kaynakları, "bireysel, kişilerarası ve sosyo-politik düzeylerde değerlendirir ve uygulamada başka yaklaşımlarla birlikte kullanılabilir (Kondrat, 2010: 38-53).

Güçler perspektifinde temel varsayımları şu şekilde sıralanmaktadır; a) herkesin güçleri vardır, b) problemler mücadeleye veya fırsatların bir kaynağıdır, c) uygulayıcılar müracaatçının daha üst gelişme potansiyeli düzeyini asla bilemezler d) geleneksel uygulayıcı ve müracaatçı hiyerarşisini değiştirmede uygulayıcı ve müracaatçı arasında daha iyi bir işbirliği olmalıdır e) her çevre, müracaatçı değişimine yardım etmede taşınabilir ve çoğu informal kaynaklar içerir (Walsh, 2010: 17-31).

Güçlendirme temelli yaklaşım ise, müracaatçıların karar verme becerilerini öğrenmelerine, kaynaklarını yönetmelerine ve verimli bir şekilde başkalarıyla çalışmalarına yardımcı olmayı kapsar (Walsh,2010: 17-31). Sosyal hizmet uzmanları baskıya maruz kalmış birey, grup ya da toplulukla karşılaştıklarında güçlendirme temelli bir yaklaşım uygulayabilirler. Bu yaklaşımda amaç; birey, grup ya da toplulukların güçlendirilmeleri ve kişisel, kişilerarası veya politik güçlerinin gelişmesidir. Güçlendirmede dil aracılığıyla sağlanması; işbirliği dilini kullanma, aidiyet dilini kullanma, çözüm dilini kullanma, pozitif çerçevelenme ile olanaklarla ilgili dilin kullanımı, detaylandırma ve açıklama dilini kullanma yollarıyla olabilmektedir (Greene vd., 2005). Güçlendirme, özellikle toplumdaki marjinal kesimlerle çalışırken referans alınabilir ve başka yaklaşımlarla bir arada kullanılabilir.

Feminist Teori ve Uygulama: Feminist teori ve uygulamanın amacı, erkekler ve kadınlar arasındaki farklılıkları, bu farklılıkların ortaya çıkışını açıklamak, kadınlara yönelik baskılar konusunda farkındalık geliştirmek ve kadınların yaşam kontrollerini elde etmelerinde onlara yol göstermektir.

Feminist sosyal hizmet çalışması yalnızca kadınlar üzerinde değil erkekler üzerinde de uygulanabilir. Örneğin erkeklerin toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili farkındalık kazanabilmeleri için kullanılabilir (Teater, 2010: 87-101).

Birey Merkezli Yaklaşım: Birey merkezli yaklaşımı Carl Rogers geliştirmiştir. Bireyin kendi benliği ile ilgili farkındalığını geliştirmesini amaçlayan bu yaklaşımda en temel kavramlar benlik, pozitif saygı (onaylanma isteği), deneyimlere açık olma ve öz saygıdır. Bu yaklaşımla sunulan yardımın işe yaraması için; uygulamacı ve müracaatçının fiziksel ve kişisel iletişim içinde olması, müracaatçının kendi içinde uyumsuzluk içinde olması, uygulayıcının tedavi ilişkisinde mutabık olması, koşulsuz pozitif saygı göstermesi ve empatik bir tarzı benimsemiş olmasıdır (Kondrat, 2010: 102-116).

Çözüm Odaklı Yaklaşım: Çözüm Odaklı Kısa Süreli Terapi, 1980'lerde Amerikalı sosyal hizmet uzmanları Steve De Shazer ve Inso Kim Berg tarafından Wisconsin, Milwaukee bölgesinde yer alan "Kısa Süreli Aile Terapileri Merkezi"nde (BriefFamilyTherapy Center) geliştirilmiştir (Macdonald, 2007: 1). Esasında bu yaklaşımın tohumları 1970'lerde atılmaya başlanmıştır, De Shazer o yıllarda Milwaukee'deki bazı terapistlerle çalışmalarını genişletmiştir (De Shazer, 1985: 18).

Sosyal hizmet uzmanı, süreç içerisinde bir taraftan müracaatçının aktif katılımına önem verir, bir taraftan da sürecin uygun bir çerçevede yürüyebilmesi için ustalıkla kullandığı "mucize sorular (miraclequestions), istisnai sorular (exceptionalquestions), derecelendirme (scaling)" ve benzeri teknikler ile sürecin doğru bir şekilde ilerlemesini

sağlar. Çözüm odaklı kısa terapide, sorunun çözümü için sorun hakkında uzun süre durmanın yararlı olmayacağı, önemli olanın çözüme odaklanmak olduğu ortaya konulmaktadır. Sorunun araştırılması, tanı konulması konularına bu yaklaşımda mesafeli durulur.

Görev Merkezli Yaklaşım: Görev merkezli yaklaşım, ilk olarak Reid ve Epstein tarafından Periman'ın problem çözme modelinden ve kısa müdahalelerde vaka çalışmasının psikodinamik temelinden esinlenilerek geliştirilmiştir. Görev odaklı yaklaşım, danışanın değişimin öncelikli ajanı olduğunu ve danışanın problemi tanımlayarak değişimde lider rolü alması gerektiğini savunur. Strateji, sosyal hizmet uzmanının değişebilir anlaşılmayan istekler ve koşullarla ilgili spesifik problemleri tanımlamada danışana yardımcı olmasını kapsar. Değişim; sosyal hizmet uzmanı ve danışanın problem çözme, görevleri yerine getirme, mutabık kalınan planları yürütme süreçlerinin bir sonucu olarak gerçekleşir (Maguire, 2002: 281-283).

Görev merkezli yaklaşımın işbirliğine açık müracaatçılarda rahatlıkla uygulanabileceği düşünülmektedir. Diğer klinik yaklaşımlarda olduğu gibi özellikle terapiye kendi isteğiyle gelen müracaatçılarda verim daha yüksek olacaktır.

Kriz Müdahale Yaklaşımı: Sosyal hizmet uygulamalarına özgü kriz müdahalesi, Parad tarafından 1970'lerde geliştirilmiştir. Bu yaklaşıma göre, yıkıcı olaylar ve yoğun stresli durumlardan sonra bireyler bir denge problemi yaşarlar ve bu durum bir patoloji olmaktan çok herkesin başına gelebilecek normal bir yaşam deneyimidir önemli olan

bireyin yeniden dengeye kavuşması ve duygusal dengesini yeniden kazanmasıdır. Krize müdahale, krizden hemen sonra başlatılarak 6-8 haftaya kadar uzayabilir (Maguire, 2002: 279-280).

Krize neden olan stresör; biyolojik (büyük bir hastalık), kişilerarası (sevilen birinin ani kaybı), çevresel (işsizlik veya bir doğal afet) veya varoluşsal (yaşamın anlamı ve değerlerle ilgili derin çatışmalar) olabilir (Walsh, 2010:301-328).

Caplan ve Cullberg'e göre krizler, travmatik ve gelişimsel krizler şeklinde sınıflandırılabilir (Sonneck, 1985; Sözer: 8-12). Travmatik krizler; "şok, tepki, işlemler ve yeniden uyum" olarak tanımlanabileceğimiz 4 dönemden oluşur. Gelişimsel krizler ise; "bireyin alışlageldik problem çözme tekniklerini kullanması, alışlagelen yöntemlerin yetersiz olduğunun fark edilmesi, yeni problem çözme yollarının aranması, sorunun çözülmemiş olması durumunda kriz tablosunun gelişmesi" şeklinde 4 dönemden oluşmaktadır (Sözer, 1992: 8-12).

Corwin (2002) ve Dixon (1987)'dan uyarlandığı üzere sosyal hizmet uzmanlarının krize müdahale süreçleri 7 aşamadan oluşur (Walsh, 2010: 301-328):

- Yapılandırılmış sosyal hizmet uzmanı ve müracaatçı iletişiminin hızlıca kurulumu,
- Müracaatçının, acı veren duygularının ortaya çıkarılması ve ifade edilmesi için cesaretlendirilmesi,
- Değerlendirme,
- Bilişsel işlevselliğin yeniden düzenlenmesi,
- Müdahaleyi planlama ve yürütme,

- Çevreyle çalışma,
- Sonlandırma ve izleme.

Sosyal hizmet uygulamalarında krize müdahale; tecavüz mağdurlarında, tamamlanmamış intihar girişimlerinde, afetzedelerde başvurulabilecek bir yaklaşımdır.

Öyküsel Terapi **Yaklaşımı**: Öyküsel terapi (narrativetherapy), 1980'lerde geliştirilmiş yeni bir klinik uygulama yaklaşımıdır. Michael White ve David Epston(1990) tarafından temelleri atılmıştır.

Öyküsel terapi yaklaşımı; insan gelişiminin doğuştan akıcı bir yapıda olduğunu ve bireyin yaşam doyumunu artırmak için olanaklarını artıracak deneyimler içeren gelişimsel kilometre taşları olmadığını savunur. Yaşam öyküleri, kişinin ailesi, bulunduğu topluluk veya kültürden gelen önemli başkalarının öyküleriyle birlikte inşa edilmektedir. Öyküsel terapiye göre, tüm bireysel deneyimler temelde belirsizdir ve hayatımızı hikâyeler içinde düzenleyerek onlara bir anlam ve ahenk katarız. Bu hikâyeler hayatımızı yalnızca yansıtmaz aynı zamanda şekillendirir. Uygulamayı 4 aşamalı; "normalleştirme ve güçlendirme, yansıtma (yapı sökümü), değişimi artırma (yeniden izin verme veya yeniden inşa etme, kutlama ve bağlantı kurma) şeklinde düşünebiliriz (Walsh, 2010: 273-300).

Öyküsel terapi, kendini tanıma sürecindeki bireyler için veya güçlendirme yaklaşımı ile destek verilen gruplar için farkındalık kazanmalarını sağlayacak iyi bir yaklaşım olabilir.

Duygu Odaklı Yaklaşım: Duygu odaklı yaklaşımın, hümanistik ve yaşantısal terapi yaklaşımlarından

türedığı bilinmektedir, bu yaklaşımın öncüsü Leslie S. Greenberg'dir. Duygu odaklı yaklaşım, bireylerde bir değişim yaratabilmek için biliş ve davranışlardan ayrı olarak özellikle duygularda bir değişim yaratılması gerektiğini savunur. Bu yönüyle bu yaklaşımda; bilişsel davranışçı terapi yaklaşımı eleştirilir. Duygu odaklı yaklaşımda; müracaatçılara, duygularını daha iyi tanıma, deneyimleme, irdeleme, anlamlandırma, dönüştürme ve esnek bir biçimde yönetme konularında destek olunur. Bu yaklaşıma göre duygular adaptif ve duygu odaklı terapi, bireyin duygularını adaptif biçimlerde kullanabilmesi için yardımcı olmaktadır (Greenberg, 2012: 3-4).

Duygu odaklı terapi, günümüzde hem bireylerin hem de çiftlerin tedavisinde kullanılabilir. Duygu ifadelerinden kaçınan, iletişim problemi yaşayan ve tekrarlayan kriz durumları yaşayan birey ve çiftler için uygun bir çalışma yaklaşımı olabilir.

Tüm bu yaklaşımlar klinik sosyal hizmet uygulamalarında en sık başvurulan yaklaşımlardır. Bu yaklaşımlar; birey, grup ve aileler ile çalışırken ayrı ayrı veya bir kaç bir arada kullanılabilirler. Ailelerle çalışırken kullanılacak diğer yaklaşımlara (sistemik, stratejik, yapısal vb. aile terapisi yaklaşımları) ve tüm aile terapisi yaklaşımlarının nasıl kullanılacağına başka bir çalışmada daha detaylı bir şekilde değinilecektir. Kısaca belirtilecek olursa; sosyal hizmette aile tedavisi özellikle 1950'lerden sonra önem kazanan bir konu olmuştur. Aile tedavisi sorun çözme sürecine tüm aileyi katmayı amaçlar. Sorunu birey üzerinden değerlendirmek yerine, aile üyeleri arasındaki etkileşimler açısından ele alır.

Minuchin, aile tedavisinde yapısal özellikler; alt sistemler, ilişki ve davranış kalıpları ile aile içi ve toplumsal kurallar üzerinde durmaktadır. Haley, Bateson, Jackson ve Satir ise; davranışların, aile üyeleri arasındaki iletişim üzerinde etkili olduğuna ve her bir davranışın aynı zamanda çevreye yönelik bir mesaj içerdiğine değinirler (Turan, 2012: 290-297). Bowen ise aile sistemleri terapisinde; düşünsel ve duygusal noktalara odaklanmaktadır. Bowen'in modelinde, birden çok kuşağı etkileyen ilişkiler ağı ve aktarım süreci, özerklik ve benliğin farklılaşması, duygusal üçgenler, kardeş konumu gibi konular irdelenir, diğer aile terapilerinde olduğu gibi teknik kullanımı ilgili kaygılar beslenmez (Nichols, 2013: 145-175).

Bahsedilen bu klinik yaklaşımlar, günümüzde uygulamadaki varlıklarını sürdürmekte ve ülkemizde çeşitli kurumların organizasyonları altında eğitimleri verilmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Klinik sosyal hizmetin, temellerinin, ABD'de birey ve ailelerle sosyal hizmet (social casework) yönteminin tanımlanması ile atıldığı görülmektedir. 1970'lerden sonraki süreçte bugün kullanılan ismiyle klinik sosyal hizmetin mesleki bir kavram olarak tanımlandığı, kurumsallaştığı ve ruhsatlama koşullarının belirlendiği ortaya çıkmaktadır. Yapılan tanımlarda, klinik sosyal hizmetin psikososyal işlevsizlik, ruhsal ve duygusal bozukluklar ile ilgilendiği belirtilmektedir. Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (NASW), klinik sosyal hizmet uzmanları tarafından; değerlendirme, psikoterapi ve danışmanlığı içeren teşhis ve tedavi, savunuculuk, konsültasyon

ve son değerlendirmeden oluşan bir yol izlendiğini; bu aşamalarda sosyal sistem kuramı ve çevresi içinde birey yaklaşımının göz önünde bulundurulduğunu açıklamaktadır.

Ülkemizde, alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının durumu değerlendirildiğinde klinik sosyal hizmet alanında çalışan az sayıda sosyal hizmet uzmanı olduğu ve doğrudan klinik sosyal hizmet ismiyle açılan yalnızca 2 lisansüstü eğitim programı bulunduğu görülmektedir. Doğrudan klinik alanda çalışan uzmanlarla ilgili bir istatistik bulunmamakla birlikte yalnızca Sağlık Bakanlığı'na bağlı çalışan 938 sosyal hizmet uzmanı olduğu bilinmektedir (Karakuş, 2015). Göçler, savaşlar, küresel ısınma ve iklim değişikliği, bir yandan bazı ülkelerde hızla artan doğum oranları ve bazı bölgelerde artan yaşlı nüfus gibi küresel ve bölgesel konular, diğer yandan yerel düzeyde kadına yönelik şiddet, sağlık ile yapısını inşa etme, yoksulluğu önleme, işsizlik ve istihdam gibi kronikleşmiş yerel sorunlar düşünüldüğünde, gerek sağlık alanında gerekse bir alt alanı olan klinik sosyal hizmet alanında, sosyal hizmet uzmanı istihdamının artırılması gerektiği daha net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Bireyi çevresi içinde değerlendiren ve buna göre uygulama temelinde odaklanan klinik sosyal hizmet, bu etkili alanlardan biridir. Ülkemizde genelci sosyal hizmet eğitimi kadar klinik sosyal hizmet odaklı eğitimlere de ihtiyaç duyulduğu açıktır. Klinik sosyal hizmet alanının, dünyadaki özellikle de ABD'deki gelişimiyle eş zamanlı olarak, Türkiye'de de yaygınlaşmasına ve tanınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal sorunların çeşitliliğinin artması ile birlikte etkili müdahale sürecini

içeren klinik sosyal hizmetin uzmanlaşmış eğitime dayalı olarak geliştirilmesi önemlidir. 2014 yılında yayımlanan "Sağlık Meslek Mensupları ile Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Diğer Meslek Mensuplarının İş ve Görev Tanımlarına Dair Yönetmelik" te klinik psikologların yapabilecekleri işler tanımlanmış ve özellikle klinik sosyal hizmet lisansüstü programlarından mezunların artmasıyla birlikte benzer bir düzenlemenin klinik sosyal hizmet uzmanları için de gerçekleşeceği düşünülmektedir.

Bu makalede klinik sosyal hizmet alanının Türkiye'de geliştirilmesine yönelik öneriler temel olarak "eğitim ve mevzuat, mesleki örgütlenme ve mesleki gelişme ile istihdam ve yaygınlaştırma başlıkları altında sunulmaktadır:

Eğitim ve Mevzuat ile İlgili Öneriler:

- Klinik sosyal hizmet lisansüstü eğitimlerinin desteklenerek artırılması,
- Gerek sosyal hizmet lisans programlarında gerekse lisansüstü programlarda; klinik sosyal hizmet odaklı derslerin yurtdışındaki müfredat örnekleri göz önünde bulundurularak düzenlenmesi,
- Ülkeye özgü bir klinik sosyal hizmet sistemi modelinin tasarlanması, bunun için yurt dışı örneklerin yerinde incelenmesi,
- Ülkeye özgü klinik sosyal hizmet sistemi tasarlanması kapsamında; "klinik sosyal hizmet uzmanı" olabilme kriterlerinin belirlenmesi ve bunun için bilimsel inceleme ve araştırmalarda bulunulması,
- Devlet Personel Başkanlığı'nda "klinik sosyal hizmet uzmanı" tanımının

yapılarak geçerliliğinin sağlanması için çalışmaların başlatılması.

Mesleki Örgütlenme ve Mesleki Gelişme ile İlgili Öneriler:

- Meslek örgütlerinin, klinik sosyal hizmet alanının geliştirilmesi ve kurumsallaşması konusunda çalışmalarda bulunması ve politika yapıcılarla görüşülmesi,
- Meslek örgütlerinin klinik alanda çalışan uzmanların nicelik ve nitelikleriyle ilgili bir harita oluşturması, kurum ve bölgeler için ihtiyaç analizi yapması,
- Meslek örgütünün ilgili diğer kurumlarla, klinik sosyal hizmet alanının geliştirilmesi için kongreler düzenlemesi, yayınlar üretmesi vb. etkinliklerde bulunması,
- Ülke genelinde, sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edildiği kuruluş ve bakanlıklarda (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler, Valilikler, Belediyeler vb.) sosyal hizmet uzmanları için klinik sosyal hizmetle ilgili meslek içi eğitimlerin düzenlenmesi bu noktada gerek sosyal hizmet bölümlerinden gerekse meslek örgütlerinden destek alınması,
- Ülkemizde klinik sosyal hizmet alanının gelişimi için sosyal hizmet uzmanlarının yurt dışı örnekleri görmelerini destekleyecek eğitim ve çalışma ziyaretlerinin desteklenmesi ve düzenlenmesi, bunun için kurum ve kuruluşlar kadar mesleki örgütlerin de uluslararası bağlantıları, bilgi paylaşımını güçlendirmeye önem vermesi.

İstihdam ve Yaygınlaştırma ile İlgili Öneriler:

- Klinik sosyal hizmet uzmanlarının ruh sağlığı alanındaki sayılarının artırılarak istihdamlarının desteklenmesi,
- İstihdam edilen klinik sosyal hizmet uzmanları için uygun bir süpervizyon sisteminin tanımlanması,

Klinik sosyal hizmet uzmanları için uygun çalışma koşullarının (günde belirli sayıda müracaatçı ile çalışma, uygun görüşme ve grup çalışması odalarının temin edilmesi vb.) sağlanması,

Sosyal hizmetin klinik boyutunun toplum içinde tanıtılması ve gerek bireysel gerekse toplum ruh sağlığı hizmetlerinde yaygınlaştırılması önerilmektedir.

Küreselleşen Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de her geçen gün sosyal ve kişisel sorunların çeşitliliği artmaktadır. Sosyal hizmet, birey ve toplum odaklı yeni sorunlar ile yüzleşmekte ve sorunların çözümü için etkili uygulama alanlarına ihtiyaç duymaktadır. Klinik sosyal hizmet bu alanlardan biridir. Bu alanın gelişebilmesi için öncelikle eğitim sürecinde klinik sosyal hizmet bilgisine ve uygulamalarına ağırlık verilmesi öğrencilerin meslek yaşamına hazırlanması sürecinde önemlidir. Lisansüstü eğitimler ve akreditasyonu sağlanan ek eğitimler ile bu sürecin desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca, Türkiye'de sosyal hizmet alanında mesleki aidiyeti de güçlendirecek geniş bir ağa yayılan mesleki bir örgütlenme ihtiyacı bulunmaktadır. Meslek elemanlarının yeni bilgi ve gelişmeleri izleyebilmesi açısından da mesleki örgütlenmenin

bir parçası olmaları oldukça önemlidir. Makro düzeyde ruh sağlığı alanında klinik sosyal hizmet uzmanları için istihdam oluşturulması ve yaygınlaştırılması da bu alanın gelişmesi için önemli bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

Alexander, P. (1985). A systemstheoryconceptualisation of incest. *FamilyProcess*, 24 (1), 79-88.

American Board of Examiners in Clinical-SocialWork (1989). *TheDiplomate 2* (June).

Austin, M. D. (1986). *A History of Social Work Education*. Austin: The University of Texas.

Robert, B. (1999).*TheSocialWork Dictionary*, 4th Edition. United States of America: NASW.

Batur, S., & Demir, K. H. (2009). Depresyonun Tedavisi: Bilişsel Davranışçı Yaklaşım. In I. Savaşır, G. Soygüt, & E. Barışkın (Eds.), *Bilişsel Davranışçı Terapiler* (Vol. 4, pp. 15-56). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Boyle, W. S., Hull, G. H., Mather, H. J., Smith, L. L., & Farley, O. W. (2006). *Direct Practice in Social Work*. (Vol. Pearson Education): USA.

Coady, N., & Lehmann, P. (2001). The Problem-solving model: An integrative framework for the deductive, eclectic use of theory and artistic, Intuitive-inductive practice. In P. Lehmannand & N. Coady (Eds.), *Theoretical Perspectives for Direct Social Work Practice: A Generalist- Eclectic Approach*. (pp. 46-46"). New York Springer.

CSWE (2017).CSWE Directory of Accredited Programs. Erişim Linki: <http://www.cswe.org/default.aspx?id=17491> , Erişim Tarihi: 07.01.2017.

Derezotes, D. S. (2000). *Advanced Generalist Social Work*. California: Sage Publications.

Duyan, V. (2014). *Sosyal Hizmet: Temelleri Yaklaşımları Müdahale Yöntemleri*. İstanbul: Sosyal Çalışma Yayınları.

De Shazer, S. (1985). *Keys to Solutions in Brief Therapy*. New York, USA: Norton& Company, 18.

Geçtan, E. (1974). Varoluşçu psikolojinin temel ilkeleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 7(1), 13-17.

Gilbert, N., Miller, H., & Specht, H. (1980). *An introduction to social work practice*. New York: Prentice-Hall.

Greenberg, L. S. (2012). *Duygu Odaklı Terapi*. Ed. Tahir Özakkaş, (Çev. Serpil Kızıldaş). Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yay. Yayın No:71.

Greene, G. J., Lee, M.Y. & Hoffpaur, S. (2005). The language of empowerment and strengths in clinical social work: a constructivist perspective. *Families in Society*, 86(2), 267-277.

Grof, S. (2008). Brief history of transpersonal psychology. *International Journal of Transpersonal Studies* 27, 46-54.

Groshong, W. L. (2009). *Clinical Social Work Practice and Regulation: An Overview*.U. Maryland: University Press of America.

Hollis, F. (1964). *Casework: A Psychosocial Therapy*. New York: Random House.

Karakuş (2008). Sosyal Hizmet Uzmanları Derneğinin Tarihiçesi.Erişim Linki: <http://www.shudernegi.org/?pnum=6&pt=Tarih%C3%A7e> Erişim Tarihi: 07.01.2017

Karakuş, B. (2015). Türkiye'de Sosyal Hizmet Uzmanı Sayıları ve İstihdam Açısından Durumları. Erişim Linki: <http://www.shuder->

- negi.org/?pnum=175&pt=T%C3%BCrkiye%27deki+Sosyal+Hizmet+Uzman%C4%B1+Say%C4%B1lar%C4%B1 Erişim Tarihi: 08.01. 2017.
- Kirst-Ashman, K.K. & Hull, G. H. (2002). *Understanding Generalist Practice*, 3rd Ed. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Kondrat C. D. (2010). The strengths perspective. Ed. Barbra Teater, *An Introduction To Applying Social Work Theories And Methods*. Open University Press,38-53.
- Kondrat C. D. (2010). Person-centered approach. Ed. Barbra Teater, *An Introduction To Applying Social Work Theories And Methods*. Open University Press, 102-116.
- Maguire, L. (2002). *Clinical Social Work: Beyond Generalist Practice with Individuals, Groups, and Families*. CA: Brooks/Cole.
- Macdonald, J. A. (2007). *Solution-Focused Therapy:Theory Research&Practice*. London: Sage Publ.
- Munson, E. C. (2002). *Handbook of Clinical Social Work Supervision* (Vol. 3). USA: Hawthorth Press.
- NASW (1990). *Code of Ethics*. Washington, DC: NASW.
- NASW Colorado Chapter (2015). Colorado LicensureFlow Chart-LSW&LCSW. Erişim Linki: <http://c.ygcdn.com/sites/www.naswco.org/resource/resmgr/Docs/LicensureFlowChart4-2015.pdf> , Erişim Tarihi:07.01.2017
- Nichols, M. P. (2013). *Aile Terapisi: Kavramlar ve Yöntemler*. (Çev. Okhan Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yay.
- Oral, M., Tuncay, T. (2012). Ruh Sağlığı Alanında Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rol ve Sorumlulukları. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 23(2), 93-114.
- Preston-Shoot, M. &Agass, D. (1990). *Making Sense of SocialWork: Psychodynamics, SystemsandPractice*.London: MacmillianEducation.
- Rothery, M. (2001). Ecological Systems Theory. In P. Lehmannand & N. Coady (Eds.), *Theoretical Perspectives for Direct Social Work Practice: A Generalist-Eclectic Approach* (pp. 65-82). New York: Springer.
- Sheafor, B. W., Horejsi, C. R. (2002). *Techniques and Guidelines for Social Work Practice*. 6th Ed., Boston: Pearson.
- Sonneck, G. (1985). *Kriseninterventionund-Suizidverdhütung*.Facultas-Verlag, Wien.
- Sözer, Y. (1992).Psikiyatride kriz kavramı ve krize müdahale. *Kriz Dergisi*, 1(1), 8-12.
- T.C. ASPB (2012). Gerçek Kişiler ve Özel Hukuk Tüzel Kişileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılacak Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği. ASPB, Ankara.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (1998) Hasta Hakları Yönetmeliği. T.C. Sağlık Bakanlığı, Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- T. C. Sağlık Bakanlığı (2003) Sağlık Tesislerinde Hasta Hakları Uygulamalarına İlişkin Yönerge. T.C. Sağlık Bakanlığı, Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- T. C. Sağlık Bakanlığı (2005) Hasta Hakları Uygulama Yönergesi. T.C. Sağlık Bakanlığı, Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2006) Türkiye Cumhuriyeti Ulusal Ruh Sağlığı Politikası. T.C. Sağlık Bakanlığı, Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2011) Türkiye Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi. T.C. Sağlık Bakanlığı, Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2011) Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri Hakkında Yönerge. T.C. Sağlık Bakanlığı, Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı (2011-2023). Erişim

- Linki: <http://docplayer.biz.tr/2527563-T-c-saglik-bakanligi-ulusal-ruh-sagligi-eylem-plani-2011-2023.html>, Erişim Tarihi: 16.08.2016.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2014) 2014/32 No'lu Hasta Hakları Uygulamaları Hakkında Genelge. T.C. Sağlık Bakanlığı, Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2014). Sağlık Meslek Mensupları ile Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Diğer Meslek Mensuplarının İş ve Görev Tanımlarına Dair Yönetmelik. T. C. Sağlık Bakanlığı, Ankara.
- T.C. SHÇEK (2007). Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği. SHÇEK Genel Müdürlüğü, Ankara.
- T.C. SHÇEK (2009). Gerçek Kişiler ve Özel Hukuk Tüzel Kişileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Açılan Aile Danışma Merkezleri Hakkında Yönetmelik. SHÇEK Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Teater, B. (2010). Cognitive behavioural therapy. Ed. Barbra Teater, *An Introduction To Applying Social Work Theories And Methods*. Open University Press., 141-161.
- Teater, B. (2010). Social systems theory and the ecological perspective. Ed. Barbra Teater, *An Introduction To Applying Social Work Theories And Methods*. Open University Press., 16-37.
- Teater, B. (2010). Empowerment and use of language. Ed. Barbra Teater, *An Introduction To Applying Social Work Theories And Methods*. Open University Press., 54-69.
- Teater, B. (2010). Feminist theory and practice. Ed. Barbra Teater, *An Introduction To Applying Social Work Theories And Methods*. Open University Press., 87-101.
- Turan, N. (2012). *Birey ve Aileler ile Sosyal Hizmet*. Ed. Veli Duyan, Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları.
- Turner, F. J. (2005). *Encyclopedia of Canadian Social Work*. Canada: Wilfrid Laurier University Press.
- Ulaş, H. (2008). Batı Avrupa Ülkelerinde ve Türkiye'de Psikiyatrik Hizmetler. Türkiye Psikiyatri Derneği Bülteni, 11(2), 2-12.
- US Bureau of Labor Statistics(2015). Occupational Employment Statistics. Erişim Linki: https://www.bls.gov/oes/current/oes_stru.htm#00-0000 , Erişim Tarihi: 07.01.2017.
- Velting, O., Setzer, N., & Albano, M. A. (2004). Update on and advances in assessment and cognitive-behavioral treatment of anxiety disorders in children and adolescents. *Professional Psychology: Research and Practice*, 35, 42-54.
- Walsh, J. (2010). Theories for Direct Social Work Practice. 2nd Ed. Wadsworth Cengage Learning, USA.
- White, M., & Epston, D. (1990). *Narrative-meditation to therapeutic ends*. New York: Norton.
- World Health Organization (2005). Mental Health Atlas: 2005. Revised Ed. Mental Health: Evidence and Research Department of Mental Health and Substance Abuse World Health Organization, Geneva.
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal Hizmete Giriş* (A. Aykara, Trans.). Ankara: Nika Yayınları.
- <http://www.counselling-directory.org.uk/psychoanalytical.html> Erişim Tarihi: 02.01.2014.

Derleme

SOSYAL HİZMET ve POZİTİVİST OKUL EKSENİNDE SUÇ OLGUSUNA ELEŞTİREL YAKLAŞIM

A Critical Approach to the Crime Concept under the Scope of Social Work and Positivist School

Merve Deniz PAK*

* Arş. Gör. Başkent Üniversitesi, Sosyal Hizmet
Bölümü

ÖZET

Kriminoloji, suç bilimi olarak tanımlanmakta olup suç olarak değerlendirilen tüm davranışları odak alan ve bu kavramlarla ilgili konuları etraflıca inceleyen bir disiplindir. Pozitivizm ise verilere dayanan olguların tarafsız bir yöntem aracılığıyla ölçülebilir hale getirilerek aralarında neden-sonuç ilişkisinin kurulması gerektiğini savunan bir akımdır. Bu bakış açısı kriminoloji disiplini pozitivist okulun kurulmasıyla beraber etkilemiş olup suç kavramı vesuğun nedenlerine ilişkin faktörleri ortaya koyan bir düşünce akımı olarak doğmuştur. Adli alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının yapacakları müdahalelerde kanıta dayalı uygulamalar gerçekleştirmek için eklektik bilgi temelini kullanmaları önemlidir. Bu yönden de suçun nasıl işlendiği kadar "su-

çun neden işlendiği" konusunda kriminolojide yeni bir akım başlatan pozitivist okulun suç olgusuna yönelik görüşleri ile sosyal hizmet mesleğinin ilke, değer ve işlevleri yönünden suç olgusuna bakış açısının karşılaştırılması bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmada suç olgusutartışılarak kriminolojide yer alan pozitivist okul ile sosyal hizmet mesleğinin suçla yönelik bakış açısına ilişkin değerlendirme self determinasyon, kabul etme ve yargılayıcı olmayan tutum, damgalama ve dışlama ve çevresi içinde birey yaklaşımı temel alınarak yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Adli Sosyal Hizmet, Suç, Kriminoloji, Pozitivist Okul, Eleştirel Yaklaşım

ABSTRACT

Criminology is a discipline defined as criminal science, which focuses on all the behaviours that are judged as criminal and thoroughly examines the issues related to these concepts. Positivism is a movement that advocates making case-based events measurable by an impartial method and a cause-and-effect relationship between them must be established. This perspective has been influenced by the establishment of a positivist school of criminology discipline and has emerged as a movement of thought that sets out the factors related to the concept of crime and causes of crime. It is important that forensic social workers use the foundation of eclectic knowledge to perform evidence based applications in their interventions. In this respect, the main aim of this research is to compare the views of the positivist school, which started a new trend in criminology concerning not only how the crime was committed but also "why the crime was committed", on crime and the view of crime in terms of principles, values and functions of social worker. Under this scope, the crime concept is discussed and interrelated to social work profession considering self-determination,

acceptance and non-judgmental attitude, labelling and exclusions and individual's approach in his environment.

Keywords: *Forensic Social Work, Crime, Criminology, Positivist School, Critical Approach*

GİRİŞ

En temelde “yasalara, ahlaka, normlara veya törelere aykırı davranış” olarak tanımlanan ve insanlık tarihi kadar eski olduğu düşünülen “suç” kavramı, evrensel bir olgudur (Tutar, 2002). Toplumların tarihsel gelişim süreci incelendiğinde, suçun her tür sosyal yapıda, her zaman var olduğu görülmektedir (Gökçearslan Çifci, 2008: 22; Avcı, 2008:49-73). Günümüzde de suç olgusu hemen hemen her toplumun mücadelesi ettiği temel sorunlardan biri haline gelmiştir (Burkay, 2009:287).

“Suç bilimi” olarak tanımlanan kriminoloji “suç ve sapma olarak değerlendirilen tüm davranışları odağına alan ve bu kavramlarla ilgili konuları inceleyen” bir disiplindir (Dolu, 2009: 13). Kriminolojide, suçun nasıl tanımlandığı, suç kapsamı ve suça neden olan faktörlerin neler olduğu gibi konularda suç ve suçluluğun anlaşılmasına yönelik geliştirilen pek çok perspektif bulunmaktadır (Kızmaz, 2005: 349). Bu kapsamda suçun ne olduğu ve suçun nedenlerine ilişkin kriminoloji literatürünü etkileyen önemli perspektiflerden biri “Pozitivist Okul” olmuştur (Taylor, Walton ve Young, 2013: 12; Hagan, 2012: 35; Wright, 1986: 38).

Suçta nedenleri, sonuçları, bireysel ve toplumsal yaşam üzerinde yarattığı etkileri açısından bakıldığında oldukça karmaşık bir yapı sergileyen sosyal bir olgu olduğu görülmektedir (Yıldırım,

2014: 1-7). Bu bakış açısından hareketle birey, grup ve toplum dinamiklerini etkileyen suçun kavramsallaştırılmasında; suça yönelik çeşitli düzeylerde müdahalelerde bulunan sosyal hizmet mesleğinin önemli etkilerinin olması kaçınılmazdır. Bireyle, grupla, aile ve topluluklarla çalışmasının yanı sıra sosyal adaletin sağlanıp sosyal refah anlayışının geliştirilmesinde, insan haklarının korunmasında ve geliştirilmesinde mesleğin sorumlu olduğu görülmektedir. Bu nedenle, sosyal hizmet mesleğinde suçun nasıl ele alındığı, nasıl tanımlandığı ve suçun nedenlerine ilişkin kriminoloji literatüründe yer alan çeşitli bilgilere sahip olunması hem koruyucu önleyici hizmetlerde hem de sosyal hizmet uzmanları tarafından yapılacak mesleki müdahalelerde büyük önem arz etmektedir (Danış ve Şahbikan, 2014: 627-651; Greenwood, 2010).

Suçluluk alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları diğer sosyal hizmet alanlarında olduğu gibi hem yapacakları mikro, mezo ve makro düzeylerdeki müdahalelerde müracaatçı ile beraber çalışarak en yüksek düzeyde fayda sağlamak hem de yapılan müdahaleleri değerlendirmek için bilgiye ihtiyaç duymaktadır (Yıldırım, 2014: 1-7). Bu kapsamda ihtiyaç duyulan bilgiye ulaşmak için suç davranışlarının nedenini açıklayan görüşlere bakıldığında, bu görüşlerin toplumlar arası ve toplumun kendi içerisindeki alt gruplara göre farklılıklar gösterdiği ve geçmişten günümüze kadar da pek çok yönden çeşitlendiği görülmektedir (Özkalp, 2002: 23-29; Özkan ve Gökçearslan Çifci, 2012: 149-160). Bu yönden de suçun nasıl işlendiği kadar suçun neden işlendiği konusunda 19. yüzyılda ortaya çıkan, kriminolojide suç olgusunu ele

alma yöntemi olarak tartışmalara neden olan ve kriminolojide yeni bir akım başlatan pozitivist okulun suç olgusuna yönelik görüşleri ile sosyal hizmet mesleğinin ilke, değer ve işlevleri yönünden suç olgusuna bakış açısının karşılaştırılması bu araştırmamızın temel amacını oluşturmaktadır.

Kriminolojideki pozitivist okulun suç olgusuna ilişkin ortaya koyduğu görüşlerin sosyal hizmet mesleğinin temel değer, ilke ve işlevleri açısından karşılaştırılması, suçlu bireyin davranışlarının analiz edilmesine, eklektik bilgi temelini genişlemesine ve kanıta dayalı sosyal hizmet uygulamasının gerçekleştirilebilmesine fırsat verecektir. Bu açıdan bakıldığında suçluluk alanında birey, aile, grup, topluluk ve toplumla çalışan sosyal hizmet uzmanları için suçun ne olduğu ve suçun nedenlerine ilişkin eleştirel bir bakış açısına dayanarak yapılan kanıta dayalı sosyal hizmet uygulaması, sosyal hizmet uzmanlarının sunmuş oldukları hizmetin kalitesinin artmasını sağlayacaktır (Polat, 2007: 34-42; Ayaç Doğan, 2014; Özkan ve Gökçearslan Çıfci, 2012: 149-160). Bu kapsamda sosyal hizmet uzmanlarının yapacakları çalışmalarla beraber insan hakları çerçevesinde suçlu bireylerin insan onuruna uygun olarak yaşamlarını sürdürebilmelerinde ulusal ve uluslararası düzeyde yapılacak politika düzenlemelerinde kendilerine tanınan haklardan yararlanabilmelerinde, cezaevi sürecinde sağaltımlarını gerçekleştirip sosyal yaşam becerileri kazanabilmelerinde, ceza ve infaz alanını kapsayan nitelikte sosyal politikaların oluşturulmasında ve uygulanmasında etkili adımların atılacağı düşünülmektedir (Danış ve Şahbikan, 2014: 627-651; Kaya, 2014).

Pozitivizm (Olguculuk) Kavramı

Pozitivizm, “felsefede olgularla ilgili verilere dayanan, olgularla desteklenen ve deney konusu edilebilecek olgularla ilgili bilimsel bilginin tek sağlam bilgi türü olduğu” görüşünü ifade etmektedir (Atila Demir, 2009: 59-73). Pozitivizmin ortaya koyduğu bilim anlayışında, “olay ve olgular tarafsız bir yöntem aracılığıyla ölçülebilir hale getirilerek aralarında neden-sonuç ilişkisinin kurulması” gerekmektedir (Kuş, 2007: 19-41). Pozitivist yaklaşım, “beş duyu ile algılanamayan hiçbir şeyi bilimsel bilgi olarak kabul etmemekte” olup bu yönüyle “bilimi metafizikten, ahlakî değerlerden ve toplumsal kabullenenlerden ayırarak, yalnızca ölçülebilen şeylerden ibaret bilgi olarak” görmektedir (Akpolat, 2007: 53-87; Keyman, 1978: 17-55; Öktem, 1959: 272; Ozansoy, 1998: 45).

Genel olarak toplum bilimlerinde pozitivizmin Auguste Comte’un ortaya koyduğu görüşler ile beraber başladığı bilirse de literatürde pozitivizmin dar anlamıyla Comte ‘un felsefesi için kullanıldığı görülmektedir. Comte’un 1830 yılında yayınladığı altı ciltlik “Pozitif Felsefe Dersleri” isimli kitabının son üç cildinde insan düşüncesinin gelişimi üç devreye ayrılmaktadır. Birincisi; “bütün olguların olağanüstü nedenlerle açıklandığı teolojik dönem”; ikincisi; “eşya ve olguların görünümünün altında var olduğu düşünülen ilke ve idealleri esas alan metafizik dönem” ve üçüncüsü; “tarih, felsefe ve bilimde varsayıma dayanan her türlü yapıyı reddeden, olayların, gözlem ve karşılıklı ilişkilerinin araştırılması ile açıklanabileceğini kabul eden ve yöntem olarak da doğa bilimlerdeki yöntemi benimseyen pozitivist dördüncü dönem” (Keyman, 1978: 17-55; Sönmez, 2010: 161-163; Ergun, 2013:

59). Pozitivist yaklaşım, bu özelliği ile pek çok bilim dalını etkilemiştir. Bu bilim dallarından biri olan kriminoloji de pozitivistlikten etkilenen bir bilim dalı olmuştur. Kriminoloji teorileri ve uygulamaları pozitivistlikten etkilenerek “insan davranışlarını değişmeyen ve kesine yakın bir şekilde bilimsel yöntemler kullanılarak ulaşılmış sebep sonuç ilişkileriyle” açıklamak istemektedir. Bu nedenle pozitivistlik, kriminolojinin tarihsel gelişiminde oldukça önemli bir düşünce sistematiği ile uygulama pratiği halini almıştır (Özkalp, 2002: 23-29).

Pozitivist Okul

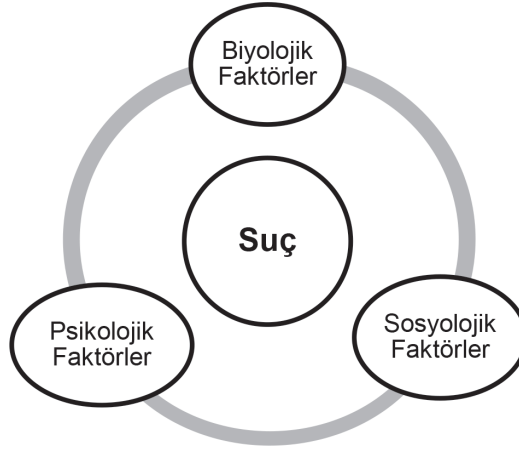
Pozitivist okul, 19.yüzyılda “akıl çağı” adı verilen sanayi devriminin orta döneminde pozitivist akımın etkisiyle ortaya çıkmış ve günümüzdeki kriminoloji biliminin oluşmasında etkili olan başlıca düşünce okullarından biri olmuştur (Topçuoğlu, 2014; Giddens, 2012: 122). Pozitivist okulun kurucusu Cesare Lombroso olup sonraları Raffaele Garofalo ve özellikle 1901 yılında yayınladığı “Kriminolojide Pozitivist Okul” adlı eseriyle Enrico Ferri tarafından geliştirilmiştir (Morrison, 1995: 28; Köni, 1956: 76-90). Pozitivist okula kullandığı kuramsal bilgi temeli ve araştırmalarının uygulamadaki yansımaları açısından bakıldığında; teorik yapı ile pratiklerin birbirine oldukça bağlı olduğu görülmekte; sosyolojik ve psikolojik bilgi temelini insan davranışlarının ölçülmesine yönelik metodolojide bilimsel bir statü taşıdığı savunulmaktadır. Aynı zamanda suç olgusu ve sapma davranışlarının belirleyici nedenleri, bu davranışları yapmaya eğilimli insanların fiziksel, genetik, psikolojik ya da ahlâki yapısında aranmasıyla ayırt edilmektedir. Bu açıdan hipotezin test

edilmesi, ampirik araştırma, sınıflandırma ve kategorileştirme yapılabilmesi bu yöntemin yol işaretleri olarak görülmektedir (Beşe, 2013:2-34).

“İnsan neden suç işler?” sorusu yıllar boyu insanların cevabını bulmaya ve suçu açıklamaya çabaladıkları bir soru olmuştur. Bu doğrultuda pozitivist düşünce okulunda en temel amacı bilimsel metodun kullanılması ile suç davranışının nedenlerinin açıklanmasıdır (Burkay, 2008: 1-15). Pozitivist okulda suçun neden meydana geldiğini açıklamada kullanılan yaklaşımlarda bireyin özgür iradesi dışındaki içsel ve dışsal etkilerin insan davranışını belirlemede çok önemli olduğu ön plana çıkmıştır (Dolu, 2009: 89-120). Bu yaklaşıma göre, insan doğasında davranışlar üzerinde “deterministik güçler” bulunmaktadır (Peters, 2012:237). Burada sözü edilen determinizm kavramı Türkçe literatürde “gerekircilik” olarak ifade edilmekte olup, olaylar arasındaki nedensellik ilişkisine vurgu yaparak, “meydana gelen tüm olayların daha önce gerçekleşmiş başka olayların kaçınılmaz sonucu olduğunu” savunmaktadır. İnsan davranışları da bu bakış açısından kökenlenerek ele alınmaktadır. Buna göre insan yaşamında bütün olayların ve davranışlarının belirli nedenleri bulunmakta olup insan kendi davranışlarını ve kararlarını özgürce ortaya koyamamaktadır. Çünkü insanda “özgür iradede” söz etmek mümkün değildir. Bu yaklaşım durumu “biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörler” olarak ele almaktadır (Beşe, 2013: 2-34). Bu doğrultuda da pozitivist okul; “biyolojik pozitivistlik, psikolojik pozitivistlik ve sosyolojik pozitivistlik” olarak bölümlere ayrılmıştır (Ward ve Johnstone, 2010: 43; Topçuoğlu, 2014).

Şekil 1. Pozitivist Okula Göre Suça Neden Olan Faktörler

Pozitivist okul, suç olgusu kapsamında toplumun normlarını ve ahlaka aykırı olarak değerlendirilen davranışları odak almaktadır (Tümerkan, 1982: 51-71). Bu görüşe göre, toplumsal olayların bir nedeni olup zarar verici nitelikteki olayların son bulması isteniyorsa, bunlara neden olan etkenlere son verilmesi gereklidir. Aksi takdirde belli nedenler, belli sonuçlar doğuracaktır. Böylelikle suça neden olan etken ortadan kalkmadığından dolayı suç oluşmaya devam edecektir. Bu nedenle ceza hukuku alanında bireyin özgür iradesinden söz edilememektedir, çünkü bireyi suça iten onun kendi iradesi değildir. Birey özgür iradesi olmadan belli sebeplerin etkisi altında suç işlediğinden, toplum için tehlikeli bir kişi durumundadır ve bu nedenle kişinin cezalandırılması gerekmektedir. Pozitivist okul cezaları bireyselleştirmiş olup, cezalar belirlenirken suç işleyen bireyin kişisel özelliklerinin de göz önünde bulundurulmasına vurgu yapmıştır. Bilimsel araştırma konularının sadece suçla sınırlı kalmayıp; aynı zamanda

suç işleyen bireyin de değerlendirmeye alınmasını öne sürerek sosyal ve hukuki alanda olumlu katkılar yapmıştır (Karakehya, 2008: 87-108). Pozitivist okul suç işleyen bireylerin büyük bir kısmının “normal olmayan kimseler” olduğu görüşünü ortaya atmaktadır. Bu nedenle akıl hastası olan bireye bile ceza yaptırımı uygulanmalıdır. Suç işleyen kişiye verilen cezanın amacı ise toplumu korumaktır. Cezalandırma da bu nedenle tedavi edici olmalı ve cezaların belirlenmesinde uzman görüşü önem kazanmalıdır (Topçuoğlu, 2014; Türkçe Bilgi Ansiklopedisi, 2004).

Biyolojik Pozitivism

19. yüzyıldasuç olgusu üzerine düşünen çoğu kişinin, bazı insanların yalnızca biyolojik yönden suçlu olduklarını öne sürdükleri görülmektedir (Giddens, 2012: 125). Bu dönemin sonlarına doğru suçluluğun Avrupa’da hızla artması ve materyalist felsefe hareketleriyle, pozitif metodun bilimsel araştırmalarda uygulanmaya çalışılmasıyla beraber

klasik okulun görüşlerine karşı bir düşünce akımı oluşmuş ve bu durum da pozitivist okulun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler aynı zamanda da ceza hukuku üzerindeki çalışmaları yoğunlaştırmıştır (Tümerkan, 1982: 51-71). Kriminoloji ile ilgilenen adli tıp doktoru Cesare Lombroso'nun 1876'da yayınladığı "Suçlu İnsan" isimli kitabı da bu konudaki yeni görüş ve gelişmelerin başlangıcı olmuştur (Gibson, 2002: 11). Lombroso'ya göre toplumsal öğrenme suç davranışının ortaya çıkışını etkilese de daha çok suçlunun biyolojik bakımdan bozuk ya da kusurlu olduğu ve bu nedenle suçlu insanın "antropolojik bir tür" olduğu ifade edilmektedir (Yücel, 2008: 72 ; Giddens, 2000: 126).

Lombroso, Charles Darwin'in çalışmalarından etkilenip evrimci bir bakış açısıyla hareket ederek; suçlu bireylerin belirli anatomik özelliklerle belirlenebileceğine inanmaktadır (Walklate, 2005: 8). Tamamen antropolojik esaslara dayanan biyolojik okulun görüşlerine göre, suç işleyen insanın özgür iradesi yoktur ve suç doğuştandır. Lombroso'ya göre insan vücuduna ait fiziksel özellikler insan evriminin önceki aşamalarından kalan özellikler sergilemektedir. Doğuştan suçlu birey evrimleşme sürecini tamamlayamamış olup ilkel insanların "Fiziksel özelliklerine, zihinsel kapasitesine ve dürtülerine" sahiptir. Suçlu birey bulundurduğu bir takım "stigmaların" varlığıyla, örneğin uzun kol, kalın dudak, geniş çene kemiği, seyrek sakal ve kıvrımlı burun yapısına sahip olma ve acıya duyarsızlık gibi, belirlenebilir. Bireyin doğuştan ne kadar izi varsa, suçla dolu bir yaşam o kadar eğilimlidir görüşü hâkimiyet kazanmıştır (Zastrow, 2010: 411). Bu kapsamda Lombroso suçluların diğer

insanlara göre "evrimleşme sürecini tamamlayamamış 'insan-altı' (sub-human) dejenere varlıklar" olabileceği düşüncesini benimsemiştir (Morrison, 2006: 128; Dolu, 2012a: 13). Lombroso bu görüşten hareketle deney ve gözlem (tümevarım) metodunu kullanarak şehir cezaevinde suç işlemiş İtalyan mahkûmlarının "kafatası ve alnın biçimi, çene büyüklüğü ve kol uzunluğu" gibi özelliklerini incelemiş ve bunları İtalyan askerlerin özellikleri ile karşılaştırmıştır (Dönmezer, 2002). Yaptığı çalışmanın sonucuna göre suçlular, suçsuz vatandaşlardan fiziksel özellikler açısından ciddi farklılıklar göstermektedir ve bu farklılıklar suç davranışının biyolojik nedenlerine işaret etmektedir (Vito ve Maahs, 2012: 15).

Lombroso, suçlu bireylerin kendilerinden önceki ilkel atalarına benzediği düşüncesiyle bu duruma "atavizm" adını vermiş; bu görüşünü yaptığı deneylerle destekleme çabasının yanı sıra, insanları fiziksel özelliklerine göre "suçlu ve suçlu olmayanlar" şeklinde sınıflandırmıştır. Fakat Lombroso'nun yaptığı bu çalışmalarda hangi bireyin ve hangi özelliklere sahip olanların veya suç işleme davranışında hangi kriterlerin bireylerin suç işleme tercihine etki ettiği ile ilgilenmediği görülmektedir (Knepfer ve Ystehede, 2013: 74). Lombroso, ortaya koyduğu atavistik insan tipi dışında istisnai olarak bu kapsama girmeyen bireylerin de suç davranışı sergilediğini gördüğünde, dört insan tipi daha kategorize ederek, atavistik anomaliye sahip olmayan suçluları da: "Deli suçlular, kriminaloidler, adli suçlular ve ihtiras suçluları" kategorileri içinde ele almıştır (Andrews ve Bonta, 2015: 96; O'Brien ve Yar, 2008: 88). Deli suçlular, atavistik insan tipindeki

gibi doğuştan suçlu kabul edilmemiş, bu bireylerin“yaşadıkları kötü olaylar ve travmalar sonucu beyin yapılarında değişiklik olan ve bu değişiklik sonucu ahlak değerlerini hiçe sayarak suç işleyen insanlar” oldukları ifade edilmiştir. Kriminaloidler, “suçu alışkanlık haline getirenler” olarak sınıflandırılmış, ne deli ne fiziksel anormalliklere sahip ne de doğuştan suçlular olarak nitelendirilmişlerdir. Bu tip suçlular “diğer suç işleyenlerle birlikte vakit geçiren ve suçu diğer suçlulardan öğrenenlerdir” (Wikipedia, 2013). Adli suçlular, “yanlışlıkla ve istemeden kanunların suç saydığı eylemleri işleyerek suçlu sıfatını alanlar” olup fiziki herhangi bir anomaliye sahip değillerdir. İhtiras suçluları ise “düşüncesizce hareket eden, sinirli yapıda ve tahrik edildiklerinde suç işleyen” insanlardır (Dolu, 2012a: 13).

Kriminal antropolojinin kurucusu olarak bilinen Lombroso'nun bu alandaki çalışmaları pozitivist kriminolojinin de temel taşolarak kabul edilmektedir. Özellikle biyolojik pozitivism kapsamında ortaya konulan fikirlerin hem kriminoloji biliminde hem de 1900'lerden itibaren ceza hukuku üzerinde oldukça etkili olduğu görülmektedir. Biyolojik pozitivismle başlayan kriminal alandaki deterministik akım daha sonraları metodoloji açısından tartışmalara neden olmuş ve psikoloji ve sosyoloji temelli çalışmaları da kapsayacak şekilde gelişerek devam etmiştir (Sözer, 2012: 2-18).

Psikolojik Pozitivism

Pozitivist okulda ele alınan biyolojik yaklaşım, daha çok bireyi suça yönelten anatomik özelliklere vurgu yaparken, psikolojik yaklaşım suç olgusunu

açıklamada bireyi temel alarak kişilik tipleri üzerine odaklanmaktadır. Bu kapsamda bireysel özellikler ve davranışlarda oluşan bireysel farklılıklar incelenmektedir (Wortley, 2011: 10; Özkalp, 2002: 23-29). Dolu (2012a: 13) “Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji” adlı kitabında suçu açıklayan psikolojik yaklaşımları: “(1) Psikanaliz ve suç, (2) zekâ ve suç, (3) genel kişilik özellikleri ve suç, (4) ahlaki gelişim ve suç olmak” üzere dört grupta toplamıştır. Zastrow'a göre ise suç davranışını anlamaya yönelik psikolojik yaklaşımlarda “psikanalitik bakış, bastırılmış öfke ve içsel konuşma” da bulunmaktadır (Zastrow, 2010: 415).

Pozitivist akımda suçu ele alan psikolojik yaklaşımlarda, suçun nedenlerini anlamak için odak noktası “bireysel farklılıklar” olupyaşamdaki sosyal faktörlerinin insan davranışlarını etkilediği düşüncesi hakimdir (Beşe, 2013:2-34). Buradan hareketle psikolojik yaklaşım, bazı bireylerin “şiddete başvurmaya ve saldırgan tutumlar sergilemeye daha yatkın olduklarını, bazı kişiliklerin empati ve duygu derinliğinden yoksun oldukları için” bu özelliklere sahip bireylerin suç işleme yatkınlıklarının diğer kişilere oranla daha fazla olduğunu savunmaktadır (Türkçapar, 2002). Bu modellerin ortak özelliğine bakıldığında ise suçu, bireyin “iç dünyasında yaşadığı çatışmalar, sosyalleşme sürecinde karşılaşılan problemler, düşük zekâ ve ahlaki gelişim seviyesi” ile ilişkilendirerek değerlendirdikleri görülmektedir (Sözer, 2012: 2-18).

İlk kriminolojik araştırmaların çoğunlukla cezaevleri, islahahleri ve akıl hastaneleri gibi temelde rehabilitasyon hizmetlerini kapsayan kurumlarda yapıldığı görülmekte ve bu dönemlerde

suçluların davranışlarının daha çok “psikopatolojik bakış açısıyla” ele alındığı bilinmektedir (Cohen, 2014: 269-280). O dönemlerde yapılan çalışmalarda suçlu bireylerin bir bölümünde “ahlakdışı ya da psikopat kişilik biçimlerinin” ortaya çıkabileceği ileri sürülmüştür. Psikopatlık kavramı, anti-sosyal kişilik bozukluğunu ifade etmekte olup, “yeterince sosyalleşmemiş ve sürekli olumsuz ve istenmeyen davranışları nedeniyle toplumla çatışma halinde olan bireyler” psikopat olarak adlandırılmakta ve bu kişilerin toplumsal normlara uymada sorun yaşadıkları ifade edilmektedir. Daha geniş bir bakış açısında psikopat kişilik özelliği gösteren bireylerin toplum normlarına uymama, bencil, duygusuz, duyarsız ve sorumsuzca davranışlar sergileme, dürtüleri ile hareket etme, verilen cezalardan ders almama, pişmanlık duygularından yoksun olma gibi yönleri karakterize edilmektedir (Beşe, 2013: 2-34). Bu doğrultuda da psikopat eğilimleri olan bireyler şiddet içeren suç davranışları göstermeye yatkındır (Özben, 2013). Bu nitelikte olduğu düşünülen bireylerde yapılan incelemelerin hemen hepsinin hapisanedeki mahkûmlar üzerine olduğu ve bu bireylerin kişiliklerinin kaçınılmaz olarak olumsuz biçimde sunulduğu ifade edilmektedir. Bu yaklaşım pek çok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Eğer aynı nitelikler olumlu bir biçimde nitelenirse farklı bir algı oluşacaktır. Bu nedenle bu şekilde etiketlenen insanların suça eğilimli olduklarını açıklayan hiçbir gerekçe yoktur (Giddens, 2000: 127; Giddens, 2012: 125).

Psikolojik pozitivizmin ilerleyen dönemlerde derinden etkilendiği “psikanalitik bakış açısı”, daha çok yirminci yüzyılın

başlarında Sigmund Freud’un öncü çalışmasını gerçekleştirdiği çeşitli hipotezlerden oluşmaktadır. Bu hipotezler genel olarak insan doğasının, temel olarak karakterde yer alan anti-sosyal ve ahlakdışı id güdüleri tarafından büyük oranda belirlendiği düşünülerek; süperegodaki baskılayıcı güçlerin ve egonun id ve gerçeklik arasındaki idden gelen içgüdüsel, anti sosyal isteklerini kontrol etmekte zayıf kaldığında suç davranışlarının ortaya çıkacağını varsaymaktadır (Comer, 1995: 21; Marcel, 1953: 85). Bu kuram mevcut davranışın büyük olasılıkla erken çocukluk deneyimleri tarafından kontrol edildiğini ortaya koymaktadır. Sapkınlık ve suç davranışlarının bilinçaltı çatışmaların, saplantıların ve baskılanan travmatik deneyimlerin sonucu olarak meydana geldiği düşünülmektedir (Ogden, 1992: 517). Bastırılmış öfke kuramına göre ise bastırılmışlığın çoğu kez saldırgan bir tutumu kışkırttığı öne sürülmektedir. Böylece şiddet, bastırılmış bir durum tarafından üretilen gerginliğin serbest bırakılma biçimi olarak görülmektedir. İç diyalog kuramı ise suç işlemenin ardında yatan dürtüleri tanımlamaya yönelik bir yaklaşım olup, bu kurama göre herhangi bir suç eyleminin nedeni suç işleyen kişinin o esnada öncelikli olarak ne düşündüğünün incelenmesiyle belirlenebileceğini ileri sürmektedir (Zastrow, 2010: 420).

Sosyolojik Pozitivizm

Pozitivist okulda suçun nedenlerini ele alan biyolojik ve psikolojik yaklaşımlar, özellikle bireysel özellik ve farklılıklar üzerinde odaklanmışlardır. 19.yüzyılın sonu ve 20.yüzyılın başlarından itibaren, suç ve sapma davranışlarının nedenleri bireysel özelliklerden

ayrı olarak, “sosyolojik” yönleri ile de araştırılmaya başlanmıştır (Yıldırım, 2014: 1-7; Giddens, 2012: 128). Kriminoloji literatüründe sosyolojik yaklaşımın öncüleri “Andre-Mitchel Guerry (1802-1866) ve Adolphe Guetelet (1796-1874)” olup; Adolphe Quetelet, ilk “sosyal kriminolog” olarak kabul edilmektedir. Suç davranışının nedenlerini açıklamada bireyi yerine toplumu meydana getiren gruplara vurgu yapan Quetelet, bireyin sosyal davranışının tahmin edilebilir, düzenli ve anlaşılabilir olduğunu ileri sürerek, “toplum suçlu hazırlar, suçlu ise ancak bir araçtır” ifadesi ile sosyoloji temelli suç teorilerinin özünü ortaya koymuştur (Beirne, 1987: 1140; Geleri, 2012: 34-58).

Pozitivist okulda sosyolojik yaklaşım, bireyleri suça yönelten toplumsal faktörler üzerine odaklanmaktadır. Bu bakış açısına göre suçun nedenine ilişkin açıklamalar sosyolojik olmak zorundadır, çünkü suçun neden ve nasıl işlendiği toplumda bulunan kurumların özelliklerine bağlıdır. Bu düşünceye göre suç olgusu tüm toplumlarda görülmekte olup bu davranışların toplumsal açıdan faydalı olabilen işlevleri bulunmaktadır. Suçun çatışmayla olan ilişkisini odak alan bu kuram; çatışmanın sosyal tabakalar arasında kişisel nitelikte ve özellikle ekonomik çıkarlarla ilişkili olduğunu belirtmektedir. Suçun nedenlerinin daha iyi anlaşılması için de çatışma noktalarının analiz edilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır (Giddens, 2012: 129; Giddens, 2000: 125; Zastrow, 2010: 453).

Sosyolojik teoriler, suç olgusunun nedenlerini ele alırken toplumsal ve kültürel faktörlere odaklanmışlardır. Bu açıdan bakıldığında suçun anlamlandırılmasında “bireyin ait olduğu sosyal

sınıf, demografik özellikler, bireyi etkileyen her türlü siyasi, kültürel, etnik, dinsel, coğrafi, kurumsal ve çevresel yapı, işsizlik, göç, konutlaşma sorunları, geniş çaplı sosyal hareketler, sosyal yapı ve sosyal işleyiş” gibi pek çok etkeni barındıran sosyal gerçekliğin tamamını değerlendirilmesi gerekmektedir (Burkay, 2009: 287-323; Tümerkan, 1982: 51-71; Yılmaz, 2006: 1-2; Hagan ve Palloni, 1999: 618). Bu faktörler sosyal ve kültürel çevredeki kriminojen koşullar olarak kabul edilmekte ve bu koşullar bir araya geldiğinde suç işleme davranışına uygun ortamın oluşmasına zemin hazırladığı ileri sürülmektedir (Geleri, 2012: 34-58). Buradan hareketle suç davranışını incelemede ele alınan kriminojen etkilerin, bireyi içinde yaşadığı çevre ile etkileşim halinde olduğunu düşünerek sosyal bir olgu olarak değerlendirdiğini söylemek mümkündür (Dolu, 2012b: 31).

Suç işleme davranışının nedenlerini açıklama konusunda sosyolojik teoriler farklı şekillerde sınıflandırılrsa da özellikle sosyal yapı teorileri ve sosyal süreç teorileri pozitivist okul akımında ön plana çıkmaktadır (Vold, 1958: 552; Yücel, 2008: 130). Sosyal yapı teorileri; suç davranışının ele alınmasında bireyin içinde bulunduğu sosyal yapı ile ilişkisini inceleyerek bireyin hangi durumlarda suç işleme davranışları gösterdiğini, sosyal yapının özelliklerinin neler olduğunu ve sosyal yapı değiştiğinde suç oranlarının nasıl farklılaştığını araştırmaktadır (Demirbaş, 2002; Geleri, 2012: 34-58; Akels, 2010: 2). Sosyal yapı teorilerinin öncüsü sosyolog Emile Durkheim olup daha sonraları Talcott Parsons ve Robert Merton bu düşünce ekolünü devam ettirmiştir (Erikson, 1962: 307-309). Durkheim

suç çalışmalarında “anomi” tanımlamasından hareketle suç olgusuna yaklaşmıştır. Anomi, “bir toplumda sosyal ilişkileri düzenleyen normların ve kural- ların etkilerinin modernleşme ve sosyal değişme gibi süreçlerin ya da çeşitli faktörlerin zayıflaması ya da etkisiz hale gelmesi sonucunda sosyal çöküntü, sosyal karmaşa ya da toplumsal çatışma halini” ifade etmektedir. Farklı bir ifadeyle anomi kavramı, “toplumsal davranış standartlarının ve ortak değerlerin kaybolması sonucu sosyal düzenin bozulması” olarak da ele alınmaktadır. Anominin oluşmasıyla beraber toplumsal yaşamda “kualsızlık ve normsuzluk duygusu” ortaya çıkmakta ve daha sonrasında intihar, sapma ve suç gibi davranışlar artmaktadır (Durkheim, 2002: 52; Elgaz, 2009; Ergun, 2013: 69; Giddens, 2000: 125; Giddens, 2012: 126). Sosyal yapı teorilerinin temelinde, suçu bir sosyal sapma biçimi olarak ele alan Durkheim, suçun tüm toplumlarda görüldüğünü ifade etmektedir. Bununla beraber suç olgusu da toplumdan topluma şekil değiştirmektedir (Yıldırım, 2014: 1-7). Bu özelliği ile suç, toplumun kültürel yapısının bir parçası niteliğindedir. Suç davranışı her yaştaki ve cinsiyetteki bireylerde, her sosyal grupta meydana gelmektedir; bu nedenle suç davranışı normal ve insan doğasının bir parçası olarak görülmelidir. Suç davranışlarının ortaya çıkması gerekli ve faydalı olup suç, fonksiyonel bir özellik taşımakta ve toplumda kültürel değer ve normların yerleşmesini sağlamaktadır (Cordella ve Siegel, 1996: 81; Durkheim, 2002: 53; Geleri, 2012: 34-58).

Sosyal süreçler, toplumdaki bireylerin rolleri ve etkileşimleri ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Bireyler içerisinde yer

aldıkları sosyal gruplarda yer alan diğer bireylerle karşılıklı etkileşimleriyle bağlanma ilişkisi kurulmasıyla beraber fonksiyonel ve dinamik bir durum oluşmaktadır. Sosyal süreç teorileri de buradan hareketle odağına sosyal etkileşim süreçlerini alarak kanunlara uyan bireylerin suçlu bireylere dönüşmesine neden olan etkenleri araştırmaktadır (Giddens, 2000: 129; Geleri, 2012: 34-58). Sosyal süreç teorileri kapsamında ilk olarak odakta yer alan sosyal öğrenme kuramı, suç işleme davranışlarının ve suçlu bir bireyin belirli bir “öğrenme süreci” sonucu ortaya çıktığını ileri sürmekte olup bireylerin “anti-sosyal, sapkın ya da suçlu kişi ve gruplarla iletişimlerinin olmasını, bireyin suç işlemeye eğilimli hale gelmesinde temel bir risk faktörü” olarak görmektedir (Bandura, 1971: 100).

Sosyal süreç teorileri kapsamında ele alınan diğer kuramlardan sosyal kontrol teorilerine göre ise bireylere tersi öğretilmedikçe anti-sosyal davranışların sergilendiği, suç işlemeye toplumdaki değer, norm ve kurumların etkisinin olduğu ve bu nedenle sosyal denetim olgusunun olduğu temel alınmaktadır. Bu teoriye göre bireylerin; aile, okul, arkadaş gibi sosyal çevresinin yanı sıra din ve diğer örgütler gibi geleneksel yapılara bağlılıklarının güçlü olması suç işlemeyi engelleyici bir faktör oluşturmaktadır (Kızmaz, 2005: 353; Akels, 2010: 5). Sosyal süreç teorilerinden sosyal etiketleme ve damgalama teorilerine göre ise bireylerin diğer insanlar tarafından etiketlenme ve damgalanmalarının suç işleme davranışları üzerinde etkili olduğu, sapkın veya suçlu olarak etiketlenmenin, kişileri de “toplumdan dışlandıkları” yönünde bir duyguya kapılmalarına yol açtığı ve

bu duygu da, bireylerin suçlu gruplarla etkileşimde bulunmalarında etkili olduğu ileri sürülmektedir (Gökulu, 2010: 209-226; Shoham ve Rahav, 1982: 258; Ulusoy, 2006: 21-31).

Sosyal Hizmet ve Pozitivist Okul Ekseninde Suç Olgusuna Eleştirel Yaklaşım

Sosyal hizmet uygulamalı bir bilim dalı olup; "bireylerin, ailelerin, grupların ve toplumun iyilik halini artırmak için sosyal değişime, insan ilişkilerinde sorun çözmeye, güçlenmeye ve özgürleşmeye katkı sağlayan bir meslektir. Sosyal hizmet, insan davranışı ve sosyal sistem teorilerinden yararlanarak, insanların çevreleriyle etkileşim kurdukları noktalara müdahale etmektedir. Sosyal hizmet mesleğinde insan hakları ilkeleri ve sosyal adalet temeldir" (Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu, 2001). Sosyal hizmet mesleği bireylerin toplum içerisindeki işlevselliğini etkileyen birey ve çevresi arasındaki etkileşimi odak noktasına almaktadır. Sosyal hizmetin nihai amacı, müracaatçıların etkileşimlerini artırarak birey, grup ve toplum düzeyinde sorun çözme kapasitesini artırmak, yaşam kalitesini iyileştirmek ve tam iyilik halini sağlamaktır. Sosyal hizmet, hümanist yaklaşımı benimseyen ve profesyonel değerlerden bağımsız olarak düşünülmemeyen bir meslektir. Bu değerlerin temelinde insanın değer, onur ve haysiyeti yer almaktadır. Uygulamanın temelinde ise genel olarak toplumun, daha özelden müracaatçı ve sosyal hizmet uzmanının değerleri bulunmaktadır (Özateş, 2010: 85-97).

Türkiye'de suç işleme oranlarının her geçen gün arttığı ve cezaevlerinin

dolduğu bilinmektedir. 2015 yılı itibarıyla Adalet Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada Türkiye cezaevlerinde tutuklu ve hükümlü olarak 159 bin kişinin bulunduğu ve yıllara göre bu sayının arttığı belirtilmiştir (Bozdağ, 2015). Sosyal hizmet uzmanları; sosyal hizmet mesleğinin amacı, odağı, hedefleri ve uyguladığı psikososyal sağaltım açısından suçluluk alanında çalışmalar yapmaktadır. Bu kapsamda denetimli serbestlik, aile ve çocuk mahkemeleri, ceza infaz kurumları ve çocuk eğitim evleri gibi pek çok kurumda ve süreçte etkin rol oynamaktadır (Şeker, 2012: 100-118). Suç olgusuyla ilgili sosyal hizmet uzmanları hem sosyal hizmet mesleğinin uygulamadan getirdiği bilgi birikiminden hem teorik çerçeveden hem de kriminoloji gibi diğer disiplinlerden elde ettiği eklettik bilgi temelinin kullanmaktadır (Buz ve Akçay, 2015: 149-161; Duyan, 2012: 83-85; Duyan, Sayar ve Özbulut, 2008: 34). Bu perspektifte odak mesleklerden biri olan sosyal hizmetin bilgi temeli suçluluk alanına bakış açısında oldukça önem kazanmaktadır. Sosyal hizmet mesleğinin suçluluk alanında müracaatçılarıyla iş birliği içerisinde olarak yapacakları çalışmalar birincil olarak koruyucu- önleyici, ikincil olarak tedavi edici ve iyileştirici, üçüncül olarak ise geliştirici-değiştirici kapsamda olabilmektedir. Bu doğrultuda sosyal hizmette hem planlı müdahalenin gerçekleştirilmesi hem de kanıta dayalı uygulama yapılabilmesi için suç olgusuna ilişkin nedenlerin ele alınması oldukça önemlidir. Kriminoloji literatüründe yer alan pozitivist okul, suç davranışının nedenlerinin araştırılması yönünde etkili olan ve suçluluk alanında yeni bir akım başlatan bir ekol olmuştur. Bu çalışmada dapoitivist okul ve sosyal hizmet

mesleğinin suça yönelik bakış açısına ilişkin değerlendirme self determinasyon, kabul etme ve yargılayıcı olmayan tutum, damgalama ve dışlama ve çevresi içinde birey yaklaşımı çerçevesinde yapılmıştır.

Self Determinasyon

Sosyal hizmet uzmanları, müdahalelerini gerçekleştirirken müracaatçı sistemlerinin “kendi kararını verme hakkını” (self determinasyonunu) temel değer olarak kabul etmektedir (Şahin, 2009: 87-97). Amerikan Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (NASW) sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılara karşı etik sorumlulukları arasında self determinasyonu “sosyal hizmet uzmanları müracaatçıların self determinasyon hakkına saygı duyar, bu hakkı geliştirir ve müracaatçılara amaçlarını tanımlama ve açıklığa kavuşturmalarında yardım eder” açıklaması ile ifade etmektedir (NASW, 1996). Bununla beraber self determinasyon, “kişinin istediklerini yapması veya istediği kişi olması, kendi istek, tercih ve kararlarına göre bireysel davranışlarını geliştirme durumu, tüm insanların kendi değer, amaç ve bireysel seçimleri ile uyumlu davranma hakkı olarak” da ele alınmaktadır (Şahin, 2009: 87-97; Öztürk, 2009: 105-115). Pozitivist okulun biyolojik bakış açısında buna karşıt olarak bireyin özgür iradesinin olmadığı, insan davranışlarının ve alınacak kararların özgürce ortaya konmadığı düşüncesi savunulmaktadır. Biyolojik pozitivismde suçlu bireylerin belirli anatomik özelliklerle belirlenebileceğine inanılmakta; suç işleyen insanın özgür iradesinin olmadığı ve suçun doğuştan kaynaklandığı öne sürülmektedir. Sosyal hizmet perspektifinde ise bireyin suç işleme

davranışında zihinsel süreçlerinin, düşünerek hareket etme yeteneğinin ve suç davranışı sergilemede kendi kararlarını verebilme iradesine sahip olduğu düşünülmektedir (Ersoy Yılmaz, 2015: 122-136). Sosyal hizmet uzmanlarının bu noktada müracaatçıların kendi kararlarını verebilmesi için, sorunların çözümü için ihtiyaç duyulan uygun kaynaklara ulaşım hakkında bilgilendirilme yapmaları, alternatif çözüm yolları üretmeleri için yardım etmeleri ve bunların sonuçları hakkında müracaatçıyı bilgilendirilmeleri ön plana çıkmaktadır (Öztürk, 2009: 105-115).

Kabul Etme ve Yargılayıcı Olmayan Tutum

Sosyal hizmet mesleği, hümanistik yaklaşımı benimseyerek her bireyin insan olmasından kaynaklanan saygı ve onura sahip olduğu düşüncesini temel almaktadır. Bu kapsamda müracaatçıları yargılamadan, koşulsuz olarak zayıf ve güçlü yönleri, uygun ve uygun olmayan özellikleriyle, insan varlığına ilişkin hayşiyeti ve kişisel değerleri çerçevesinde kabul etmektedir. Kabul etme ilkesi, sosyal hizmet uzmanın “müracaatçısını önyargı ve kişisel yargılardan uzak tarafsız bir şekilde” değerlendirmesine dayanmaktadır (NASW, 1996; Öztürk, 2009: 105-115).

Pozitivist okul bakış açısında suçlu bireyin vücudunda bulunan bir takım izler sebebiyle, örneğin uzun kol, kalın dudak, geniş çene kemiği, seyrek sakal ve kıvrımlı burun yapısına sahip olma ve acıya duyarsızlık gibi, belirlenebildiği, bireyin doğuştan ne kadar izi varsa, suçla dolu bir yaşama o kadar eğilimli olduğu ileri sürülmektedir (Zastrow, 2010: 453). Sosyal hizmet uzmanı,

müracaatçısını kabul ederken ön yargı ile yaklaşmamakta ve hümanistik bakış açısına bağlı kalarak, müracaatçının sahip olduğu fiziksel özelliklere yönelik herhangi bir kişisel yargıda bulunmadan onu kabul etmesi gerekmektedir. Bu açıdan özellikle suç işleyen bireyle çalışırken bu tutum sorun ve ihtiyaçların belirlenip uygun müdahale planlarının geliştirilmesinde etkili olmaktadır.

Damgalama ve Dışlanma

Bireyler toplumsal normları ihlal ettiğinde, suç veya sapma davranışları sergilediğinde “suçlu birey” damgası alabilmektedir. Birey bu etiketi zaman içerisinde içselleştirerek bu durumu kişiliğinin bir parçası haline getirebilir ve normalleştirebilir. Bu noktada da meydana gelen damgalama ile suç davranışının etkilenecek yeniden üretilmesi mümkün olabilmektedir. Çünkü bu bakış açısında rehabilite edilmesi gereken birey tam aksine toplum dışına itilmekte ve suç davranışına sevk edilmektedir. Bu damga zaman içerisinde bireyin kimliği haline dönüşerek bireyin toplumdan dışlanmasına neden olabilmektedir. Bu durumda ise toplum içinde birey olarak var olmakta zorluk çekmekte, iş bulamama, sosyal çevre ile ilişki kuramama, arkadaşlık edememe ve en önemlisi kendini gerçekleştirme gibi konularda problemler yaşamaktadır (Göksu ve Karakaya, 2001: 27-43). Pozitivist okul bireyin sahip olduğu bir takım özellikler nedeni ile doğuştan suçlu olduğunu savunarak suçlu bireye karşı damgalayıcı tutum sergilemektedir. Sosyal hizmet uzmanları mesleğin temelindeki bakış açısından hareketle “tutum, karar ve eylemlerinde sosyal adaletsizlikle mücadele etmekte olup özellikle incinebilir, baskı altındaki birey

ve gruplarla birlikte ya da onlar adına toplumsal değişmeyi sağlamak için çaba göstermektedir.” Bu kapsamda da sosyal hizmet mesleği suçluluk alanında damgalamanın önlenmesi noktasında etkin rol oynamaktadır (Ersoy Yılmaz, 2015: 122-136).

Çevresi İçinde Birey Yaklaşımı

Sosyal hizmet perspektifinde yer alan ekolojik yaklaşıma göre bireyler sosyal bir varlık olarak kabul edilmektedir. Buna göre suç davranışını ortaya çıkan faktörler bireyin yanı sıra içinde yaşadığı çevreyle olan etkileşiminden de kaynaklanıyor olabilir. Buradan hareketle sosyal hizmet mesleğinin bakış açısından suç olgusu, “bireysel değil bir sosyal sorun” olarak değerlendirilmektedir. Pozitivist okulda biyolojik ve psikolojik yaklaşımların daha çok bireyin fiziksel özelliklerinin, ruhsal patolojilerinin ve kişilik tiplerinin üzerine odaklandığı görülse de sosyal hizmet, suç olgusunu bir sosyal sorun olarak tanımlayarak; suç işleme davranışını bireyin içinde yaşadığı fiziksel ve sosyal çevre ile etkileşim halinde ele alarak; bu etkileşim çerçevesinde gerçekleşen “sosyal bir olgu” olarak değerlendirmektedir. Sosyal soruna bakışta suç davranışının tüm toplumu ilgilendirdiği fakat hem soruna yönelik (niteliği, yoğunluğu ve şekli gibi) hem de toplumsal olarak algılanması ve yorumlanması bakımından toplumlar arası farklılıkların olduğu öne sürülmektedir. Bu farklılığın nedeni, tarihsel süreçte her toplumun kendine özgü olarak geliştirdiği kültüre, geçmişe ve değer ve normlara sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bir eylemin suç sayılabilmesi için bulunduğu bölgenin değerlerine, normlarına, geleneklerine, kültürüne ve o davranışın daha önce

yaşanma durumu ile verilen bireysel ve toplumsal tepkilere bakılması gereklidir. Tüm bunlardan dolayı suça neden olan faktörler ve suç türleri ancak o bölgenin özellikleri dikkate alındığında anlamlı olarak değerlendirilmektedir (İçağasioğlu Çoban ve Akgün, 2011: 63-78). Pozitivist okul anlayışına göre belli nedenlerin belli sonuçları doğurduğu ifade edilmektedir. Eğer toplumda suç olgusunun son bulması isteniyorsa bunlara neden olan kriminojen etmenlerin belirlenip ortadan kaldırılması gerekmektedir. Sosyolojik pozitivist yaklaşımda ise toplumun suçu hazırladığı, suçlunun ise bir araç olduğu ifade edilmektedir. Sosyal hizmet bakış açısına göre ise; toplumda belli kriminojen etmenler varsa da bunlar bir risk oluşturmakla beraber bir toplumu oluşturan tüm bireylerin bu etmenlerden etkilenip suç davranışları sergilemedikleri düşünülmektedir. Burada bireyin çevresi içerisinde ele alınıp özgür iradesinin bulunduğu savunulmaktadır. Bu durum sosyal hizmetin temel değerlerinden biri olan toplumu oluşturan tüm bireylerin birbirinden farklı olduğu ve bireyin "biricikliği" ilkesini desteklemektedir. Bu noktada pozitivist okulun savunduğu diğer bir bakış açısı olan; "eğer birey doğuştan suçluysa gelecek nesillere bu durum genetik olarak aktarılacaktır" düşüncesine zıt bir düşünce çerçevesinden bakılmalıdır. Çünkü suçgenetik bir faktör olarak aktarılsaydı bir çocuğun ebeveynleri suç işliyorsa çocuğun da suç işleme davranışını kesin olarak sergilemesi gerekirdi. Fakat bu durumun bilimsel olarak gerçekliği bulunmamaktadır. Bu noktada da bireyin kendi kararını verebilme ilkesi ön plana çıkmaktadır. Diğer bir bakış açısına göre ise; psikolojik pozitivist yaklaşımda bireyin kişisel özelliklerinin suç

davranışını sergilemede önemli olduğu ileri sürülmektedir. Lakin herhangi bir kişilik özelliğinin kalıtım yoluyla aktarıldığına dair kesin bir kanıt olmamakla beraber kişilik özelliklerinin açıklanmasında sosyal ve kültürel etkenlerin göz ardı edildiği düşünülmektedir (Giddens, 2000: 128). Sosyal hizmetin temel perspektiflerinden olan ekolojik yaklaşıma göre ise bireyler içerisinde yaşadıkları çevre ile etkileşim halinde olurlar. Bu durum suç işleme gibi riskli davranışları beraberinde getirir de özgür bir varlık olan insan kendi kararlarını vererek seçimlerini yapabilir.

SONUÇ

İnsanın yeryüzündeki var oluşundan beri suç olgusunun da var olduğu bilinmektedir. Günümüzde de tüm dünyada ve Türkiye'de suçluluk oranları hızla artmaktadır. Bu durum suçluluk alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının ilgisini çekmekte ve suçluluk bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Suçluluk alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları müdahalelerini gerçekleştirmek için bilgi, beceri ve değer temeline ihtiyaç duymaktadır. Bu kapsamda sosyal hizmet mesleği bilgi temelini oluştururken hem alanda yapılan uygulamalardan elde edilen bilgilerden hem sosyal hizmetin kuramsal bilgi temelinden hem de kriminoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, sosyoloji gibi çeşitli disiplinlerden yararlanmaktadır. Suçluluk alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları için suç bilimi olarak adlandırılan kriminolojiden elde edilen bilgiler oldukça önemlidir.

Kriminoloji literatüründe yer alan akımlardan olan pozitivist okul, suçun açıklanmasında sistematik bir çerçeve

sunmaktadır. Pozitivist okulun en temel misyonu suç olgusunu neden-sonuç ilişkisi içerisinde ele almasıdır. Bu bakış açısına göre suç olgusunun ortaya çıkmasında biyolojik, psikolojik ve sosyolojik faktörler üzerinde durulmalıdır. Bu kapsamda pozitivist okuldasuç davranışını ele alan ilk teorilerin genellikle suçun nedenini tek bir faktörle açıklamaya çalıştığı görülmektedir. Örneğin;biyolojik pozitivistde suç davranışı sergileyen bireyin vücut yapısı, genetik anormallikleri, psikopatolojiler, fiziksel anormallikler gibi faktörler o kişinin “suçlu” olmasında doğuştan getirdiği damgalarıdır ve o kişinin suç işlemede etkili olmaktadır. Daha sonraları ise; geliştirilen psikolojik ve sosyolojik teorilerde ise suçun daha çok neden-sonuç ilişkisi içerisinde çevrenin de etkisi düşünülerek ele alındığı görülmektedir.

Sosyal hizmet mesleğinin odağında toplum içerisinde yaşayan bireylerin çevre ile olan etkileşimlerinde sorun yaratan noktalara müdahale edilmesi bulunmaktadır. Suçluluk alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları için sorun yaratan etkileşim alanlarının neden-sonuç ilişkisi kurularak ele alınması yapılacak müdahaleler için önem taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında kriminoloji literatüründe yer alan pozitivist okul ile sosyal hizmet mesleğinin suç olgusuna yönelik farklı bakış açılarının olduğunu da görmek mümkündür. Örneğin biyolojik pozitivism, bireylerin suç işleme davranışlarının doğuştan getirdikleri stigmatalardan kaynaklandığını ifade etmektedir. Sosyal hizmet bakış açısına göre ise suç davranışını ortaya çıkaran faktörler,bireysel özelliklerin yanı sıraçevrede yaşadığı çevreyle olan etkileşiminden de kaynaklanıyor

olabilir. Bu noktada biyolojik pozitivism ortaya koyduğu “suçlu insan” profili sosyal hizmet bakış açısına göre bireyi damgalayıcı bir yapı sergilemektedir. Sosyal hizmet mesleğindeğer temelinde insanın değer, onur ve haysiyeti yer almaktadır. Buradan hareketle suçluluk alanında damgalamanın önlenmesindesosyal hizmetin savunuculuk rolü üstlenen bir meslek olması dolayısıyla biyolojik pozitivist okulun görüşlerinden ayrılmaktadır. Bu noktada da sosyolojik pozitivismin ortaya koyduğu sosyal süreç ve sosyal yapı teorilerinin suç davranışının irdelenmesinde bireyin içinde bulunduğu sosyal yapı ile ilişkisini kurarak bireyin hangi durumlarda suç işlediğini, sosyal yapının özelliklerinin neler olduğunu ve sosyal yapı değiştikçe suç oranlarının nasıl farklılaştığını araştırması sosyal hizmet uzmanları tarafında yapılacak uygulamalar için çevresi içinde birey yaklaşımı göz önüne alındığında önemli olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, suçluluk alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları için etkili ve kanıta dayalı sosyal hizmet müdahalelerinin gerçekleştirilmesinde suç olgusuna dair neden-sonuç ilişkilerinin kurulması önemlidir. Bu noktada da kriminoloji literatüründe yer alan pozitivist okulun görüşleri adli sosyal hizmet alanına katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Akels, R. L. (2010). *Social Learning And Social Structure: A General Theory Of Crime And Deviance*. New Jersey: Transaction Yayınları.

Akpolat, Y. (2007). Durkheim'dan Giddens'a Pozitivist Sosyoloji. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,10(2), 53-87.

- Andrews, D. A. ve Bonta, J. (2015). *The Psychology Of Criminal Conduct*. Abingdon: Taylor& Francis Yayınları.
- Atila Demir, S. (2009). Sosyal Bilimlere Eleştirel Bir Bakış: Frankfurt Okulu Ve Pozitivizm Eleştirisi. *Sakarya Üniversitesi Dergisi*, 2, 59-73.
- Avcı, M. (2008). Tutuklu Çocuklar Üzerine Bir Araştırma: Çocukların Suça Yönelmesinde Etkili Olan Toplumsal Nedenler ve Çözüm Önerileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 49-73.
- Aytaç Doğan, P. (2014). *Çocuk Mahkemeleri*.
- Erişim Tarihi: 2 Kasım 2015
- <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/cocuk-mahkemelerishuz.doc>
- Bandura, A. (1971). *Social Learning Theory*. New York: General Learning Corporation.
- Beirne, P. (1987). Adolphe Quetelet And The Origins Of Positivist Criminology. *American Journal Of Sociology*, 92(5), 1140-1169.
- Beşe, E. (2013). İnsan Niçin Suç İşler? Suçun Nedenselliğine İlişkin Temel Yaklaşımlar. E. Beşe, A. Geleri, & F. Tepecik (Düzenleyen) içinde, *Suç Önleme Modelleri* (S. 2-34). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Bozdağ, B. (2015). *Tutuklu Ve Hükümlü Sayısını Açıklandı*.
- Erişim Tarihi: 26 Kasım 2015.
- <http://www.hurriyet.com.tr/bozdag-tutuklu-ve-hukumlu-sayisini-acikladi>
- Burkay, S. (2008). Teorik Çerçeve ve Suç. *Ethos: Felsefe Ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 2(4), 1-15.
- Burkay, S. (2009). Sosyal Problem Görünümüyle Sapma Ve Suç. (Ediör; N. Adak) içinde, *Sosyal Problemler Sosyolojisi* (S. 287-323). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Buz, S. ve Akçay, S. (2015). Sosyal Hizmet Araştırmasında Etik. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 26(1), 149-161.
- Cohen, S. (2014). Kriminolojinin Başarısızlıkları. (Düzenleyen: T. Topcuoğlu) *Ceza Hukuku Ve Kriminoloji Dergisi*, 269-280.
- Comer, R. J. (1995). *Abnormal Psychology*. New York: W. H. Freeman Yayınları.
- Cordella, P. ve Siegel, L. (1996). *Readings in Contemporary Criminological Theory*. Virginia: Northeastern Üniversitesi Yayınları.
- Daniş, M. Z. ve Şahbikan, İ. (2014). Suça Sürüklenmiş Çocukların Yeniden Toplum-sallaşma Sürecinde Ve İnsan Hakları Bağlamında Sosyal Hizmet Yaklaşımlarının Yeri Ve Önemi. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(18), 627-651.
- Demirbaş, T. (2002). *Suçun Nedenleri – Suç Etiolojisi*. Erişim Tarihi: 24 Kasım 2015 http://www.kriminoloji.com/sucun_nedenleri_sosyolojik_ve_sosyopskolojik_nedenler-timur_demirbas.html
- Dolu, O. (2009). Rasyonel Bir Tercih Olarak Suç: Klasik Okul Felsefesinin Suçu Açıklama Ve Önleme Kapasitesinin Değerlendirilmesi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(4), 89-120.
- Dolu, O. (2012a). *Suç Teorileri* (Cilt 4. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Dolu, O. (2012b). Kriminolojinin Dünü, Bugünü ve Geleceği: Kriminoloji Bilimine Giriş. Düzenleyen: O. Dolu, A. Geleli, & F. Tepecik) içinde, *Suç Önleme Modelleri* (S.13). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Dönmezer, S. (2002). *Kriminolojinin Tarihi*.
- Erişim Tarihi: 1 Kasım 2015
- http://www.kriminoloji.Com/Kriminolojinin_Tarihi-Sulhi_Donmezer.Html
- Durkheim, E. (2002). *İntihar*. (Çevirmen: Ö. Ozankaya) İstanbul: Cem Yayınları.
- Duyan V., Sayar, Ö.Ö. ve Özbulut, M. (2008). *Sosyal Hizmeti Tanımak Ve Anlamak*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Genel Merkezi Yayınları.
- Duyan, V. (2012). *Sosyal Hizmet; Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri*. Anka-

- ra: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayınları.
- Elgaz, Y. (2009). *Sosyolojik Suç Teorileri*. Erişim Tarihi: 24 Kasım 2015
- Suç ve Sosyoloji:
<http://yusufelgazblogu.blogspot.com.tr/2009/10/sosyolojik-suc-teorileri.html>
- Ergun, D. (2013). *100 Soruda Sosyoloji El Kitabı*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Erikson, K. T. (1962). Notes On The Sociology Of Deviance. *The Society For The Study Of Social Problems*, 9(4), 307-314.
- Ersoy Yılmaz, S. (2015). Sosyal Hizmet Etiğine İlişkin Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 122-136.
- Geleri, A. (2012). Suç Önlemede Temel Yaklaşımlar. (Düzenleyen: O. Dolu, A. Gelleli, & F. Tepecik) İçinde, *Suç Önleme Modelleri* (S. 34-58). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Gibson, M. (2002). *Born To Crime: Cesare Lombroso And The Origins Of Biological Criminology*. West Port: Praeger Yayınları.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. (Düzenleyen: H. Özel, & C. Güzel) Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırımızı Yayınları.
- Gökçearsan Çıfci, E. (2008). *Kapkaç Suçundan Hüküm Giyenlerin, Sosyo-Demografik Özellikleri, Sosyal Dışlanma Süreçleri, Suç Ve Diğer Sapma Davranışlar Açısından İncelenmesi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Göksu, T. ve Karakaya, M. (2001). Polisin Sapma Davranışlarının Etiketleme Kuramı Açısından Değerlendirilmesi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(4), 27-43.
- Gökulu, G. (2010). Kent Güvenliği Kentleşme Ve Suç İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(1), 209-226.
- Greenwood, B. (2010). *What Is A Social Worker's Position In Criminal Justice?*Erişim Tarihi: 12 Kasım 2015
<http://work.chron.com/social-workers-position-criminal-justice-23582.html>
- Hagan, F. E. (2012). *Introduction to Criminology: Theories, Methods, And Criminal Behavior* (8. Baskı). California: Sage Publications.
- Hagan, J. ve Palloni, A. (1999). Sociological Criminology And The Mythology Of Hispanic Immigration And Crime. *Society For The Study Of Social Problems*, 617-632.
- İçağasioğlu Çoban, A. ve Akgün, R. (2011). Ankara Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda Kalan Kadın Hükümlülerin Psikososyal Durumlarının Saptanması Ve Sosyal Desteklerinin Belirlenmesi. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 22(2), 63-78.
- Karakehya, H. (2008). Modern Cezalandırma Sistemlerinin Büyük Anlatıları. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 116(1), 87-108.
- Kaya, Ö. F. (2014). *Suç Alanı Ve Sosyal Hizmet*.
 Erişim Tarihi: 13 Kasım 2015
<http://www.yalihakuyuk.com/2014/01/10/suc-alan-ve-sosyal-hizmet/>
- Keyman, S. (1978). Hukuki Pozitivizm. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 78(1), 17-55.
- Kızmaz, Z. (2005). Kriminolojide Yeni Yönelimler: Bütünleşik (Integrated) Suç Kuramları-I. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 349-377.
- Knepper, P. ve Ystehede, P. J. (2013). *The Cesare Lombroso Handbook*. Londra: Taylor& Francis Yayınları.
- Köni, B. (1956). Kriminoloji. *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 11(2), 76-90.
- Kuş, E. (2007). Sosyal Bilim Metodolojisinde Paradigma Dönüşümü Ve Psikolojide Nitel Araştırma. *Türk Psikoloji Yazıları*, 10(20), 19-41.

- Marcel, H. (1953). *Psychoanalysis And Social Work*. Oxford: International Universities Press.
- Morrison, W. (1995). *Theoretical Criminology From Modernity To Post-Modernism*. Londra: Cavendish Publishing.
- Morrison, W. (2006). *Criminology, Civilization And The New World Order*. Abingdon: Taylor& Francis Yayınları.
- O'Brien, M. ve Yar, M. (2008). *Criminology: The Key Concepts*. Londra: Taylor& Francis Yayınları.
- Ogden, T. H. (1992). The Dialectically Constituted/Decentred Subject Of Psychoanalysis: I. The Freudian Subject. *The International Journal Of Psychoanalysis*, 73(3), 517-526.
- Ozansoy, C. (1998). Bilimde Değer Sorunu Ve Pozitivizm İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler. *nkara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 47(1), 37-48.
- Öktem, N. (1959). Hukuksal Pozitivizm Akımı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 271-299.
- Özateş, A. (2010). Sosyal Hizmet Etiğinin Felsefi Temelleri. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 21(1), 85-97.
- Özben, M. (2013). *Suç ve Toplum*.
Erişim Tarihi: 22 Kasım 2015
www.aturkuni.net/.../attachment_2861
- Özkalp, E. (2002). Sosyolojinin Ortaya Çıkışı Ve Kuramsal Yaklaşımlar. E. Özkalp İçinde, *Davranış Bilimlerine Giriş* (S. 23-29). Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Özkan, Y. ve Gökçearsan Çifci, E. (2012). Sosyal Hizmette Kanıta Dayalı Uygulamalar: Sosyal Hizmet Eğitimi Açısından İrdelemesi. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 23(1), 149-160.
- Öztürk, A. B. (2009). Sosyal Hizmet Etiğinin Farklı Yaklaşımlar. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 105-115.
- Peters, T. (2012). *Playing God?: Genetic Determinism And Human Freedom*. New York: Taylor& Francis Yayınları.
- Polat, G. (2007). Kanıta Dayalı Sosyal Hizmet Uygulaması. *Sağlık Ve Toplum Dergisi*, 17(3), 34-42.
- Shoham, S. G. ve Rahav, G. (1982). The Stigma Theory Of Crime And Social Deviance. *National Criminal Justice Reference Service*, 258.
- Sönmez, V. (2010). Auguste Comte (1798-1857): Pozitivizm (Olguculuk). *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 3(3), 161-163.
- Sözer, M. A. (2012). Kriminolojinin Dünü, Bugünü Ve Geleceği: Kriminoloji Bilimine Giriş. A. Dolu İçinde, *Kriminoloji* (S. 2-18). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Şahin, F. (2009). Sosyal Hizmette Kendi Kaderini Tayin Hakkı. *Aile Ve Toplum*, 87-97.
- Şeker, A. (2012). Sosyal Hizmet Alanları 2. İ. Tomanbay İçinde, *Sosyal Hizmete Giriş* (S. 100-118). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Taylor, I., Walton, P. ve Young, J. (2013). *The New Criminology: For A Social Theory Of Deviance* (40.Baskı). New York: Routledge Press.
- Topçuoğlu, T. (2014). *Kriminolojide Pozitivist Okul*.
Erişim Tarihi: 1 Kasım 2015
http://hukuk.istanbul.edu.tr/wp-content/.../kriminoloji-1_30ekim2014.pdf
- Tutar, E. (2002). *Kriminoloji Nedir?*
Erişim Tarihi: 16 Kasım 2015
<http://www.kriminoloji.com/> Adresinden Alındı
- Tümerkan, S. (1982). Klasik, Pozitivist Okullarda Ve Toplumsal Savunma Hareketinde Ceza Sorumluluğunun Esası. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 48(1), 51-71.

- Türkçapar, H. M. (2002). *Şiddet Ve Düşünce*.
Erişim Tarihi: 22 Kasım 2015
[http://www.kriminoloji.com/siddet_ve_du-
sunce-hakan_turkcapar.htm](http://www.kriminoloji.com/siddet_ve_du-
sunce-hakan_turkcapar.htm)
- Türkçe Bilgi Ansiklopedisi. (2004).
Erişim Tarihi: 2 Kasım 2015
http://www.turkcebilgi.com/pozitivist_okul
- Amerikan Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği. (NASW) (1996).
Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Etik Kodlar. <https://www.socialworkers.org/pubs/code/code.asp>
- Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu. (IFSW). (2001).
<http://ifsw.org/sosyal-hizmet-nedir/> Adresinden Alındı
- Ulusoy, D. (2006). Gençlerin Sapma Davranışlarına Yönelmelerinde Etiketlenmenin Etkisi: Lise Son Sınıf Gençliği Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 21-31.
- Vito, G. F. ve Maahs, J. R. (2012). *Criminology: Theory, Research, And Policy*. Sudbury: Jones& Barlett Learning Yayıncılık.
- Vold, G. B. (1958). *Theoretical Criminology*. Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları.
- Walklate, S. (2005). *Criminology: The Basics*. New York: Taylor&Francis Yayınları.
- Ward, T. ve Johnstone, G. (2010). *Law And Crime*. Hull: Sage Publications.
- Wikipedia. (2013). *Wikipedia Özgür Ansiklopedi*.
Erişim Tarihi: 22 Kasım 2015
<https://en.wikipedia.org/wiki/criminaloid>
- Wortley, R. (2011). *Psychological Criminology: An Integrative Approach*. Abingdon: Taylor& Francis Yayınları.
- Wright, T. R. (1986). *The Religion Of Humanity: The Impact Of Comtean Positivism On Victorian Britain*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yıldırım, A. (2014). Sosyo-Kültürel Yapı Ve Suç Olgusu Arasındaki İlişki: Malatya İli Örneği. *Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16, 1-7.
- Yılmaz, G. (2006). *Türkiye’de Suç Ve Suçluluk Olgusunun Kentleşme Bağlamında İrdelenmesi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Yücel, M. T. (2008). *Kriminoloji*. Ankara: Afşar Matbaacılık.
- Zastrow, C. (2010). *Sosyal Hizmete Giriş*. Ankara: Nika Yayınevi.

Derleme

BİRİNCİ BASAMAK SAĞLIK HİZMETLERİNDE 0-6 YAŞ ÇOCUĞUN İHMAL VE İSTİSMARINDA ERKEN TANI VE YÖNLENDİRME

Early Diagnosis and Routing of 0-6 Year Children's Negligence and Abuse in Primary Health Services

Tahir GÜNEŞ*

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü
Bursa Halk Sağlığı Müdürlüğü

ÖZET

Yaşamın ilk yılları (0-6 yaş) kritik bir evredir. Bu dönemde birçok yönden hızlı bir gelişme görülür. Kişiliğin temelleri bu dönemde atılır ve sonraki gelişmeler bu temeller üzerine inşa edilir. Çocukların bu dönemlerde maruz kaldıkları ihmal ve istismar, uzun dönemde olumsuz fiziksel, psikolojik ve sosyal sonuçlara neden olmanın yanında hukuksal açıdan çocukların hak ihlalini sebep olmaktadır. Bu kapsamda, Sağlık Bakanlığı'na bağlı tüm kurum ve kuruluşların çocuk hizmetlerinde

olması gerektiği gibi ihmal ve istismarı ortaya çıkaran riskleri erken tanıyarak gerekli müdahaleleri gerçekleştirmek ve istismara uğrayan çocuğun kısa sürede ilgili kurumlara yönlendirmek, birinci basamak sağlık hizmetleri için de temel amaç olmalıdır. Bu bağlamda, çocuğun yüksek yararı göz önüne alınarak bu derleme çalışmasında, sosyal hizmet perspektifinden bütüncül bir yaklaşımla "birinci basamak sağlık hizmetlerinde 0-6 yaş çocuğun ihmal ve istismarında erken tanı ve yönlendirme" konusu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: 0-6 yaş bebek ve çocuk, ihmal ve istismar, erken tanı ve yönlendirme

ABSTRACT

The first years (between 0-6 ages) of life is a critical phase in a child's life as many rapid developments are observed in this period. The foundations of personality are laid in this period and subsequent developments are built on this basis. Neglect and abuse that children are subjected to during these periods cause not only negative physical, psychological and social consequences in the long run, but also legal invasion of children's rights. In this context, the main objective for primary health care services provided by the institutions and organizations affiliated to the Ministry of Health should be carrying out interventions by recognizing early risks that cause neglect and exploitation and directing the abused child to the relevant institutions in a short period of time as it should be in all children's services. Therefore, in this compiled work, considering the child's best interest, the topic "early diagnosis and guidance in neglect and abuse of 0-6 years old children in primary health care" will be discussed through a holistic approach from a social service perspective.

Keywords: 0-6 year old infants and children, neglect and abuse, early diagnosis and routing

GİRİŞ

Çocukların gelişiminde 0-6 yaş gelişim açısından en kritik evredir. Bu dönem, çocukların hızlı bir gelişme gösterdiği ve sonraki dönemlere temel teşkil edecek kişilik özelliklerini kazandığı için çok önemlidir. Bu yaşlarda yaşanan olumsuz deneyimler ya da eksiklikler, beyin gelişimi ve çocuğun diğer gelişim özellikleri açısından belirleyicidir. Özellikle bu dönemlerde kazanılamayan güven ve sevgi duygularının gelecek yaşam evrelerinde kazanılması daha zor olmaktadır (Akman ve diğ., 2012: 99-100; Anlar ve diğ., 2008: 21-22; Özmert, 2006: 60). Birçok kişi için çocukluk çağı beklenenin aksine bir kabus dönemi olabilmektedir (Shardlow, 2013: 6). Çocuk ihmal ve istismarı çocuklara bu kabusu yaşatan en önemli sorunlardandır. Konu halen farklı toplumlarda farklı tanımlanmaktadır. Bazı toplumlarda istismar olarak kabul edilen tutum ve davranış başka bir toplumda geleneksel bir davranış olarak görülebilmektedir. (Yurdakök ve İnce, 2010: 537). Farklı toplumlarda farklı algılanmasına rağmen istismar; çocuğun kendisine bakmakla yükümlü kişi veya kişiler tarafından, sağlıklarına zarar veren, fiziksel, duygusal, zihinsel ya da sosyal gelişimlerini olumsuz etkileyen tutum ve davranışlara maruz kalmasıdır. İhmal ise çocuğun beslenme, bakım, korunma gibi temel gereksinimlerinin ailesi veya bakıcısı olan kişi tarafından yeterince karşılanmamasıdır (Anlar ve diğ., 2008: 146).

Çocuk ihmal ve istismarının bilimsel olarak doğru bir şekilde analiz edilebilmesi için konu hakkındaki küresel, ulusal ve yerel istatistiklerin sağlıklı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Çocuk ihmal ve istismarı dünyada % 1-10

oranında belirtilirken, Türkiye'de % 10-53 oranında görülme sıklığından bahsedilmektedir (akt. Yılmaz ve diğ., 2003: 295). Çocuk istismarı alanının Türkiye'deki ilk örneklerinden birisi, Bilir ve arkadaşlarının (1991), 16 ilde yaptıkları geniş çaplı bir araştırmadır. Bu araştırma, 4-12 yaş arasındaki 50 bin 473 çocukla yapılmış ve % 62,6 oranında fiziksel cezaya maruz bırakılma tespit edilmiştir. Araştırmanın önemli bir diğer bulgusu ise % 67,3 ile en yüksek fiziksel ceza verilen yaşın 7 olarak tespit edilmiş olmasıdır. 1995-2000 yıllarını kapsayan ve Ahioğlu (2004) tarafından yapılan bir araştırmada; 1995-2000 yılları arasında 6 bin 756 çocuk istismarı vakasının yargıya yansıdığı yapılan analiz sonucunda belirlenmiştir. Aksel ve Yılmaz İrmak (2005) tarafından yapılan bir çalışmada, Türkiye'deki fiziksel istismar oranının % 15-75 arasında değiştiğini saptamıştır. 2007 yılında 13-18 yaş grubu 26 bin 9 kişi ile yapılan bir araştırmada % 22 fiziksel, % 53 sözel, % 36 duygusal ve % 25,8 cinsel istismar tespit edilmiştir (Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, 2010: 398). Bahar ve arkadaşları (2009) Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu'nu referans göstererek çocukların % 46'sının, başka bir çalışmada ise Türkiye geneli için çocukların % 45'inin ihmal/istismara uğradıklarını belirtmişlerdir. Türkiye'de yakın zamanda ve kapsamlı olarak nitelendirilebilecek güncel bir çalışma, Uslu ve Kapçı (2014) tarafından cinsel istismar konusunda 2002-2012 yılları arasında yapılmış 49 araştırmanın sistematik değerlendirmesidir. Araştırmaya göre, yapılan 49 araştırmanın sadece % 28'inin mevcut bilgi birikimine katkıda bulunduğu, sadece 3 araştırmanın yayınlık araştırması olduğu ve çocuk cinsel istismarı yaygınlik

oranın ortaokul öğrencilerinde % 6,4, lise kız öğrencilerde % 13,4 olduğu tespit edilmiştir. Sofuoğlu ve arkadaşları (2014) tarafından İzmir, Denizli ve Zonguldak'ta 11-16 yaş arası 7 bin 540 çocukla yapılan bir çalışmada ise çocuk ihmal ve istismarı ile ilgili olumsuz çocukluk çağı deneyimleri sıklığı % 42-70 arasında saptanmıştır. Türkiye'de yapılan çalışmalara bakıldığında ihmal ve istismarın görülme sıklığında gözle görülür bir değişme olmadığı görülmektedir. Hatta güncel araştırmalar (Sofuoğlu ve diğ., 2014) % 70'e varan oranlardan bahsetmektedir.

Yurt dışında yapılan araştırmalara bakıldığında, 0-4 yaş genel olarak çocuklar açısından istismarın en sık yaşandığı yaş aralığıdır. Cinsiyet bakımından kız ve erkek çocukları hemen hemen aynı oranda istismar edilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde bir yılda neredeyse 3 milyon çocuğa yönelik kötü muamele vakası rapor edilmiştir (Zastrow ve diğ., 204: 313). Meclis Araştırma Komisyon Raporu'nda (2010) ise dünyada her gün yaklaşık olarak 565 ergen ve gencin kasıtlı olarak öldürüldüğü bildirilmiştir. 20 ülkede yapılmış 24 araştırmanın analiz sonucunda, kadınların % 7-36'sının, erkeklerin ise % 3-29'unun çocukluk döneminde cinsel istismara uğradığı tespit edilmiştir. ABD'de 2003 yılında yapılan bir çalışma, çocukların % 1'inin istismar, % 1,5'inin ise ihmale uğradığını ifade etmektedir. Çalışmada bu verilerin gerçeğin görünen kısmının çok altında olduğu da ayrıca vurgulanmıştır (Dubowitz, 2005: 193-195).

Çocuk ihmal ve istismarında cinsiyet odaklı bakıldığında ise kız çocuklarının erkek çocuklara oranla % 52'ye % 48 gibi bir oranla daha fazla istismara

maruz kaldıkları görülmektedir (Alexandir, 1997; Jain 1999).

Yapılan bazı çalışmalar göz önüne alındığında, çocukların yaşının küçüklüğü ile ihmal ve istismara maruz kalmaları arasında ters orantı olduğu saptanmıştır. Vakaların üçte biri 6 ay, üçte biri 6 ay-3 yaş arası, üçte biri ise 3 yaş üstü çocuklardır (Tercier, 2008: 1109). 12 yaş sonrasında ihmal ve istismarda belirgin bir düşüş olduğunu gösteren çalışmalar da mevcuttur (Jain, 1999: 581). Çocuk cinsel istismarı her yaş grubunda rastlanılmakla birlikte en sık 10 yaş altındaki özellikle 3-6 yaş grubunda daha siktir (akt. Yağmur, 2008: 73). Cinsel istismara maruz kalan çocukların yaşa göre dağılımları incelendiğinde; % 30'unun 2-5, % 40'ının 6-10, % 30'unun 11-17 yaş grubunda olduğunu görülmektedir. Bir başka deyişle olguların % 70'ini küçük yaş grubu çocuklar oluşturmaktadır (Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, 2010: 58). Amerika'da yapılan bir çalışmada acil polikliniğe gelen 5 yaş altı çocuk yaralanmalarının %10'unun istismara bağlı olduğu düşünülmektedir (Şahin, 2006: 5-8). Çalışmalarda, dövülmüş çocuk sendromunun en sık görüldüğü dönem de 3 yaş altı olarak tespit edilmiştir (Rustamzadeh ve diğ., 2002).

Her türlü ihmal ve istismar olgularında olduğu gibi çocuk ihmal ve istismarında da yeterli değerlendirme araçlarının olmayışı ve ailelerden bilgi edinme zorlukları bu konudaki araştırmaların önündeki en büyük engeldir. Çocukların uğradıkları istismar vakalarında istismarcıların oransal olarak daha çok aileden olmasına karşın bildirimde aile dışı kaynaklar daha etkindir. Bildirim, % 57,9 gibi bir oranla çocukla temas halindeki profesyoneller (hekim, öğretmen,

meslek elemanları, polis vb.) aracılığı ile gerçekleştirilmektedir (Taner ve Bahar, 2004: 83). Ailelerin bildirimde yetersiz kalması ve istismar konusunda yeterince bilgi sunmaması bu konunun bilimsel açıdan araştırılmasını ve değerlendirilmesini güçleştirmektedir (Yalçın ve diğ., 2014: 141).

Bu çalışmada, iki nedenden dolayı özellikle 0-6 yaş dönemi ele alınmıştır. Birincisi yukarıda da bahsedildiği gibi bu yaş döneminin çocuğun sağlıklı olarak gelişiminde önemli bir evre olması ve bu evrede çocuğun biyopsikososyal gelişimini etkileyecek ve çocukların haklarını ihlal edecek risklerin önüne geçilmesinin ileri yaşlara göre daha anlamlı olmasıdır. İkinci husus ise Sağlık Bakanlığı'nca halihazırda 0-6 yaş dönemine odaklanan Çocuk Psikososyal Gelişimini Destekleme Programı'nın (ÇPGD) tüm illerde aile hekimliklerinde yürütülmesidir. Çocuğun Psikososyal Gelişimini Destekleme Programı, gebelikten itibaren bebek ve çocuğun erken dönem gelişimine yönelik riskleri tespit etmek ve erken dönemde önleyici adımların atılmasını sağlama amacı taşımasına rağmen aile hekimliklerindeki yoğunluktan ve aile sağlığı merkezlerinde meslek elemanlarının olmamasından dolayı yeterince uygulamamaktadır. Sorunun daha görünür kılınması ve aile hekimlerine intikal eden ihmal ve istismar vakalarına multidisipliner müdahale edilebilmesi için birinci basamak sağlık hizmetlerinde bu tür programların sistemli hale getirilmesi gerekmektedir.

0-6 Yaş Çocuğun İhmal ve İstismarının Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinde Değerlendirilmesi

Ülkemizde 2003 yılından beri sağlıkta dönüşüm politikası yürütülmektedir

(Sağlık Bakanlığı, 2003: 24). Sağlıkta dönüşüm politikasının üç temel hedefinden birisi topluma yönelik sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi ve aile hekimliği uygulamasının ülke genelinde yaygınlaştırılmasıdır (Akman, 2014: 71). Bu dönüşüm politikasıyla birinci basamak sağlık hizmetlerine verilen önem artmıştır. Koruyucu ve tedavi edici hizmetleri kapsayan birinci basamak sağlık hizmetleri, sağlık hizmetlerinin temelini oluşturmaktadır. (Kizek ve diğ., 2010: 613). Sadece hastalığa değil hastalığa neden olan tüm risklere karşı koymak ve bu yönde stratejiler geliştirmek birinci basamak sağlık hizmetlerinde önemli bir etkidir (Candansayar ve diğ., 1997:1).

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme gereği tüm kamu ve özel sağlık kuruluşları; çocuğu koruyan kanun ve düzenlemeler kapsamında hareket etmek, çocuk ihmal ve istismarı hakkında bilgi sahibi olmak, çeşitli çalışmaları yapmakla sorumludur. Bu yüzden gebelik sürecinden itibaren bebek ve çocukların büyüme ve gelişimini izleme fırsatı olan sağlık personeli de çocuk koruma sisteminin çok önemli bir parçasıdır. Altıparmak ve Yıldırım Sarı (2012) tarafından yapılan bir çalışmada da 0-6 yaş çocuklar için en sık kullanılan sağlık kuruluşu aile sağlığı merkezleri olarak tespit edilmiştir. Bu durum aile hekimliklerine büyük sorumluluk yüklemektedir. Bu bakımdan, yaygın görüş her ne kadar aile hekimlerinin yaygın tıbbi sorunları ele aldığı yönünde olsa da (Mainous ve David, 1992: 62); sağlık personelinin birey ve ailelerin karşılaşılabilecekleri tüm sorunlara çözüm getirebilecek ve müdahale edebilecek düzeyde ve bilinçte olmaları çok önemlidir (Ülker ve diğ., 2015: 49).

Sağlık Bakanlığına bağlı farklı illerdeki aile hekimliği birimlerinden veya sağlık ocaklarından (aile hekimliğine geçemeyen iller için) kötü muameleyle karşılaşan çocuklara ilişkin 2006-2010 yılı arasında yapılan bildirimler Tablo 1'de görülmektedir. Tablo 1'deki bildirim rakamlarının düşüklüğüne karşı; yapılan çalışmalar hekimlerin birinci basamakta çocuk ihmal ve istismarı ile karşılaşma oranlarının hiç de azımsanmayacak bir oranda olduğunu göstermektedir. Canbaz ve arkadaşları (2005) tarafından yapılan bir çalışmada sağlık ocaklarında görev yapan pratisyen hekimlerin (n=70) % 14,3'ü son bir yıl içinde çocuk ihmal ve istismar ile karşılaştıklarını ifade etmiştir. Demir (2012) tarafından Edirne ilinde aile hekimleri ile yapılan bir çalışmada ise çalışma grubunun (n= 95) % 21'i son bir yıl içinde çocuk ihmal ve istismar vakası ile karşılaştığını ifade etmiştir. Kara ve arkadaşları (2014) tarafından yapılan bir çalışmada (n=550) çocuk

uzmanlarının % 82'si, çocuk asistanlarının % 70,5'i, pratisyen doktorların % 54,8'i istismar ve ihmal vakaları ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 1.'de görüleceği üzere bildirilen rakamların gerçek rakamlardan uzak olduğu düşünülebilir. Yapılan çalışmalarda hekimler, ihmal ve istismar vakalarını bildirmeme sebeplerini; sosyal servislerin konuya ilgisiz kalacağı, konuyla uğraşılmak istenmediği, bildirim çocuğa daha çok zarar vereceği, bildirim nereye yapılacağına bilinmemesi ve bilgi eksikliği gibi unsurlarla açıklamışlardır (Demir, 2012; Kara ve diğ., 2014). Bu yüzden sağlık personelinin çocuk ihmal ve istismarı ile ilgili yasal sorumluluklarının da gündeme alınması gerekmektedir.

Yasal Sorumluluk

Çocuk haklarının tanınması ve korunmasına ilişkin birçok düzenleme, kanun ve sözleşmeler vardır. Bunlardan

Tablo 1. Sağlık Bakanlığının “0-6 Yaş Çocuğun Psikososyal Gelişimini Destekleme Programı” Kapsamında Bildirilen Kötü Muameleyle Karşılaşan Çocuk Sayısı

Yıl	İl Sayısı	İzlenen Çocuk Sayısı	İhmal/İstismar Edilen Çocuk	
			Sayı	Binde
2006	26	75.761	24	0,32
2007	25	239.526	31	0,13
2008	40	594.121	100	0,17
2009	49	977.296	240	0,24
2010*	62	358.507	279	0,78

*2010 yılı Ocak-Nisan ayı verileri

Kaynak: <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss589.pdf> adresinden 25.06.2016 tarihinde erişilmiştir.

en önemlisi Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesidir. Ülkemizde bu sözleşme 27 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. (Yağmur, 2008: 75). Ulusal yasalarımız ise tek bir çatı altında olmayıp dağınıktır. Ceza yaptırımlar konusunda ise Türkiye ve diğer ülkeler arasında farklılıklar vardır. Özkara ve arkadaşları (2011) tarafından Türkiye’de çocuğa yönelik cinsel suçlara ilişkin yasal durumu diğer ülkelerle karşılaştırılmış, ABD ve İngiltere’deki cezaların Avrupa ülkelerine göre daha ağır olduğu, Türkiye’deki cinsel suçlara ilişkin cezaların incelenen Avrupa ülkelerine göre daha fazla olduğu saptanmıştır.

Türkiye’de çocukların korunmasına yönelik kurallar öncelikle Anayasa’da yer alan temel ilkelerle düzenlenmiştir. Anayasanın yanısıra; 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu, 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu (SHÇEKK), 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, 4787 Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun gibi kanunlarla çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca çeşitli yönetmelik, kanun hükmünde kararname, genelge ve tüzükler de mevcuttur (Uğurlu ve Aksoy Gülsen, 2014: 16). Tüm bu yasal düzenlemeler konusunda birinci basamak sağlık çalışanlarının bilgi sahibi olması hem kendi sorumlulukları hem de istismara uğrayan çocukların hakları açısından önem arz etmektedir.

Çocuk ihmal ve istismarında hekimleri ayrıca ilgilendiren hukuki bir düzenleme yasal bildirim meselesidir. TCK

280. Maddesi “ görevini icra ederken suç teşkil eden bir durumla karşılaşan sağlık çalışanının durumu adli mercilere bildirmesi zorunluluktur. Yasada, bu duruma aykırılık gösteren, suçu bildirmeyen veya bu hususta gecikme gösteren kişiler bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır” denmektedir. Burada kesin olarak bir bildirim zorunluluğu vardır (<https://www.ttb.org.tr/eweb/adli/1.html>, Erişim tarihi: 26.06.2016). Bu hususta her ne kadar hasta-hekim gizliliği vb. konular öne sürülse de çocukların yüksek yararı gözetilerek ve hiçbir gecikmeye mahal vermeyerek adli mercilere bildirim yapılması zorunluluk olmasının yanında vicdani boyutu olan insani bir yaklaşımdır.

Risk Değerlendirmesi

Çocuk ihmal ve istismarı ile ilgili yapılacak çalışmalarda hem hekimlerin hem de diğer sağlık çalışanlarının ekip çalışması ve bütüncül yaklaşımla (hemşire, sosyal çalışması, psikolog, çocuk gelişimcisi vb.) çocuk ihmal ve istismarına neden olan riskleri saptamaları ve tanımlamaları gerekmektedir.

Risk durumunu sadece sonuç olarak algılamadan (Ögel, 2007: 13), çocukların ihmal ve istismar açısından karşılaşabileceği riskleri çocuk ve sosyal çevresi kaynaklı riskler olarak sınıflamak gerekir. Çocuk açısından oluşabilecek risklere baktığımızda; yeni doğan dönemindeki gibi prematüre ya da düşük doğum ağırlıklı bebeklerin, doğuştan bozuklukları olan çocukların/bebeklerin, anne ya da babasında bedensel ya da ruhsal bir hastalık olanların, inatçı ve bencil olan çocukların, oyun alanının güvenliği olmayan bebeklerin ihmal ve

istismar açısından risk altında olduğu belirtilmektedir. Küçük, zihinsel ya da diğer özürleri olan çocuklar daha büyük risk altındadır (Dağlı ve İnanıcı, 2011: 63; Zastrow ve diğ., 2014: 326).

Çocuğun sosyal çevresinde kaynaklanabilecek riskler için aile yapısı, ebeveynlik rollerinin işlevi, toplumu oluşturan unsurların yapısı, sosyo-ekonomik şartlar, politikalar ayrı ayrı ele alınmalıdır (Dağlı ve İnanıcı, 2011: 63). Ailede; alkol-madde bağımlılığı, şiddet öyküsü, istismar öyküsü, ölüm, boşanma, işsizlik, bir aile üyesinin cezaevine girmesi, konut değişimi, yeni bir çocuğun doğumu, ailenin yeterli sosyal desteğinin olmaması, anne babanın çocuktan gerçekçi olmayan beklenti içinde olması, genç hamilelik, her iki ebeveynin çalışması, temel ebeveyn bilgi ve becerilerinin olmayışı, geniş aile, çocuğa karşı öfke, ruh sağlığı sorunları olması ihmal ve istismar riskini artırmakta veya tetiklemektedir (Cankurtan Öntaş, 2010: 562; Foto Özdemir ve Karadağ, 2010: 556; Koç ve diğ., 2011: 124).

Ailelerin ihmal ve istismarı dışı vurması çoğu zaman güçtür. Özellikle 0-6 yaş çocuk ihmal ve istismarı aile temelli ise çalışmanın çoğunu aile ile yapmak, aileye bütüncül yaklaşmak ve değerlendirmek gerekmektedir. (Çakmaklı, 1991: 63; Gökler, 2010, s.451). Bahsi geçen tüm bu risk değerlendirmeleri aile sağlığı merkezlerine gelen kişilerle görüşme yapılarak, ev ziyaretleri gerçekleştirilerek, toplum sağlığı merkezlerinde ve halk sağlığı müdürlüklerinde çalışan profesyoneller (hekim, halk sağlığı uzmanı, sosyal çalışmacı, çocuk gelişimcisi, sosyolog, vb.) tarafından epidemiyolojik çalışmalar yapılarak kolaylıkla elde edilebilir.

Sonuç olarak; çocuk ihmal ve istismarında çevresi içinde birey yaklaşımına dayalı olarak; çocuk ve aile sisteminin bütünsel değerlendirilmesi, aile işlevlerine bakılması, çevresel bileşenlerin analizi, ihmal ve istismarın tahmini ve erken önlenmesi için önem teşkil etmektedir (Gökler, 2010: 453; Kaya ve Çeçen Eroğul, 2013: 398).

Erken Tanı ve Yönlendirme

Çocuk ihmal ve istismarında erken tanı, ortaya çıkabilecek herhangi bir sorunun önceden belirlenerek önlem alınması için gereklidir. Çocuk açısından risklerin erken tanınabilmesi için çocukların gebelik sürecinden başlanarak belirli aralıklarla gözetim altına alınması ve sosyal, bilişsel, fiziksel ve dil gelişimlerinin değerlendirilmesi gerekmektedir (Anlar ve diğ., 2008:83, 152-153; İnaç ve diğ., 2008: 65; Madan ve Tekin, 2015: 641).İstismar ne kadar erken teşhis edilir ve ilgili mekanizmalar ne kadar erken devreye sokulursa istismarın olası kötü sonuçları bir o kadar aza indirgenmiş olur (Foto Özdemir ve Karadağ, 2010: 553). Çocuk ihmal ve istismarının erken tanısında birinci basamak sağlık çalışanlarının önemli bir rolü vardır. Ülker ve arkadaşları (2015), sağlık çalışanlarıyla yaptıkları bir çalışmada, gebe, bebek ve çocukların, erken müdahaleye en çok ihtiyaç duyan gruplar olduğunu tespit etmiştir.

Birinci basamak sağlık hizmetlerin istismar ve ihmal vakaları ile karşılaşılması durumunda yapılacak ilk müdahale tedariklerinin engellenmesine yönelik olmalıdır. Bunun için öncelikle ailenin, hastalık ve psikopatolojik durumlar, biyolojik, psikolojik ve sosyal değişkenlerin birbiri ile etkileşim içinde olması sebebiyle

psikososyal açıdan değerlendirilmesi, desteklenmesi ve izlenmesi gerekmektedir. Çocuk, ailedeki bozukluk ve çevresel zorlayıcı yaşam olayları üzerinde çalışılmalıdır. Çocuk istismarına yaklaşım psikososyal yaklaşımın gereği olarak çocuğa, aileye ve sosyal çevreye yönelik bütünsel olmalıdır (Dağlı ve İnanıcı, 2011: 134; Karataş ve Dağdelen, 2013: 301; Foto Özdemir ve Karadağ, 2010: 554-555; akt. Oral ve Tuncay, 2012: 100; Yurdakök ve İnce, 2010: 544).

Çocuklarda bir yaralanma varsa bazen bu basit bir kaza sonucu mu yoksa gerçekten istismar sonucu mu oluşmuş bunu ayırt etmek zor olabilmektedir. Bu yüzden birinci basamak sağlık hizmetlerinde çocuk ihmal ve istismarı ile çalışırken ve erken müdahale ederken "ayırıcı tanımı" göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Erken tanı için bir takım bulguları bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirmek önemlidir. Örneğin; kemikte kırığa ve çıkığa neden olan başka bir patojen varsa bu da göz önünde bulundurulmalıdır. Ya da fiziksel kanamaya neden olan bir bulgu yoksa istismar şüphesi üzerinde daha çok durulmalıdır. İhmal ve istismar çoğu zaman hem çocuğun yakınlarının hem de onu tedavi eden sağlık professionellerinin gözünden kaçabilmekte ve istismarın tekrarlanabilir olması sebebiyle daha vahim sonuçlara neden olabilmektedir. Bu yüzden istismara bağlı minör yaralanmaların erken tanısı hayati bir rol oynamaktadır. Tanıda kritik olan iyi bir öykü alabilmektir ve öykü ile yaralanmanın öyküsü birbirini tutmuyorsa istismardan şüphelenmek gerekmektedir. Ayrıca görüşmelerin özel bir odada yapılması ve çocuğun yakınlarının davranış gözlemlerinin iyi

yapılması gerekmektedir. Çocuk istismar ve ihmali doğru ve tam bir tanı koyabilmek ve çocuğun yüksek yararını gözeterek önlem almak hayati önem taşır (Anlar ve diğ., 2008: 148-151; Ayvaz ve Aksoy, 2010: 517; Genç Kayıran ve diğ., 2014:159; Tekşam, 2010: 435-438; Yarar ve Yarış, 2011: 180; Zastrow ve diğ., 2014:61). İlk başvuruda tespit edilemeyen veya erken tanısı konulamayan çocukların % 30-50'si yeniden travmaya uğramakta, % 5-10'u tekrarlayan travma sonucu maalesef kaybedilmektedir (Ayvaz ve Aksoy, 2004). Bu yüzden birinci basamak sağlık çalışanlarının, özellikle 0-6 yaş çocuklar açısından hangi durumlarda ihmal ve istismardan şüphelenilmesi gerektiği, ihmal ve istismar var ise nasıl müdahale edileceği, hangi kurumlarla işbirliğine girilmesi gerektiği bilgilerine sahip olmaları gerekmektedir.

Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rolü

Birinci basamak sağlık hizmetleri kapsamında çocuğun ihmal ve istismarına psikososyal yaklaşım multidisipliner bir çalışmanın ürünü olmalıdır. Çünkü çocuk koruma sisteminde sorumluluklar farklı meslek grupları ve sektörlerin görev alanı içinde olduğu için iyi koordinasyona şarttır. Söz konusu disiplinler arasında gerekli diyalog ve iletişim olmadığı takdirde çocuk istismarı alanında uygulanması gereken yaptırımlar sonuçsuz kalabilmektedir (Altuntaş ve diğ., 2013: 200; Foto Özdemir ve Karadağ, 2010: 553; Özmert, 2010a: 471; Unicef, 2002). Böylesi bir multidisipliner uygulamada sosyal hizmet mesleği ve mesleğin uygulayıcı en önemli paydaşlardandır.

Sağlıktaki dönüşümler ve gelişmelerle

birlikte sosyal hizmet uzmanları için önemi artan uzmanlık alanları ortaya çıkmaktadır. Halk sağlığı sosyal hizmeti bu alanlardan birisidir (Adams, Dominelli ve Payne, 2015). Sosyal sağlık sorunlarına çözüm ve politika üretmeye, epidemiyolojik yaklaşımlarla önleme ve korumaya odaklanan halk sağlığı sosyal hizmeti 20. yüzyılın başlarında sosyal hizmet ve halk sağlığı teorileri, araştırmaları, uygulamaları ve yapıları ile şekillenmiş bir alandır. Bu alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları; birey, aile ve grupların yaşam kaliteleri üzerinde etkili olan risklerin önlenmesine, çevrenin güçlendirilmesine odaklanarak olumlu sağlık gelişimine katkıda bulunurlar. Sosyal hizmet uzmanları halk sağlığı sosyal hizmetinde doğrudan hizmet sağlayıcı, araştırmacı, politika yapıcı, danışman, program planlayıcı gibi roller üstlenerek; hedef grupların sağlığı üzerinde etkili olan etmenleri belirler ve uygun müdahalelerde bulunurlar (Practice Standards Committee, 2005). Bu tür bir müdahalede asıl amaç halkın sağlığını tehdit edecek unsurların sorun haline gelmesini önlemek ya da ortaya çıkaracakları riskleri minimum seviyeye indirmektir.

İstismara ve/veya ihmale uğrayan çocuklar, doğrudan sosyal hizmet mesleğinin çocuk ve aile refahı alanı ve çocuğun korunması görevi ile ilgilidir. Çocukların ihmal ve istismara uğramasına yol açan risklerin belirlenmesi ve toplumsal işbirliğine dayalı bir müdahale ile çocukların iyi olma halinin desteklenmesi sosyal hizmet yaklaşımıdır (Dağlı ve İnanıcı, 2011: 202).

Birinci basamak sağlık hizmetlerinde, sosyal hizmet uzmanları; aile hekimlerinden tespit edilen ve yönlendirilen 0-6 yaş ihmal ve istismara maruz kalan

çocuklarla, halk sağlığı müdürlüklerinde veya toplum sağlığı merkezlerinde halk sağlığı sosyal hizmet yaklaşımı ile çalışabilmektedirler. Halk sağlığı müdürlüklerinde veya toplum sağlığı merkezlerinde çalışan sosyal hizmet uzmanına, aile hekiminden yönlendirilen vakalarda halk sağlığı sosyal hizmeti perspektifine dayalı müdahale ve yaklaşımlarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Birey ve çevresinin etkileşimine odaklanma, kişinin sorunları göz ardı edilmeksizin güçlü yanlarını keşfetme, her olguda olduğu gibi ihmal ve istismar vakalarında da sosyal hizmet uzmanları için uygulamanın temel işlevleri olmalıdır. Sosyal hizmet uzmanları birinci basamak sağlık hizmetlerinde halk sağlığı yaklaşımları ile başta sistem kuramını, ekolojik yaklaşım ve güçler perspektifi olmak üzere tüm sosyal hizmet kuram ve yöntemlerini değerlendirmeye alarak hizmet sunmalıdır. Ekolojik model ve sistem yaklaşımı ile çocuk ihmal ve istismarı müdahalesinde bulunan sosyal hizmet uzmanları, insanlar ile sosyal ve fiziksel çevreleri arasındaki bozuk etkileşimin üzerinde durarak, kavramsallaştırarak ve sağaltımını sağlayarak birbirleri ile bağdaştırır. Müdahalede sosyal hizmet uzmanları yardım sürecinin yaşam döngüsü, çözümleme, müdahale ve değerlendirme aşamaları boyunca güçler yaklaşımını kullanmalıdır (Adams ve diğ., 2015; 363; Teater, 2015: 25-49; Zastrow, 2015: 20-21).

Sosyal hizmet uzmanları için tüm uygulama alanlarında olduğu gibi birinci basamak sağlık hizmetlerinde de bir çocuk istismarı olayının değerlendirilmesinde dikkate alınması gereken etkenler arasında fiziksel ve davranışsal göstergeler ve istismarcı aileleri

karakterize eden toplumsal işleyişin belirli yönleri bulunur. Bu yüzden doğru ve etkin bir müdahale planlanmadan önce, ailenin davranışlarının anlaşılması esastır. Sosyal hizmet uzmanı; halk sağlığı yaklaşımını da esas alarak istismara neden olan ipuçlarını bir araya getirerek ilk önce çocuğun istismar riskini belirler ve riskin boyutuna göre uygun yaklaşımı belirler. Çalışmalarında istismarı uygulayan kimse o kişide davranış değişikliği hedefler. İstismar ve ihmal edilen çocuklarla çalışan bir sosyal hizmet uzmanı, planlı değişim sürecini, yani tanışma aşaması ile başlayıp ön inceleme/değerlendirme aşaması, planlama aşaması, uygulama aşaması, sonlandırma ve izleme aşamasını iyi yönetmelidir (Adams ve diğ., 2015: 363; Duyan, 2010: 26; Cankurtaran Öntaş, 2010: 559; Zastrow ve diğ., 2014: 61,314).

Sosyal hizmet uzmanlarının birinci basamak sağlık hizmetlerinde istismar vakarlı ile çalışırken vaka eğer cinsel istismar vakası ise daha dikkatli ve özenli davranması gerekmektedir. Burada bilinmesi gereken müracaatçı çocuk olduğundan ve görüşmenin içeriği hassas olduğundan bazı özel zorluk ve tehlikelerin de olduğudur. Sosyal hizmet uzmanları çocukları korumaya hazır ve yetkin olduklarını ifade etmeli ve hissettirmelidirler (Kadushin ve Kadushin; 2016: 299-307)

Birinci basamak sağlık hizmetlerinde, mikro ve mezzo müdahalelere ek olarak makro düzey uygulama ve müdahaleler sosyal hizmet uzmanları tarafından geliştirilmektedir. Son yıllarda özellikle toplum çalışmalarında önemi artan makro sosyal hizmet

müdahaleleri, birinci basamak sağlık hizmetlerinde önemli bir işleve sahiptir. Toplumla çalışma bir sosyal hizmet uzmanının doğrudan toplum üyeleri ve çeşitli gruplarla çalışarak ihtiyaç değerlendirmesi, sosyal planlama, yerel yapıları güçlendirme, toplum planlaması, sosyal eylem, müdahale planları geliştirme gibi aksiyonları gerçekleştirmesidir. Çocuk ihmal ve istismarında halk sağlığı boyutuyla sosyal hizmet uzmanları; istismar ve ihmal ile ilgili toplumda var olan riskleri tespit etmek, çeşitli gruplar arasında koordinasyon sağlamak, halk eğitimleri düzenleyerek toplumsal farkındalığı arttırmak, maddi kaynakları belirlemek, belirlenen hedefleri gerçekleştirmek için çeşitli stratejiler geliştirmek gibi temel işlevleri yerine getirir. Değişim yaratmak adına uluslararası ve ulusal zeminlerde politikalar geliştirmek veya geliştirilmesi için çaba harcamak sosyal hizmet uzmanlarına düşen önemli bir görevdir. Sosyal hizmet ve sosyal hizmetin uygulayıcıları bu alanda öncü, görüşmeci veya savunucu role sahip olabilir (Bruggemann, 2014: 3; Cankurtaran Öntaş, 2010: 560; Holland, 2004: 15; Teater, 2015; 247; Zastrow ve diğ., 2014: 220; Zastrow, 2015: 126).

Sosyal hizmet uzmanlarının birinci basamak sağlık hizmetlerinde çocuk ihmal ve istismarı ile çalışırken yerine getirmesi gereken diğer bir işlevi multidisipliner çalışmayı gerçekleştirmeleridir. Burada sosyal hizmet uzmanlarından; hizmet alanların, kaynakların ve ilgili mekanizmaların bir araya getirilmesi ve organize edilmesi beklenmektedir. Birinci basamakta hekim, hemşire, ebe ve çocuğun bakım, korunma, eğitim, danışmalık gibi diğer hizmetlere erişimi

ile ilgili mevcut diğer sosyal servislerdeki uzmanlarla işbirliği sosyal hizmet uzmanları için yerine getirilmesi gereken önemli bir roldür (Weinstein ve diğ., 2003: 201-204)

Sonuç olarak; sosyal hizmet uzmanları için birinci basamak sağlık hizmetlerinde genel müdahale hedefleri; kötü-muameleyi durdurmayı ve aileyi bir arada kalacak ve refaha kavuşturacak güçlendirmeyi kapsar. Özgül müdahale biçimleri ise aile terapisini, destek gruplarında yer almayı, ailenin ve tek tek aile üyelerinin gereksinimlerine bağlı olarak çiftler için danışmanlığı kapsar (akt. Zastrow ve diğ., 2014: 325).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çocuk ihmal ve istismarının gerek uzun ve kısa vadeli sonuçları hem çocuk hem de ailesi için büyük kayıplara sebep olabilmektedir. Bu kayıplar bedensel, ruhsal, sosyal, hukuksal ve ekonomik olabilmektedir. Bu tür kayıplardan dolayı bu konudaki erken müdahale programlarının önemi daha da belirginleşmektedir. Ülkemizde, birinci basamak sağlık hizmetlerinde doğrudan çocuk ihmal ve istismarının erken tanı ve yönlendirmesi için hizmet sunan bir program mevcut değildir. Fakat aile hekimliklerinde yürütülen ÇPGD programının illerde daha sistemli yürütülmesi ile sorunun daha da azaltılabileceği düşünülmektedir. Örneğin; Yeni Zelanda'da yürütülen early start (erken başlangıç) programıyla, hemşire ve sosyal hizmet uzmanı işbirliği ile bu tür riskli çocukların evlerine yapılan ziyaretler ve takipler sonucu bildirilen istismar vakarlarında 3'te 1 oranında azalma olduğu görülmüştür (Özmert,

2010a: 474). Amerika'da yürütülen Nurse-Family Partnership (hemşire-aile ortaklığı) programı kapsamında, sağlık personeli tarafından yapılan ev ziyaretleriyle özellikle yüksek risk altında olan ailelerde çocuk ihmal ve istismarının % 48 oranında düştüğü görülmüştür (Howard ve diğ., 2010).

Aile hekimleri çoğu zaman yoğun olmakta (hekim başına 3500-4000 kişi; <http://www.tead.med.ege.edu.tr/Dosyalar/5/tpsalk%20bilimleri%20eitim%20konseyi%20SGP%20rapor.pdf>. Erişim,12/122015) ve hastalara sınırlı zamanda hizmet vermektedir. Bu nedenle ihmal ve istismar olması muhtemel birçok bebek ve çocuk için yeterli müdahale yapılamamaktadır. Mevcut aile sağlığı merkezlerinde herhangi bir psikososyal destek birimi de olmadığından ihmal ve istismar riski tespit edilen vakalar için aile hekimlerini destekleyecek başka bir yapıya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda bünyesinde hekim, psikolog, sosyal hizmet uzmanı, çocuk gelişimcisi, ebe, hemşire gibi meslek gruplarını barındıran "toplum sağlığı merkezlerinin" bu konuda işlevsel olabileceği düşünülmektedir.

Toplum sağlığı merkezlerinde çalışan sosyal hizmet uzmanları bu konunun gündeme getirilmesi ve mevcut sorunların giderilmesinde önemli bir role sahiptirler. Özellikle halk sağlığı sorunu olarak görülen böylesi hassas bir konuda sosyal hizmetlerden beklenen roller giderek artmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının da içerisinde olacağı bir ekip çalışması ile aşağıda belirtilen önerilerin gerçekleştirilmesi durumunda sorunun çözümüne gözle görülür bir katkı sunulacağı düşünülmektedir.

**Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinde
0-6 Yaş Çocuğun İhmal ve
İstismarında Erken Tanı ve
Yönlendirmede Aile Sağlığı
Merkezinde Yapılabilecek Müdahale
Önerileri**

- *Aile sağlığı merkezi çalışanları, hizmet verdikleri nüfusa yönelik çocuk ihmal ve istismarı konusunda bir risk değerlendirmesi yapmalıdır.*
- *Aile sağlığı merkezi çalışanları özellikle gebe ve 0-6 yaş çocuklu ailelere ayırıcı tanıyı göz ardı etmeden ihmal ve istismar şüphesiyle yaklaşmalıdır.*
- *Çocuk sahibi olmak isteyen çiftlere gebelikte ve doğum sonrasında aile sağlığı merkezinde verilecek hizmetler hakkında bilgi verilmeli ve kişilerin olası bir risk durumunda aile sağlığı merkezine gelmesi teşvik edilmelidir.*
- *Gebelik döneminde anne adayı izlemleri yapılmalı ve gebe izlem formu doldurulmalıdır. Gebe ile görüşmelerde ihmal ve istismar riskine yönelik sorular muhakkak sorulmalıdır. Risk (depresyon, kaygı, sosyal destek yoksunluğu, şiddet, alkol-madde bağımlılığı, ruhsal hastalıklar, yoksulluk, işsizlik, vb.) tespit edilirse öncelikle aile sağlığı merkezinde kısa müdahaleler yapılmalı ve sonrasında toplum sağlığı merkezine (acil durumlarda gerekli ise ikinci basamak sağlık kuruluşlarına) yönlendirilmelidir.*
- *Doğum gerçekleşikten sonra bebek 6 yaşına kadar takip edilmeli (ÇPGD kapsamında) ve bu süreçte riskler tespit edilirse sık izlem ve takip yapılmalıdır.*

- *0-6 yaş çocukların takibinde ihmal ve/veya istismar şüphesi duyulursa vaka öncelikle aile hekimi tarafından kısa müdahalelerle değerlendirilmeli ve sonrasında toplum sağlığı merkezine yönlendirilerek sık izlenmelidir.*
- *Özellikle ihmal ve istismar riski olan ailelere yönelik ev ziyaretleri planlanmalıdır.*
- *Aile sağlığı merkezi tarafından bölgede ailelere yönelik ihmal ve istismar konularında eğitimler planlanmalıdır.*
- *Aile sağlığı merkezlerinde ailelerin kolaylıkla anlayabileceği ve ulaşabileceği bilgilendirici broşür, afiş, kamu spotu vb. yazılı ve görsel materyaller bulundurulmalıdır.*
- *Aile sağlığı merkezi çalışanları çocuk ihmal ve istismarı konusunda bireysel bilgi ve becerilerini arttırmaya yönelik bilimsel çalışmalara katılmalı ve katkı sunmalıdır.*
- *Aile sağlığı merkezlerinde özel görüşme odalarının sağlanması hususunda çalışmalar gündeme getirilmelidir.*

**Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinde
0-6 Yaş Çocuğun İhmal ve
İstismarında Erken Tanı ve
Yönlendirmede Toplum Sağlığı
Merkezinde (TSM) Yapılabilecek
Müdahale Önerileri**

- *Aile sağlığı merkezince ihmal ve istismar tanısı veya şüphesi ile yönlendirilen vakalara ilişkin toplum sağlığı merkezlerinde çalışma grubu oluşturulmalıdır.*
- *Yönlendirilen vakaya ilişkin öncelikle ön değerlendirme yapılmalı, aile*

sağlığı merkezinden gelen bilgiler doğrultusunda aileye ev ziyareti planlanmalıdır.

- Aileye ev ziyareti, aile sağlığı merkezi çalışanları ile koordineli ve işbirliği içinde yürütülmelidir.
- Ev ziyaretinde gerekli incelemeler yapılarak ihmal ve/veya istismara neden olan risklerin tespiti bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır.
- Yapılan risk tespitlerine ilişkin müdahale planları oluşturulmalıdır.
- Müdahale kapsamında vakanın hangi kurumlara/kuruluşlara (Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü, Çocuk İzlem Merkezi, Kolluk Birimleri, Adli Kurumlar, Tedavi Kurum ve Kuruluşları, STK vb.) havale edileceği, çocuğun aile yanında kalıp kalmayacağı, ailenin ihtiyaç duyduğu sosyoekonomik desteklerin neler olduğu, aile ile çalışmanın süresi ve yöntemi gibi konular belirlenmelidir.
- Aile sağlığı merkezlerine ihmal ve istismarla mücadele kapsamında hizmet içi eğitimler düzenlenmeli, süpervizyon verilmelidir.
- İldeki toplum sağlığı merkezleri arasında standart bir müdahale ve işbirliği için "koordinasyon kurulu" oluşturulmalıdır.
- Toplum sağlığı merkezleri buldukları ilçe genelinde etkili olabilecek tüm yapıları harekete geçirerek çocuk ihmal ve istismarının önlenmesinde öncü rol oynamalıdır.
- Toplum sağlığı merkezlerinde yapılan müdahaleler sorunun görünür kılınması, çözüm önerilerinin getirilmesi ve yeni stratejilerin

geliştirilmesi bilimsel ortamlara taşınmalıdır

Sosyal hizmet uzmanları tüm bu öneri başlıklarında savunucu, eğitici, kaynak bulucu, danışman, yönetici, araştırmacı, politika yapıcı vb. rollerle çocukları tehdit eden risklere karşı mikro, mezo ve makro boyutlarda işbirliğine dayalı bir müdahale planı geliştirmeli ve uygulamalıdır.

KAYNAKÇA

Adams, R., Dominelli, L., & Payne, M. (2015). Sosyal Hizmet: Temel Alanlar ve Eleştirel Alanlar. (T. Tuncay, Çev.) Ankara: Nika Yayıncılık.

Ahioğlu, A. (2004). Yayınlar ve Yargı Kararlarına Göre Türkiye'de Çocuk İstismarı. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 3(6), 277-286.

Akman, A., Ertürk, G., Deniz, A., Dönmezer, İ., Ogelman, H. G., & Veziroğlu, M. (2012). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*. Ankara: Pegem Yayınları.

Akman, M. (2014). Türkiye'de Birinci Basamağın Gücü. *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, 18(2), 70-78.

Akyüz, E. (2000). *Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Alexandır, R. C. (1997). Practice Parameters For The Forencis Evaluation Of Children and Adolescents Who May Have Been Physically or Sexually Abused. *J Am Acad Child Adolesces Psychiatry*, 36, 37-56.

Altıparmak, S., & Sarı, H. Y. (2012). 0-6 Yaş Çocukların Sağlık Hizmet Kullanımları, Sürekli Hizmet Kaynakları ve Etkileyen Faktörler. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 11(5), 599-608.

Altuntaş, B., Han, N., & Kariptaş, M. A. (2013). İhmal ve İstismar Mağduru Çocuklar ve Sosyal Hizmet Müdahalesi. *Uluslara-*

- rası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu "Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı" içinde (s. 199-207). Kocaeli: Gündem Çocuk Derneği Yayını.
- Anlar, B., Serdaroğlu, A., & Yakut, A. (2008). *Gelişimsel Çocuk Nörolojisi: Çocuk Sağlığı ve Eğitimi Alanında Çalışanlar İçin*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Ayvaz, M., & Aksoy, C. (2010, Temmuz-Ağustos). Çocuk İhmal ve İstismarının Ortopedik Yönleri. *Katkı Pediatri Dergisi*, 32(4), 511-520.
- Ayvaz, M., & Aksoy, M. C. (2010). Çocuk İstismarı ve İhmali. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 35, 27-33.
- Bahar, G., Savaş, H., & Bahar, A. (1991). Çocuk İstismarı ve İhmali: Bir Gözden Geçirme. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(12), 51-56.
- Bayhan, P. S., & Artan, İ. (2009). *Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Bilginer, B., & Akalan, A. (2010). Kafa Travması ve Çocuk İstismarı. *Katkı Pediatri Dergisi*, 14(11), 503-510.
- Bilir, Ş., Arı, M., Dönmez, N. B., Atik, B., & San, P. (1991). Türkiye'nin 16 ilinde 4-12 Yaşlar Arasındaki 50.473 Çocuğa Fiziksel Ceza Verme Sıklığı ve Buna İlişkin Problem Durumlarının İncelenmesi. *Aile ve Toplum*, 1(1), 1-14.
- Brueggmann, W. G. (2014). *The Practice of Macro Social Work* (4th ed.). Belmont: Cengage Learning.
- Canbaz, S., Turla, A., Aker, S., & Pekşen, Y. (2005). Samsun Merkez Sağlık Ocaklarında Görev Yapan Pratisyen Hekimlerin Çocuk İstismarı ve İhmali Konusunda Bilgi ve Tutumları. *Sted*, 14(11), 241-246.
- Candansayar, S., Sağduyu, A., Ögel, K., & Çoşkun, B. (1997). *Birinci Basamakta Ruh Sağlığı ve Bozuklukları Tanı Tedavi ve Rehabilitasyon* (2. b.). Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Committe Practice Standards. (2005). 12 Mayıs 2016 tarihinde https://nciph.unc.edu/cetac/phswcompetences_may5.pdf adresinden alındı
- Çakmaklı, K. (1991). *Aileler İçin Sosyal Hizmet* (1. b.). Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Dağlı, T., & İnanıcı, M. (2011). *İhmal ve İstismara Uğrayan Çocuğa Bütüncül Yaklaşım: Hastane Temelli Çocuk Koruma Merkezleri İçin Başvuru Kitabı*. Ankara: UNICEF Türkiye Ofisi.
- Demir, H. (2012). Edirne İli Aile Sağlığı Merkezlerinde Görevli Hekimlerin Çocuk İstismarı ve İhmali Hakkında Bilgi, Farkındalık ve Tutumlarının Belirlenmesi. (Uzmanlık Tezi) Edirne: Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı.
- Dubowitz, H. (2005). Preventing Child Neglect and Physical Abuse. *Pediatr Rev*, 23, 191-196.
- Duyan, V. (2010). *Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri*. Ankara: Aydınlar Matbaacılık.
- Gökler, B. (2010). Çocuk İhmal ve İstismarında Bir Risk Etmeni Olarak Aile. *Katkı Pediatri Dergisi*, 32(4), 451-454.
- Holland, S. (2004). *Cihild and Family Assessment In Social Work Practice*. New Delhi: SAGE Publications.
- Howard, K. S., Beckmann, K. A., & Brooksgun, J. (2010). Parent Support In Early Childhood-Approaches and Outcomes. *Emerg Med*, 127-131.
- İnaç, Y. B., Bilgin, M., & Atıcı, K. M. (2008). *Gelişim Psikolojisi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- International Federation of Social Workers. 12 Kasım 2015 tarihinde, <http://www.ifsw.org/> adresinden alınmıştır
- Jain, A. M. (1999). Emergency Department Evaluation of Child Abuse. *Emerg Med Clin North Am*, 17, 575-593.

- Kara, B., Biçer, Ü., & Gökalp, A. S. (2004, Nisan-Haziran). Çocuk İstismarı. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 47(2), 140-151.
- Kara, Ö., Çalışkan, D., & Suskan, E. (2014). Ankara ilinde görev yapan çocuk asistanları, uzmanları ve pratisyen doktorların çocuk istismarı ve ihmali konusunda bilgi düzeyleri ve yaklaşımlarının karşılaştırılması. *Türk Ped Arş*, 49, 57-65.
- Karataş, Z., & Dağdelen, G. (2013). Çocukların Riskle Korunmasında Erken Tanı ve Uyarı Sisteminin Önemi. *Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu: Türkiye'de Çocuğun Refahı ve Korunması Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı* içinde (s. 301-315). Kocaeli: Gündem Çocuk Derneği Yayını.
- Kaya, İ., & Eroğul, A. R. (2013). Ergenlerde Çocukluk Dönemi İstismar Yaşantılarının Yordayıcısı Olarak Aile İşlevinin Rolü. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 38(168), 386-397.
- Kayıran, P. G., Kayıran, S. M., & Gürakan, B. (2014). Common Physiological and Behavioral Problems in Infants and Children: What Primary Care Physicians Need to Know. *Marmara Medical Journal*, 28, 159-165.
- Kizek, Ö., Türkhan, A., & Pala, K. (2010). Performansa Dayalı ek Ödeme Sisteminin Bursa İlinde Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerine Etkisi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 9(6), 613-622.
- Koç, F. (2011). Çocuk İstismarı ve İhmali Olgularımızın Demografik ve Klinik Özellikleri. *Türk Pediatri Araştırma*, 47, 119-124.
- Madan, R., & Tekin, D. (2015). 0-6 Yaş Çocukların Gelişim Takipleri Programı. *Uluslararası Katılımlı III. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi: Erken Müdahale* içinde (s. 641-650). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi.
- Mainous, A. G., & David, A. K. (1992). Clinical Competence of Family Physicians, The Patient Perspective. *Arch Fam Med*, 1, 8-65.
- Meclis Araştırma Komisyon Raporu*. 20 Haziran 2016 tarihinde, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss589.pdf> adresinden alınmıştır.
- Oral, M., & Tuncay, T. (2012). Ruh Sağlığı Alanında Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rol ve Sorumlulukları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(2), 93-114.
- Ögel, K. (2007). *Risk Kavramının Tanımı*. İstanbul: Yeniden Yayınları.
- Öntaş, Ö. C. (2010). Çocuk İhmal ve İstismarı ve Sosyal Çalışma (Sosyal Hizmet). *Katkı Pediatri Dergisi*, 32(5), 559-568.
- Özdemir, D. F., & Karadağ, F. (2010, Eylül-Ekim). Çocuk İhmal ve İstismarına Psikososyal Yaklaşım. *Katkı Pediatri Dergisi*, 32(5), 553-558.
- Özkara, E., Kavaklı, U., Can, İ. Ö., Tepe, İ., & Özbek, V. Ö. (2011). Çocuklara Yönelik Cinsel İstismar Boyutunun Türkiye ve Diğer Ülkeler İle Karşılaştırılması. *Adli Tıp Dergisi*, 25(1), 11-24.
- Özmert, E. N. (2006). Erken Çocukluk Döneminin Desteklenmesi 3: Aile. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 49, 256-273.
- Özmert, E. N. (2010). Çocuk İstismarı ve İhmalinin Önlenmesinde Çocuk Hekiminin Rolü. *Katkı Pediatri Dergisi*, 32(4), 471-480.
- Özmert, E. N. (2010). Çocuk İstismarı ve İhmalinin Uzun Süreli Biyopsikososyal Etkileri. *Katkı Pediatri Dergisi*, 32(4), 471-480.
- Rustamzadeh, E., Truwit, C. L., & Lam, C. H. (2002). Radiology Of Nonaccidental Trauma. *Neurosurg Clin N Am*, 13(2), 183-199.
- Ruth, B. J., & Sisco, S. (2012). Public Health Social Work. T. Mizrahi, & L. E. Davis içinde, *Encyclopedia Of Social work* (20th Ed.). Oxford: Oxford Press.
- Sağlık Bakanlığı*. (2003). Kasım 22, 2015 tarihinde, <http://www.saglik.gov.tr> adresinden alınmıştır.
- Shardlow, S. M. (2013). Çocuğun Korunması, Aile ve Devlet. *Uluslararası Katılımlı*

- Sosyal Hizmet Sempozyumu: Türkiye'de Çocuğun Refahı ve Korunması "Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı"* (s. 6-11). Kocaeli: Gündem Çocuk Derneği Yayını.
- Sheafor, W. B., & Horejesi, C. J. (2015). *Sosyal Hizmet Uygulaması: Temel Teknikler ve İlkeler*. (D. B. Çiftçi, Çev.) Ankara: Nika Yayıncılık.
- Sofuoğlu, Z., Aydın, Z., & Cankardeş, S. (2014). Türkiye'nin Üç İlinde Olumsuz Çocukluk Çağı Deneyimleri Epidemiyolojik Çalışması. *Türk Ped Arş*, 49, 47-56.
- Şahin, F. (2006). *Çocuk İstismarının Tanımı, Epidemiyolojisi ve Multidisipliner Yaklaşımın Önemi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Şahin, F., & Taşar, M. A. (2012). Shaken Baby Syndrome and Prevention Programs. *Türk Pediatri Arşivi*, 47(3), 152-158.
- Taner, Y., & Bahar, G. (2004). Çocuk İstismarı ve İhmal, Psikiyatrik Yönleri. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 35, 82-85.
- Teater, B. (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri; Uygulama İçin Bir Giriş*. (A. Karatay, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.
- Tekşam, Ö. (2010). Çocuk Acil Ünitesinde İstismar ve İhmal Vakalarının Tanınması ve Uygun Yaklaşım. *Katkı Pediatri Dergisi*, 32(4), 423-434.
- Tercier, A. (2008). *Child Abuse, Emergency Medicine* (4th Ed.). (L. Mear, Ed.) St Louis: Mosby.
- Turla, A. (2002). Çocuk İstismarı ve İhmal Konularında Tıbbi Yaklaşım. *O.M.O Tıp Dergisi*, 19(4), 291-300.
- Uğurlu, Z., & Gülsen, İ. A. (2014). Çocuk Hakları ve Hukuki Bağlamda Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunması. *Uluslararası sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-24.
- Uslu, R. İ., & Kapçı, E. G. (2014). *Türkiye'de Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismarı; Son 12 Yılda Yayınlanan Araştırmaların Sistematik Değerlendirmesi*. Ankara: Alp Ofset Matbaacılık.
- Ülker, P., & Kahraman, Ö. G. (2015). Sağlık Personelinin Erken Müdahale Konusunda Annelerle Yaptıkları Çalışmalara İlişkin Değerlendirmeleri. *Uluslararası Katılımlı III. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi, Erken Müdahale* içinde (s. 48-62). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi.
- Weinstein, J., Whittington, C., & Leiba, T. (2003). *Collaboration In social Work Practice*. New York: Jessica Kingsley Publishers.
- Yağmur, F. (2008). Çocuk İstismarı ve İhmal. *SBAR D*, 12, 71-78.
- Yalçın, H., Yaraşır, F., & Duman, G. (2014). Anne Babaların Çocuk İstismarı İle İlgili Tutumlarının İncelenmesi. *KMÜ Sosyal Araştırmalar Dergisi (Özel Sayı)*, 16, 137-143.
- Yapıcı, Ş., & Yapıcı, M. (2005). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yarar, F., & Yarış, F. (2011). Birinci Basamakta Çocuk İstismarı ve İhmaline Yaklaşım. *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, 15(4), 178-183.
- Yavuzer, H. (2013). *Doğum Öncesinden Erkenlik Sorununa; Çocuk Psikolojisi* (13. b.). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yılmaz, G., İşiten, N., Ertan, Ü., & Öner, A. (2003). Bir Çocuk İstismarı Vakası. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 32(5), 295-298.
- Yurdakök, K., & Ince, O. T. (2010). Duygusal İstismar ve İhmal. *Katkı Pediatri Dergisi*, 32(5), 537-546.
- Zastrow, C. (2015). *Sosyal hizmete Giriş*. (D. B. Çiftçi, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.
- Zastrow, C., Krist, K., & Ashman, K. (2014). *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre*. (A. Foça, & S. E. Türközü, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisinde, sosyal hizmet alanındaki bilimsel çalışmalar Türkçe ya da bir yabancı dilde yayınlanır.
- Dergide derleme makaleler, araştırma makaleleri, bildirimler, yayın değerlendirme ve tartışma yazıları, editöre mektuplar, örnek olaylar yer alır.
- Dergiye gönderilen yazılar yayınlanmasa bile iade edilmez.
- Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.
- Bu dergide TUBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.

Yazım ve Sunum Kuralları

- Metin, içinde şekiller ve çizelgeler varsa 20, yoksa 15 sayfayı geçmemelidir.
- Metin, kenarlardan yeterli boşluk (soldan 3,5, sağdan 3, üstten ve alttan 3'er cm.) bırakılarak, A4 boyutunda beyaz kağıdın tek yüzüne 1.5 aralıkla bilgisayarla Arial 11 punto kullanılarak yazılmalıdır.
- Metin blok (sağa sola dayalı), satırbaşı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan, otomatik olarak, altı nokta boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır.
- Metin biri isimli diğer üçü isimsiz olmak üzere dört kopya halinde gönderilmelidir. Ayrıca, değişik adla alınan iki kopyası ile birlikte CD'ye kaydedilerek de verilmelidir. CD'nin üzerine, kullanılan bilgisayar programı ve sürüm numarası yazılmalıdır. Metin, hakem kurulunun bir değişiklikle önerisiyle kabul edilmişse en son durumu içeren CD ile birlikte tekrar teslim edilir. Metin, PC ile yazılmalı, Microsoft Word'un asgari Ofis 2003 sürümü tercih edilmelidir.
- Yazının bölümleri şu sıraya uygun olmalıdır: Sola dayalı, altalta, Türkçe ve yabancı dilde başlık, yazar adı ve soyadı, yazarın, varsa ünvanı ve çalıştığı kurum, Türkçe özet, anahtar sözcükler, yabancı dilde özet, yabancı dilde anahtar sözcükler, metin ve kaynakça (yararlanılan kaynaklar).
- Çizelge içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, harita vs.) şekil olarak adlandırılmalıdır. Bütün çizelgeler ve şekiller, ayrı ayrı, Çizelge: 1 ya da Şekil: 1, düzeni içinde sıralandırılmalıdır.
- Çizimler bilgisayardan çıkarılmadı ise beyaz aydınlatıcı kağıt üzerinde çini mürekkebi ile çizilmelidir. Fotokopiler kesinlikle kabul edilmez. Fotoğraflar siyah/beyaz, net ve parlak fotoğraf kağıdına basılmış olmalıdır. Renkli fotoğraflar ve fotokopiye çekilmiş fotoğraflar kabul edilmez. Ayrıca, her bir şeklin metin içinde gireceği yer açık bir biçimde gösterilmelidir.

- Çizelge ve şekillerin eni 14 boyu 20 cm'den büyük ya da eni 8 cm'den küçük olmamalıdır.
- Yabancı dilde yazılan özetler İngilizce, Almanca ya da Fransızca dillerinden birinde olmalıdır. Türkçe ve yabancı dildeki özetler ortalama 100'er sözcüğü geçmemelidir.
- Satır sonlarında sözcükler kesinlikle hecelerine bölünmemelidir.

Kaynakça Bağlacı ve Dipnot Düzeni Kuralları

- Kaynakça bağlacı, kaynağı metin içinde Kaynakça bağlacı, kaynağı metin içinde belirtmek için aşağıdaki örnekler çerçevesinde kullanılır:
- Tek yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26)
- İki yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve Terim, 1999: 42)
- Üç ve daha fazla yazarı olan bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve diğ., 1999: 22). Ancak atıfta bulunulan kaynağın tüm yazarları yazının kaynakça bölümünde mutlaka yer almalıdır.
- Aynı konuda birden fazla yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26; Korkut ve Terim, 1999: 42; Korkut ve diğ., 2000: 22)
- İçeriği genişletmek için dipnot kullanımı tavsiye edilmemektedir.
- Metinde bir açıklama yapmaktaki gereğiyle ilgili (*) simgesi konarak, açıklama aynı sayfanın altına 10 punto Times New Roman karakteri ile yazılır.

Kaynakça Düzeni Kuralları

- Yararlanılan kaynaklar **Kaynakça** bölümünde yazarların soyadlarına göre abecesel düzende sıralandırılmalı ve aşağıdaki örneklerle göre düzenlenmelidir:

Kitap

- Kelly, L. (1988) *Surviving Sexual Violence*, Cambridge, Polity.

Kitap Bölümü

- Fletcher, C. (1993) "An agenda for practitioner research", Broad, B. ve Fletcher, C. (ed) *Practitioner Social Work Research in Action*, London, Whiting and Birch.

Tek Yazarlı Makale

- Wilson, K. (1996) "Children and Literature", *British Journal of Social Work*, 26 (1) 17-36.

İki Yazarlı Makale

- Wilson, K. ve Ridler A. (1998) "Children and Internet", *British Journal of Social Work*, 28 (1) 13-35.

Üç ve Daha Fazla Yazarlı Makale

- Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998) "Social Work and Mental Health", *Social Work*, 28 (1) 13-35.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE *JOURNAL OF SOCIETY AND SOCIAL WORK*

General Rules

- The *Journal of Society and Social Work* publishes scientific studies in the field of social work either in Turkish or in a foreign language.
- The *Journal* includes review articles, research articles, PhD dissertation abstracts, paper presentations (provided that the venue of the presentation is stated), articles on publication reviews and discussions, letters to the editor, and case studies.
- The manuscripts which have been published elsewhere or which are presently under review by another journal or press will not be considered for publication.
- The manuscripts which include discrimination of any kind will not be published.
- The manuscripts submitted to the *Journal* are not returned, even if they are not published.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.

Manuscript Submission

- Articles should be between 5,000 and 8,000 words, including abstract, keywords and references.
- Two types of manuscript templates (research and review) available at the web site of the journal: <http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
- The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should be sent via e-mail (including two copies of word document one **with author information**, and one **with anonymous**) direct to tsh@hacettepe.edu.tr.
- The article should be preceded by an initial cover page as a separate document indicating; Type of work (research, review or case report) Title, Author Names and Organisational Affiliations; Corresponding Author Contact Details (postal address, telephone, email); Word Length (including abstract, keywords and references); Declaration that the work has not been published or submitted for publication elsewhere.
- The other sections of the manuscript should be in the following order: on separate lines and aligned left, heading in Turkish and in a foreign language; author's name(s); author's title, if any, and institution; abstract in Turkish; key words in Turkish; abstract in a foreign language; key words in a foreign language; text; and references.
- All the images which do not have tables (photographs, drawings, maps, etc.) should be referred to as figures. All tables and figures should be ordered as Table 1 or Figure 1.
- If the drawings have not been printed out from a computer, they should be drawn in Indian ink

on tracing paper. Photocopies are by no means accepted. Only black and white photographs printed on clear and glossy photographic paper should be used. Neither color nor photocopied photographs are accepted. In addition, where to place the figures in the text should be indicated clearly.

- Tables and figures should be between 8 and 14 cm in width; they should not exceed 20 cm in length.
- Abstracts in a foreign language should be preferably written in English, German or French. Abstracts in Turkish or in a foreign language should not contain more than 100 words.
- Words should never be broken at the end of a line.

Rules for In-Text Citations and Footnotes

- The below examples should be followed when using in-text citations:
- If a work by a single author is cited: (Korkut, 1999: 26)
- If a work by two authors is cited: (Korkut and Terim, 1999: 42)
- If a work by three or more authors is cited: (Korkut, et al., 2000: 22)
- If two or more works related to the same subject are cited: (Korkut, 1999: 26; Korkut and Terim, 1999: 42; Korkut et al., 2000: 22)
- If it is necessary to give an explanation, the point in the text where the explanation is needed is indicated by "asterisk" (*), and the explanatory note is written as a footnote in Times New Roman 10 point type.

Rules for References

- In the references section the sources used should be listed alphabetically and documented as shown in the following examples.

A Book

- Payne, M. (2005). *Modern social work theory* (3rd ed.). Chicago, Ill.: Lyceum Books, Inc.

A Book Chapter

- Brown, S. A., Aarons, G. A., & Abrantes, A. M. (2001). Adolescent alcohol and drug abuse. In C. E. Walker & M. C. Roberts (Eds.), *Handbook of clinical child psychology* (3rd ed., pp. 757-775). New York: Wiley.

An Article by a Single Author

- Wilson, K. (1996). "Children and Literature", *British Journal of Social Work*, 26 (1) 17-36.

An Article by Two Authors

- Wilson, K. and Ridler A. (1998) "Children and Internet", *British Journal of Social Work*, 28 (1), 13-35.

An Article by Three or More Authors

- Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998) "Social Work and Mental Health", *Social Work*, 28 (1), 13-35.

Please visit web site of the journal for further information on reference management at <http://www.tsh.hacettepe.edu.tr/>